

ZPRÁVY
ZEMSKÉHO ARCHIVU
KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.

SVAZEK III.

POŘÁDÁ ŘEDITEL

DR. VOJTĚCH J. NOVÁČEK.

V PRAZE 1910.

NÁKLADEM ZEMSKÉHO VÝBORU KRÁLOVSTVÍ ČESKÉHO.
TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE.

OBSAH :

	Str.
I. Zpráva o činnosti zemského archivu království Českého od 1. července 1908 do konce roku 1909	1
II. <i>F. A. Slavík</i> , O popisu Čech po třicetileté válce	17
Úvod s podáním ředitelství zemského archivu k zemskému výboru o zamýšleném díle na základě rulle r. 1653—55 o Čechách po 30leté válce.	17
1. Prameny popisné v zemském archivu království Českého po 30leté válce	20
2. Staré příznávací listy od vrchností	22
3. Popis Čech aneb rulle r. 1653—55	24
<i>a)</i> Visitační komise	24
<i>b)</i> Obsah rulle	26
<i>c)</i> Nová shlednutí aneb revisitace v dalších letech	30
4. Pohled na některá místa, zvláště v dějinách 30leté války důležitá	32
<i>a)</i> kolik bylo tam na celých panstvích domů osedlých a pustých	33
<i>b)</i> kolik měli poddani lidé na panstvích úhrnem svých rolí, kolik z nich tehdy osívali a kolik měli potahů a jiného dobytka	38
<i>c)</i> kolik jednotlivé obce měly po válce domů osedlých a pustých	42
<i>d)</i> kolik jednotliví hospodáři a rodiny měli rolí a dobytka	48
<i>e)</i> jednotliví svobodníci a manové	51
<i>f)</i> židé v některých obcích	53
<i>g)</i> řemesla a jiné živnosti obyčejné	55
5. Zhoršené poměry v některých krajinách později r. 1670—80. Příklady hlavně z krajiny u Blaníka:	57
<i>a)</i> Rozdíl majetku jednotlivých hospodářů a rodin r. 1654 a r. 1670—80	60
<i>b)</i> Rozdíl pustých domů r. 1654 a r. 1670—80 v obcích	64
6. Zběhlí hospodáři a nové pusté osedlosti; jak velké usedlosti opouštěli, kolik mívali rolí, luk, dobytka a proč utekli	67
7. Nové pusté osady i po válce	72
8. Pusté domy, role a chov dobytka na celých panstvích r. 1670—80.	74
9. Staré míry pozemků:	
<i>a)</i> Kopy polí a záhony	76
<i>b)</i> »Selské dvory« a »úkoly«	78
<i>c)</i> Jiné míry, zvláště lesní	79
10. Lány a dělitel při odhadu usedlostí a výměry berně	80
11. Jak počítali »osedlé« a »lidi«	81
Výsledek počtu jich r. 1655—69	85
12. K počtu osad před 30letou válkou a po ní:	
<i>a)</i> Díly osad a samoty	86
<i>b)</i> Vysvětlení starého počtu přes »30.000 vesnic«	88

	Str.
13. K počtu domů po 30leté válce a před ní	90
14. K počtu obyvatelů oné doby	92
a) Počet »duší« v osadách	92
b) Počet členů rodiny	97
c) Počet obyvatelů v domě i s čeledí a s podruhy	100
15. O národnosti české a německé v Čechách po 30leté válce	103
III. <i>Josef Borovička</i> , Archiv v Simancasu. Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců	115
Archiv a jeho dějiny	115
Výzkum archivu v Simancasu	126
Španělští vyslanci při císařském dvoře za Filipa II. a Filipa III.	133
Španělská státní rada za Filipa III.	151
IV. <i>Kamil Krofta</i> , Zámecký archiv v Opočně	181

Zpráva o činnosti zemského archivu království Českého od 1. července 1908 do konce roku 1909.

Veškeru činnost zemského archivu možno i v tomto období rozvrhnouti ve tři skupiny podle hlavních jejích oborů. Záležela i tentokrát v pořádání a rozmnožování sbírek archivních, ve vyřizování agendy a v práci o vědeckých publikacích zemského archivu.

V prvním oboru, totiž v *pořádání sbírek archivních*, věnována péče hlavně zemským katastrům. Pokud jde o nejstarší katastr, tak zvanou *berní rulli z r. 1654*, stal se v tomto období důležitý krok k opatření podrobného indexu, jehož potřeba byla vytčena již v úřední zprávě o činnosti zemského archivu, obsažené v prvním svazku těchto Zpráv. O tom podrobnější vysvětlení podává níže otiskovaná stať pana školního rady F. A. Slavíka. Značně pokročilo pořádání t. zv. *katastru Tereziánského* z r. 1713 a 1749, z něhož nově upraveny kraj Čáslavský (128 panství v 52 svazcích) a kraj Chrudimský (42 panství v 27 svazcích). Podobným způsobem upravován *katastr Josefský*, a to fascikle, které obsahují akta, příslušná k jednotlivým fassovním knihám (popsání hranic a pod.), a které, byvše do té doby nevhodně uloženy, dosti trpěly. Urovnáno z kraje Boleslavského č. 1—227, z kraje Hradeckého č. 551—800.

Sbírký archivní nebyly sice *rozmnoženy* tou měrou, jako se stalo v předešlých letech převzetím veliké registratury někdejší Vlastenecko-hospodářské společnosti nebo akt katastru stabilního, přece však získáno dosti mnoho nového materiálu. Pokud jde o archiválie originální, dlužno na prvním místě uvést koupi pozůstatků zámeckého archivu *Šporkovského v Krnsku*. Archiv ten byl již z dřívější doby archivu zemskému dosti dobře znám. Roku 1899 byl do Krnska vyslán ředitelstvím zemského archivu tehdejší adjunkt Dr. V. Nováček, který shledal, že se v tammím zámku na půdě chová množství starých spisů. Mimo akta patrimoniální registratury velkostatku Krnského nalezeno tu několik svazků původní korespondence svě-

tíciho biskupa Pražského Jana Rudolfa hraběte Šporka (zemř. 1759), v tom jmenovitě objemný svazek zajímavé korespondence o svatořečení Jana Nepomuckého, jakož i zápisky téhož biskupa. Dvacet svazků této korespondence a zápisků bylo pak půjčeno do zemského archivu, kde věci důležitější, zejména uvedené korespondence o svatořečení Jana Nepomuckého, opsány. Na jaře 1909 byl zemský archiv upozorněn p. prof. J. Kabelíkem, že se jedná o prodej knih a archiválií ze zámeckého archivu v Krnsku, a přesvědčiv se o ceně těchto věcí vypravením jednoho z úředníků archivních do Krnska, koupil se schválením zemského výboru vše, co zbývalo z někdejšího zámeckého archivu. Učinným přispěním Krnského faráře, veledůstojného pana P. Fähricha, jemuž za všechnu ochotu prokázanou při této příležitosti zemskému archivu budtež vzdány srdečné díky, byly trosky Šporkovského archivu a knihovny v listopadu 1909 přestěhovány do zemského archivu. Vedle dosti velkého počtu knih, o nichž doleji se podává zpráva, dostalo se tím do archivu také značné množství archiválií originálních. Jsou to především zbytky hospodářské registratury velkostatku Krnského, pocházející skoro výhradně teprve z prvé poloviny století XIX. a jen nepatrnou měrou zasahující do posledních let století XVIII., dále zbytky archivu rodinného, mezi nimi také některé z uvedených svazků korespondence biskupa J. Rud. Šporka (jiné, zejména také svazek s korespondencí, týkající se svatořečení Jana Nepomuckého, nebyly již nalezeny). Darem dostal zemský archiv od J. Exc. hraběte Eugena Czernína originální mandát na svolání českého sněmu z 24. ledna r. 1611, od p. Dra. Č. Pinskera opis jeho obšírného dobrozdání o některých otázkách genealogických, od p. Dra. Pohla katastrální mapu městečka Mýta a od p. prof. Dra. J. Práška tištěné patenty a blanket ranhojičský. Koupí získány tři pergamenové listiny z l. 1571, 1626 a 1649, obsahující potvrzení artikulů cechu krejčovského a ševcovského v městečku Hostouni, dále svazeček akt z l. 1746—1753, týkajících se rytířského lénního statku Reicherskreuz v Prusku, který patřil Františku Filipovi hraběti ze Šternberka, a posléze několik původních listin i jich opisů z l. 1637—1652, týkajících se rodu Aldringen.

Sbírka prepisů byla rozmnožena asi o 1800 prepisů z archivu místodržitelského v Praze, archivů v Kutné Hoře, Jindřichově Hradci, Křivoklátě, Lounech, Roudnici a Třeboni, z dvorního a státního archivu, z archivu ministerstva vnitra a c. a k. spol. ministerstva financí ve Vídni, ze všeobecného říšského archivu v Mnichově, z král. státního archivu v Drážďanech, z archivu Vatikánského a z arch. kongregace de propaganda fide v Římě, z národní bibliotéky a z bibliotéky Sainte Geneviève v Paříži a ze státního archivu španělského v Simancasu. I tentokráte bylo opisováno z největší části jen pro potřebu vědeckých publikací zemského archivu.

Příruční knihovna byla i v tomto období rozšířena hlavně knihami, získanými rozsáhlou výměnou vědeckých publikací zemského archivu s domácími i zahraničními korporacemi. Kdežto koupí přibylo jen 73 děl, která s pokračovacími díly obsahují 137 svazků, došlo do knihovny výměnou a darem 255 děl, která s pokračovacími činí 505 svazků. Značného rozšíření se dostalo v tomto období naší knihovně zakoupením archivu a bibliotéky hrabat Šporků v Krnsku, ač tu bohužel bylo mnoho děl neúplných. Mnohé staré knihy, některé značně cenné, byly tak získány pro knihovnu, tak na př. několik vzácných tisků Šporkovských, dále Veneroni, Le dictionaire imperial (Francfort 1700, tom. I—IV), který právě pro archivní potřebu se výborně hodí, dále četná stará díla právnická, z nichž budíž uveden Jakschův Gesetlexikon 1601—1825 (v Praze 1828—1830, sv. I—X). Celkem mohlo býti z krnské bibliotéky zařazeno do naší knihovny 200 děl (některá ovšem neúplná) o 412 svazcích. Přibylo tedy v tomto období do příruční knihovny našeho archivu úhrnem 528 děl, která s pokračovacími díly obsahují 1054 svazky.

K dosavadním vědeckým korporacím, které s archivem zemským své publikace vyměňují, a jichž seznam je otištěn v svazku II. Zpráv zemského archivu, str. 6—10, přistoupily v tomto období čtyři, a to:

Ukraínskoje naukonro tovaristvo v Kyjevě,

Abbaye des Prémontrés du Parc Louvain v Louvainu v Belgii,

Redakce »Věstníku« v Nymburce a

Historický kroužek družstva Vlast v Praze.

Jednotlivé publikace darovaly následující korporace a ústavy: c. k. okresní hejtmánství v *Ml. Boleslavi*, ředitelství něm. gymnasia v *Brně*, městské museum v *Německém Brodě*, ředitelství čes. reálky v *Uher. Brodě*, městské museum v *Novém Bydžově*, ředitelství gymnasia v *Darmstadtu*, městský archiv v *Hradci Jindřichově*, městské histor. museum v *Hradci Králové*, redakce »Chrudimska a Nasavrcka« v *Chrudimi*, ředitelství polského gymnasia v *Jašle*, ředitelství něm. reálky v *Jihlavě*, ředitelství gymnasia v *Korneuburku*, ředitelství čes. gymnasia ve *Valašském Meziříčí*, ředitelství čes. gymnasia v *Olomouci*, ředitelství něm. gymnasia v *Olomouci*, ředitelství něm. reálky v *Olomouci*, praesidium král. hlav. města *Prahy*, rektorát české university, c. k. místodržitelství král. Českého, c. k. vrchní zemský soud v *Praze*, obchodní a živnostenská komora v *Praze*, akademie hraběte Straky, spolek pro opatření a výchovu slepých v *Praze*, vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko v *Praze*, kuratorium městského musea v *Praze*, jednota ku povzbuzení průmyslu v *Čechách*, spolek ku podporování chudých žáků gymnasií a reálných škol v *Praze*, ředitelství čes. reálky v *Příboře*, ředitelství něm. reálky v *Prostějově*, město *Smíchov*, ředitelství I. gymnasia v *Stanislavově*, ředitelství něm. reálky v *Těšíně*, ředitelství čes. gymnasia v *Třebíči*, městské

museum v Turnově, c. k. ministerstvo vnitra ve Vídni, ředitelství gymnasií v okrese III., VIII. a XVI. ve Vídni, ředitelství reálky v okr. XVI. ve Vídni, ředitelství českého gymnasia ve Vyškově.

Dále darovali své spisy autoři, P. T. pánové: Bruchmann, Čermák Kl., von Doerr, Dragoun, Glücklich, Hellich, Jastrebov, Králíček Ant., Kratochvíl, Lamač, Lier, Loesche, Longin, Macháček Fridol., Macháček Jos., sv. pán Mitis, Navrátil, Novák J. V., Pinsker, Podlaha, Prášek, Šimák, Šlechta, Štědrý, Tenora, Teplý, Vančura.

Ze středoškolských ústavů v Čechách, které zemskému archivu laskavě dávají programy, obsahující články z historie neb oborů příbuzných, poslaly v tomto období svoje programy ústavy české: v Boleslavi Mladé (gymnasium), v Brodě Německém (g.), v Budějovicích Čes. (g. a r.), ve Dvoře Králové (g.), v Hradci Jindřichově (g.), v Hradci Králové (g. a r.), v Jičíně (r.), v Kladně (r.), v Pardubicích (r.), v Plzni (g. a r.), v Praze I. (akad. g.), v Praze II. (r. g.), v Praze I. (r.), v Praze VII. (r.), ve Slaném (g.), na Král. Vinohradech (lyceum), v Žižkově (r.), dále ústavy německé: v Děčíně n. L. (r. g.), v Doupově (g.), v Hostinném (r.), v Krumlově (g.), v Lanškrouně (g.), v Liberci (g.), v Lípě České (g.), v Mostě (g.), v Plzni (g.), v Praze II. (g.), v Praze III. (g.), ve Stříbrě (g.), v Teplících (g.), v Ústí n. L. (g.), v Zlatci (g.).

Rozličnými dary obohatili archivní knihovnu tito jednotlivci: sl. Marie Gebauerová, p. prof. dr. Jul. Glücklich, p. Augustin Hlubuček, vrch. úředník zemské banky, p. P. Aug. C. Labler, provinciál řádu Augustiniánů, sv. pán dr. Oskar Mitis, p. Mücke z Kreuzburgu, justiční rada, p. šk. rada Fr. A. Slavík, p. archivář P. Fr. Tischer, p. prof. Vojtěch Víravský.

Zemský archiv děkuje uctivě všem v seznamu posledního svazku i zde uvedeným korporacím a ústavům a všem jednotlivcům za laskavě zasláné publikace a doufá, že i v budoucnosti zachovají svou přízeň zemskému archivu.

Vlastní agenda archivní je dvojího druhu, jednak úřední v užším slova smyslu, jednak vědecká. Zemský archiv slouží totiž veřejné správě, jak to vyplývá z povahy sbírek archivních (část registratury někdy stavovského, nyní zemského výboru, staré pozemkové knihy a akta katastrová pro celé království); převzetím různých archiválií převzal zemský archiv také agendu těch úřadů, které dříve přechovávaly pozemkové knihy a katastry. Za druhé je to agenda vědecké práce, která připadá zemskému archivu jednak tím, že z rozkazu sněmu království Českého vydává publikace historické, jednak že podporuje a usnadňuje všemožně vědecká badání historiků, buď že jim poskytuje prameny uložené ve svých sbírkách v ústavu samém, nebo je půjčuje vzdáleným ústavům a důvěryhodným osobám mimo archiv a krom toho vypůjčuje archiválie z jiných archivů domácích

i zahraničních pro badatele pracující v archivu zemském. Agenda vědecká vždy víc zabírá síly archivního úřednictva a tím blíží se zemský archiv svému původnímu účelu, vytčenému při jeho zakládání, vytvořiti totiž ústřední ústav, organizující vědeckou práci historickou nové doby pro české země soustavným výzkumem archivů domácích i zahraničních, úpravou získaného materiálu pro potřeby badatelův a jeho publikováním.

Statisticky jeví se rozsah veškeré agendy archivní v návštěvách takto:

V druhém pololetí r. 1908 (od r. července do 31. prosince) přišlo do archivu 171 osob, jež vykonaly 823 návštěvy. Pracemi vědeckými, místopisnými a pod. obíralo se 77 badatelů (587 návštěv), pozemkových knih a aktů katastrových pro praktické potřeby (hlavně za účelem vyhledávání utkvělého práva hostinců, lékáren) užílo 57 osob (75 návštěv), v otázkách šlechtictví, rodopisu a znaků pracovalo 25 osob (71 návštěv); sbírky archivní, zvláště výstavu listin a knih městských v archivu korunním, prohlíželo 90 osob.

Roku 1909 navštívilo archiv 289 osob (celkem 1448 návštěv). Z nich oddalo se pracím vědeckým, místopisným a pod. 107 (1112 návštěv), pozemkové knihy a katastr prohlížely 102 osoby (193 návštěvy), otázkami šlechtictví, rodopisu a znaků obíralo se 37 osob (95 návštěv); za příčinou prohlídky archivu, zvláště výstavy, přišlo do archivu 48 osob.

Z uvedených čísel návštěv vyplývá jasně, že význam archivu zemského jakožto ústavu vědeckého rok od roku stále vzrůstá.

Úřední agenda v užším slova smyslu dá se znázornit ve věcech vypravených ukázkou takto: Zemskému výboru a korporacím samosprávným podáno za druhé pololetí roku 1908 12 zpráv a dobrých zdání; z toho týkaly se genealogických otázek 2 kusy, změn jmen místních nebo jich zjištění 5, desk zemských, katastru a pod. 2, domovského práva 1, zemského znaku 2; v roku 1909 podáno 41 zpráv a dobrých zdání týměž úřadům, jež rozdělují se v uvedeném pořádku: 10, 13, 10, 3, 5. Státním úřadům (c. k. místodržitelství, c. k. prokuratura, c. k. hejtmanství) v druhé polovici r. 1908 podány 43 zprávy a výpisy z knih; z toho týkalo se utkvělých práv hostinců a lékáren nebo jiných reálních práv nebo pohledávek 21 kus, domovského práva 23 kusy; v roku 1909 vypraveno 48 a 27, celkem 75 kusův. Četněji obraceli se na zemský archiv jednotlivci, buď aby vyžádali si prostě informace nebo úřední opisy a vysvědčení z pozemkových knih, katastrových aktů a knih malého stavovského archivu; takových kusů vyřízeno v druhé polovici r. 1908 96, v r. 1909 211. Z toho týkalo se šlechtictví v r. 1908 14 kusů, v r. 1909 44 kusy, utkvělých práv, služebností a jiných zápisů zanesených do pozemkových knih nebo aktů katastrových r. 1908 82, r. 1909 167 kusův.

Tím ovšem z daleka není vyčerpána agenda zemského archivu jakožto veřejného úřadu.

Agendu vědeckou naznačí aspoň částečně jména badatelův a čísla, která se uvádějí.

Z badatelů, jimž vypůjčovány archiválie nebo zprostředkovány opisy z jiných archivů do archivu zemského, aby jim byla usnadněna práce, dlužno jmenovati zvláště doc. Dra Baxu, prof. Dra Bidlo, vrch. off. Dragouna, prof. Dra Glücklicha, Phm. Mg. Hellicha, vl. radu A. Jiráska, prof. Dra Krause, Dra Pohla, prof. Dra Práška, prof. Dra Slavíka, prof. Dra Stiebera, prof. Dra Šimáka a j. Žádostem zemského archivu za zapůjčení archiválií, pokud nebránily zásadní předpisy, bylo vždy ochotně vyhověno, zač nutno vzdát povinné díky. Archiválie a rukopisy půjčily zemskému archivu tyto ústavy: knihovny metropolitní kapituly, kanonie Strahovské, kláštera Františkánův u Panny Marie Sněžné, rytířského řádu křižovníků s červenou hvězdou, Piaristické kolleje a knížete z Lobkovic v Praze, knížecí Lobkovičská knihovna v Roudnici, biskupská knihovna v Litoměřicích, knihovna hraběte Thuna v Děčíně, městská musea v Jindřichově Hradci, v Hradci Králové a Táboře, městský úřad v České Třebové, městský archiv ve Slaném, knížecí Schwarzenberský archiv v Třeboni, moravský zemský archiv v Brně, museum knížat Czartoryských a akademie věd v Krakově, zámecká knihovna v Kórníku. S centrálními archivy ve Vídni stál zemský archiv v dobré shodě jako po všechna minulá léta a užil jednak pro vlastní potřebu úřední, jednak pro badatele zde pracující obvyklé liberálnosti jmenovitě c. a k. dvorského a státního archivu, archivu c. k. ministerstva vnitra, archivu c. a k. společ. ministerstva financí a archivu c. k. ministerstva spravedlnosti. Z ústavů zahraničních zapůjčil zem. archivu svoje rukopisy neb archiválie archiv bratrské jednoty v Herrnhutě, královský tajný státní archiv v Berlíně, královský státní archiv a veřejná knihovna v Drážďanech, velkovévodská universitní knihovna v Heidelbergu, všeobecný říšský archiv v Mnichově, městská knihovna v Norimberce a ve Vratislavi, hraběcí Schaffgotschská knihovna ve Warmbrunnu a vévodský státní archiv v Zerbstu.

Kromě toho ochotně zodpověděny všechny dotazy, kterými se obrátili historičtí badatelé na zemský archiv o informace, jako Dr. H. Ankwicz ve Vídni, archivář Dr. B. Bretholz, Aug. v. Doerr, prof. Ant. Favaro v Padově, Dr. Hessel v Hamburce, prof. Dr. O. Holder-Egger v Berlíně, svob. pán Kleist ve Vratislavi, prof. Dr. v. Nieszen ve Štětíně, tajný vl. rada Dr. Posse v Berlíně (poslány otisky pečeti pro chystanou publikaci), prof. Dr. Preuss ve Vratislavi, Dr. R. Salomon v Berlíně, Dr. J. Schreier v Berlíně, tajný vládní rada Dr. Schulte ve Vratislavi, Dr. J. Schwalm v Hamburku; dále archiv

v Třeboni, zemské archivy štyrský a tyrolský, archiwum krajowe akt grodzkich i ziemskich v Krakově a j.

Zemský archiv podporoval také všemožně zájem o místní dějiny, pro něž v pozemkových knihách a katastrech chová prameny prvního řádu, a pokud bylo možno, pod náležitou zárukou je půjčoval místním badatelům. Pozemkové knihy byly v tomto období prostřednictvím obecních úřadů, městských museí neb okresních soudů zasilány půjčkou do Budějovic, Českého Brodu (4krát), Friedlandu, Haindorfu, Klatov (3krát), Kraslice, Litomyšle, Lomnice, Německého Brodu, Netolic, Neudorfu, Nymburka (3krát), Ouštěku (3krát), Pardubic, Plzně, Polné (4krát), Přibyslavě (2krát), Roudnice (10krát), Stříbra, Uhlířských Janovic, Zbiroha (2krát) a Žlutic (5krát). Opisy listin a jiné archiválie půjčovány mimo archiv k studium historickým a místopisným zvláště těmto badatelům: pp. doc. Dru B. Baxovi, Jos. Benneschovi v Haindorfu, prof. Dru Jar. Bidlovi, prof. Dru Ant. Breitenbachovi v Kroměříži, Dru Celichovskému, bibliothekáři v Kórníku, doc. Dru Jar. Demelovi, prof. Dru J. Glücklichovi, lékárníku J. Hellichovi, faráři Ferd. Hrejsovi, dv. radovi J. Kalouskovi, děkanu K. Khunovi v Chlumci n. Cidl., odb. učíteli A. Klausovi v Chrudimi, Dru Vl. Kybalovi, Dru H. Opočenskému, prof. Dru J. Pekařovi, Dru Ant. Podlahovi, prof. Dru J. Schlenzovi v Litoměřicích, tajnému vl. radovi prof. Dru W. Schulzovi ve Vratislavi, děkanu J. Seidlovi v Černilově, šk. radovi F. A. Slavíkovi, prof. Dru J. V. Šimákov, faráři Fr. Štědrému ve Slavětíně, faráři J. Tenorovi v Chvalkovicích, archiváři P. Fr. Teplému v Jindř. Hradci, prof. Dru Jindř. Vančurovi, dv. radovi Ant. Wanitzkovi, Dru Jos. Volfovi, Dru Miloši Vystydovi, prof. Dru J. Zítkoví.

Celkem bylo v tomto období půjčeno 42 osobám 3006 opisův a 13 rukopisů, 113 pozemkových knih 24 úřadům a 5 soukromým osobám (celkem vypůjčeny knihy pozemkové 64krát).

Z badatelů, kteří ke svým spisům a článkům čerpali buď ze sbírek zemského archivu nebo jeho prostřednictvím užili archiválií z jiných archivův a knihoven, buďtež jmenováni: prof. Dr. J. Bidlo (»Jednota bratrská v prvním vyhnanství III.«), prof. Dr. K. Bruchmann (»Die Huldigungsfahrt K. Friedrichs I. von Böhmen nach Mähren und Schlesien«), doc. Dr. Demel (»Geschichte des Fiskalamtes in den böhmischen Ländern«, »Dějiny fiskálního úřadu v zemích českých II.«), vrch. off. V. Dragoun (»Počátkové poštovníctví na Moravě«), Dr. Rob. Flieder (»Příspěvky k dualistickým ústavám«, »Corona regni Bohemiae«), prof. Dr. Jul. Glücklich (studie o Václavu Budovci z Budova), Phm. Mg. Jan Hellich (»Rod Chvalovských z Ledec« a j.), dvorní rada Dr. Jos. Kalousek (»Řády a instrukce hospodářské«), prof. Ant. Králíček (»Paměti obce Bohuslavice«), Dr.

VI. Kybal («Jindřich IV. a Evropa»), Ph. C. A. Markus («Stavovské apologie z r. 1618 a 1619»), Dr. Hanuš Opočenský («Zajetí a vyšetřování Fr. Tengnagla r. 1611»), prof. Dr. Jos. Pekař («Kniha o Kosti»), prof. Dr. Just. Prášek («Brandejs n. Labem II.»), řed. Dr. Jan Reichert («Poznamenání dluhů p. Karla st. z Žerotína»), doc. Dr. J. V. Šimák («Zpovědní seznamy arcidiecese Pražské», «Listář k dějinám školství na Turnovsku»), farář Jan Tenora («Kardinál Dietrichštejn a protektorát »Germanie«), archivář P. Fr. Teplý («Klenčí, městečko na Chodsku»), šk. rada Dr. Z. Winter («Remeslnictvo a živnostnictvo v Čechách v XVI. věku») a j.

Vedle této agendy záležela činnost zemského archivu v práci o jeho *vědeckých publikacích*. Ředitel Dr. Nováček pokračoval ve sbírání pramenů pro dějiny zemského archivu, které se připravují k blížícímu se padesátému výročí jeho založení. Archivář Kollmann byl zaměstnán tiskem prvního dílu publikace »Acta S. Congregationis de Propaganda fide res gestas Bohemicas illustrantia«; protože díl ten, který bude obsahovati prameny pro dobu od založení kongregace de Propaganda fide r. 1622 do polovičky října 1626, bude míti značný objem, rozhodnuto vydati jej ve třech neb čtyřech částech; část první, obsahující prameny z l. 1622 a 1623, jakož i předmluvu k celému dílu, vyjde současně s tímto svazkem »Zpráv«. Aby si opatřil potřebná data k objasnění vydávaného materiálu z archivu Propagandy, pracoval archivář Kollmann i v tomto období časem ve zdejší archívě kapucínské. Vicearchivář Dr. Novák věnoval se sbírání a upravování pramenného materiálu z r. 1611 pro »Sněmy české«. Za tím účelem podnikl doma i v cizině usilovné badání archivní. Jednak osobně, jednak písemnými dotazy, jednak prostředkováním jiných badatelů pátral po pramenech k českým dějinám r. 1611 v archivech pražských a vídeňských, v zemském archívě v Brně, ve všeobecném říšském archívu v Mnichově, v státním archívu v Drážďanech, ve vévodském archívu Anhaltském v Zerbstu, v kníž. Schwarzenberském archívu v Třeboni, v knížecím Lobkowiczském archívu v Roudnici, v hraběcím Černínském archívu v Jindřichově Hradci; tímto způsobem rozmnožil sbírků dokumentů pro »Sněmy« z r. 1611 asi o 1000 opisů, mezi nimiž jsou i četné rozsáhlé relace, mimo to však bylo na sta opisů již dříve pořizovaných znova zkonferováno s originály. Výzkumné cesty podnikl v srpnu 1908 do Třeboně a Jindřichova Hradce, v červenci 1909 do Roudnice a v říjnu téhož roku do Brna a Vídně. Hlavně důležitým archivům c. k. ministerstva vnitra, c. a k. společného ministerstva financí a c. a k. státnímu a dvorskému archívu ve Vídni věnoval mnoho péče; akta pro r. 1611 vyčerpal tu úplně a opatřil si všude také přehled pramenů z let následujících až do r. 1620, to jest z období, jehož zpracování pro »Sněmy české« bylo mu svěřeno. Ve státním a dvorském archívu poskytly zejména písemnosti bývalého

arcikancléřského úřadu mohučského a benátské depeše mnoho cenného materiálu. Při badání v tomto archívě byli Dru. Novákoví nápomocni dva členové ústavu pro rakouský dějezpyt ve Vídni, pp. Dr. H. Opočenský a V. Svátek, kteří svými popisy mnohých kodexů umožnili rychlejší postup výzkumných prací v témž archívě. Jak státní a dvorský archív tak říšský archív finanční půjčily ochotně četné archiválie z r. 1611 do zemského archívu k opsání. Rovněž všeobecný říšský archív v Mnichově a státní archív z Drážďanek vyhověly s velikou liberálností žádostem zemského archívu za půjčení korespondencí a akt bavorských i saských vyslanců při dvoře Rudolfově z r. 1611, tak že na sta důležitých depeší mohlo býti pohodlně opsáno v archívě samém. Z vévodského archívu Anhaltského v Zerbstu, kde bohemika z let 1611 a následujících seznamenal za svého pobytu v Zerbstu pan Dr. H. Opočenský, půjčena zemskému archívu prostřednictvím zemského výboru a ministerstva zahraničních záležitostí akta a korespondence r. 1611 a následujících, o nichž se dosud pracuje. Že též ze státního archívu španělského v Simancasu, kde Dr. Borovička pátral po pramenech k dějinám českým v prvních letech století XVII., přibýly hojné opisy i pro r. 1611, je patrné z jeho článku, otiskčeného v tomto svazku Zpráv. V pařížské národní bibliothéce, odkud signatury bohemičů z počátku XVII. století opatřili pp. prof. Dr. J. Glücklich a Dr. VI. Kybal, opisuje se pro potřebu »Sněmů českých« dosud materiál řízením člena tamní »École des chartes«, pana Vlad. Klecandy. Právě spousty pramenného materiálu, který se badatelé o dějinách pohnutých let na počátku XVII. století kupí do cesty, zaviňují, že při vydávání »Sněmů českých« z let 1611—1620 není možno postupovati rychle. Ještě pro rok 1611 zbývá vykonati dosti mnoho výzkumné práce. Stačí připomenouti, že archivy slezské a lužické, říšský archív berlínský a jiné, jichž nelze pominouti, nebyly pro tuto dobu, až na některé výjimky, dosud prozkoumány. Lze se ovšem nadíti, že pro léta 1612—1617 nebude archivní materiál tak obsáhlý, jako právě pro bouřlivý rok 1611, kdy vpádem Pasovským byla na Čechy obrácena pozornost celé Evropy, tak že, až budou překonány obtíže, které působí ohromný rozsah pramenů pro tento rok, jak badání samo, tak práce vydavatelská bude pokračovati rychleji. Koncipista Dr. Krofta věnoval se hlavně tisku jedenáctého dílu »Sněmů českých«, v němž budou vydány prameny k dějinám českých sněmů v r. 1605. Prvá část tohoto dílu, obsahující vlastní akta sněmovní z r. 1605, to jest akta, jež se týkají přímo jednání sněmovního, s obšírným úvodem k těmto aktům, již vyšla; část druhá, jež bude obsahovati jednak akta, objasňující provádění sněmovních usnesení, jednak písemnosti, vztahující se na jednání s Chebskem, Loketskem a Kladskem, jakož i předmluvu o pramenech a rejstříky k celému dílu, se tiskne. Vedle práce, spojené s úpravou materiálu pro tisk a s tiskem

samým, byl Dr. Krofta zaměstnán doplňováním materiálu, sebraného pro další díly »Sněmů«, jež má připravit k vydání. Za tím účelem navštívil také v lednu 1910 knížecí archiv v Roudnici, v dubnu 1910 městský archiv v Lounech, krom toho pak pracoval i v některých archívech pražských. Rozumí se, že i výzkum, konaný pro zemský archiv v Paříži, Simancasu, Zerbstu a jinde, poskytne cenné doplňky také pro »Sněmy« z období jemu svěřeného. O činnosti koncipisty Dra. *Borovičky* ve státním archivu španělském v Simancasu poučuje jeho pojednání otiskované níže.

Přehled činnosti zemského archivu v uplynulém období dlužno doplniti ještě zmínkou o tom, že zemský archiv v období tom přispěl svou pomocí k uspořádání dvou jiných archivů českých. Po přání J. Exc. hraběte Karla Bouquoye vypraven zemským archivem v létě 1908 tehdejší praktikant archivní Dr. *Borovička* a v letech 1909 stud. filosofie Vlad. *Klecanda*, zaměstnaný v zemském archívu, do Nových Hradů, aby pořádal tamní archiv zámecký. Za podobným účelem vyslán v září 1909 k žádosti J. Jasnosti knížete Colloredo-Mansfelda do Opočna koncipista Dr. *Krofta*, jehož zpráva o zámeckém archívu v Opočně se najde doleji.

V období, jehož se týká tato zpráva, staly se také vážné kroky k řešení otázky, jež má nemalou důležitost pro další vývoj zemského archivu, totiž otázky zřízení *českého archívu agrárního*. Proto zdá se býti záhodno povědět na tomto místě několik slov o průběhu dosavadního jednání o této otázce a vytknouti stanovisko, jež k ní zaujalo ředitelství archívu zemského. Návrh na zřízení zvláštního archívu pro český dějezpyt agrární podal ve schůzi Zemské statistické komise království Českého 8. listopadu 1904 člen komise dvorní rada prof. Dr. A. Bráf. V návrhu tom se udává dosti podrobně, co by asi měl obsahovati tento budoucí archiv (zápisy o způsobu osévání, o hrubém a čistém výnosu, plány a vyobrazení hospodářských staveb, meliorační plány, systemisace lesů, zápisy o mzdách dělnických a čeledních, smlouvy kupní, nájemné, výměnkové, urbáře a výkazy o robotních povinnostech atd.) a zejména se tu vytýká, že by archívu tomu měla býti přivtělena také registratura bývalé Vlastenecko-hospodářské společnosti, chovaná do té doby při Zemědělské radě. Po stránce formální se tu navrhovalo, aby se zřízení archívu agrárního ujala Zemědělská rada, resp. její ústřední sbor, kdyby však to nebylo možné, aby se archiv ten jako zvláštní oddělení připojil k archívu zemskému. Zemská statistická komise přijala tento návrh se souhlasem a usnesla se jednomyslně předložiti jej zemskému výboru se žádostí, aby opatřil, čeho třeba k jeho provedení. Zemský výbor pak se rozhodl v sezení z 23. listopadu 1904 vyžádati si ve věci té vyjádření zemského archívu a ústředního sboru Zemědělské rady pro království České.

Zemský archiv, byv vyzván dekretem zemského výboru z 3. prosince 1904 č. 112874, předložil zemskému výboru s přípisem z 12. července 1905 č. 364, své dobré zdání o návrhu p. dv. rady Bráfa. Projeviv radostný souhlas s tímto návrhem, upozornil především na velmi závažnou okolnost, že v zemském archívu jsou již nyní uloženy nejdůležitější prameny pro novější hospodářské dějiny české, totiž staré pozemkové knihy od veliké většiny okresních soudů v království Českém (přes 10.000 svazků) a berní příznání neboli katastry tohoto království z l. 1654, 1713, 1749 a 1785 s důležitými akty průvodními. »Tyto prameny«, uvádí se dále v řečeném dobrozdání, »jsou zajisté základem veškerého badání o hospodářském vývoji našeho národa v době novější, a jest nepochybné, že nový zemědělský archiv byl by bez nich kusý. Proto bylo by záhodno, aby jak tyto prameny chované v archívu zemském tak archiválie, které zemědělskému archívu mají býti přikázány, chovány byly pohromadě na jednom místě. Zemskému archívu uvedené prameny nemohou ovšem býti odnímány, nemá-li jeho dosavadní, ze samé jeho podstaty plynoucí ráz a význam býti ohrožen, a tak naznačeného cíle nelze dojíti jinak než připojením nového zemědělského archívu k zemskému, jak o tom mluví též návrh prof. Dra A. Bráfa. Ve skutečnosti by narazilo provedení této věci na velmi vážné překážky, které by teprve bylo třeba překonávat. Hlavní překážkou byla by ta okolnost, že archiv zemský již nyní má nepoměrně rozsáhlejší úkoly než jiné podobné ústavy a že ani k plnění těchto úkolů dosavadní jeho síly a prostředky nedostačují... Dále též nynější místnosti zemského archívu již nyní nevyhovují, protože v nich materiál archivní nemůže býti bezpečně a přehledně uložen. Kdyby se tedy zemskému archívu uložilo, aby pečoval sám o založení a udržování zemědělského archívu, bylo by tím naň vloženo břímě, jimž by všechna jeho činnost byla ochromena. Toto nebezpečí bylo by však možno odvrátiti tím, že by zemskému archívu byly opatřeny větší místnosti a že by personál archivní byl náležitě rozmnožen. Archiv zemský nemůže v tomto dobrém zdání činiti určité návrhy v tom směru. Pokud jde o rozmnožení personálu, podotýká, že by bylo potřebí několika (2—3) nových úředníků, kteří by vedle nezbytného vzdělání historického a archivního byli znalí národního hospodářství a práv. Těmto úředníkům bylo by svěřeno pod vedením ředitele archívu sbírání a pořádání materiálu pro dějiny agrární, tak že by dosavadní úřednictvo archívu novým úkolem, kterého by se zemskému archívu dostalo připojením archívu zemědělského, nebylo zdržováno v plnění hojných svých povinností, jež za nynějších poměrů se mu ukládají.«

Zatím oznámilo předsednictvo Zemědělské rady pro království České přípisem z 10. července 1905 č. 6689 zemskému výboru, že při Zemědělské radě jsou připravena akta bývalé Vlastenecko-hospo-

dárské společnosti až do r. 1872, jež se měla podle návrhu pana dvor. rady Bráfa státi součástí budoucího agrárního archivu, a žádalo, aby do kanceláře Zemědělské rady vyslán byl úředník zemského archivu k dohodě o dalším uspořádání připravených akt. Této žádosti bylo ovšem vyhověno. Přípisem z 10. srpna 1905 čís. 405 oznámil zemský archiv zemskému výboru na základě úředního zjištění, že registratura bývalé Vlastenecko-hospodářské společnosti sestává ze 104 fasciklův, obsahující akta od r. 1767 do r. 1871, že tato akta jsou jen hrubě spořádána podle jednotlivých let, tak že bude třeba srovnati je přehledněji. Nemoha se uvázati sám v tuto práci, navrhl zemský archiv, aby řečená akta v dosavadním svém spořádání byla všechna přenesena do zemského archivu, kde by byla bezpečně uchována, pokud se nestane konečné rozhodnutí o zřízení archivu agrárního. Tento návrh byl schválen Zemědělskou radou i zemským výborem a v prosinci r. 1905 byla registratura bývalé Vlastenecko-hospodářské společnosti přenesena do zemského archivu, kde je dosud uložena. V červnu a červenci r. 1908 bylo pak do zemského archivu přestěhováno přes 9000 fasciklů s operáty stabilního katastru, převzatých od c. k. archivu map katastrálních, čímž doplněna podstatně sbírka zemských katastrů království Českého v archivu zemském, o které v dobrozdání zemského archivu z r. 1905 zajisté právem bylo pověděno, že je základem veškerého badání o hospodářském vývoji této země v době novější.

Teprve v dubnu 1909 došlo k novému jednání o otázce agrárního archivu. Zemská statistická komise, pojednavši ve schůzi z 29. dubna r. 1909 o otázce té, usnesla se doporučiti zemskému výboru, »by k řízení archivu agrárněhistorického byl povolán právník s vedlejším vzděláním agrárněhistorickým, po případě právník, jemuž by se uložilo, osvojiti si do určité lhůty potřebné znalosti agrárněhistorické.« Toto usnesení bylo dekretem zemského výboru ze 17. září 1909 čís. 90.377 intimováno zemskému archivu, který přípisem z 9. října r. 1909 čís. 511, dovoláváje se svého staršího dobrozdání, vyslovil se proti návrhu Zemské komise statistické, podle něhož by se od budoucích úředníkův archivu agrárněhistorického mělo žádati vlastně jen vzdělání právnické, kdežto vzdělání agrárněhistorické by se pokládalo za cosi vedlejšího, a ke vzdělání archivnímu by se vůbec nepřihlíželo, a prohlásil, že »po jeho soudu úředníkům archivu agrárního vzdělání agrárněhistorické jest rozhodně potřebnější než vzdělání čistě právnické«, a že »zvláště od prvního úředníka (resp. úředníků) budoucího archivu agrárního, jemuž připadne úkol shromažďovati a pořádati materiál nového archivu, mělo by se žádati především důkladné vzdělání archivní, t. j. vzdělání takové, jaké se nyní žádá na úřednících jiných archivů veřejných, vzdělání, jehož lze nabýti na příklad studiem na ústavě pro rakouský dějezpyt ve Vídni,

nebo jiných ústavách toho druhu, a jež v sobě zahrnuje znalost dějin ústavních, správních a jistou měrou i hospodářských, jich pramenův a metody jich zpracování, vedle toho pak že by se měla žádati, pokud možno, i archivní praxe.« Podle návrhu zemské statistické komise a dobrozdání zemského archivu usnesl se zemský výbor v sezení ze dne 27. října 1909 »doporučiti sněmu, by v archivu zemském bylo zřízeno oddělení agrárněhistorické, a k účelu tomu by systemisováno bylo místo archivního koncipisty (při konkursu na takové místo žádá se způsobilost historickoarchivní, nebo právnickohistorická s příslušnou kvalifikací agrárněhistorickou)«. V tom smyslu připravil zemský výbor pro sněm zprávu, v níž se navrhovalo: »Slavný sněme, račiž se usnísti: 1. V zemském archivu království Českého zřizuje se oddělení agrárněhistorické pro sbírání, uschování a zpracování památek, důležitých pro dějezpyt agrární v království Českém. 2. K účelu tomu zřizuje se v zemském archivu království Českého zatím místo archivního koncipisty s příslušnými požitky, které budtež vřaděny do příštího rozpočtu zemského.« K projednání tohoto návrhu nedošlo z příčin obecně známých, lze však doufati, že se souhlasem sněmovní většiny, až bude umožněno pravidelné jednání na sněmu. Přijetím návrhu zemského výboru byl by ovšem učiněn toliko první krok k dosažení cíle, k němuž směřoval návrh na zřízení agrárního archivu. Má-li budoucí agrárněhistorické oddělení zemského archivu, které by ovšem nemohlo býti samostatným, k zemskému archivu pouze přičleněným ústavem, nýbrž jeho integrující součástí, plniti náležitě rozsáhlé své úkoly (pořádání a vědecké zpracování materiálu, důležitého pro agrární dějiny české, který již v archivu zemském uložen, péče o jeho soustavné doplňování a rozmnožování ve smyslu návrhu Bráfova), bude k tomu nezbytně potřebí většího počtu nových úředníků archivních (aspoň 2—3).

Ve schůzi Zemské komise statistické z 29. dubna 1909, v níž jednáno o archivu agrárním, usneseno také »požádati zemský výbor o zřízení zvláštního archivu průmyslového vývoje v království Českém se zvláštním zřetelem k velkopřemyslu«. Zemský výbor rozhodl pak ve schůzi ze 17. srpna 1909 vyzvati zemský archiv, »by podal dobré zdání o zřízení archivu průmyslového vývoje, zvláště o tom, kolik a jakých sil bylo by pro něj potřeba, a zdali by mohl spolu s archivem agrárněhistorickým býti zatím umístěn v bývalé jízdně«. Toto rozhodnutí intimováno zemskému archivu citovaným již dekretem ze 17. září 1909, čís. 90.377, zemský archiv pak odpověděl svrchu uvedeným přípisem z 9. října 1909 čís. 511, jehož příslušná část zněla takto: »Pokud jde o návrh na zřízení archivu průmyslového vývoje, dovoluje si ředitelství zemského archivu především upozorniti, že pro spojení tohoto archivu s archivem zemským není tak vážných důvodů, jaké byly uvedeny v dobrém zdání zemského

archivu z 12. července 1905 pro spojení archivu agrárněhistorického s tímto archivem. Ani průmyslový vývoj národa není sice možno odloučiti od jeho celkového vývoje dějinného, přece však průmyslový vývoj, zvláště v době starší, neměl ani zdaleka tak veliký význam pro veřejný život národa, pro jeho poměry ústavní a společenské, jako vývoj agrární. Kdežto poměr k půdě byl v starší době takřka základem politického, právního a společenského postavení ohromné většiny národa, průmysl toho významu nikdy neměl. Z toho plyne podstatný rozdíl ve studiu dějin agrárních a vývoje průmyslového, a zejména důležitý rozdíl v pramenech, o něž se toto studium opírá. Rozdíl ten se prakticky projevuje také tím, že nejdůležitější a nejcennější součásti zemského archivu (katastry, pozemkové knihy) jsou zároveň základními prameny pro novější české dějiny agrární. Kdežto pro dějiny vývoje průmyslového není v zemském archivu pramenů podobného významu. Protože pak archiv průmyslový, který podle návrhu zemské komise statistické má přihlížeti především k velkopřemyslu, zcela přirozeně bude obsahovati z největší části ne-li výhradně, archiválie z doby nové a nejnovější, k jichž porozumění a správnému užívání není třeba odborného vzdělání historického, a naopak studium moderního vývoje průmyslového předpokládá vědomosti technické a národohospodářské, jichž zpravidla nelze žádati od historikův a úředníkův archivních, nebylo by ani po stránce osobní připojení archivu průmyslového k archivu zemskému mnoho získáno. Rozhodně však nelze pomýšleti na připojení archivu průmyslového k archivu zemskému za poměrů nynějších, kdy místnosti zemského archivu stěží stačí pojmouti stále vzrůstající jeho obsah. Z těchto důvodů nemůže podepsané ředitelství doporučovati, aby budoucí archiv průmyslový byl připojen k archivu zemskému. Dovoluje si však připomenouti, že by snad bylo nejvhodnější, kdyby se zřízení archivu průmyslového aspoň pro počátek ujala buď Jednota ku povzbuzení průmyslu v Čechách, jejíž registratura, nahromaděná za tři čtvrtstoletí jejího plodného působení sama o sobě byla by zajisté důležitou součástí budoucího archivu průmyslového, a jejíž bohatá knihovna odborná byla by tomuto archivu pomůckou neocenitelnou, nebo Technologické museum.»

Zemský výbor usnesl se po této zprávě archivu zemského v sezení z 27. října 1909 požádati o dobré zdání v té věci Obchodní a živnostenská komora a Jednotu průmyslovou. Jednota průmyslová vyslovila připisem ze 17. března 1910 svůj plný souhlas s návrhem na zřízení archivu průmyslového vývoje, vytkla také, že »jest zajisté jakožto nejstarší ústředí průmyslových snah v království Českém a jakožto předchůdkyně obchodních a živnostenských komor (zvláště ve dvou prvních desetiletích své činnosti do roku 1850) legitimována

nejen touto svou minulostí, nýbrž i dalšími svými pracemi, aby při zakládání průmyslového archivu spolupůsobila, majíc také ve své registratuře hojnost dokumentů, ilustrujících vývoj průmyslový v království Českém, bez kteréhož listinného materiálu by se obmýšlený archiv ani neobešel«, ale určitého návrhu nečinila, nýbrž, ukazujíc na obtíže, s nimiž bude spojeno zřízení archivu průmyslového, vyžádala si ještě nějakou dobu na věcné dobrozdání. Naproti tomu Obchodní a živnostenská komora prohlásila se připisem z 22. dubna rozhodně, aby archiv průmyslový zřízen byl při Technickém museu pro království České. Vytýká se tu, že je třeba, »aby všechem sem spadající materiálu, při jehož sbírání měla by spolupůsobiti řada vlivných činitelů, umístěn byl na jediném místě«, a za nejvhodnější k tomu se prohlašuje »právě zřízené Technické museum pro království České, které skutečně také již se sbíráním řečeného materiálu počalo a vykazuje výsledky pozoruhodné«, a vstoupivši ve styk s mezinárodním svazem pro technickou bibliografii, »uvázalo se na základě stanov tohoto svazu zaříditi při museu samotném mimo jiné také ústředí pro průmyslový archiv zemí koruny České«. Vzhledem k tomu Obchodní komora, pokládajíc jakékoli tříštění této akce za škodlivé, vyslovila mínění, »že umístění sebraného materiálu lze nejúčelněji provésti při Technickém museu v království Českém, a doporučila zemskému výboru, aby za tím účelem udělil Technickému museu přiměřenou subvenci. Zemský výbor dosud neucinil o této věci konečného rozhodnutí, ale není zajisté pochyby, že podnikou tak důležitou poskytně žádané podpory, jakmile poměry mu dovolí. Zemský archiv, který především ohledem na vlastní veliké úkoly a nedostatečnost prostředků, potřebných k jich plnění, byl donucen vysloviti se proti úmyslu, aby zřízení archivu průmyslového vývoje bylo uloženo jemu, pokládá za svou povinnost vysloviti přání, aby se Technickému museu dostalo jak od zemského výboru, tak od jiných povoláných činitelů účinné podpory v díle tak svrchovaně záslužném.

V *osobních poměrech* zemského archivu nastaly v uplynulém období tyto změny. Dekretem zemského výboru z 9. listopadu 1909 čís. 11758/08—IV. dán byl tit. ředitel Julius Pažout do výslužby počínaje prosincem 1909, a současně jmenován koncipista Hynek Kollmann zemským archivářem. Dekretem z 25. listopadu 1909 čís. 141106/09—I. jmenován koncipista Dr. Jan B. Novák zemským vicearchivářem, a dekretem z 29. prosince 1909, č. 149908 ustanoven praktikant Dr. Josef Borovička koncipistou zemského archivu. Jsou tedy nyní v archivě zemském tito konceptní úředníci: Ředitel Dr. Vojtěch J. Nováček, zemský archivář Hynek Kollmann, vicearchivář Dr. Jan B. Novák, koncipisté Dr. Kamil Krofta a Dr. Josef Borovička. Ve stavu výpomocných sil nastala změna. Poznámami

dlužno, že vicearchivář Dr. Novák jmenován byl r. 1909 konservátorem c. k. ústřední komise pro zachování uměleckých a historických památek ve Vídni.

V Praze, v květnu 1910.

Dr. Vojtěch J. Nováček,
ředitel archivu zemského.

O popisu Čech po třicetileté válce.

Napsal F. A. Slavík.

Stav království Českého v XVII. a XVIII. století, na němž se jeho novější poměry zakládají, není dosud blíže prozkoumán a znám. Jen dějiny několika míst a panství líčí poměry jejich v oné době. Povšechné dějiny větší máme jmenovitě od † Dra Ant. Rezka¹⁾ a od přítele českého národa, Francouze Arnošta Denise.²⁾

I sami tito badatelé postrádali mimo jiné věci hlavně »statistické doklady o počtu obyvatelstva v zemi před i po válce«³⁾ a prozkoum obecný,⁴⁾ zvláště o národnosti české a německé, jako má zpracováno Morava na základě soustavného popisu všech osad a panství r. 1669—79.⁵⁾

O Čechách chtěl jsem také časem, pokud možno, zpracovati podobný spis a podati k celkovému pohledu místa, která nejvíce 30letou válkou utrpěla nebo zanikla, znaje příslušné prameny archivní ze studií svých o několika místech a krajinách českých.

Příležitostně jednalo se v zemském archivu českém, kde se také myslilo na podobné dílo o Čechách, o nutnosti jeho na základě berní rulle z r. 1653—55, již chová zemský archiv kromě jiných pamětí z oné doby. Ředitelství archivu projevilo přání, abych to dílo podnikl s pomocí zemského archivu, a aby se v něm podal soupis všech osad, tak že by se stalo nejen vědeckou, nýbrž i příručí knihou k úřední potřebě. Pro jednotlivce byla by taková veliká práce obtížnou a trvala by dlouhá léta, zvláště když u mnoha panství a obcí není v rullí všecko nebo nic sečteno, jen t. zv. »osedlí« pro určení berně, a musí

¹⁾ Dějiny Čech a Moravy nové doby. V Praze 1891, nákladem I. L. Kobra.

²⁾ Čechy po Bílé Hoře. Napsal Arnošt Denis, přeložil a poznámkami opatřil Dr. Jindřich Vančura. V Praze 1904, nákladem Bursíka a Kohouta.

³⁾ A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy, str. 56.

⁴⁾ Denis-Vančura, Čechy po Bílé Hoře, str. 343.

⁵⁾ Slavík, Morava a její obvody ve Slezsku po 30leté válce. Vydal Em. Šolc v Telči 1892.

se to nyní mimo jiné udělali, aby celá země byla stejně zpracována. Za té laskavé pomoci mohl jsem tedy ve spojení se zemským archívem přikročiti k většímu dílu, abychom posloužili milé vlasti a vědě, a hned učinili rozvrh práce.

Ředitelství zemského archivu dalo o záměru tom zprávu zemskému výboru království Českého podáním dne 22. dubna 1909 čís. 202, jež tu většinou následuje:

»Zemský archiv království Českého, kterému při jeho založení dán byl čestný úkol připravovati soustavným sbíráním a vydáváním pramenů k novějším dějinám českých veliké vědecké dílo o dějinách této země po r. 1526, jež bylo by důstojným pokračováním Dějin Palackého, svou dosavadní činností, zejména vydáváním »Sněmů českých« a nejnověji akt kongregace de Propaganda fide, výzkumem domácích i cizích archivů a opisováním pramenů badatelům těžko přístupných pro zemský archiv, přispěl dojista nemálo k dosažení tohoto velikého cíle. Je také přirozeno, že se tato činnost velikou většinou týkala především doby následující bezprostředně po r. 1526, k němuž dospělo klassické dílo Palackého, zejména tedy století XVI. a první polovice století XVII. Pro dobu pozdější, po válce třicetileté, bylo sice shromážděno dosti mnoho pramenů v opisech, ale k publikování těchto pramenů se archiv zemský dosud nedostal. A protože »Sněmy české«, zvláště nebude-li zřízena nová jich řada, v níž by se počala uveřejňovati sněmovní akta z doby pobělohorské, dříve, než budou vydána všechna akta starší, sotva v dohledné době dospějí k období pobělohorskému, a na vydání pramenů z archivu propagandy pro dobu po válce 30leté dojde také až po letech, nemohl by zemský archiv ještě po léta plniti naznačený úkol svůj vzhledem k tomuto období, méně sice bohatému pohnutými událostmi politickými, ale přes to nadmíru důležitému vnitřním vývojem tohoto království po stránce národnostní, hospodářské, společenské a vůbec kulturní, kdyby mu možnost ta nebyla zjednána způsobem jiným. Proto žádá ředitelství zemského archivu, aby zemský výbor vyslovil zásadní souhlas s podnikem, kterým by zemský archiv mohl v dohledné době splniti aspoň část své povinnosti k českým dějinám pozdější doby pobělohorské, aniž by byl nucen zanedbávati dosavadní své podniky a žádati o poskytnutí mimořádných prostředků finančních, s podnikem, kterým by nad to velmi vhodným způsobem zjednáno bylo podrobné a dokonalé repertorium k jedné z nejcennějších součástí archivu, k tak zvané berní rulli z r. 1654.

Veliká cena a důležitost tohoto vzácného pramene historického pro poznání stavu království Českého po válce třicetileté byly nejednou oceněny badateli, kteří odtud čerpali pro své práce místopisné a statistické, pro práce z oboru hospodářských a sociálních dějin buď celé země nebo jednotlivých krajů.

Zejména zesnulý Ant. Rezek pojednal ve svých dějinách Čech a Moravy nové doby, díl II., str. 416—436, dosti podrobně o vzniku a povaze berní rulle, a hlavně na jejím základě vypsál »Stav našich zemí po válce 30leté«. Mnohem podrobněji zpracoval berní rulli moravskou F. A. Slavík v samostatné knize »Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce, dějepisně statistický přehled«, z kteréžto knihy zvláště jasně vysvítá, jaké bohatství nadmíru cenných poznatků bylo by lze čerpati z berní rulle království Českého, kdyby byla podobným způsobem soustavně zpracována. Je proto zcela pochopitelný stesk francouzského historika A. Denise, vyslovený v jeho znamenité knize »Čechy po Bílé Hoře« (překlad Vančurův, díl I., str. 334), že »pro Čechy nemáme, bohužel, tak přesného prozkumu obecného«, jako je pro Moravu kniha Slavíkova.

Zpracováním a vhodným publikováním berní rulle z r. 1654 vykonal by však zemský archiv nejen záslužný skutek vědecký, nýbrž by tím zároveň vyplnil i důležitou část úkolu, který mu byl brzy po nastoupení nynějšího ředitele znova připomenut dekretem zemského výboru ze dne 29. prosince 1903, čís. 115,371, nařizujícím mimo jiné, aby se správa archivní postarala o spořádání a zkatalogisování jednotlivých oddělení sbírek zemského archivu. Již ve zprávě o činnosti zemského archivu od 1. listopadu 1903 do 31. prosince 1905, otištěné v prvním svazku »Zpráv zemského archivu«, bylo možno oznámiti, že byl podle tohoto nařízení sestaven k berní rulli z r. 1654 alfabertický index všech panství, o nichž lze v rulli najíti zápisy, zároveň však připomenuto, že časem bude třeba poříditi podobný index všech osad v berní rulli uvedených, což bude vyžadovati práce veliké.

Uvažujíc o způsobu, jakým by takový index nejvhodněji byl zhotoven, dospělo podepsané ředitelství k přesvědčení, že by se doporučovalo zaříditi práci o tomto indexu hned od počátku tak, aby mohl býti časem vydán tiskem nejen jako podrobné repertorium k berní rulli, nýbrž zároveň jako publikace vědecká, podávající způsobem přehledným a pohodlným všechn věcný a pro vědecké badání důležitý obsah rulle. Myšlenka tato došla naprostého souhlasu všech odborníků, jichž zdání o této věci se ředitelství zemského archivu dotazovalo, a pan školní rada F. A. Slavík, spisovatel svrchu jmenovaného díla o Moravě, projevil dokonce ochotu, že by se sám té věci věnoval a užil svých zkušeností, získaných spisem o Moravě, ve prospěch podobného díla o Čechách. Podepsané ředitelství zemského archivu soudí, že je přímo jeho povinností užiti vděčně nabídky tak výhodné a počítí co nejdříve s prací o berní rulli... Vypisování (z rulle) hodlá pak svěřiti jednomu nebo dvěma spolehlivým studentům, v archivu zaměstnaným, kteří budou povinni řídit se přísně stanovenými zásadami, jakož i pokyny pana školního rady Slavíka. Jejich práce bude ovšem bedlivě revidována buď panem školním radou nebo úředníky

zemského archivu, tak že přesnost a spolehlivost díla bude zajištěna...»

Zemský výbor království Českého schvaluje zamýšlené zpracování berní rulle, sdělil zemskému archivu přípisem 4. května 1909 čís. 50.824/IV., že »ve své schůzi, konané dne 28. dubna 1909, se usnesl dáti žádaný souhlas.«

O popisu Čech v rulli podáváme tedy zde následující zprávu s ukázkami o jeho obsahu a důležitosti vědecké.

1. Prameny popisné.

Zemský archiv království Českého chová k takovému dějepisně-statistickému dílu o Cechách velmi důležité a spolehlivé prameny původní:

a) úřední popisy panství a statků i královských měst, svobodníků, manů, židů a svobodných dvorů r. 1653—55, t. zv. *berní rulle*¹⁾ ve 25 velkých svazcích, většinou velkého formátu archového, sestavené podle tehdejších 15 krajů a všech stavů, větší kraje až přes 1500 listů, — první to všeobecný soupis veškerých držitelů domů a jejich majetku v celých Cechách, nejen lidí poddaných, nýbrž i svobodných, totiž ve zvláštním oddělení dle *krajů*: č. 1. král. hlavní-město Praha, č. 2.—5. kraj Bechynský, jeden z největších, úhrnem 1838 listů; č. 6. Bolešlavský, 8.—10. Čáslavský, 11.—13. Hradecký, 14. Chrudimský, 15. Kouřimský, 16. Litoměřický, 17. Loketský, 18.—19. Plzeňský, 20. Podbrdský, 21.—22. Prachenský, 23. Rakovnický, (Slanský chybí v celku, ale jsou opisy z rulle u jednotlivých panství v oddělení rustikálním t. zv. katastru Tereziánského); č. 24. Vltavský, 25. Žatecký;²⁾

b) »*nová shlednutí*« aneb »*revisitace*« některých panství v dalších letech, 14 velkých svazků jakožto pokračování rulle: č. 26.—28. Bechynský kraj, č. 29. Bolešlavský, 30. Čáslavský, 31. Hradecký, 32. Chrudimský, 33. Kouřimský, 34. Litoměřický, 35. Plzeňský, 36. Podbrdský, 37. Prachenský, 38. Vltavský, 39. Žatecký; č. 40. obsahuje závěreční výtah přehledný t. zv. osedlých r. 1654—1684 »*Calculus*« od hlavní revisitační komise.

¹⁾ O ní a významu jejím pro vědu viz A. Rezka *Dějiny Čech a Moravy nové doby*, I. díl, str. 50, 353, 415—436.

²⁾ Spojeny byly r. 1714 menší kraje v jeden větší: Podbrdský a Vltavský v Berounský, Rakovnický a Slanský v Rakovnický. Rozděleny pak r. 1751 největší kraje na dva: Bechynský na Budějovský a Táborský, Hradecký na Bydžovský a Hradecký, Plzeňský na Klatovský a Plzeňský. — Některá panství připojila se k jiným sousedním krajům, než byla v XVII. století, na př. z kraje Kouřimského Benešov a Konopiště k Berounskému, Hluboká z Prachenského k Budějovskému, Mělník z Litoměřického k Bolešlavskému, a j. v.

c) Další úřední jednání na základě soupisů těch obsahují:

1. *Knihy pamětní ouřadu berničného* roku 1655—1751 (pět svazků), stále *česky* vedené. První (makulář) má nápis: »*Knihy pamětní ouřadu berničného*, v kteréž po vyřízené commissi visitationis a těch všech akt při J. M. C. královském ouřadě berničném revisi všelijaké rozdělení a spojení panství, statkův, též i jiné potřebné ouřadní věci z strany počtu skutečně osedlých, začínouc od prvního sněmovního termínu 13. dne měsíce augusti letha 1655 až do čtvrtého termínu ultima januarii letha 1663 zapsané a zaznamenané se vynacházejí«, — druhá (čistopis) z r. 1655—70, třetí r. 1670—83, čtvrtá r. 1683—1708, pátá r. 1708—1751 (sign. 62 B 12 α—ε);

2. *Registratura na všelijaké koncepty J. M. C. královského úřadu berničného* obsahuje zprávy od místodržících, od berničného úřadu, od krajských hejtmanů, o přiznávacích listech a rulli, a vyřízení různých věcí pro berně; 3 svazky: první z roku 1652—59, druhý z r. 1659—73, třetí z r. 1673—88 (sign. 62 B 13 α—γ);

3. *Registratura J. M. C. královského úřadu berničného*, do kteréž počet skutečně osedlých vedle uznání hlavní kommissi v celém království Českém vynalezený, též proč a co v každém kraji obzvláště na počtu skutečně osedlých schází nebo přibývá, při jednom každém termínu pořádně se zapisuje, Vojtěcha Ferdinanda Kautského z Jenštejna registratora« r. 1656—1661 (sign. 62 B 14 α);

4. *Protokoll počtu skutečně osedlých* na tři sněmovní termíny vedle sněmu, kterýž držán byl na hradě Pražském 3. novembris 1659 a zavřím 20. aprilis léta 1660 (sign. 62 B 14 β);

5. *Počer skutečně osedlých r. 1664* (sign. 62 B 14 γ);

6. *Extrakt všech svobodníkův, dvorův svobodných, hamfeštních, manských, též manův rytířských i robotních* v celém Českém království se vynacházejících, tak jakž od pánův commissarův visitationis jsou vynalezeni, očitě spatřeni a od nich v originálních popisích circumstantialiter se vši svou možností vypsáni« (sign. 62 B 15).

Veškeré jednání jak komisařů, tak berničného úřadu vedlo se v *české* řeči nejen o krajinách českých, nýbrž i o německých, též o Loketsku a Chebsku, jež měly větší samostatnost než ostatní kraje a o berni své zvláštní sjezdy konaly.

Při revisitaci již některé panství v německých krajinách, ač velmi málo jich takových, soupis německý učinilo do českých tištěných rubrik, na př. Přímda v Plzeňském kraji, Třebušín v Litoměřickém.¹⁾

Popisy panství jsou vesměs *německy* psány *toliko v kraji Loketském*, v jiných, i Litoměřickém, *česky*; ale úřední zdání a poznámky komise r. 1654 též u německých soupisů panství v Loketsku *česky*, na př. statku Chlumu u Falknova: »Zdání P. P. Visiti. Commiss.:

¹⁾ Rulle č. 35. list 320, č. 34. l. 304.

3 skutečně osedlých dvorův 6, každý dvůr p. 1½ počítajíc, vynese skutečně osedlých poddaných 9. P.P. nejvyšší berníci vynalezli 6½ dvora 9¾. Kdyby však in conformitate s jinšíma kraji tento stateček calculírován býti měl, vynášel by skutečně osedlých 6½.«¹⁾

Výtah závěrečného počtu osedlých dle krajů a panství na základě těchto spisů napsán pro císaře Ferdinanda II. německy pod názvem »Calculus der General-Visitationen-Rolla de a. 1654—1684« (Rulle č. 40.).

Na Moravě podobné popisy všech panství r. 1669—79 byly již vesměs německy udělány a na čisto opsány. Chovaly se v zemské registratuře, nyní v zemském archivu s jinými paměťmi oné doby.

O takový soupis všech držitelů domů v Čechách za účelem spravedlivějšího rozvržení berně, od sněmu povolené, jednalo se již dříve sice, ale provedeno až po 30leté válce.

2. Staré přiznávací listy od vrchností.

Od starodávna rozvrhovala se berně čili kontribuce na základě »přiznávacích listů« jednotlivých panství a statků, před válkou na př. r. 1603 a 1615.²⁾

Sestaveny byly dle krajů a stavů: 1. panství císaře jakožto krále českého, 2. stavu panského, 3. rytířského, 4. městského, 5. duchovní, 6. svobodníků.

V rubrikách jejich se uvádělo, kolik kdo měl »lidí« poddaných, královská města kolik měla měšťanů, domů šosovních, jež patřily osobám stavu panského a rytířského, kolik far, ovčáckých mistrů a pacholků, mlýnských kol, kolik židů. Podle toho byla jednotlivým držitelům panství a městům vyměřena berně nebo »sbírky«, povolené od sněmu.

Počítali se lidé poddaní ne jako osoby, nýbrž vlastně jen osedlé »gruntý«, t. j. větší živnosti, *lány*; chalupníci a zahradníci až později. Avšak *jednotka početní* čili pravidlo, kolik se mělo na 1 osedlého člověka počítati, *nebyla ustálena*, a vrchnosti udávaly počet »lidí« podle svého dosti libovolně. Jak se po 30leté válce »lidé« neb »osedlí« počítali za týmž účelem berním, stojí dále psáno v 11. oddíle.

Některé vrchnosti neuváděly skutečného počtu všech svých poddaných; zatajovaly některé, aby méně platily. Tím nepořádným jed-

¹⁾ Rulle čís. 17., list 2.—3.

²⁾ Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603 (bez kraje Loketského a Chebského). Vydal F. Marat nákladem Král. české společnosti nauk v Praze r. 1898.

Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné. Podle rukopisu desk zemských k tisku upravil August Sedláček, nákladem téže společnosti r. 1869.

náním byli poškozeni druzí, kteří pak více musili platiti, než co spravedlivě měli.

Na sněmě zemském r. 1627, konaném na hradě Pražském dne 15.—29. listopadu, chtěl císař a král Ferdinand II., aby stavové našli prostředek, jenž by nepořádek u vybírání berně odstranil.

Ale stavové se usnesli, aby se do sv. Václava příštího roku učinily seznamy panství, a poddanské nemovitosti se počítaly na *celou usedlost*, t. j. *kde se může seti 60 korců Pražské měry*, a poslaly se král. české kanceláři, aby se vyšetřilo, kolik každý kraj má celých osedlých, pak kolik výsevu, dvorů a domů, a podle toho aby se mohla berně na něčem jistém vyměřiti a lepší rozdíl a poměr mezi bohatým a chudým učiniti.

A ještě do prosince r. 1628, kdy konán byl sněm dne 11.—19. prosince, málo vrchností přiznání své učinilo, a znova bylo poručeno, aby tak učinily do příštího sv. Jiří, jinak že budou pokutovány. Některé vrchnosti opět nepravdivé přiznání podaly. Král stěžoval si do toho na sněmě r. 1629, dne 10.—20. prosince konaném, a stavové ustanovili, aby se tedy každý přiznal, jak se přiználo r. 1615, a kdo by nepravé přiznání učinil, aby čtyrnásobně nahradil, oč méně přiznal. Stavové prosili, aby berničný úřad zůstal při tom starém způsobu.

Některé vrchnosti opět nepravé přiznání učinily. I chtěl král na sněmě r. 1638, konaném 19. dubna až 17. května, aby se pro uvarování všeho podvodu při tom počet osedlých určoval *podle výměry pozemků na lány* (Huben), a dle toho berně se vyměřila.

Stavové opět mínili, že se to ještě nemůže učiniti, protože mnozí obyvatelé nepodali dosud takové výměry polí berničnému úřadu, a usnesli se, aby zůstalo ještě při starém způsobu. I r. 1646 mělo při tom zůstat; ale t. r. vedle osedlých sedláků a měšťanů přiznávaly vrchnosti také chalupníky a zahradníky.¹⁾

Ještě r. 1652 dána »zpráva v příčině veliké nedbanlivosti v skládání listův přiznávacích mnohých pánův obyvatelův« (t. j. vrchností). Místodržící nařídili, »aby ti, kteří tak nedbalí jsou, s militarskou exekucí k tomu přidržáni byli«.

Jindy se dává úřední zpráva, že na některém panství a statku v přiznávacích listech »žádné rolníky, toliko samé chalupníky mají«, nebo že držitelové panství a sídel a správce některé věci »zatajovali«, »spravedlivě se nepřiznali«; nebo »list přiznávací z panství za pořádný se neuznává«. A byli též »páni hejtmané krajští tohoto království Českého k složení pořádnějších přiznání napomenuti« (28. června 1652)²⁾.

¹⁾ Die böhmischen Landtagsschlüsse nach der Schlacht am Weißenberge unter Ferdinand II., v Riegerových Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, X. Heft, r. 1790 str. 237 a násled.

²⁾ Registratura na všelijaké koncepty J. M. C. král. úřadu berničného r. 1652, č. 62 B 13 a, listy 4, 6, 12.

3. Popis Čech aneb rulle r. 1653—55.

Na sněmě, konaném v Praze dne 4. prosince 1651 až 13. března 1652,¹⁾ dán byl zvláštní řád berničný, a ustanovení pro každý kraj zvláštní deputování, vedle nejvyšších berníků oba hejtmáni krajští a jeden ze stavu duchovního a městského, aby příznávací listy prohlíželi a srovnávali.

Vedle obecné berně povolil sněm časem také mimořádné: domovní, nápojové, pro královnu, pro místodržící a jiné vyšší úředníky a j.

Kolik toho věku kdo platil berně podle sněmovního snesení, ukazuje následující příklad z r. 1627 a 1652:

Ročně ve 4 lhůtách:	r. 1627				r. 1652	
	obecně berně		mimořádně		osobní míšenských	
	zl.	kr.	zl.	kr.	zl.	kr.
každý osedlý poddaný a svobodník . . .	6	—	—	—	—	—
svobodník	—	—	2	24	9	20
měšťané v královských městech	16	—	1	36	7	—
z domů panských a rytířských v městech	16	—	—	—	2	20
každý farář, nebo kde ho nebylo, podací pán kostela	3	16	—	—	2	20
kupec, obchodník a kramář	13	30	5	24	18	40
mistr ovčácký	1	21	—	32	2	20
pacholek ovčácký	—	33	—	12	—	30
každá vrchnost z vlastního měšce z každého poddaného	—	—	—	20	1	—
každý poddaný	—	—	—	20	1	—
každý farář	—	—	—	24	—	—
držitel poplužního dvora bez poddaných	—	—	—	—	9	20
židé dohromady	56000	—	5600	—	—	—
každý žid přes 20 let stár	—	—	—	—	4	20
mladý žid od 10—20 let	—	—	—	—	2	20

a) Visitační komise.

Konečně na sněmě, konaném od 3. prosince 1652 až do 14. února 1653,²⁾ stavové učinili podstatnou změnu pro lepší a spolehlivější výměru berně.

Místo starého způsobu příznávacích listů, v nichž se děly neustále všelijaké nesprávnosti, ustanovili k přiznání nové vzorce a zvolili zvláštní visitační komisi, jež by provedla úřední soupis všech osedlých poddaných, i v královských městech, t. zv. berní rulli aneb

¹⁾ O sněmě tom viz A. Rezka Dějiny Čech a Moravy nové doby str. 319—346.

²⁾ O něm viz tamtéž str. 368—389.

rolli,¹⁾ dle níž by se berně vyměřovala i budoucně, a vyšetřila, jak se liší počet osedlých t. č. od počtu jich r. 1615.

Rubriky v popisech panství a statků byly všechny jako ve starých listech příznávacích, ale ne pouze součet »lidí« a j., nýbrž dopodrobna měli sepsati všechny osady, i pusté, vyjmenovati všechny hospodáře: měšťany, sedláky, chalupníky a zahradníky (domkáře) i pusté domy a spáleniště, pozemky lidí poddaných i svobodných, a kolik kdo z nich co měl a jakou živnost provozoval, jaká jest kde půda, kolik jest kde mlýnů, kostelů farních a filiálních, ovčáckých mistrů a pacholků, kolik židů přes 10 a přes 20 let.

Pravidlem bylo komisi ustanoveno, aby se ve všech krajích stejně určovalo, jak mají osedlé počítati: »Jeden každý nyní na gruntu svém skutečně se nacházející hospodář, který buď skrze oheň anebo jináče na živnosti své zkažen a dokonce zahuben není, nýbrž přes polovici dědin a rolí svých zdělaných, osetých, anebo hospodářství své tak zaopatřen má, že povinné roboty s potahem vykonávati může, budiž počítán za jednoho skutečně osedlého poddaného; chalupníci, kteří něco rolí svých oseti mohou, budtež počítáni čtyři za jednoho osedlého; zahradníků, jenž toliko nějaké vyživení z dobytka mají, budiž osm počítáno za jednoho osedlého; ti pak, kdož mimo chalup ničehož nemají, nýbrž jako nádenníci prací rukou svých se živí, nebudtež vůbec počítáni, nýbrž vypouštění.«

Visitační komisaři pak jezdili po svých krajích vždy půl léta ročně, a dokončili svou práci do r. 1655. Za půl léta platilo se jim r. 1654 úhrnem 13,750 zl.²⁾ Na cestě své, jak praví ve zprávě o městě Děčíně, »vedle reguly a instructi nám dané po vykonané od purkmistra a rady přísaze, vyšetřice všechny grunty, případnosti, industrialie a živnosti jich (lidí), kterak jeden každý takových ad proprium commodum užívá, aby tak ad contribuendum pro suma principe potažen byl, podle jednoho každého hospodáře calculum eventualem sme učinili, což vše V. V. h. excell. a milostem k další milostivé ratificati odevzdáváme,«³⁾ Ve vesnicích tak učinili po »vydané rychtářům a konšelům přísaze«.⁴⁾

»Relace a hlavní popisy commissi visitationis« ze všech krajův byly prepisovány, a místodržící 4. února 1655 povolili na tyto »extraordinární potřeby kancelářské . . . papíru regálního 15 rysů a zeleného sukna na přikrytí některých tabulí z postavy⁵⁾ . . . a pro chování v čistotě originálův«.⁶⁾

¹⁾ V pamětních knihách berničného úřadu tehdy se psává obyčejně rulle.

²⁾ Poznamenání řádných zemských vydání na rok 1653 a visitačním komisařům na rok 1654 za půl léta, opis v zemském archivu z místodržitelství. A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby str. 378 a 422.

³⁾ Rulle č. 34, list II.

⁴⁾ Tamtéž list 26.

⁵⁾ Postav = kus sukna 20 loket zdělí.

⁶⁾ Registratura ouřadu berničného č. 62 B. 13 a, list 27—28.

b) *Obsah rulle r. 1653—55.*

Visitační komisaři sepsali celé kraje jim k »visityrování svěřené« podle dané osnovy; ale někteří na velké archy s tištěnými rubrikami, v nichž jsou také rubriky pro počet kostelů farních a filiálních, mlýnů, ovčáckých mistrů a pacholků, židů přes 10 a přes 20 let; jiní na linkovaných arších bez těchto rubrik a počet far, mlýnů a j. připsali na konci popisu jednotlivých panství. V mnohých krajích poznamenali u každé obce, jaká tam byla vůbec stavení, jaké živnosti, jaká půda a j. v.

U každého *držitele domu* jest podáno, kolik měl rolí všech, kolik z nich zasel na zimu a kolik na jaro, kolik ladem neb úhorem ležících a kolik pustých a již porostlých; kolik měl potahu a jiného dobytka; v některých krajinách také napsáno, kolik ho který hospodář mohl chovati a kolik t. č. měl, kolik měl někde vinic, lesa a jiných pozemků.

U *nových pustých domů* poznamenáno jest často, proč zpustly, buď že bývalý hospodář umřel nebo zběhl; důležité poznámky tu pro bližší poznání tehdejších poměrů lidu.

Držitelé domů se jmenují za sebou pravidelně *dle majetku*: 1. napřed v městech měšťané »effective« = »skutečně osedlí«, kteří měli *větší* počet rolí nebo větší obchod a jinou živnost výnosnou, na vsích »rolníci«, »sedláci«, »osedlí«, 2. měšťané, řemeslníci s *menším* počtem rolí, na vsích »chalupníci«, hospodáři »4 za jednoho osedlého«; 3. držitelé menších domů, řemeslníci chudší a j., počítáno jich 8 na jednoho osedlého; někde též chudí domkáři, kteří neplatili berně, jsou vyjmenováni, nebo úhrnný počet jich udán. Někde uvedeni jsou napřed rolníci a chalupníci »s *potahem*« čili »*potážníci*«, pak ostatní »bez potahu«; jinde přidělali si rubriku »*domkův na obci*«, 12 za 1 effective (skutečně osedlaného) počítajíce; ale protože nebyla v pravidle od sněmu komisařům daném (str. 25), byla pak vypuštěna.¹⁾

Načez obvyčejně následuje oddělení »*Stavení zbořená a pustá bez hospodářů*«: effective měšťanská, sedlská, chalupnická a zahradnická, u každého také jméno bývalého držitele, počet všech rolí a kolik z nich bylo t. č. lada nebo již porostlých.

Na konci jednotlivých obcí bývá uvedena v některých krajích »*summa*« všech hospodářů starých osedlých, nově osedlých, pohořalých, na »živnosti« nebo »na stavení« zkažených a pustých, *na konci celého panství* »*Summarium*«, t. j. úhrnný počet poddaných měst a vesnic a všeho dle rubrik, dále přehled statistický dle nařízení sněmovního: 1. kolik l. 1615 přiznalo se lidí (úhrnný počet t. zv. osedlých), 2. kolik léta 1646 přiznalo se vůbec osedlých, chalupníků, zahradníků, 3. kolik léta 1653 (posledního martii) těchto tří druhů lidí zvláště:

¹⁾ Registratura ouřadu berničného, č. 62 B 12 a, list 29.

»effective« (skutečně osedlých), nově osedlých, pohořalých, na živnosti zkažených a pustých; 4. pak léta a dne... (kdy komisaři tam byli) kolik »při visitaci se vynašlo«, stejným postupem jako r. 1653. Načez podávají komisaři své »*zdání*« o stavu poddaných, někde i vrchností, a návrh hlavní komisi, za kolik »skutečně osedlých« (berní jednotky) uznali jednotlivé skupiny uvedených hospodářů a tedy úhrnem na celém panství pro vyměření berně.

Osvobození byli berně, kdo ujal pustý dům nebo vyhořel, do 3 let; kdo utrpěl škodu od povětří a krupobití, na 1 rok.

To pak komisaři podepsali a každý z nich svou vlastní pečeti potvrdil; obvyčejně čtyři, u některého panství a statku jen tři.

Z takových přehledů z r. 1615, 1646 a 1653—55 vysvítá *rozdíly*, jak udávaly některé vrchnosti v příznávacích listech počet osedlých, a jak je našla visitační komise.

Více komise našla a počítala:

Panství:	Nadějkov			Mirovice			Rábí		
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.
Přiznávalo se lidí									
léta 1615	103	—	—	—	—	—	47	—	—
léta 1646	38	47	—	12	—	—	26	28	—
léta 1653:									
effective	8	12	41	8	—	12	13	10	14
nově osedlých	7	—	—	—	—	—	—	5	2
pohořalých	6	—	—	—	—	—	5	5	8
zkažených	—	—	—	—	—	—	—	—	—
pustých	—	—	—	—	—	32	4	5	2
Suma	21	12	41	8	—	44	22	25	26
Při visitaci se vynašlo:									
effective	77	27	39	10	6	13	54	17	20
nově osedlých	9	2	4	3	—	—	—	—	—
pohořalých	4	—	1	2	2	1	—	—	—
zkažených	—	—	—	5	—	—	4	—	—
pustých	—	—	1	4	2	32	—	—	1
Suma	92	29	45	24	10	46	58	17	21
K berni počítáno, osedlých ¹⁾	59			13 ^{1/8}			60 ^{3/4}		

Méne komise našla a počítala:

Panství:	Bělčice			Proseč a Pošna			Soběslav		
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.
Přiznávalo se lidí									
léta 1615	38	—	—	24	—	—	124	—	—
léta 1646	3	4	—	14	15	—	86	29	—
léta 1653:									
effective	4	—	8	7	8	5	52	8	4
nově osedlých	—	25	—	5	—	—	153	6	4
pohořalých	—	—	—	—	—	—	—	—	—
zkažených	—	—	—	6	—	—	—	—	—
pustých	—	9	—	24	2	—	112	8	2
Suma	4	34	8	42	10	5	317	22	10
Při visitaci se vynašlo:									
effective	5	4	30	11	8	13	109	20	52
nově osedlých	1	—	—	5	3	—	28	1	17
pohořalých	—	—	—	2	—	1	—	—	—
zkažených	—	—	—	2	—	—	5	—	—
pustých	—	4	2	8	6	—	25	—	76
Suma	6	8	32	28	17	15	174	23	158
K berní počítáno osedlých ¹	$7\frac{3}{4}$			10			$120\frac{1}{2}$		

Listy přiznávací dávaly se i dále, aby změny majetkové nebo škody mohly se počítati u vyměřování berně, ku př. dne 29. dubna 1655 dán přípis pánů místodržících do všech krajův, »aby pán i obyvatelé na konec ke dni 13. Juní listy své přiznávací zase obnovili a v nich podle dobrého svědomí se napravili.«¹⁾

Na základě ukončené rulle začali rozvrhovati berně na třetí sněmovní termin, jenž byl 13. února r. 1656, »od kteréhožto terminu jakožto prvního do zavřeně revisi všech act pánův pánův visitationis commissarův všelijaké osvědčení lidí pohořalých a těch, kteříž od povětří a krupobílí na živňstkách svých zkaženi jsou, se začínají.«²⁾

Hlavní komisaři, prohlížejíce hotové popisy od visitační komise, opravili u některých panství neb obcí, když udané osedlé, kteří měli menší počet rolí, počítali někde za chalupníky, nebo tyto s málo pozemky jako zahradníky a naopak; ale ne důsledně a všude. Jinde,

¹⁾ Registratura ouřadu berničného. č. 62 B 13 a, list 34.

²⁾ Registratura téhož úřadu č. 62 B 14 a, list 1.

ačkoliv tentýž poměr majetku byl, nechali původní návrh a pojmenování, jak je napsala visitační komise dle označení vrchnosti a obecních úřadů, jak tyto je v obci nazývaly; ale i když opravili jednotlivé druhy hospodářů, nechávali původní úhrnný počet jich nezměněn. Nesouhlasí tedy při takových opravách u jednotlivců součet osedlých, chalupníků a zahradníků na konci.

Sedlákem, chalupníkem a zahradníkem nejmenovali všude stejně, nýbrž rozličně v různých krajinách; neboť měřítko majetku nebylo všude stejné.

Máme-li se dopracovati věrného obrazu na všech panstvích a konečně i v celé zemi, musí ovšem zůstatí rozdělení, jak je původně visitační komise s vrchnostmi a obecními úřady podaly, a ne podle změn potom učiněných, a ne všude, jež nesouhlasily s obvyklým pojmenováním a rozeznáváním v obcích a krajinách samých.

Komisařům a bernímu úřadu záleželo na odhadu a vypočtení, za kolik »skutečných osedlých« měli k berni počítati každého hospodáře, obce a panství, a to pravidelně činili; někteří vůbec ničeho v popise neměnili.

Vadou v popise některých krajů jest, že, ačkoliv mají vyplněné všechny rubriky, nejsou tyto sečteny vůbec ani u obcí ani u celého panství, a jen počítány jsou role a někde i krávy, z nichž se na př. r. 1653 počítala berně.¹⁾

Těž extrakt celé rulle není zachován nebo znám, jen extrakty t. zv. osedlých pro určení berně. Musí se to nyní vše dodělati, abychom nabyli konečného výsledku o stavu celé země ve všech rubrikách popisu.

Aby bylo možno dopracovati se co nejspolehlivěji, jaký byl opravdu celkový počet domů osedlých a pustých po 30leté válce a dle něho i poměrně nejen »osedlých«, ale i všech obyvatelů, a když sečteme domy osedlé a pusté, kolik jich bylo vůbec před válkou, bude v chystaném popise upraven v rubrikách přehled jich dle panství a obcí takto:

Popis Čech r. 1653—55.

Panství (Držitel) Obce	D o m y								
	osedlé						pohořalé a zkažené		
	staré			nově 1651-54					
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.

¹⁾ Rolí i pustých úhrnem r. 1653 napočteno v celých Čechách 3,155,466 $\frac{1}{2}$ korce, krav 270,127; z každého korce a z každé krávy se platilo po 1 kr. měsíčně (Summarischer Extract 1653, z říš. ministerstva financí opis v zemském archivu.)

Kraj R. č. 1. 1)

D o m y											
pusté a místa			ú h r n e m						roku 1655 všech	roku	
sous.	chal.	zahr.	osadě staré	osadě nové	pohoř. a zkaž.	pusté	sous.	chal.	zahr.	1785	1843

Ku srovnávání jest na konci přidán počet domů z 2. polovice XVIII. století, pokud jest v tehdejší Topografii království Českého od Jar. Schallera a jinde podán, a z r. 1843, jaký byl na konci doby poddanské.

c) Nová shlednutí aneb revisitace.

Později se konala dle úřední potřeby »nová shlednutí« čili »revisitace« na jednotlivých panstvích a statcích, buď že stala se nějaká změna s nimi nebo chtěli se komisaři nově přesvědčiti o skutečném stavu jejich v pozdějších letech, aby ustanovili berně přiměřené.

Nově shlédlí je někdy 4 členové krajské komise, z každého stavu jeden (z duchovního, panského, rytířského a městského), nebo jen 3 i 2, a to dle potřeby ročně buď pouze 1, 2 nebo více panství a statků, celkem v některém kraji málo jich, na př. v Litoměřickém 21, v Boleslavském 20, v Hradeckém 13, v Chrudimském 11.

Než i z toho menšího počtu nových shlednutí, zvláště když se náhodou týkají několika panství v téže krajině, můžeme — srovnávajíc jednotlivé obce a domy s r. 1653—55 — poznati, zdali a jak se jejich stav změnil k lepšímu nebo k horšímu, jako na př. vidíme dále v oddíle 5.—8. Popisy jejich jsou pokračování rulle a chovají se v zemském archivu při ní č. 26—39 (viz str. 20).

Upraveny jsou celkem podobně jako popisy visitační komise r. 1653—55, ale v některých rubrikách doplněny: v 1. rubrice »*Eventual-Calculatio*« pro odhad jednotlivých usedlostí, celé obce a panství; — ve 2. rubrice jmenují se »*předěšní hospodářové*«, t. j. z rulle r. 1653—55, ve 3. »*nynější hospodářové*«, kteří drželi usedlost toho času, kdy tam revisitační komise byla; — o *rolích* přidáno jest 5 rubrik: kolik rolí bylo t. č. »*ouhorem ležících*«, »*lada*«, již »*porostlých*«, kolik užíval některý hospodář rolí »*zádušních*« a »*farních*«; — dále »*Pustí gruntové, od kterého léta a z jaké příčiny*«, v níž se na mnohých panstvích dovídáme, proč hospodáři »*zvěhli*«, zdali »*pro nemožnost*«, »*pro chudobu*« nebo ještě »*pro náboženství*«, »*pro viru*«

1) Signatura dílu: Rulle číslo.... list....

a j., někde i také s kolika členy rodiny utekl; nebo že byli hospodáři ze svých usedlostí jinam »*přesazeni*« a kam, často z velké na menší a horší, i z města do vesnice. Poznamenáno jest také, jaké viděli komisaři stavení, dobré nebo sešlé, shnilé, rozbořené a pod., nebo již toliko pouhé »*místo*«, kde někdy stavení bývalo. — Následují rubriky: »*Pohořalí, kdy a kterého léta*«, »*V nově se osazující, kdy a kterého léta*«, »*Potahův chovati může*«, »*nyní chová vlastního: koně, voly*«; »*nájemního: koně, voly*«; »*Dobytka chovati může*« (krav), »*nyní chová*«: kravského, jalového, ovčího, svinského, kozího, u nich všech rubrika »*vlastního*« a kromě svinského ještě druhá: »*nájemního*« — kolik některý hospodář, nemaje dosti nebo vůbec svého vlastního dobytka, musil si jej od někoho vypůjčiti nebo najmouti; dále rubrika, kolik měli »*luk*« pod kolik vozů sena« a »*handle a živnosti, řemesla a jiné rozličné případnosti*«, u některých panství a obcí součet osedlých hospodářů a statistický přehled celého panství, na konci pak »*úsudek komise*« o stavu celého panství a jeho poddaných, někdy obširný a velmi poučný o tehdejších poměrech obcí a lidu.

Popisy od visitační a revisitační komise přispívají celkem velice k bližšímu poznání tehdejšího stavu království Českého. Vidíme tu i v nových popisech stav jednoho každého domu a hospodáře a jak se mu tehdy vedlo, jak to kde vypadalo.

O pustých osadách také zde čteme, kteří hospodáři tu někdy žili, kolik rolí měli, kolik již porostlo, nebo když komise neměla zpráv, aspoň kolik tam bývalo domů a rolí a co se s nimi stalo, zdali si je vrchnost vzala, panský dvůr tam udělala, nebo sousedním obcím k užítku ponechala.

Vábec obsahuje popis Čech r. 1653—55 a další revisitační popis mnohých panství vzácný a bohatý pramen k rozličným studiím odborným a místopisným o jednotlivých panstvích, krajích a celé zemi, o poměrech tehdejších panství a statků i lidu v městech a vesnicích, utrpení a ztrát jejich za 30leté války, o počtu domů, pozemků a lidí jednotlivých míst, krajů a celé země, kde utrpěli nejvíce a kde nejméně; které obce měly nejvíce obyvatelů, ano též jaký byl tehdy poměr národnosti české a německé — hranice a změny národnosti v celé zemi a j., zprávy o poměrech polního hospodářství, o chovu domácích zvířat, o výměře tehdejších usedlostí, o průmyslu, obchodu a j. v různých místech.

Z toho pak všeho můžeme nabýti celkového obrazu o tehdejším stavu království Českého, a srovnati, jak se dlouholetá válka dotkla jednotlivých míst a krajin, zvláště kde vojska zemi hubila, a to nejen vojska nepřátelská, ale i naše; »*jak od J. M. C. lidu tak i armády švédské velice mnoho těžkostí, plundrování a všeho zlého pocítili.*«¹⁾

¹⁾ »Zdání« komise visitační v Čáslavi dne 10. ledna 1654, R. č. 10, list 647.

Uvedeme zde aspoň několik příkladů z onoho popisu, a sice z různých částí naší vlasti, Čech středních, východních, jižních, západních a severních, hlavně z takových míst a krajin, které jsou v dějinách 30leté války významné, jako na př. okolí osudné Bílé Hory a jiná bojiště tehdejší, zvláště pak jakožto větší krajinný pohled o památné krajině u Sázavy a Blanika, kde r. 1627 povstalý poddaný lid z Kouřimska táhl na Šternberk n. Sáz., Domašín, Vlašim, Benešov a j., a kde r. 1645 strhla se bitva u Jankova.

Čísla v popise mluví určitěji a věrněji, ale na četných místech smutněji a trpčeji, než pouhá slova, co zlého spáchala krutá 30letá válka, kde poměrně více a kde méně.

4. Pohled na některá místa v dějinách 30leté války důležitá.

Viděti jest na prvý pohled a zvláště když srovnáme počet starých pustých a nově osedlých, jež na konci války byly také ještě pusté, jak nejvíce utrpěly obce a celé krajiny u silnic, kudy vojska táhla a pustošila, proti kterému pánu a panství zvláště se vystoupilo a kde bitvy zanechaly i po letech děsnou záhubu — naopak, kde se válka méně dotkla obcí a krajin.

Kde se pohroma stala již na počátku války, zlepšil se někde stav obcí a panství do konce války, a není tolik pustin, jako bývalo, když nové pohromy válečné jich nepotkaly. Méně poměrně dotkla se 30letá válka některých od silnic vzdálenějších míst a panství, v nichž také v popise nenalézáme pustých domů a jen menší počet rolí pustých nebo všechny již opět vzdělané.

Podíváme se nejprve v jednotlivých krajinách:

a) kolik tam bylo na *celých panstvích* osedlých lidí a domů, a jakých, zvláště kolik pustých domů bez hospodářů, a kolik již toliko míst bez stavení;

b) kolik měli poddaní úhrnem na *panstvích rolí*, kolik z nich osívali na zimu a na jaro, kolik měli potahů a jiného dobytka;

c) kolik *jednotlivé obce* měly domů osedlých a pustých;

d) nahlédneme k *jednotlivým hospodářům a rodinám*, kteří přestáli hroznou 30letou válku, jak se jim po ní vedlo, kolik měli rolí oseto a kolik jakého dobytka r. 1653—55;

e) k *svobodníkům a manům*;

f) kolik bylo *židů* v některých obcích;

g) která řemesla a jiné živnosti se tehdy obyčejně provozovaly.¹⁾

¹⁾ Rulle č. 2—25.

a) Domy a držitelé jich r. 1653—55 dle panství.

Počet měst, městeček a vesnic uveden jest v následujících přehledech dle originálů, ale přidáno jest dle skutečného tehdy počítání ještě »i dílů a samot«, jak blíže o tom jedná zde oddíl č. 12: »K počtu osad před 30letou válkou a po ní«. Svobodnické domy jsou uvedeny ve zvláštním oddíle v rulli dle krajů, panské samoty nejsou v ní psány.

U některých měst bývá v rulli též udáno, kteří měšťané měli právo várečné, kolik domů bylo »s várkou« a kolik »bez várky«; zde počítání jsou dohromady, jako v některých jiných městech.

Vedle součtu všech domů (= počtu domů osedlých před 30letou válkou) přidáváme součet domů pustých bez hospodářů a pouhých jen míst, na nichž nestálo již ani stavení. Nejsou však v tom pusté domy a místa, jež někdo si koupil a buď ke svému domu připojil nebo i z pustého místa udělal zahradu nebo roli (viz o tom více v oddíle č. 13 »K počtu domů«).

Srovnáme-li počet domů osedlých a pustých v rozličných krajinách, pozorujeme, že poměrně nejvíce bylo pustých ve středních Čechách a v sousedních částech okolních krajů, kde právě také válka nejvíce zuřila; u zemských hranic méně, vyjma panství, proti ježož pánu jedna nebo druhá tehdejší strana zvláště bojovala, a to nejen u menších statků, jež tvořila někde pouze jediná ves neb i toliko díl její, nýbrž průměrně i na velikých panstvích, kde mezi osadami leželo jich několik docela pustých.

V okolí hlavního města *Prahy* měly z uvedených dále panství a statků¹⁾ ještě r. 1653—55 nejvíce pustých domů a míst: přes polovici jich: Kbely 85%, Klecany 78%, díl Dáblic a Hloupětín 70%, Chvatěruby 56%, Nusle a 2. díl Dáblic 55%; — přes 2/5 čili 40%: Obříství a Lobkovice 48%, Dobřejovice 48%, Uhříněves, Skvorec a Kostelec nad Černými lesy 47%, Břežany Dolní 45%, Brandýs nad Labem 43%, Průhonice 40%;

u bojiště Jankovského: samo panství Jankovské a Louňovské jen 12%, ale Načeracké u Blanika 46%; severně od bojiště Benešov a panství Konopiště 36%, ale Čenovice východně u něho 50%;

u Hory Kutné panství Dvory Nové 65%, Malešov 41%; dále u Chrudimě panství Městec Heřmanův, kde leželo z 35 vesnic až 10 vesnic docela pustých, 40%;

v jižních Čechách panství Hluboká a Dříteň 42%, ale na př. statek města Krumlova a Hvozď Královský (t. j. panství 8 vesnic v pohraničních lesích na Šumavě mezi Sušicí a Nýrskem) ani jeden pustý dům;

¹⁾ O statku náležejícím k úřadu nejvyššího purkrabství v Praze podal z rulle r. 1654 zprávu tit. říditel archivu Julius Pažout v I. svazku těchto Zpráv zemského archivu str. 140—142.

Domy a držitelé jich

r. 1653—55 dle panství. (k odd. a)

Panství a statky	Počet		Sousedé (měšťané a sedláci)						
	měst a městeček	vesnic (i dílů a samoty)	osedlí	nově osedlí	pohořali	na živnosti zkazeni	pusté domy bez hospodářův	místa bez stavění	
a) U Prahy a Bílé Hory:									
statek nejvyš. purkrabství v Praze (díl v Kouřimsku)	—	11	22	1	1	4	—	6	
Podolí a Vršovice	—	4	2	—	—	1	—	—	
Nusle a díl Dáblic	—	2	1	—	—	—	—	1	
Michle	—	11	39	2	—	1	2	6	
Hodkovičky	—	6	9	1	—	3	—	—	
Záběhlice	—	1	3	1	—	—	—	2	
Libeň	—	9	17	2	3	5	—	4	
Dáblice (díl) a Hloupětín	—	3	11	2	—	—	—	4	
Kbely (statek)	—	1	—	1	—	—	—	—	
Klecany	1	—	7	—	—	—	—	15	
Chvatěruby u Kralup	—	10	8	4	—	—	—	20	
Obříství a Lobkovice	—	11	30	2	—	1	—	33	
Brandýs n. Lab.	10	39	197	35	3	9	4	132	
Zbraslav	3	27	133	15	1	—	27	—	
Dobřichovice	—	10	49	4	1	—	1	—	
Karlštejn	3	34	108	24	3	—	25	—	
Litěň	—	6	15	6	—	—	3	—	
Trnová	—	1	6	—	—	—	—	—	
Davle	1	10	29	—	—	—	1	—	
Štěchovice	1	2	4	—	—	—	1	—	
Hradištko	—	3	4	—	—	2	—	—	
Břežany Dolní	—	24	48	—	—	22	1	48	
Dobřejšovice	—	5	7	—	—	—	1	6	
Průhonice	—	7	9	1	—	4	—	6	
Uhřetěves-Škvorec-Kostelec n. Čern. lesy	5	113	297	29	1	42	12	304	
b) U Sázavy a Blaníka:									
Mrač	—	20	72	1	2	6	—	8	
Sázava a Hrádek Komorní	3	54	196	9	4	35	10	23	
Rataje Hrozené	1	20	53	3	2	11	10	13	
Šternberk a Štěpánov	4	30	169	8	—	9	1	50	
Vlašim a Ctiboh	3	23	266	23	20	5	1	28	
Třeběšice	—	3	11	—	—	—	2	—	
Chotěšany	—	4	16	—	—	6	—	—	
Jemniště	—	6	9	—	—	1	—	2	
Struhařov	—	6	11	—	—	5	1	12	
Jezero	—	3	6	—	—	—	—	—	
Čenovice	—	2	4	—	—	1	—	1	
Bedřč a Petroupín, statek m. Benešova	—	9	10	—	—	1	1	2	
Konopiště	1	20	57	5	2	6	3	18	
Tloskov	2	54	226	26	12	26	24	—	
c) U Jankova:									
Jankov	1	16	72	8	3	9	3	8	
Popovice	1	7	19	—	—	1	—	3	
Nespery	—	4	12	2	—	3	—	3	
Zvěstov a Libouň	—	8	42	—	—	6	—	4	
Louňovice	1	8	47	1	2	2	—	6	
Načeradec	1	12	35	3	—	1	—	38	
Daměnice	—	2	5	—	—	—	1	—	
Kamberský	1	6	34	2	10	1	—	8	

Chalupníci						Zahradníci (domkáři)					Úhrnem domů	
osedlí	nově osedlí	pohořali	pusté domy bez hospodářův	místa bez stavění	osedlí	nově osedlí	pohořali	pusté domy bez hospodářův	místa bez stavění	všech	pustých a jen míst	
25	—	—	—	1	2	—	—	—	—	62	7	
15	—	—	—	—	19	—	—	—	1	38	1	
1	—	—	—	4	—	—	—	—	—	9	5	
20	—	—	—	1	1	—	—	11	13	96	33	
6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	
5	2	—	—	2	—	—	—	—	—	15	4	
28	1	1	2	24	2	—	—	—	2	91	32	
2	—	—	—	15	—	—	—	—	21	51	26	
—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	7	6	
—	—	—	—	6	—	—	—	—	—	27	21	
9	1	—	—	8	—	—	—	—	—	50	23	
15	8	—	1	21	—	—	—	—	—	111	54	
194	34	2	4	143	8	6	—	—	102	873	381	
72	8	1	32	—	3	—	—	8	—	300	67	
20	2	—	4	—	—	—	—	—	—	81	5	
60	16	2	20	—	2	—	—	6	—	266	51	
15	7	—	5	—	1	—	—	1	—	53	9	
2	—	—	—	—	3	—	—	—	—	11	—	
25	1	—	5	—	5	1	—	—	—	67	6	
19	2	—	13	—	—	—	—	—	—	39	14	
1	—	—	—	—	2	—	—	4	—	13	4	
22	—	1	2	26	1	—	—	—	—	171	77	
6	—	—	5	—	—	—	—	—	—	25	12	
9	2	—	—	10	—	—	—	—	1	42	17	
161	24	—	2	190	21	1	—	—	2	1086	510	
21	5	—	2	3	2	—	—	—	1	123	14	
138	10	—	2	22	10	—	—	2	8	469	67	
37	—	—	1	8	3	—	—	—	—	141	32	
143	3	—	2	29	9	—	—	—	5	428	87	
130	2	1	—	18	13	—	—	—	2	509	49	
7	—	—	2	1	—	—	—	—	—	23	5	
7	—	—	—	—	1	—	—	—	—	30	—	
6	—	—	—	—	1	1	—	—	—	20	2	
12	—	—	—	—	2	—	—	—	—	43	13	
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	
2	—	—	—	6	—	—	—	—	—	14	7	
3	1	—	—	2	—	—	—	—	—	20	5	
43	1	—	—	7	48	2	—	—	68	260	96	
37	1	—	2	—	53	1	—	2	—	409	23	
36	2	3	1	4	1	—	—	—	3	153	19	
17	1	—	4	3	—	—	—	—	—	43	10	
8	1	—	—	—	6	—	—	—	—	35	3	
10	—	—	1	2	1	—	—	1	—	67	8	
30	—	—	—	3	2	—	—	—	3	96	12	
13	1	—	—	18	11	—	—	—	2	126	59	
2	—	—	—	—	2	—	—	—	2	12	3	
6	1	3	—	2	3	—	—	—	2	72	12	

Domy a držitelé jich

Panství a statky	Počet		Sousedé (měšťané a sedláci)					
	měst a městeček	vesnic (i dílů a samoty)	osedlí	nově osedlí	pohořalí	na živnosti zřazení	pusté domy bez hospodářů	místa bez stavění
a) U Prahy a Bílé Hory:								
statek nejvyš. purkrabství v Praze (díl v Kouřimsku)	—	11	22	1	1	4	—	6
Podolí a Vršovice	—	4	2	—	—	1	—	—
Nusle a díl Dáblic	—	2	1	—	—	—	—	1
Michle	—	11	39	2	—	1	2	6
Hodkovičky	—	6	9	1	—	3	—	—
Záběhlice	—	1	3	1	—	—	—	2
Libeň	—	9	17	2	3	5	—	4
Dáblice (díl) a Hloupětín	—	3	11	2	—	—	—	—
Kbely (statek)	—	1	—	1	—	—	—	4
Klecany	1	—	7	—	—	—	—	15
Chvatěruby u Kralup	—	10	8	4	—	—	—	20
Obříství a Lobkovice	—	11	30	2	—	1	—	33
Brandýs n. Lab.	10	39	197	35	3	9	4	132
Zbraslav	3	27	133	15	1	—	27	—
Dobřichovice	—	10	49	4	1	—	1	—
Karlštejn	3	34	108	24	3	—	25	—
Liteň	—	6	15	6	—	—	3	—
Trnová	—	1	6	—	—	—	—	—
Davle	1	10	29	—	—	—	1	—
Štěchovice	1	2	4	—	—	—	1	—
Hradištko	—	3	4	—	—	2	—	—
Břežany Dolní	—	24	48	—	—	22	1	48
Dobřejšovice	—	5	7	—	—	—	1	6
Práhonice	—	7	9	1	—	4	—	6
Uhřetěves-Skvorec-Kostelec n. Čern. lesy	5	113	297	29	1	42	12	304
b) U Sázavy a Blaníka:								
Mrač	—	20	72	1	2	6	—	8
Sázava a Hrádek Komorní	3	54	196	9	4	35	10	23
Rataje Hrazené	1	20	53	3	2	11	10	13
Šternberk a Štěpánov	4	30	169	8	—	9	1	50
Vlašim a Ctiboh	3	23	266	23	20	5	1	28
Třeběšice	—	3	11	—	—	—	2	—
Chotěšany	—	4	16	—	—	6	—	—
Jemniště	—	6	9	—	—	1	—	2
Struhařov	—	6	11	—	—	5	1	12
Jezero	—	3	6	—	—	—	—	—
Čenovice	—	2	4	—	—	1	—	1
Bedrč a Petroupín, statek m. Benešova	—	9	10	—	—	1	1	2
Konopiště	1	20	57	5	2	6	3	18
Tloskov	2	54	226	26	12	26	24	—
c) U Jankova:								
Jankov	1	16	72	8	3	9	3	8
Popovice	1	7	19	—	—	1	—	3
Nespere	—	4	12	2	—	3	—	3
Zvěstov a Libouň	—	8	42	—	—	6	—	4
Louňovice	1	8	47	1	2	2	—	6
Načeradec	1	12	35	3	—	1	1	38
Daměnice	—	2	5	—	—	—	1	—
Kamberk	1	6	34	2	10	1	—	8
Šebířov	—	6	20	2	—	2	1	—
Vitanovice	—	13	18	3	1	7	1	2
Vlčkovice	—	6	15	1	—	—	6	—

r. 1653—55 dle panství. (k odd. a)

Chalupníci						Zahradníci (domkáři)					Úhrnem domů	
osedlí	nově osedlí	pohořalí	pusté domy bez hospodářů	místa bez stavění		osedlí	nově osedlí	pohořalí	pusté domy bez hospodářů	místa bez stavění	všech	pustých a jen míst
25	—	—	—	1		2	—	—	—	—	62	7
15	—	—	—	—		19	—	—	—	1	38	1
1	—	—	—	4		—	—	—	—	—	9	5
20	—	—	—	1		1	—	—	11	13	96	33
6	1	—	—	—		—	—	—	—	—	20	—
5	2	—	—	2		—	—	—	—	—	15	4
28	1	1	2	24		2	—	—	—	2	91	32
2	—	—	—	15		—	—	—	—	21	51	36
—	—	—	—	2		—	—	—	—	—	7	6
—	—	—	—	6		—	—	—	—	—	27	21
9	1	—	—	8		—	—	—	—	—	50	28
15	8	—	1	21		—	—	—	—	—	111	54
194	34	2	4	143		8	6	—	—	102	873	381
72	8	1	32	—		3	—	—	8	—	300	67
20	2	—	4	—		—	—	—	—	—	81	5
60	16	2	20	—		2	—	—	6	—	266	51
15	7	—	5	—		1	—	—	1	—	53	9
2	—	—	—	—		3	—	—	—	—	11	—
25	1	—	5	—		5	1	—	—	—	67	6
19	2	—	13	—		—	—	—	—	—	39	14
1	—	—	—	—		2	—	—	4	—	13	4
22	—	1	2	26		1	—	—	—	—	171	77
6	—	—	5	—		—	—	—	—	—	25	12
9	2	—	—	10		—	—	—	—	1	42	17
161	24	—	2	190		21	1	—	—	2	1086	510
21	5	—	2	3		2	—	—	—	1	123	14
138	10	—	2	22		10	—	—	2	8	469	67
37	—	—	1	8		3	—	—	—	—	141	32
143	3	—	2	29		9	—	—	—	—	428	87
130	2	1	—	18		13	—	—	—	5	509	49
7	—	—	2	1		—	—	—	—	2	23	5
7	—	—	—	—		—	—	—	—	—	30	—
6	—	—	—	—		1	1	—	—	—	20	2
12	—	—	—	—		2	—	—	—	—	43	13
2	—	—	—	—		—	—	—	—	—	8	—
2	—	—	—	6		—	—	—	—	—	14	7
3	1	—	—	2		—	—	—	—	—	20	5
43	1	—	—	7		48	2	—	—	—	260	96
37	1	—	2	—		53	1	—	2	—	409	28
36	2	3	1	4		1	—	—	—	3	153	19
17	1	—	4	3		—	—	—	—	—	48	10
8	1	—	—	—		—	—	—	—	—	35	3
10	—	—	1	2		1	—	—	—	—	67	8
30	—	—	—	3		2	—	—	1	—	96	12
16	1	—	—	18		11	—	—	—	2	126	59
2	—	—	—	—		2	—	—	—	—	12	3
6	1	3	—	3		3	—	—	—	2	73	13
1	—	—	3	—		—	—	—	—	3	32	7
7	—	—	—	10		4	—	—	—	—	53	13
—	—	—	—	—		5	—	—	—	—	33	11

Domy osedlé a pusté na jiných některých panstvích
v l. 1653–1655 (k odd a str. 35.)

Panství a statky	Počet			Úhrnem domů	
	měst a městeček	vesnic (t dílů a samot)	všech	pustých a jen míst	
Východní Čechy:					
král. města Hory Kutné	2	7	49	10	
Malešov	1	22	268	102	
Žehušice	1	30	372	82	
Žleby	2	14	163	45	
Habry	1	19	251	62	
Světlá	2	5	122	7	
Ledče	1	32	510	130	
Humpolec	1	14	281	20	
král. města Brodu Německého	1	12	184	49	
» » Jihlavy		8	102	32	
» » Chrudimě		5	46	4	
Městec Heřmanův	1	35	370	151	
Mýto Vysoké		11	155	5	
Choceň	1	21	351	7	
Landškroun	4	41	1757	14	
Litomyšle	1	52	2051	72	
Polička		14	363	2	
Hrady Nové		18	223	3	
Rychemburk	3	54	908	91	
Nasavrky	1	14	134	10	
Jižní Čechy:					
král. města Tábora		17	161	54	
Bechyně	1	42	539	164	
Chýnov	1	34	488	79	
Pacov	1	7	244	69	
Soběslav	1	20	355	101	
Hradec Jindřichův	7	96	2757	162	
Bystřice Nová	1	24	594	11	
Lišov	2	21	421	157	
král. města Budějovic		36	278	12	
města Krumlova		12	104		
panství Krumlov	5	217	2867	39	
Rožemberk	6	79	862	49	
Hluboká	2	48	769	323	
Prachatice	1	4	286	4	
král. města Písku	1	5	83	2	
Orlík a Zvíkov	1	68	652	48	
Rožmitál	1	15	184	12	
Lnáře	1	12	241	1	
Rábí	1	2	106	1	
Hvozd Královský		8	155		

Panství a statky	Počet			Úhrnem domů	
	měst a městeček	vesnic (t dílů a samot)	všech	pustých a jen míst	
Západní Čechy:					
král. města Plzně		21	213	13	
» » Rokycan		6	86		
Mirošov		8	84	1	
Hradiště u Blovic	1	8	154		
Lužany		2	30	11	
Švihov	1	5	112	6	
Chudějnice		12	103	3	
král. města Klatov		4	39	2	
» » Domažlic		13	142	6	
Týn (Horšovský)	1	56	832	13	
Chotěšov	3	34	607	7	
Kladruhy	2	28	440	9	
Waldheim		2	31		
Tachov	1	22	537	81	
Planá	2	30	711	30	
Teplá	3	52	933	20	
Krasíkov	3	62	861	74	
Toužim	3	24	500	21	
Falknov	1	17	404	1	
Königswart	2	8	276	3	
Severní Čechy:					
Doksy	2	20	469	103	
Zákupy	2	22	728	5	
Jablunné	1	5	360	89	
Wartemberk	1	6	332	60	
Lamberk		13	301	5	
Grabštejn	2	19	744	97	
Friedland	2	38	2131	1111	
Skály a Turnov	2	61	859	119	
Kost a Rakov	2	51	632	99	
Kumburk, Jičín a Železnice	2	41	847	108	
král. města Bydžova Nového		8	83	30	
» » Hradce Králové		13	228	52	
Smiřice	1	47	907	75	
král. města Trutnova		14	317	4	
Broumov	2	39	1630	124	
Náchod	6	71	1688	97	
Opočen	5	76	1630	74	
Vamberk	1	5	135	5	
Žampach		6	121	5	
Králíky	2	11	465	7	

v západních a severních Čechách poměrně k ostatním krajům méně; velká část panství ani 1% pustých, ale jednotlivé obce některé více. Na klášterním panství *Broumovském* zůstalo r. 1654 pustých domů 7%, ale na bývalém panství a knížectví *Friedlandském* Albrechta z Valdštejna (do r. 1634) přes polovici domů pustých, 52%. (Viz tabulky na str. 34 a 35, 36 a 37.)

Podobně bylo ovšem i na jiných panstvích; někde se poněmáhlu dříve, jinde později zotavovali z válečných pohrom.

Šlechta, která mívala před 30letou válkou v četných městech a městečkách, i v poddaných a ochranných, své domy, t. zv. šosovni, po válce je držela jen v některých větších městech; v ostatních potom ani jeden šlechtic v ruli r. 1653—55 nepřichází. Domy jejich ujali buď zámožnější měšťané domácí nebo noví přistěhovali, dosti často i cizinci.

b) Kolik měli poddaní lidé na panstvích úhrnem rolí, potahu a jiného dobytka.

Jako u domů vypadalo to vůbec podobně též na rolích, lukách a s chovem dobytka.

Role jen částečně byly vzdělány a osety, jak vidíme v následujících příkladech na celých panstvích úhrnem (pokud jest v ruli sečteno) a u jednotlivých hospodářů.

Ostatní role ležely úhorem nebo ladem a v některých krajinách také již porostlé, i louky. U rolí pravidelně stojí, kolik z nich hospodáři seli, někde též, kolik jich měli již pustých a zarostlých.

Role jmenuje popis v některých krajích českých také »dědiny«: »Dědin má strychů . . .« Počítali je tehdy na korce, v kraji *Hradeckém* také ještě na kopy a záhony, v *Loketském* na úkoly (viz »Staré míry pozemků« v oddíle 9.).

Na značný počet rolí bylo v četných obcích a krajinách málo dobytka, zvláště potahu a krav. Někteří i větší hospodáři jich ani neměli.

V ruli není všude počet jich obou stejně udáván: buď úhrn všeho potahu, koně a volí, buď každý zvláště, koně, volí a někde i hřibata; nebo přidáno ještě, kolik jich »může chovati« a kolik »nyní má«.

Též krávy, z nichž byla r. 1653 zvláštní berně, počítány jsou v ruli buď úhrnem nebo kolik jich hospodář »může chovati« a kolik jich »nyní má«.

U Prahy jest podrobně vše udáno v kraji *Podbrdském*, na př. v rodišti Josefa Jungmanna v *Hudlicích* u Berouna na panství *Křivoklátském*:

Jména osedlých	Role			Potahů		Dobytka chová					
	má všech	seje na zimu	seje na jaro	může chovati	nyní má	krav			jalového	ovčích	svin.
						může chovati	nyní má				
Martin Piskař	15	7	6	4	4	4	2	1	.	3	
Matěj Dada	18	8	3	4	4	3	2	3	5	7	
Václav Polák	12	2	4 1/2	.	.	4	2	4	.	.	
Matěj Kuše	20	4	2	3	1	4	1	2	.	1	
Jiřík Kuše	25	7	4	4	4	4	4	2	.	2	
Václav Kratochvíle . .	30	9	7	4	4	4	2	3	2	2	
Jakub Horský	20	8 1/2	5	3	3	4	2	4	4	6	
Havel Matysko	35	12	10	4	3	3	3	6	.	3	
Jan Jungkman	16	5	4	3	3	3	1	4	4	3	
Jan Fabel	12	4	2	.	.	3	1	2	.	3	
Staněk Kostka	8	3	1 1/2	.	.	3	1	1	10	3	
Jan Bach	16	5	4	4	1	3	1	1	.	3	

Na celém panství *Křivoklátském* měli: *osedlí sedláci* 11250²/₄ korců orných polí, ale z nich r. 1654 již porostlých 4706¹/₄ korců, zasetých jen 3025 k. na zimu, 2680²/₄ k. na jaro; potahů mohli chovati 1357, ale měli jen 857; krav mohli chovati 2041, ale měli jich pouze 731; — mimo to od pustých statků leželo »ladou a porostlých« rolí 3101³/₄ korce; *chalupníci*: 1549²/₄ k. orných polí, z nich bylo již porostlých 559³/₄ k., zaseto na zimu 339 k.; na jaro 354 k.; potahů mohli chovati 57 a měli 53; krav mohli chovati 593, měli t. r. 268.

Měli zde tedy průměrně *rolí* vzdělaných a zasetých sedláci 50%, *chalupníci*, nemajíce dosti potahu, méně, 44%; porostlých již za války sedláci 41%, *chalupníci* 36%; — *potahů* »schází«: sedlákům 500, t. j. 36%, *chalupníkům* 4, t. j. 7%; *krav* »schází«: sedlákům osedlým 1310, t. j. 64%, *chalupníkům* 325, t. j. 54%.

Pravidelně bývá tehdy u sedláků v různých krajinách, že nestačili s rodinou na větší počet rolí, nemajíce dosti potahu a jiného dobytka; *chalupníci* poměrně spíše vzdělávali s rodinou méně rolí. Jsou i případy, že na některých panstvích měli *chalupníci* tehdy více *potahu*, než se počítalo, kolik mohli chovati; na př. u *Zbraslavě* úhrnem mohli prý chovati 4, měli 13; u *Dobřichovic* 14, měli 18; u *Davle* 5, měli 11; u *Točnicka* 17, měli 24.¹⁾

V příkladech z různých krajin (str. 48 a n.) uvedeni jsou hospodářové r. 1653—55 hlavně, kteří měli stejný majetek (lán 60 korců rolí nebo jinak větší usedlost, 1/2 lán 30 korců, 1/4 lán okolo 15 korců a menší), aby patrnějším byl *stav* jejich po 30leté válce v té neb oné krajině, i *rozdíl* hospodářů v nich, rozdíl vzdělané půdy, oseté na zimu a na jaro, i rozdíl chovu dobytka a celkového poměru u hospodářského.

1) Rulle č. 20.

Panství a statky	Role	
	všech korce	porostlé korce
a) U Prahy a Bílé Hory:		
statek nejvyšš. purkrabství v Praze (díl v Kouřimsku) na vých. břehu Vltavy	4955	—
Podolí a Vršovice	332	—
Nusle a díl Dáblíc	218	—
Michle	3638	—
Hodkovičky	715	—
Záběhlice	421	—
Libeň	3349 ^{1/2}	—
Dáblice (díl) a Hloupětín	2454	—
Kbely, statek	442	—
Klecany	1250	—
Obříství a Lobkovice	3360	—
Brandýs nad Labem	30993	—
Zbraslav	5583 ^{1/2}	2157
Dobřichovice	2157	382 ^{1/2}
Karlštejn	5625	2667 ^{1/2}
Liteň	668	172 ^{1/2}
Trnová	264	34
Davle	862 ^{1/2}	164
Štěchovice	160 ^{3/4}	21 ^{3/4}
Hradištko	168	—
Břežany Dolní	5585	—
Dobřejšovice	638	—
Průhonice	1165	—
Uhřetěves, Škvorec a Kostelec n. Č. lesy	51325	—
b) U Sázavy a Blaníka:		
Mrač	3110	—
Sázava a Hrádek Komorní	13159	—
Rataje Hrozené	3867	—
Šternberk n. Sázavou a Štěpánov	11777	—
Vlašim a Ctiboř	12603	—
Třeběšice	489	—
Chotěšany	677	—
Jemniště	302	—
Struhařov	778	—
Jezero	229	—
Čenovice	324	—
Bedrč a Petroupín, statek m. Benešova	315	—
Konopiště	2935 ^{1/2}	—
Tloskov	10208 ^{3/4}	—
c) U Jankova:		
Jankov	3018	—
Popovice	739	—
Nespéry	555	—
Zvěstov a Libouň	1642	—
Louňovice	2410	—
Načeradec	2685	—
Daměnice	196	—
Kamberk	1858	—
Šebířov	640	—
Vitanovice	852	—
Vlčkovice	774	—
Neustupov	1899 ^{1/4}	—
Votice	4562 ^{2/4}	—

Role		Potahů		Dobytka chová:			
oseť na zimu korce	oseť na jaro korce	koně	voly	krav	jalového	ovčeho	svin.
870	582	101	—	184	104	509	108
118	74	9	—	84	14	4	—
14	11	2	—	4	1	—	—
895	609	133	—	199	96	115	102
201	127	32	—	64	44	22	25
78	49	9	—	21	14	—	10
606	546 ^{1/2}	96	—	146	68	4	63
562	527	61	—	100	43	145	77
12	7	2	—	6	4	—	—
98	77	17	—	21	15	—	12
655	396	94	—	165	110	67	156
4439 ^{3/4}	2707 ^{1/2}	687	—	1370	888	809	1089
1547	855	—	202	338	485	139	858
693	400 ^{1/4}	—	117	128	160	204	419
1438	889 ^{1/2}	—	234	232	430	443	731
202	125 ^{1/2}	—	22	42	87	69	227
80	28	—	16	19	13	—	32
343 ^{1/2}	133	—	74	115	95	281	126
53 ^{1/2}	24 ^{1/2}	—	9	32	31	—	3
46 ^{3/4}	25 ^{3/4}	—	11	21	19	—	15
725	440	—	109	257	158	195	131
115	69	—	16	37	26	—	12
169	109	—	24	51	35	—	4
5984	4444 ^{1/4}	1100	—	1728	1388	1969	893
938	677	201	—	301	184	108	65
2804 ^{1/2}	1975 ^{3/4}	575	—	994	731	1093	566
807	548	145	—	293	185	139	84
2846	2208	545	—	916	658	1889	626
3668	3266	787	—	1324	822	2275	1086
128	107	22	—	48	33	—	18
175	134	42	—	70	58	57	27
77 ^{1/4}	56 ^{1/4}	23	—	31	21	—	15
157	136	32	—	75	56	39	48
79	69	15	—	31	20	46	6
60	40	13	—	21	11	8	11
91	74	21	—	44	40	21	27
722 ^{1/2}	258	93	—	130	82	37	67
2953 ^{3/4}	2242 ^{1/4}	235	551	975	910	2313	939
821 ^{1/2}	601 ^{1/4}	213	—	298	159	226	195
200	163	62	—	106	66	54	105
161	93	34	—	62	43	44	22
471	372	123	—	162	124	319	203
616	473	134	—	228	137	236	266
425	343	94	—	197	130	293	156
60	45	13	—	24	6	46	23
495	427	118	—	180	106	220	263
181	153	58	—	56	27	40	46
203	158	54	—	76	44	64	66
149	149	1	38	46	36	68	37
434 ^{3/4}	380 ^{3/4}	14	120	157	127	229	97
1413 ^{2/4}	1137	63	378	518	455	454	526

c) *Obce kolik měly po válce domů osedlých a pustých.*

Mnohé jednotlivé obce v různých krajinách utrpěly velice a nemohly se dlouho zotaviti.

Některé docela spustly, v jiných žil po 30leté válce pouze jeden nebo dva hospodáři; ostatní domy stály pusté nebo rozbořené, spadlé, a po mnohých nezůstalo již nic, než pouhé místo.

Ano jsou obce, které nejen v druhé polovici XVIII. století,¹⁾ nýbrž i r. 1843 a ještě ani za naší doby nemají tolik domů osedlých, co mívaly před 30letou válkou, na př. v samé *Praze*, kde bylo r. 1653 pustých domů 7·8% všech, královské *Hradčany* mívaly před tou válkou 226 domů, po ní 205 osedlých, 21 pustých, r. 1843 jen 190 a r. 1900 ještě 200, tedy o 26 méně než mívaly;

král. město *Hora Kutná* mívala před 30letou válkou 810 domů, po ní jen 351 osedlých a 459 pustých, r. 1843 zase 758 a ještě 200 let po 30leté válce r. 1857 777 domů a teprve v nejnovější době, před sčítáním r. 1890, 822 domů, r. 1900 926 domů;

král. město *Hradec Králové* s předměstími míval před 30letou válkou 707 domů, po ní jen 201 osedlých a 560 pustých domů; r. 1843 měl 329 a r. 1900 ani ne tolik, co jindy, 588 domů s předměstím *Pražským* a *Slezským*, jež jsou nyní samostatné obce.

Většinou se obce vzmohly opět v XVIII. století a mají teď více domů, než mívaly.

O poměrech jednotlivých obcí napsala visitační komise poznámky někde krátce, jinde širě, jaký byl celkem stav osad, jaké u nich role a jiné pozemky, a co prospívalo nebo škodilo k živobytí obyvatelů, na př. často jen: »Půda dobrá žitná a pšeničná«, »Půda dobrá žitná«, »Půda žitná«, »Půda žitná prostřední«, »Půda hubená kamenitá« a j.; — nebo více: »Tito dosti skrovné možnosti jsou. Půda žitná prostřední.« — »Ves stavení má dobrá, role žitná, ale kamenitá, luk s potřebu; z chmelnic, lnu a dobytka svou živnost vedou;« — na severu Čech u *Hanšpachu*: »Ves na stavení spustlá. Z těch pustých gruntů lidé pro náboženství do *Mišně* zběhli; role neúrodná, kamenitá, pastev s potřebu, předivem a lnem se živí v horách u pomezí *Míšenského*;« tamtéž u vsi *Hilgersdorfu*: »Stavení může býti; ale že mnoho lidu pro víru zběhlo, tím pusté; role špatná, neúrodná, luk v mírnosti...« »Tato ves jest všechna skažena. Role žitná, luk na mále. Vinicemi svými i s ouroky od jiných nejlépe stojí.« (*Záboří u Mělníka*);

1) Jar. Schaller, Topographie von Böhmen, r. 1785—91.

u *Jihlavy*, kterou *Švédové* po bitvě u *Jankova r.* 1645 obsadili, pak r. 1647 zase ji obléhali, napsala komise o *Vyskytné*: »Tato ves ležící blízko *Jihlavy*, při obležení města stavení jejich všechna do ležení odvezena byla, skrze což na velikou ruinu a ochuzení přišli, takže až posavad své stavení náležitě vyzdvížená nemají...« O *Dvorcích*: »Tato ves ležící blízko *Jihlavy*, skrze obležení nachází se lidé v ní chudí a velmi ruinováni. Půda žitná.«

Následují příklady z různých krajin, zvláště u *Prahy*, *Sázavy* a *Blaníka* jakožto krajinný obraz té doby. Jiné podány jsou dále u přirovnání stavu jejich po 30leté válce a později r. 1670—80 (v oddíle č. 5.). K srovnání jest přidán počet domů v obcích r. 1843¹⁾ z konce poddanských poměrů.

Král. hlavní město *Praha* mělo r. 1653:

domů	Staré Město	Nové Město	Malá Strana	Hradčany	Úhrnem	
					počet	%
zádušních	29	41	18	16	104	4·3
deskami se fídicích	21	18	45	27	111	4·6
panských	88	152	23	22	285	11·7
J. M. C. služebníkův a osob radních	50	36	16	2	104	4·3
osob možnejších	50	21	8	4	83	3·4
za 1 efektive usedlého se počítajících	172	102	13	13	300	12·3
2 za 1 eff. usedlého	156	194	49	46	445	18·2
4 za 1 » »	87	163	68	40	358	14·7
osob nuzných	127	182	48	31	388	16
obecních a fiskálních	37	17	5	4	63	2·6
pustých, zavřených, roztlučných a zbořených	86	72	11	21	190	7·8
pohořalých	3	.	.	.	3	0·1
Úhrnem	906	998	304	226	2434	100
Úhrnem roku 1843	982	1324	527	190	3302	279
» » 1900	939	1830	575	200	3544	200

1) Fr. Palacký, Popis království Českého, 1848. — J. B. Sommer, Das Königreich Böhmen, 1833—1849.

Obce měly r. 1653—55 domů:

Panství: Obce	osedlých			pustých			Úhrnem		
	sous.	chal.	zahř.	sous.	chal.	zahř.	osedl.	pust.	r. 1843
U Prahy a Bílé Hory:									
králov. m. Vyšehrad	21	21	.	80
Břevnov	3	14	2	.	2	.	19	2	49
statek nejv. purkrabství (záp. břeh):									
Ruzyně	7	3	1	3	.	.	11	3	36
Liboc	6	.	.	3	.	.	6	3	50
Veleslavin	2	2	2	1	.	2	6	3	22
Lysoleje, pusté	6	.	.	6	6	37
Pod Babou, díl	8	.	.	1	8	1	.
Ovenec Přední (Bubeneč)	1	1	.	2	4	.	2	6	59
Holešovice	9	5	1	1	1	.	15	1	138
Košíře	1	1	2	.	2	.	4	2	40
statek nejv. purkrabství (vých. břeh):									
Vojkovice, díl	4	1	5	.	25
Bohnice	3	3	.	2	1	.	6	3	37
Ovenec Zadní	1	6	1	.	.	.	7	1	17
Olešky	2	.	1	.	.	.	3	.	14
Babice a Babičky	4	.	4	.	.	4	4	51
Hostivař	15	10	.	1	1	.	25	2	87
Kbely, díl	2	.	.	2	.	.	2	2	.
Jiné:									
Kunratice	2	1	5	6	.	.	8	6	63
Krč Dolní	7	3	.	1	1	.	10	2	53
Vršovice	2	14	16	.	116
Strašnice	2	2	.	1	1	.	4	2	36
Hloupětín	4	2	.	.	1	.	6	1	46
Prosik	2	.	.	1	.	.	2	1	31
Letňany	4	1	.	1	1	.	5	2	45
Kojetice	8	4	.	1	2	.	12	3	41
Obříství a Lobkovice:									
Obříství	6	8	.	4	6	.	14	10	78
Libiše	10	4	.	3	3	.	14	6	52
Dušníky	2	.	.	2	2	.	2	4	43
Semelkovice	6	4	10	.	22
Kly, díl	5	5	.	3	.	.	10	3	48
Kopeč, celá pustá	2	1	.	.	3	14
Lobkovice	1	.	4	.	.	1	4	32
Mlíkojedy, celá pustá	9	5	.	.	14	32
Neratovice, celá pustá	3	2	.	.	5	30
m. Zbraslav:									
Cernošice	11	6	.	1	2	.	17	3	80
Kosoř	5	5	10	.	47
Lipany	6	2	8	.	37

Panství: Obce	osedlých			pustých			úhrnem		
	sous.	chal.	zahř.	sous.	chal.	zahř.	osedl.	pust.	r. 1843
Lipenec	5	.	.	3	2	2	5	7	59
Jiloviště	2	.	.	4	2	2	2	8	30
Radotín	7	4	.	.	1	1	11	2	35
Chuchle Horní	6	3	.	.	1	.	9	1	32
Chuchle Dolní	2	1	.	.	1	.	3	1	17
Modřany	11	.	6	.	4	.	17	4	66
Lahovice	9	.	.	2	.	9	2	25
Vraný	1	4	5	.	32
Záběhllice	3	4	.	1	3	.	9	4	57
Skočovice	3	4	7	.	27
Lišnice	9	1	.	8	3	.	10	11	64
m. Štěchovice, díl	4	.	.	2	.	4	2	.
statek kláštera na Ostrově:									
m. Davle	2	13	3	.	.	.	18	.	71
m. Štěchovice, díl	2	.	.	1	.	2	1	.
Masečín	3	1	4	.	30
Bojanovice	8	2	10	.	34
Hvozdnice	6	1	2	.	.	.	9	.	38
statek Štěchovice:									
m. Štěchovice, díl	20	.	.	13	.	20	13	88
Třeбенice	2	1	3	.	6
Měchenice	2	.	.	1	.	.	2	1	16
Hradištko	3	1	3	1	26
Pikovice	3	1	1	.	.	.	5	.	17
Brunšov	1	.	.	3	1	3	29
král. m. Jílové	61	.	.	10	.	.	61	10	185
U Benešova:									
m. Neveklov	22	8	5	5	.	.	35	5	102
Struhařov	2	7	.	5	.	.	9	5	34
Bořenice	7	4	.	2	.	.	11	2	40
Lhota, díl	2	2	.	.
Okrouhlice	4	.	2	1	.	.	6	1	16
Býkovice, díl	1	.	.	5	.	.	1	5	.
samota na „Nechybě“	1	1	.	2
Jezero	3	2	5	.	17
Střížkov	2	2	.	22
Zvířice (Věřice) díl	1	1	.	.
Ostředek	2	3	5	.	59
Mstišovice	2	.	1	.	.	.	3	.	15
Čákov	7	7	.	23
Choratice	12	1	1	2	.	.	14	2	26
Lišnice, pustá	6	.	.	.	6	.
Chotěšany	9	3	1	2	.	.	13	2	51
Bílkovice	4	4	8	.	47

Panství: Obce	osedlých			pustých			úhrnem		
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	osedl.	pust.	r. 1843
Takonín	6	6	.	25
Onšovice	3	3	.	10
m. Bystřice	7	11	6	21	5	.	24	26	112
Radošovice	2	1	3	.	22
Lhota Mokrá	2	1	.	7	2	.	3	9	36
Bohušice, díl	1	1	.	.
Pole Dlouhé, díl	2	.	.	1	.	.	2	1	.
Podháje	2	.	.	1	1	.	2	2	7
Babčice	2	2	.	2
Jezviny	2	2	.	3
Ves Nová	6	.	.	2	.	.	6	2	37
Mirotslav	3	3	.	11
U Jankova a Blanika:									
m. Votice	24	7	27	.	.	9	58	9	208
m. Jankov	13	15	.	3	.	.	28	3	64
Otradovice	4	4	8	.	10
Ratměřice	15	2	.	4	4	.	17	8	33
Lhota Jankovská	14	.	.	.	2	.	14	2	29
Jičín, díl	2	2	.	.
Pičín	9	2	11	.	25
m. Popovice	4	14	.	.	3	13	18	16	70
Vojslavice	5	.	.	.	2	.	5	2	12
Kondratice	4	4	.	5
Věžníčky	3	3	.	17
Mladovice	1	3	.	.	2	.	4	2	24
Bedřichovice	4	4	8	.	24
Čestín	5	5	.	10
Skrýšov	4	2	6	.	16
Ondřejovec	3	3	.	7
Vlastišov	2	.	1	.	.	.	3	.	10
m. Louňovice	9	23	32	103	.
Křížov	10	.	.	2	.	.	10	2	36
Karhule	5	2	.	2	2	.	7	4	17
Býkovice	6	3	.	.	1	.	9	1	26
Hrajovice	8	.	.	2	.	3	8	5	16
Odlochovice	6	2	2	.	.	.	10	.	33
Daměnice, díl	1	1	2	.	.	2	4	2	24
Zdiměřice, díl	4	1	.	1	.	.	5	1	.
m. Kamberk	16	10	3	2	2	2	29	6	95
Předbořice	9	9	.	16
Hrnčiče	6	.	.	2	.	.	6	2	28
Pravětice, díl	1	1	.	2
Daměnice	4	.	.	2	.	.	4	2	20

K srovnání úhrnného počtu domů osedlých a pustých v jednotlivých větších obcích a vzrůstu jich do r. 1843 uvádíme zde aspoň několik příkladů z jiných krajin:

Obce	úhrnem domů			Obce	úhrnem domů		
	r. 1653-55		r. 1843		r. 1653-55		r. 1843
	osedlých	pustých			osedlých	pustých	
Východní Čechy:							
král. m. Čáslav	125	125	363	král. město Plzeň	225	10	582
» » Brod Něm.	213	44	421	» » Rokycany	119	2	332
Šlapanov	23	6	60	m. Plzenec	29	9	120
Vyskytná	18	10	39	» Přeštice	83	.	256
město Polná	205	45	564	» Švihov	62	.	190
» Litomyšle	295	63	489	král. m. Klatovy	259	52	555
Benátky	30	7	77	m. Kdýně	46	.	188
Němčice	53	.	104	Prapoříštně	29	.	59
Jansdorf	59	.	182	Klíčov	28	11	90
Abtsdorf	103	.	294	Tlumačov	28	6	102
Semanín	42	.	103	Újezd	28	1	70
Kötzendorf	66	.	184	Chodov	24	1	80
Karle	56	.	122	m. Kleneč	40	.	158
Chmelík	39	.	71	král. m. Domažlice	206	33	566
Květná	36	.	88	Milavče	19	3	80
Trstěnice	74	.	162	král. m. Stříbro	117	109	414
Litrbachy	98	.	219	Drahotín	37	.	61
Hrušová	25	.	32	m. Teplá	151	23	288
Bohušovice	23	.	41	Kladruby Habrové	42	.	69
Tisová	29	.	73	Rauschenbach	27	.	67
Jižní Čechy:							
král. město Tábor	176	165	448	král. město Žatec	249	118	682
Dražice	15	4	60	» » Louny	124	127	333
Planá	14	11	67	» » Most	149	244	446
m. Soběslav	144	76	340	m. Bilina	179	29	338
m. Hradec Jindřichův	413	34	645	» Teplice	83	38	361
m. Bystřice Nová	103	14	364	» Hroby u Oseku	64	20	124
m. Sviny Trhové	106	55	356	král. m. Litoměřice	207	293	662
král. m. Budějovice	337	20	852	» » Ústí n. L.	190	46	401
m. Krumlov	347	4	704	Jilové u Děčína	119	.	188
m. Chvalšiny	117	.	138	m. Doksy	77	14	252
m. Planá Horní	62	.	109	» Broumov	120	83	232
m. Prachatice	119	87	347	» Police	78	76	263
m. Netolice	89	64	322	Suchdol	36	.	93
m. Vodňany	125	109	351	Brusnice u Náchoda	48	.	172
král. m. Písek	135	63	491	Radiče	63	.	150
m. Mirovice	45	8	118	Rtyně	54	.	256
Lety	32	1	64	Město Nové n. M.	126	30	281
m. Sedlo Staré	19	.	59	m. Krčín	32	5	118
m. Strakonice	156	36	285	» Opočen	54	2	237
kr. m. Hory Kašperské	104	.	200	» Žamberk	74	.	450

d) Jednotliví hospodáři a rodiny měli r. 1653—55:

Obce: Jména osedlých	Role			Handle a živnosti vedou rozdílné	Potahů má	Dobytka chová								
	má všech	seje na				krav.	jalov.	ovcí	svín.	Dobytka chová				
		zimní	jaro							krav.	jalov.	ovcí	svín.	
			korce											
U Prahy:														
král m. Vyšehrad:														
Jan Vorlů	9	5	2	fezník	.	6	.	15
Pavel Kozel	4	2	2	»
Veruna Šatalka	9	3	2	»
Daniel Šatalík	8	4	2	.	2	1
Pavel Křenka	má vinici pod 2 korce			kopytář
Jan Ptáčník	»	» 1/2	»	fezník
Nusle:														
Václav Merouš	40	10	8	.	2	2	1
Lukáš Jezovský	10	4	3	.	.	2
Michle:														
Jan Hrubeš	70	24	10	.	2	3	1
Vít Šlapánek	50	24	10	.	3	4	1
Martin Baxa	30	12	9	.	3	7	3
Petr Lošík	15	9	3	.	2	3
Záběhllice:														
Mikuláš Král	60	15	10	.	2	3	2
Václav Suchý	50	6	4	.	.	2	2
Jiřík Dlouhý	15	5	4	.	.	2	1
Jan Vlk	10	3	4	.	.	1	1
Matěj Kovář	5	3	.	.	.	2
Hostivař:														
Adam Hromada	130	32	15	.	3	6	5	9	4
Jiří Vitha drží 2 grunty a 1 chalupu	350	110	90	.	4	10	10	60	8
Matěj Mráz	200	26	14	.	2	2	1	.	2
Jiřík Budinský	150	20	10	.	4	7	2	.	2
Pavel Korach	21	4	3	.	2	3	1	.	2
Václav Hájek	9	3	2	kovář	.	2	1	.	2
Strážnice:														
Vít Vítků	250	65	40	.	4	11	4	16	4
Jiřík Gustatt	100	30	6	.	3	4	1	.	2
Václav Bečvař	18	7	9	.	2	4	2	.	3
Jan Vítků (ostatní pusté)	18	8	4	.	2	4	3	.	1
Prosík:														
Václav Novák	30	8 ³ / ₄	4	zedník	.	3	1
Kbely:														
Antonín Kazinov	240	70	60	.	4	7	4	.	6
Jiřík Rek	220	30	20	.	2	3	1

Obce: Jména osedlých	Role			Lesn. korců	Handle a živnosti vedou rozdílné	Potahů má	Dobytka chová							
	má všech	seje na					krav.	jalov.	ovcí	svín.	Dobytka chová			
		zimní	jaro								krav.	jalov.	ovcí	svín.
			korce											
Cvrčovice:														
Pavel Pacovský	60	6 ³ / ₄	4 ² / ₄	.	.	.	2	1
Matěj Pavlíček	13	3	1	.	.	.	1	1
Lobkovice:														
Václav Tesařů	18	8	4	.	.	.	2
(Ostatní pusté)														
Obříství:														
Kryštof Beneš	50	15	7	.	.	.	2	5	3	.	.	5	.	.
Tomáš Rorejsek	40	16	10	.	.	.	4	4	3	.	.	7	.	.
Havel Kovanský	15	5	3	2	1	.	.	5	.	.
Klečany:														
Václav Rychtář	60	20	18	.	.	.	4	5	3	.	.	3	.	.
Václav Bláha	50	15	11	.	.	.	2	2	.	.	.	2	.	.
Václav Cibulka	50	12	8	.	.	.	3	4	3	.	.	3	.	.
Bohnice:														
Tomáš Jaroš	180	38	30	.	.	.	4	8	9	.	.	4	.	.
Matěj Srp	18	8	4	.	.	.	3	2	.	.
Matěj Tábořský	9	4	2	.	.	.	2	1
Kundratice:														
Jan Katl	72	12	7	.	.	.	2	3
Mikuláš Polák	72	5	4	.	.	.	2	2
Hradištsko u Davle:														
Petr Studaně	30	13	4	1 ¹ / ₂	.	.	3	2	1	.	.	5	.	.
Rolníci na živnosti zka- žení:														
Havel Čihola	18	2	2 ² / ₄	3	.	.	.	1	1	.	.	2	.	.
Jan Štěpán	18	4	1 ² / ₄	3	.	.	.	2	1
Pikovice:														
Jakub Turek	21	7	4	.	.	.	4	3	6	.	.	4	.	.
Pavel Kylian	18	6	4	.	.	.	2	3
Jiřík Lacina	10	3 ² / ₄	3	2	1
Václav Turek	6	2	1 ¹ / ₄	3	3
Brunšov:														
Matěj Junek	6	2 ¹ / ₄	1 ² / ₄	2	1
(Ostatní pusté)														
u Neveklova:														
Nahoruby:														
vedle svobodníků														
Jan Nekvasil	54	18	12	18	.	.	4	5	.	.	.	6	5	.

Obce: Jména osedlých	Role			Handle a živnosti vedou rozdílné	Potahů má	Dobytka chová				
	má všech	seje na				korce	krav	jalov.	ovci	svin.
		zimní	jaro							
Vít Urbánkuv	45	15	10	8	3	3	4	9	5	
Lukáš Vyskočil	24	8	7	2	2	2	4	8	2	
Živohouště:										
Jan Vávrův	60	20	15	15	4	4	5	10	6	
Martin Marků	30	9	7	12	2	2	4	7	4	
Václav Tůmův	10	4	3	8	4	6	3	.	2	
Blažim:										
Jan Radák	36	12	10	.	2	3	5	5	6	
Václav Bartoš	18	6	6	.	2	2	1	3	3	
m. Sázava:										
Mikuláš Pokorný	36	12	8	hrněř	2	4	3	12	4	
Jan Blažků	30	11	12	kolář	2	4	3	15	4	
Havel Kovář	15	5	3	kovář	.	2	1	4	4	
Martin Masopust	12	6	2	šindelář	.	3	2	12	.	
Mikuláš Provazník	3	1	1	provazník	.	3	2	.	4	
m. Divišov:										
Adam Kořínek	60	20	14	.	2	2	2	7	3	
Jan Pudilů	45	15	9	.	3	3	2	4	2	
Matěj Pudil	70	22	16	.	2	6	5	.	9	
Václav Vítů	35	12	9	.	2	3	4	10	2	
Matěj Vrabc	12	4	4	švec	.	2	.	.	2	
Lbosín:										
Václav Novotný	50	14	15	.	2	3	2	5	2	
Jan Zemanů	50	16	13	.	3	3	2	5	4	
Jan Hříbek	24	8	6	.	2	2	.	.	1	
Nemíže:										
Jan Krejčí	50	13	12	.	3	2	2	7	2	
Matěj Mlynářů	50	12	9	.	2	2	1	5	2	
Jakub Lodní	40	11	9	.	2	2	1	7	2	
m. Zdislavice:										
Jan Valenta	35	10	10	.	2	3	4	7	2	
Jan Svatoš	30	10	8	.	2	4	2	10	2	
Jiřík Šimánek	18	6	6	.	2	2	2	4	.	
Matěj Musil	10	4	2	.	1	1	1	2	2	
Jan Balom	6	2	2	.	.	3	.	.	2	
Řimovice:										
Martin Hulička	30	10	9	.	2	4	1	4	2	
Jan Šanda	50	20	13	.	5	4	4	10	6	
Jiří Dušků	24	5	5	.	2	2	.	.	.	

e) Svobodníci a manové r. 1653-55.

Úplný soupis jich podává rulle dle krajů, i majetek jejich, podobně jako u jiných hospodářů, ale na konci svazků ve zvláštním oddělení pohromadě dle osad, ve kterých žili buď sami svobodníci nebo s jinými osedlými poddanými. Větší počet jich byl ve středních Čechách, na př. okolo Blaníka, u Vitavy a Karlšteina. Několik jich tu následuje s různými usedlostmi, velkými a malými:

Obce: Jména osedlých	Role		Potahů		Dobytka				Lesy korce, léče, tenata	Rybníky a jiné: kop ryb	
	má všech	seje na zimní korce	jaro	má koně	má voly	krav	jal.	ovci			svin.
a) Svobodníci:											
U Vlašimě a Blaníka:											
v Pavlovicích:											
Jiřík z Doubí	30	10	8	.	.	2	2	.	.	.	
»na samotě blíž města Vlašimě ležící«, (Petřiny):											
Jan Vobořil	35	10	9	2	.	4	2	.	.	.	
»na sam., jenž Vysoká Lhota sluje«:											
Václav Lhoták	220	82	68	9	.	15	10	420	6	.	
v Řimovicích:											
Ondřej Řimovský	30	10	8	2	.	3	3	6	3	.	
Jiří Řimovický	24	8	8	2	.	3	2	6	2	.	
v Dubě:											
Jakub Dub	30	10	10	2	.	5	2	10	4	.	
v Krasovicích:											
Mikuláš Vlasák	32	12	8	4	.	4	2	10	2	.	
Jiří Vlasák	30	10	10	2	.	3	3	10	2	.	
Jan Bibat	26	9	8	2	.	4	1	10	2	.	
Alžběta vdova	28	9	8	2	.	3	1	10	2	.	
Martin Chalupníků	10	4	4	2	.	8	3	.	.	.	
Adam Švec	2	.	2	.	švec	
U Čechtí:											
ve Chmelném:											
Martin Kubů	52	13 ^{3/4}	14	.	2	6	7	13	7	.	
Mikuláš Přitasil	60	20	20	.	2	5	7	14	7	3 kor.	
Václav Růžek	24	8	8	2	.	3	2	6	3	2 „	
Jan Fiskáček	6	2	2	.	1	4	2	.	1	.	
v Miřeticích:											
Bartoloměj Lejško	85	30	20	.	2	6	5	6	6	8 „	
Jakub, bratr jeho	55	17	15	1	1	4	6	9	2	4 „	
Jan Popelák	9	3	3	.	2	3	1	.	2	.	
v Borovnici:											
Jakub Peša	60	20	20	.	2	6	6	.	.	10 „	
Jan Novák	26	8	9	3	.	3	4	.	.	potahem se živí	

Obce: Jména osedlých	Role				Potahů			Dob. chová			Lesy korce, léče, tenata	Rybníky aj. kop ryb
	má všech korce	porostlé	seje na zimu korce	seje na jaro korce	může chov. nyň má	nyň má	krav m. ch. kravnyň má	jalov.	ovcí	svin.		
v Bukové: Jindřich Fara	80	20	20	3	.	.	6	17	5	.	6 korců	forman
v Sedmípanech: Jakub Křehule	60	18	20	2	.	.	3	5	3	7	.	.
Václav Dědinák	90	25	25	2	.	.	4	4	9	4	.	.
Matěj Kudrna	60	18	18	2	.	.	3	4	5	6	.	.
v Dubějovicích: Václav Suchý	75	22 ³ / ₄	25	2	2	.	11	10	240	14	7 kor.	.
U Neveklova: v Mílkovicích: Jiřík Lhoták	120	40	40	3	2	.	8	7	200	10	4 *	mlýn a rybník 10 kop
v Teletíně: Václav Bláza	60	20	20	1	2	.	6	4	.	10	22 ten.	} též na vodu těží s dřívím těží.
Václav Pavlů	10	3	3	.	2	.	2	5	.	.	4 *	
Václav Truhlář	4	1 ³ / ₄	1	.	.	.	2	2	.	.	.	
v Nahorubech: Jiřík Zeman	48	16	12	2	2	.	5	1	.	2	3 kor.	.
Jan Jindra	30	10	8	3	.	.	2	1	7	4	s dřívím na vodu těží 1)	.
b) Manové Karl- štejnští: 1. rytířští: v Tetíně: Vilím Dejmek	60	10	20	4	4	10	3	6	10	1	.	mlýn a 2 rybníky ve 14 kop. násady
témuž manů přináležejí ... úhrnem 9 used- lostí poddaných	44	13	17 ³ / ₄	8	6	2	8	4	3	8	7	.
Anna Sidonie Pray- singerová	60	20	24	30	4	4	10	6	8	50	12	.
v Řídké nejvíce Jiří Načeradský	150	30	80	43	8	8	15	9	9	.	6	2)
2. robotní: ve Vlencích u Litně: Bartoloměj Rausz	62	22	15 ³ / ₄	4	3	6	6	11	33	24	.	.

1) Rulle č. 5, 10, 24.

2) Při témž manství býval pivovar, krčma výsadní, 3 chalupy a mlýn na 2 kola; nyní to vše pusté a toliko sama místa zůstávají. Ovčím se zase vyzdvihuje; mistr (ovčácký) 1 a pacholek 1.

Obce: Jména osedlých	Role				Potahů			Dob. chová			Lesy korce, léče, tenata	Rybníky aj. kop ryb
	má všech korce	porostlé	seje na zimu korce	seje na jaro korce	může chov. nyň má	nyň má	krav m. ch. kravnyň má	jalov.	ovcí	svin.		
ve Vonoklasích u Dobřichovic: Kryštof Veverka	40	15	17	9	3	3	6	3	.	23	11	ryb. 7 kop pustý
Jakub Kuneš jen	5	.	2 ³ / ₄	1 ³ / ₄	.	.	2	3	4	.	.	2 léče 4 pro- vazce
v Čimí u Živo- houště nad Vltavou Daniel Čamský	25	2 ³ / ₄	8 ³ / ₄	4 ³ / ₄	2	2	3	3	4	17	4	} tyto oba drží cha- lupu pro podruhy bez rolí
Jiří Čamský	25	2 ³ / ₄	8 ³ / ₄	4 ³ / ₄	2	2	3	3	4	16	4	
v Kamýce nad Vltavou: Kříž Talavan	60	20	10	4	7	.	5	1	16	12	1 léč	1)
jemu náleží 4 cha- lupníci, z nichž: Jakub Martinů	6	.	2 ³ / ₄	1 ³ / ₄	2	.	2	2
Jan Sklenář	3	.	1	.	.	.	1	.	.	1	.	plavec a sklenář,
Kloubovský, pustý	24	.	8	6
Václav Žebrákovský	35	12	11	2	.	.	3	3	1	2	4 tenata	potahem se živí
ve Zhoří u Ka- mýka: Václav Žebrákovský	36	12	8	.	2	.	3	3	.	8	1 léč	.
v Plané u Klučenic: Jakub Zeman	36	12	10	.	4	.	4	5	17	7	3)	.

f) Židé.

Židé jsou v popise Čech uvedeni v některých krajích na konci svazku ve zvláštním oddělení, nebo v jiných krajích udělali při ostatních rubrikách zvláštní rubriku, jako pro katolické kostely, pro mlýny a ovčáky; někde též u jednotlivých měst a panství, kde měli dovoleno se usaditi, a to buď pouhý seznam mužských přes 20 let starších a přes 10 let nebo také poznámky o nich, na př. v kraji Bechynském:

1) Těží na vodu, handluje v obilí, jest plavec nákladník.

2) Rulle čís. 20, 24.

Na panství Bechynském v městě <i>Bechyni</i> :		Židé přes 20 let 10
Abraham Jakub	I	—
David Izak	I	—
Izak Abraham	I	—
Jakub Lebl	I	—
Zacharyáš	I	—
Šimon Sklenář	I	—
Jakub Hiršl	I	—
Suma	7	—

V král. městě Hradišti Hory <i>Táboře</i> :		Židé přes 20 let 10
Lebl Brožovský	I	—
Zacharyáš Brožovský	I	—
Izak Bechynský	I	—
Jakub Bechynský	I	—
Felix Brašovský, bude se v Praze ženiti	—	I
Izak Bechynský, bude se v Písku ženiti	—	I
Adam Bechynský	—	I
Wolf Brožovský	I	—
Suma	5	3

Na statku Kaladějském ve vsi » <i>Kalaději</i> «:		Židé přes 20 let 10
Hyršl Buchbinder z Týna	I	—
Jakub Aron	I	—
Mich Jud	I	—
Michl Punčochář	—	I
Suma	3	I

V kraji Loketském, kde jedině popis byl německy udělán, stojí u některých měst na konci po statistice křesťanských osedlých zprávy o židech, na př. v Kinšperku u Falknova, takto:

»Juden, so sich in dem Städtlein Königsberg befinden thun. Schmul Judt hatt einen Sohn bei sich von 14 Jahren, sein Hab wird oben beschrieben bei Baltasar Millach.

¹⁾ Rulle č. 5.

Na statku Neustupovském v <i>Neustupově</i> :		Židé přes 20 let 10
Abraham Žid, jest koželuh	I	—
Samuel	} synové jeho	— 3
Marek		
Salomoun		
Suma	I	3

Na panství Krumlovském v městě <i>Krumlově</i> :		Židé přes 20 let 10
Izrahel Fandl, český žid, páli pálené a šenkuje, z panského obilí	I	—
Daniel, syn jeho	I	—
Suma	2	—

Na panství Hradeckém v městě <i>Jindřichově Hradci</i> :		Židé přes 20 let 10
Samuel Aron	I	—
Hyršl, syn jeho	—	I
Samuel Barel	I	—
David Herreust	I	—
Michal Winternicz	I	—
Mojžiš Weit	I	—
Živnost jejich jest handl ven z panství, v městě nesmějí míti žádného krámu, než co tak po domích pro- dati mohou. Jsou tu před rebellí dávno, mají jeden svůj vlast- ní dům, v němž bydlí.		
Suma	5	I ¹⁾

(Baltasar Millach zuvor ein Christenhaus, ietzt hats ein Judt mit Nahmen Schmul: 1 Bauershof, Acker 11 Tagewerk, ... 2 Pferd, 4 Kühe, 2 vermietete Kühe.) ...

Elias Judt 44 Jahr alt, ein neuauferbautes Haus 1654, hat zwei Söhn, einen von zehen Jahren, den andern von 12 Jahren, item noch einen andern verheuratheten Sohn von 22 Jahren; sein Haus ist vor ein Christenhaus gewesen vor 15 Jahren.

Item wird von Falkenau Alexander Schauderle dahin ziehen; kriegt ein neuaufgebautes Haus, so die Obrigkeit bauen lassen, ist zuvor ein Judenhaus gewesen ...¹⁾

Do konce poddanské doby jich přibýlo a počítalo se r. 1843 na př. v Bechyni 19 rodin židovských, v Táboře a Neustupově také po 19 rodinách, v Kalaději 55 domů židovských, více než 1/8 všech v osadě.

g) *Remesla a jiné živnosti.*

V rubrice »Handl a živnost vede« nebo »Handle a živnosti vedou rozdílné« napsáno jest v rulli u jednotlivých domů, čím kdo byl a jakou živnost kromě polního hospodářství provozoval v městech i vesnicích. V některých krajích jsou mlynáři, mistři a pacholci ovčáci a židé uvedeni ve zvláštních rubrikách, protože jim uložena byla zvláštní berně. Rulle podává tu vhodný příspěvek ke studiu o živnostech v Čechách po 30leté válce a ku srovnání jich v dobách jiných.

Nejčtetněji byla ovšem zastoupena řemesla, jichž tehdy nejvíce potřebovali. V městech poměrně nejvíce bylo řezníků, ševců, pekařů, krčmářů a p., na př. v Benešově u Prahy, kde r. 1654 bylo 113 osedlých domů, žilo 25 řezníků (8 měšťanů, 7 chalupníků a 10 domkářů), 13 ševců (2 měšťané, 5 chalupníků, 6 domkářů), 7 pekařů (2 měšťané, 2 chalupníci a 3 domkáři), po 3 tkalci, soukeníci, hrnčíři, kováři a uzdáři, po 2 mandlíři pláten, sedláři, bednáři a 2 obchodníci; po 1 koželuh, kožešník, krejčí, kloboučník, punčochář, provazník, kolář, zedník, zámečník a klempíř; kdežto dříve bývali tam ještě jimi: jirchář, postříhač, barvíř pláten, mydlář, kopytář, truhlář, tesář, kameník, kotlár a mečíř.

V jiných městech často domácí a cizí živnostníci: nákladník, pivovarník, sládek, pivo šenkuje, víno šenkuje, pálený (kořalku) páli a šenkuje; také »v železe handluje a pálené páli« (v Sušici), »Petr Legat, malíř, pivo varí a pálené páli« (v Prachaticích), potahem se živí; »Václav Dačický« (má) 30 korců rolí, jest krčmář možný, handluje v koření, mesulaně²⁾ a vlně«, »Adam Dačický šenkuje víno a obecní pivo«, »Wolf Ursyn pálený páli a prach dělá«; »Šimon Perczman víno šenkuje, švec a pálený páli« (v Hoře Kutné) ... »for-

¹⁾ Rulle č. 17, list 4. a 6.

²⁾ Silné plátno ze lnu a konopi.

maní a handluje»; dále kupec, kramář, kominík, lazebník, mošnář, perníkář, postřiháč, ručníkář, »ručníkář a kramář« (v Krumlově), rybář, sklenář, soustružník, zahradník, havíři v hornických městech a j. v.

I ve *vesnicích* byli rozliční řemeslníci, o nichž výslovně stojí napsáno, že řemeslo dělají, hlavně arci jichž bylo potřeba v hospodářství polním a v rodinách, v obci a v okolí, na př. v Pecinově u Benešova byly jen 3 usedlosti, 1 sedlák a 2 chalupníci, a jeden z těchto byl tkadlec a druhý krejčí; v Polné (Stein) u Krumlova žilo 6 sedláků a 5 zahradníků (domkářů), a z těchto pěti provozoval řemeslo pekař, švec, tkadlec a krejčí, pátý slove Matěj Schuster, ale řemesla neprovozoval. Kromě jmenovaných řemeslníků jsou u vesnic často v one rubrice uvedeni ještě koláři, kováři, bednáři, tesaři, piláři, zedníci, zámečník (i v zaniklé později vesničce Licoměřicích u Šternberka n. Sáz.), v lesnatých krajinách neckáři, šindeláři; u silnic a ve vesnicích krčmáři, povozníci. — Dle povahy krajin a příhodné polohy obcí na blízkou větších měst vedli živnosti: v hornické krajině havíři a jiní lidé. buď »z platu při hutech se živí« (v Hluboši u Příbramě), nebo někteří »chalupníci pro vození uhlí k železným hutem (jímž se od něho platí) potah chovají a druzí bez potahu uhlím pálením a dříví na látra¹⁾ děláním se živí« (v Komárově u Hořovic); — »uhlí pálí z platu k hutem železným« (u Zbiroha); »všichni při huti železné z platu dříví dělají, uhlí pálí« (Dobřív tamtéž); — »všichni z panských lesů a pasek od 60 let dědiny²⁾ zdělány mají, větším dílem potahy panské chovají a uhlí k hutem železným pánu z platu vozí; dřívím pálením, uhlím pálením a rudou dobývanou se živí...³⁾

V lesnatých krajinách u řek, na př. u Vltavy, »dobře stojí, zvláště ležice blízko vody Vltavy s dřívím na vodu těží a všelijakou dobrou příležitost k dalšímu jich vyzdvížení mají« (v Živohoušti); — »tříšlo dělají, dříví do Prahy plavají a odtud další své vyživení mají« (na Hradištku u Štěchovic).⁴⁾

Také *svobodníci* v tom kraji »s dřívím těží«, »s dřívím na vodu těží«, »na vodu těží« (u Neveklova v Nahorubech, Teletíně a j.); *manové* hradu Karlšteina v Kamýce n. Vlt. jeden »těží na vodu, handluje v obilí, jest plavec nákladník«, jeho poddaný chalupník byl »plavec a sklenář«; druhý man »potahem se živí«.

U *Prahy* vesnice: »z zahrad dobrý užitek bere« (v Břevnově); »lidé rybářstvím, setím na množství řetkve, řípy a jinými zahradními věcmi se živí a to však v Praze rozprodávají« (v Holešovicích); »rolí nemají, mají viničky i také zahrádky čisté, svou nejlepší živnost

¹⁾ Sáh 4 loket zdělí.

²⁾ »Dědina« v rulle někde psána místo »role«, na Moravě = vesnice.

³⁾ Rulle č. 20, list. 159, 96, 14, 9, 86.

⁴⁾ Rulle č. 24, list 273—79.

do Prahy mají« (v Košířích).¹⁾ Nebo jinde u větších měst... »Mají své lesy... Rolí svých přes polovici osívají, sáhové dříví do města vozí, k obchodům ležice blíž města dobrou příležitost mají, odkudž jim dobrá pomoc přichází, tak že stavení své velmi brzo zase vyzdvihnouti moci budou« (Vyskytná u Jihlavy).²⁾

5. Zhoršené poměry hospodářů a rodin někde později r. 1655—80.

Bída a těžký život lidu trvaly někde i dlouhá léta po válce, ano jsou až překvapující doklady, že více než 20—30 let po válce poměry lidu se někde ještě více zhoršily, než byly na konci války samé.

Pozorujeme to, srovnávajíc popis rulle z r. 1653—55 s dalším popisem týchž obcí a panství od revisitační komise.

Poznámky této komise čili »zdání« o panstvích jsou obširnější a vysvětlují blíže i poměry lidu a jejich příčiny. Přidány jsou v novém popise rubriky, zvláště na 1. místě »Eventual-Calculatio« pro výpočet usedlostí dle berního měřítka t. zv. »divisoru« podle rolí, hospodáři »předěšili« a »nynější«, u potahu dobytka, vedle svého vlastního kolik měl »nájenního« a j. (v. str. 31).

Vidíme z popisu takového, jak někde i po válce klesaly živnosti velice, když uložena byla podle »rulle« velká berně. Někteří hospodáři i z větších statků, jak sama komise poznamenala, prodávali dobytek, jen aby zaplatili berni; ale tím upadli do horších nesnází. Nemajíce vlastního potahu, vlastních krav a jiného dobytka, byli nuceni najímat si dobytek k potahu a k jinému užítku a vzdělávali jen málo polí. Klesali proto i v letech po válce hlouběji, až v zoufalství na některých panstvích opouštěli své živnosti, některé i s 50 a více korci polí.

Revisitační komise poznamenala o tom a jiných věcech *blížeší zprávy* o jednotlivých nově pustých domech a na konci popisu o *celém panství*, hledíc nejen k popisu usedlostí a panství pro berni, ale i k *všim lidí*, nejsou-li ještě nekatolíci.

O *krajině Jankovské* 31 let po bitvě na př. dala komise v Jankově dne 16. listopadu 1676 zprávu o neúrodnosti půdy a »že zřídka ten rok přichází, aby (hospodáři) z toho zrna země, obzvláště na zimu vhozeného své vychování s manželkami a dítkami svými dosáhnouti mohli... Nejvíce pak tato tři neúrodná léta toho ti lidé nad jiné zakoušeti musí, a tak patrně se vidí, že nemajíce semen, otevřené roli

¹⁾ Zemský archiv český, rustikální, kraj Rakovnický č. 6. a 47., opisy z rulle ztracené bývalého kraje Slanského.

²⁾ Rulle č. 10, list 720.

ladem ležeti nechávají... Co více lidé těch svých hmotných prací malý užitek poznávajíce, takové opouští; otevřené roli do lad a lada do porostlin čas od času přecházeti musí. A poněkud i to k tomu přistupuje, že potahův svých vlastních velmi na mále chovají; co měli, to pro chléb a nejvíce čas od času vzhůru vstupující contribucí prodati museli. Měl-li je který pár aneb jednoho vola z jinších gruntův najatého, obávaje se nájemník, aby děláje vrchnosti i sobě a nemaje čím potahu ušetřiti, raději časné svou nastávající škodu předešel, potah jinam obrátil, prodal a tak tento chudý sedláček bez potahu zůstává a toliko za chalupníka od vrchnosti užíván býti musí; však vždy na něho jako předešle dle první General-Comissitationis vystavené Calculati přicházející quantum od král. berně zemské se rozvrhuje.

A tak vidouce ti lidé, že se ti tu, kde zrozeni jsou, obživovati nemohou bezelstně a vždy dále tím více odcházeti musí. Odkudž to přistupuje, že se gruntové od starodávna pustí neosazují a porostlá pole neb role nevyplňují, když dostatek lidu není. A tak i luka v těch nedostatcích postavena jsou. Aby od týchž gruntův pustých kdo buď rolí nebo luk užívati měl, to se nevynachází, an sami svých živností a k nim patřících příležitostí pro velkou chudobu obsahovati nemohou, a co dosti na mále, jak se teď spatřuje, osívají, to vše spráhnouce se jeden s druhým zadělávají. Dobytkův, hovězího, ovčího, svinského velmi na mále chovají, neb máje mnohý ten kus poslední s bolestí srdce pro contribucí prodati musí.

Vrchnosti sice roboty obyčejné vykonávají; však počet poddaných se umenšujíc, větší onus pozůstávající nésti musí a tak ne z příčiny vrchnosti, ale z samé patrné nemožnosti z gruntův odcházejí.

Mládež ta se dokonce ženit nechce a vida jinde, kde svůj kus chleba bez menší starosti a v pokoji užiti může, tam se obrací, kam, to Bůh ví, a ani dvacátý zase domů se nenavráti; neb k polepšení naděje nepoznává. Vrchnost ta dle nám zprávy dané mnoho z vlastního měšce svého zaplatila a dle sněmovního snešení co cele neb polovičně dáti má, tak činí a dle sněmovního snešení pokračuje; však ani tady žádné pomoci nepoznávají. Pomáhala by jim obilím, jak k semenu tak na chleby. Tento rok sama ani do Nového léta žit na chleby mítí nebude, a tak musitedlně kupovati přinucena jest.¹⁾

Někde byla revisitační komise, která tolik bídy a pustin stále viděla, přece ještě i *překvapena, co bylo pustin a rolí již porostlých*. Dne 2. března 1677 v Načeraci napsala o celém statku: »Statek tento Načeradský leží sice v nepřilísných horách, nýbrž místech vršitých mezi lesy. Role vyšší škrobovitě březím a smrčím, nižší pak močalovité podobně březím a jívím zarostlé se vynachází. Že se velký počet lad a po-

¹⁾ Rulle č. 33, list 99.

rostlin pokládá, tomu sme poněkud ani víry dáti nechtěli, nýbrž v táz místa osobně sme sjeli a tak v skutku vynašli. Čehož žádna jinší příčina není, toliko to jsouce v velkém počtu ad contribuendum potažení, mnozí od času té první Commissi visitationis zběhli, stavení padly, toliko místa zůstaly. A tak majíce po kolik let velké obilné neúrody, vorních rolí v nedostatku semen do lad a lada do porostlin upustili. To pak, co nyní sejí (ač velmi na mále) jeden s druhým se spráhnouce zadělávají. V létu 1675 v městě Načeraci dobytka hovězího přes 100 kusů zhytnulo, a tudy až posavad malý počet se mezi lidma vynachází. Leží sice toto město na silnici od Vratislavě k Linci jdoucí, však že tudy začasť vojenské marche pasírují, takové silnici se kupci a formané vyhejbají. Dále také jsouce od času té Generální Commissi visitationis v mnohem menším počtu, nikam nemohou, rok od roku militární exekuti, ano i teď posledně mnoho měsícův sequestraturu vystátí a exekuti po ty všechna léta na sta zlatých rejnských zapraviti musili, což nynější vrchnost povázíc, až do vyjití 1676 léta 862 fl. r. tyto dni při královské berní zemské zapraviti dala.

Mládež ta se od svých rodičů porozdílně, nemoha se žádně naděje k polepšení dočkati, rozběhla a nejvíce v Moravě osadila. Mají sice v městě kromě piva vaření (což jim odňato jest) všeliké handle, šenk vinní, pálený pálení a tak dále, však pro velkou chudobu nikam nemohou, a nebude-li těm chudým lidem Božské spomožení následovati, obávají se, aby i ti ostatní neodskočili. Nachází se při témž městě někteří řemeslníci, jako řezníci, ševci, krejčí a tkalci, však táz řemesla velmi špatně provozují, když oni i okolní sousedé po kolik let velkých neúrod obilních a drahoty zakusili. Stavení všechna otrhané a na upadnutí se spatřují, tak že jich pro velkou chudobu spravovati dáti nemohou. Má město jeden jarmark roční v outerý svatodušní, však jim špatný užitek přináší.¹⁾

Rozdíl poměrů lidu poddaného v některých krajinách po 30leté válce a dále více než 20 let po ní ukazují následující příklady v této památné krajině od Benešova k Bláníku r. 1670—1680: a) přehled udávající, kolik rolí měli *jednotliví hospodáři a rodiny*, kolik seli a kolik dobytka chovali hned po válce, a podobně kolik měli r. 1670 až 1680 rolí ladem ležících a porostlých, kolik dobytka vlastního a nájemního, a ukazující tak, jak těžko tedy mohli na živnosti hospodařiti a žiti (str. 60—63); b) srovnávací pohled na většinu *obcí* v této krajině, kolik měly domů osedlých a pustých r. 1654 (nově osedlé počítány jsou ku staroosedlým; na konci války byly pusté) a kolik pustých r. 1670—80; až $\frac{7}{10}$ všech těchto obcí a dílů mělo tehdy více pustých domů než r. 1654, nejvíce u Šternberka, Štěpánova, Vlašimě a Načerace (str. 64—66).

¹⁾ Rulle č. 33, list. 178.

a) Jednotliví hospodáři

Jména obcí a hospodářů r. 1653—55	Role			Počet nyní chová	Dobytka chová				Jména hospo- dářů těchto domů r. 1670—80
	má všech	seje na			krav	jalov.	ovčeho	svin.	
		zimní	jaro						
m. Benešov u Prahy:									
Jan Vančura . . .	45	13	7	2	2	1	.	4	Matěj Václavský .
Jiřík Nahorubský .	27	8	6	2	3	3	.	4	Matouš Chlumský .
Adam Pazák . . .	61	11	8 1/4	2	3	2	.	4	Adam Pazák . . .
Alžběta Palečková	105	31 3/4	19	4	9	1	29	17	Alžběta Palečková
Petr Sochor . . .	28	7 1/4	5	3	2	.	.	4	Petr Soudný, řezn.
Mandeljna Kochová	115	25	12	2	4	.	.	.	Matěj Váňa . . .
Jakub Boháč, řezník	46	18 1/4	10	2	3	1	.	5	Jan Poustka . . .
Jan Wolf, řezník .	15	6	5	.	2	.	.	9	Matěj Wolf, řezn.
Jan Hořepnický, švec	4	2	1 3/4	.	2	2	15	.	Jan Hořepnický, švec
Jiřík Budinský, řezn.	30	11 3/4	9 3/4	2	2	.	14	4	Tomáš Berla . . .
Bedrč:									
Jan Zuran, mlynář (Ostatní pusté)	30	11	10	2	6	7	.	4	Václav Zuran, mlynář
Pecinov:									
Jiřík Pazdýrka . .	36	10	9	2	3	1	.	.	Jiřík Pazdýrko . .
Jiřík Tkadlec, tkadlec	7	2	2	.	1	1	.	.	Jiřík Tkadlík, tkadlec
Pavel Noha, krejčí	6	2	2	.	1	1	.	.	Pavel Noha, krejčí
Jemniště:									
Adam Rychtář . .	21	7	6	2	2	2	.	3	Adam Rychtář . .
Jiřík Vacků . . .	21	6	5	2	2	1	.	2	Vavřínc Vacků . .
Jan Švec	5	2	1	.	1	1	.	.	Jan Švec
Postupice:									
Martin Kohout . .	21	7	6	2	3	3	.	3	Jan Kohout, odešel
Vavřínc Podruh .	20	5	3	1	2	1	.	2	Jan Zákostelní . .
Jiřík Tkadlec . .	6	2	2	.	2	3	.	2	Václav Tkadlec . .
m. Louňovice:									
Mikuláš Stobka . .	24	8	6	2	3	2	6	2	Jan Štolba
Jan Vojáček . . .	15	6	5	2	2	3	6	6	Karel Řezník . . .
m. Načerač:									
Jakub Kroch, kolář	54	20	15	4	4	4	10	4	Václav Smetana . .
Daniel Koukal, řezník	36	12	10	2	3	4	6	2	Václav Koukal, řezník

a rodiny (k str. 59).

má všech	Role					Potahů nyní chová				Dobytka nyní chová						
	seje na		úhor	lada	porostlé	vlastní		nájemní		krav		jalov.		ovčeho		svin.
	zimní	jaro				koně	voly	koně	voly	vl.	náj.	vl.	náj.	vl.	náj.	
korce																
35	11	8	8	5	3	3	.	.	.	2	2	2	.	1	.	1
27	6	8	5	8	.	2	.	.	.	2	2	.	.	2	.	1
61	10	9	9	9	8	3	.	.	.	3	2	.	.	2	.	1
115	28	31	49	7	.	4	.	.	.	3	2
14	4	5	5	.	.	1	.	.	.	1	1	.	.	5	.	1
96	19	14	20	32	11	3	.	.	.	3	1
46	7	6	8	7	3	2	.	.	.	2	.	.	.	1	.	1
15	4	5	5	1	2	1
4	1	1	2	1	1	.	.	8	.	.
30	7	6	6	4	3	1	1	.	.	4	.	.
30	7	6	6	6	5	3	.	.	.	3	2	2	.	.	.	1
36	10	6	8	.	12	.	1	.	.	.	3
7	2	2	2	.	1	1	2	1	.	.	.	1
6	2	2	2	1
21	3	3	4	3	8	.	.	.	2	1	1
21	2	2	5	3	9	1	.	.	1	.	1
5	1	1	2/4	1 3/4	1 3/4	1
21	.	.	.	20	1
20	5	4	6	1	4	2	.	.	.	2	1	1
6	2	2	2	1	1
11	4	3	4	.	.	.	2	.	.	.	2	1	.	.	4	1
9	3	3	3	.	.	.	1	.	.	.	2	.	2	6	.	.
54	17	14	15	.	8	2	.	.	.	2	2	1
32	3	6	3	15	5	1	1	1	.	3	.	1

Jména obcí a hospodářů r. 1653—55.	Role			Potahů nyní chová	Dobytka chová				Jména hospo- dářů těchto domů r. 1670—80
	má všech	seje na			krav	jalov.	ovčí	svin.	
		zimou	jaro						
Jan Poláček, pekař	20	5	5	.	2	.	.	2	Václav Smrž, kovář
Václav Kalina, kovář	20	5	5	2	2	2	5	4	Jan Hrdlička, švec
Mikuláš Lukšů, řezník	20	5	5	.	2	.	8	2	Václav Kučera, řezn.
Olešná:									
Jíra Vanků	28	9	7	4	3	2	5	4	Jíra Vanků
Vračkovice:									
Jakub Volek	31	9	6	2	2	1	5	1	Václav Volek . . .
Matěj Chodou	36	12	11	3	3	.	6	2	Matěj Chodou . . .
Stojislavice:									
Jakub Pracný	36	11	10	4	4	4	6	5	Jiřík Pracný
Třeběšice:									
Václav Zdeněk	30	10	10	2	3	4	.	2	Jiřík Zdeněk
Jan Mašků	10	4	2	.	2	2	.	1	Pavel Vaňů
m. Podštern- berčí:									
Jan Kodek	34	11	9	3	3	4	.	.	Václav Sýkora . . .
Václav Calta	21	8	6	.	3	2	.	.	Matěj Malíř, panský malíř
Jan Kovář	20	6	5	.	3	2	4	.	Jiří Rejtknecht . . .
Jan Pěnkava	8	3	2	.	3	3	1	.	Jan Reynar
m. Štěpánov:									
Martin Lokej	80	20	13	3	4	.	.	5	»zůstává« M. Lokej
Mikuláš Vaňa	24	8	7	3	3	1	.	2	Jan Křivan
Dorota Prymasová	40	15	10	3	6	.	.	2	Jan Barviř, barviř pláten
Jan Divišovský	10	4	2	2	.	3	.	2	Václav Houdek . . .
Jan Koudelka	10	4	3	.	2	2	2	2	Jan Kalavka
m. Jankov:									
Jakub Kosík	30	8	6	2	3	3	4	1	Pavel Kosík
Bartoň Bartík	30	6 ² / ₄	4	2	1	.	.	.	Pavel Barták
Jan Kosík	30	8	4	1	2	.	2	.	Jan Kytr
Martin Benda	29	7 ² / ₄	7	3	3	2	3	1	Matěj Kovářů
Jiřík Žák	24	5 ² / ₄	4 ² / ₄	2	2	1	2	4	Martin Žák

má všech	Role					Potahů nyní chová				Dobytka nyní chová					
	seje na		úhor	lada	porostlé	vlastní		nájemní		krav		jalov.		ovětho	
	zimou	jaro				koně	voly	vl.	něj.	vl.	něj.	vl.	něj.	svin.	
15	3	1	2	9	1	.	.	.	1	
20	2	3	2	7	6	.	.	.	2	1	
20	1	1	2	8	8	1	.	.	.	2	
28	7	7	5	6	3	2	.	.	.	2	5	.	.	.	
31	4	4	3	10	10	.	.	.	2	2	1	.	.	.	
36	4	4	4	10	14	.	.	.	2	2	3	.	.	.	
50	6	7	6	16	15	.	.	.	2	2	2	.	.	1	
30	5	5	5	8	7	.	.	.	2	2	
10	1	.	.	2	6	1	
34	5	5	7	8	9	.	.	1	1	1	1	.	4	1	
21	5	4	5	6	1	1	
20	4	5	6	5	5	1	.	.	.	1	1	.	.	2	
8	1	1	2	2	2	1	
70	14	12	14	12	18	3	.	.	.	2	1	3	.	.	
24	4 ² / ₄	6	4 ² / ₄	5	4	1	.	1	.	1	1	1	.	4	
40	13	9	10	3	5	2	.	.	.	2	3	.	10	.	
10	1	1	1	3 ² / ₄	3 ² / ₄	2	
10	2 ² / ₄	2	3 ² / ₄	2	1	
30	6	3	6	3	12	1	.	.	.	1	.	.	1	.	
30	2	2	3	6	17	1	.	.	.	1	
30	2	2	5	6	15	1	.	.	.	1	
29	5	3	5	6	10	.	1	.	.	1	1	.	.	.	
24	4	4	3	1	12	.	1	.	1	1	1	.	.	.	

b) Obce měly domy (k str. 59).

Panství: Obce	r. 1654						r. 1670—80					
	osedlé			pusté			úhrn		pusté			
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	osedlé	pusté	sous.	chal.	zahr.	úhrn
Benešov u Prahy:												
m. Benešov	31	33	49	27	76	118	103	12	45	57		
1 Bedř. díl	1			2	1	1	3	2	1			3
Petroupín, díl	4				1	4	1					
na Nechybě, díl		1				1			1			1
Bohušice, díl	1					1						
Lhota Kácova, díl		1				1			1			1
Pole Dlouhé, díl				1				1				
Myslič, díl	2	1				3						
Poříčí, díl		1				1						
Samoty (mlýny)	3					3						
Konopiště:												
Bedř. díl					2		2		2			2
Petroupín, díl	3	3		1		6	1	1	1			2
Sebratice	2			2		2	2					2
Žiňany, díl	1					1						
Myslič, díl	1					1						
Podhájí	1			1		1	1					1
Kozmice	5	4				9		1	1			2
Vikov	3	1				4			1			1
Lhota Kácova, díl	3					3		1				1
Poříčí, díl	1			2	1	1	3	1	1			2
Čenovice:												
Čenovice	3	2			6	5	6	1	6			7
Březina	2			1		2	1	1				1
Třeběšice:												
Třeběšice	4	8			2	12	2	3	1			4
Býkovice, díl	3			1		3	1					
Litichovice	4	1		1	1	5	2	2	1			3
Šternberk n. Sáz.:												
m. Podšternberčí	2	7				9						
m. Divišov	14	32		9	4	46	13	11	8			19
Lobsin	8	3				11		2	1			3
Měchňov	6	3		1		9	1	2				2
Drahňovice	9	2		2	1	11	3	4	2			6
Všechlapy	4	3		1		7	1	3	3			6
Libež	7	3	1	8	1	11	9	7		1		8
Stebuzevs	7	5			1	12	1	3	4			7
Střechov	10	5		2		15	2	5	4			9
Tichonice	10	3				13			1			1
Nemíže	6	1		2	1	7	3	4	1			5
Dalkovice	5	5				10		1	2			3

Panství: Obce	r. 1654						r. 1670—80					
	osedlé			pusté			úhrn		pusté			
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	osedlé	pusté	sous.	chal.	zahr.	úhrn
Soběšín	4	8					12			4		4
Slověnice	7						7		3			3
Kácovec	5				1		5	1		1		1
Licoměřice		3					3			2		2
Černov (Šternov)	4	1					5			1		1
Psáře, díl u panství Kácova	10	2		7	5		12	12	7	5		12
Štěpánov:												
m. Štěpánov	26	30	4	2	5		60	7	12	16	1	29
Lhota Štěpánovská	4	1					5					
Dubějovice	3	2					5		1	1		2
Vlašim:												
m. Vlašim	26	30	11	2	4	1	67	7	5	4	1	10
m. Domašín	15	28	4	3	7	2	45	12	6	9	2	17
m. Zdislavice	11	20		2			31	2	3	6		9
Sedmipany, díl	9			3			9	3	7			7
Chlum	16	1		2			17	2	5			5
Javorník	15	1		1			16	1	3			3
Pavlovice	10	3		2			13	2	2	1		3
Kladruby	16						16		3			3
Tehov		9					9		2			2
Rataje Ovesné	10						10		2			2
Řimovice, díl	9			1			9	1	4			4
Bolína	15			1			15	1	5			5
Vracovice	24	1		2	3		25	5	7	3		10
Kondrac	20	5	4				29	7	7	2	2	11
Dub	12	2					14					
Ostrov	11	4					15		2	1		3
Velíš, díl	12	2					14		6	2		8
Hrzín	7			1			7	1	2			2
Ratměřice	15	2		4	4		17	8	4	4		8
Hradiště	4	4					8			1		1
Polánka	3	1					4					
Znosim	11	1					12		3		1	4
Lhota Hrazená	9						9		2			2
Radošovice	15	9		4	2		24	6	8	4		12
Městečko s Včelínem	13	2		1	1		15	2	5	1		6
Jemniště:												
ves Jemniště	4	3	1				8		2	1		3
Dobříčkov, díl	2	1		1			3	1	2	1		3
Lhota, díl	2	1					3		1	1		1
Věřice, díl	1	2		1			2	1	2	2		4
Pole Dlouhé, díl	1						1		1			1

Panství: Obce	r. 1654						r. 1670—80					
	osedlé			pusté			úhrn		pusté			
	sous.	chal.	zahr.	sous.	chal.	zahr.	osedlé	pusté	sous.	chal.	zahr.	úhrn
Dalov	6	.	.	3	.	.	6	3	3	.	.	3
Sušice, samota	1	1	.	.	1	.	1
Postupice	6	4	.	3	2	3	10	8	3	1	5	9
Milovanice	11	2	.	1	.	.	13	1	1	.	1	2
Holčovice	3	2	5	.	1	.	1	2
Čelivo, díl	9	2	.	3	.	.	11	3	7	.	.	7
statek kolleje Karlovy v Praze, přikoupen:												
Dobříčkov, díl	4	4	.	1	.	.	1
Tatouňovice (Tetouň), díl	1	1
Čakov (Čekov), díl	1	1
Nespery:												
Nespery	3	4	6	.	.	.	13	.	.	1	2	3
Lhota	5	2	7	.	.	2	.	2
Chobot	1	1	3	.	.	2	3	3	.	.	3
Velš, díl	9	2	11	.	2	.	.	2
Zvěstov:												
Zvěstov	10	5	.	2	1	1	15	4	3	1	.	4
Šlapánov	4	.	.	2	1	.	4	3	2	1	.	3
Laby	8	8	.	1	.	.	1
Libouň	10	1	1	.	.	.	12	.	.	1	.	1
Světlá	4	1	5	.	.	1	.	1
Bořkovice	6	2	8	.	1	.	.	1
Načercac:												
m. Načercac	13	15	11	23	16	.	39	39	3	40	.	43
Olešná	3	1	.	1	2	.	4	3	3	3	.	6
Vračkovice	4	.	.	2	1	.	4	3	5	.	.	5
Stojislavice, díl	4	.	.	2	2	.	4	2	5	.	.	5
Právoň	23	2	2	7	.	.	27	7	18	.	.	18
Čechtice:												
m. Čechtice	28	6	5	11	5	6	39	22	19	4	6	29
Dobříkovic	4	.	.	.	4	3	.	.	3
Kunějovice, díl	7	1	1	2	.	.	9	2	6	.	.	6
Borovnice, díl	1	.	5	1	.	1	6	6	.	.	6
Otročice (Ostročice), díl	4	1	.	4	.	.	5	4	7	1	.	8
Paseka, díl	5	.	.	1	.	.	5	1	5	.	.	5
Jizbice	2	2	.	2	.	.	2
Jeníkov	19	19	.	8	.	.	8
Nakvasovice	9	9	.	4	.	.	4
Palčice	3	3
Sudislavice	2	4	.	2	.	.	.

6. Zběhli hospodáři a nové pusté usedlosti.

Revisitační komise poznamenala na některých panstvích u jednotlivých domů pustých, proč jsou pusté: bývalý hospodář buď umřel, »utekl« nebo »zběhl«, utekl »pro víru« nebo »pro náboženství«, nejvíce »pro bídu« a »pro nemožnost«.

Tížily je také velké platy a robota, které jim tehdy mnohé vrchnosti čím dále tím více ukládaly,¹⁾ až se poddaní r. 1680 i vzbouřili.

Opustili rodný dům obyčejně i s celou rodinou, někdy s četnou: hospodář »sám šestý«, »sám sedmý«, »osmý«, »sám devátý«.

Odešli nejvíce: na Moravu nejen z východních krajů pohraničních, ale i ze středních Čech, na př. z kraje Kouřimského od Blánika, kam naopak přišel za prvního katolického faráře v Louňovicích r. 1672 kněz Jan Ignác Komenský z Komny,²⁾ z panství na severu Čech do Slezska, Lužice a Saska.

Pozoruhodno jest, že tehdy uteklo poměrně více rodin z panství ve středních Čechách, i z velkých statků, nežli z pohraničních krajů, kde na četných panstvích buď málo lidí zběhlo, zvláště chudší, nebo vůbec nikdo neutekl.

Příčina toho byla hlavně lepší rozvaha i opatrnost některých vrchností samých, že tehdy svých poddaných neutiskovaly, spíše jim pomáhaly, jen aby je udržely. Právě to sama revisitační komise u několika panství výslovně, na př. v Čechách východních na Svojanově dne 30. října 1675: »Že pak až posavad (lidé poddaní) zdrženi jsou, to pochází z pouhé a velké milosti vrchností, kterážto jim od obyčejného ročně 800 zl. vynášejícího platu jednu polovici na budoucí a věčné časy odpustiti ráčila, anobř i v kontribucích, potahy, dobytky, semeny ano i obilím na chleby pomáhati ráčí.«³⁾

Podobně napsala o panství Bystré, Landškrouně, Německé Bělé, Rychemburce a j.⁴⁾

Nebo v západních Čechách na Plzensku o statku Puclicích u Staňkova napsala dne 14. listopadu 1677: »Lidé na živnostech svých velmi uznají a potřební; vrchnost chce-li je zdržeti, kontribucí netoliko kamerální, alebrž i měsíčné za ně odvozuje. Což kdyby nečinila, bylo by jim nemožné obstáti.«⁵⁾

O panství Týnci a Běšinách u Klatov dne 27. července 1679 praví: »Při tomto panství jsou lidé všichni samospasitelného katoli-

¹⁾ Viz Dr. Josefa Kalouska Řády selské a instrukce hospodářské, vydané v Archivu Českém díl XXIII. z let 1627—1698, a místopisy z různých krajů.

²⁾ Dr. Josef Burian, Louňovice pod Blánikem, str. 61.

³⁾ Rulle č. 32, list 19.

⁴⁾ Tamtéž list 81, 189, 406.

⁵⁾ Rulle č. 35, list 41.

Obce: Jména osob	Počet zběhlých	Role			Dobytka					Role			Lounky		Pusté domy opuštěny a z jaké příčiny roku
		seli na z. j.	i.	j.	krav	jalov.	ovčí	svin.	lada	po- rostlé	vozů	sena	roky		
														z.	
Střední Čechy. U Vlasimě: m. Štěpánov: Jan Slezák Jiřík Ješka, mlynář Vilím Štěpánský, švec Daniel z Vrby, pekař	8	25	8	7	2	2	—	2	9	18	2, spason	—	—	1658	pro nemožnost.
		44	15	9	2	3	—	2	20	24	—	—	—	1655	pro nemožnost.
		15	5	3	—	1	—	2	5	10	—	—	—	1656	zběhl. V Moravě i s dětmi.
		15	5	3	—	1	—	2	8	7	—	—	—	1668	zběhl. V Moravě u Znojma se zdržuje.
Dubějovice: Jiřík Saněk	2	50	9	7	2	2	—	—	20	30	3, spason	—	—	1663	pro nemožnost.
Všechnlapy: Pavel Peříšek	3	70	22	21	4	5	5	30	40	30	—	—	—	1665	zběhl. Stavění kus, a to na zboření.
Radošovice: Jan Kohout	2	51	8	7	—	2	2	8	2	35	16	1, vrahm. křidl	—	1658	zběhl, grunt pustý zůstává.
Kondrac: Václav Stejskal	9	30	10	9	2	3	2	4	2	22	8	2, sedlaci spason	—	1656	hospodář umřel, synové zběhli, grunt pustý zůstává.
Jan Muška		40	14	10	3	3	1	5	3	24	16	1, *	—	1671	hospodář zběhl.
Václav Kott		35	11	9	2	3	1	—	2	15	20	1, *	—	1660	hospodář zběhl s dětmi i ženou, někde u Prahy umřel.
Pavel Kolář		30	10	8	2	2	2	7	4	20	10	zrostlý	—	1659	hospodář zběhl.
Jan Kroupa		3	1	1	—	2	2	—	2	3	—	—	—	1659	zběhl, u Kutny Hory umřel.
Ostrov: Bartoň Sypal	2	26	8	8	2	5	1	10	5	11	15	1/2, zar.	—	1658	ušel sám devátý, toliko místo.
Havel Tkaleč		9	4	3	1	2	—	—	2	5	4	—	—	1668	umřel; synové i dcery zběhli, místo.

U Jankova:		Čelivo:		Jan Kundiol		Mareš Kimbiček		Petr Král		Holčovice:		Jan Průcha		Želichov:		Bartoň Kachlovec		m. Louňovice:		Jan Kočí		U Matěracce:		Olešná:		Krištof Mlýnář		Jiřa Soukup		Stojislavice:		Matěj Váša		Zdimeřice u Daměnic:		Jiřík Koubík		m. Čechovice:		Václav Solfa		Tomáš Svoboda		Václav Lesák																																																																																
4	34	9	8	2	2	1	5	2	15	19	—	1676	předě žněma a již po složení listu přiznávácbho zběhl.	1	24	7	5	2	2	1	—	2	8	12	1, souse- dě okolí spason	1670	hospodář s ženou i třema dětma pro nemožnost zběhl.	3	60	15	12	4	4	2	6	3	48	12	—	1658	utekl pro nemožnost a umřel.	1	40	12	10	3	5	2	6	3	18	22	3, okolní souseďe užívají	1669	hospodář i hospodyně pomřeli, syn utekl.	2	26	8	7	2	4	3	—	6	20	6	3, obec spaso	1675	zběhl pro nemožnost s ženou a patero dětmi, stavění na zbo- řeni. Mlýn o 1 kole zkažený. pro nemožnost zběhl, stavění padlo.	2	24	9	8	3	4	—	7	8	7	něco za- rostlý	1664	pro chudobu a velké kontribuci se čtvero dorostilými dětmi odešel.	5	48	12	12	2	3	4	13	7	1	44	4	3, vrahm. užívá	1659	ušel, umřel na Moravě.	48	14	12	2	2	3	3	37	11	4	—	1659	zběhl pro dluh do dlechodu, jenž nemálo vynášel.	24	7	7	2	2	2	4	1	12	12	2	—	1658	ušel pro náboženství.

ckého náboženství s službami Božími dobře zaopatření... Jsou lidé velmi chudí a nuzní; vrchnost nynější s obilím jak k síjím tak na chleby je zakládá, s potahy napomáhá, jako i také čtvrtý díl kontribucí měsíčně za ně dává, kamerální pak všechny za ně zapravuje.¹⁾

Jak velké usedlosti v některých krajinách opustili hospodáři a celé rodiny a proč, uvedeme z četných případů aspoň několik z jedné krajiny ve středních Čechách, kde jsou i poznámky o počtu členů rodin zběhlých, důležité k otázce o lidnatosti Čechi oné doby (str. 68—69).

Z jiných obcí v té krajině utekli 2 nebo více hospodářů: po 2 z Drahňovic, Lbosína, Nemíže, Javorníka, Soběšina, Slověnic, Třeběšic; po 3: z Jemniště, Křešic a Chlumu; po 4 z Dobříčkova u Jemniště a z Městečka; 6 ze Střechova; z ostatních obcí většinou po jednom.

Na *Čáslavsku* opustili rodné obce: u *Čechtíc* po 2 Otročice, Sudi-slavice; po 3 Kunějovice (Václav Hauser 36 korců rolí, r. 1659 maje krčmáře hledati, zběhl; Adam Havlů 37 kor., r. 1658 maje bratra hledati); Paseku (Jan Tesař umřel [měl 53 kor. rolí], žena s dětmi r. 1659 zběhla, místo pusté zůstalo); 4 Jeníkov (Štěpán Novotný z domu s 50 korcí rolí r. 1659, Jan Holý 50 kor., dva po 45 kor.); m. Lukavec 4, m. *Královice* Dolní 3 (Václav Beránek r. 1656 zběhl na Moravu); m. *Křivšoudov* 4, Michovice 3; u Kácova po 3 Polipsy a Řendějov; m. *Čestín* 6, u *Zruče* ves Pohled 2 (Ondřej Sviták, maje 50 kor. rolí, »zběhl pro nemožnost, když otec jeho umřel« r. 1674, Pavel Lhotan 45½ kor. r. 1677 »pro chudobu a nemožnost«; — u *Zeliva* po 2: Speřice a Vřesník (Vřesnice); — u *Humpolce* Martin Tesařů z Koječína r. 1680 »pro nemožnost zběhl do Moravy«, — Jan Satrapa z Radňova r. 1679 »hospodář s ženou i s dětma zběhl do Moravy«; — u *Pohledu* (Frantálu) v Cibotíně Šimon Klimšů »i hospodyně zemřeli, a děti se rozběhly«; — z *Dobrníc* 6 uteklo (4 »do Moravy«, z *Leštiny* u Haber 3 (2 do Moravy a 1 »k Mělníku zběhl«); — z m. *Chotěboře* 9 (z nich 3 do Moravy); Jilem opustil r. 1677 Jan Šala maje 50 kor. rolí, »pro nemožnost do Moravy zběhl«; Svinný 3 hospodáři; — na *Chrudimsku* u *Rychemburka*: z *Rychnova* 4 menší hospodáři, majíce 9—17 kor., zběhli »pro nemožnost« r. 1672 a 1673; — z Pusté Kamenice 2, z Dědové Adam Pícek, jenž měl 40 kor. rolí, r. 1658 »hospodář do Moravy zběhl a tam umřel; role i luka pusté, žádný jich neužívá«; — z Ranné 2, z *Mrakotína* (Mrakotky) 4 »pro nemožnost«; — u *Litomyšle* opustili po 2: ves Chmelík, Karle, Strítež, Široký Důl, díl, Osík, Řikovice, Semanín, Strakov; po 3: Lezník, Újezd Dol., po 4: Újezd Hor., Květnou, Lubnou, Abtsdorf Velký a Malý; 5 z Němčic, 10 z Jansdorfa r. 1672—74.

1) Tamtéž list 55.

V *jižních Čechách* na četných panstvích není zběhlých v popise zapsáno.

V *západních Čechách* opustilo na př. ves *Mezholze* u Kdýně 9 hospodářů (3 po 21 kor. rolí, ostatní 3—5 kor.); u *Prádlá*: po 2 ves *Prádlá* a Dubec, 4 Klikarův »pro nouzi« (měli po 3 kor. rolí), 5 Nevotníky, po 7 Měcholupy a Novou Ves pro nouzi; — na panství *Hradišti u Blovic*: Zlechanice 3, majíce 17—24 kor. polí; málo jich bylo na panství Horšovském Týnu a j.

V *severních Čechách* v kraji *Litoměřickém* t. č. poměrně k jiným také méně poddaných opustilo rodnou zemi; příčinou *viry* na př. u *Duchcova Fláje* 3 chalupníci r. 1668 »pro viru do Míšně odešli« (Kryštof a Karel Preyszler, Kašpar Neybr), *Willersdorf* 1 chalupník, (Mikuláš Neybr, také r. 1668), *Jiřetín Český* 2 (Bartoň Neybr r. 1668 »odběhl pro viru« a Gabriel Waytzdroszer r. 1669 »utekl pro náboženství«); — v *Boleslavsku* na panství »*Chrastavě* jinak Grabsteině« z *Willersdorfu* zahradník Martin Tesař r. 1655 »pro náboženství utekl«;

v kraji *Hradeckém*: u *Králové Městce* z *Lovčic* 2 sedláci, majíce po 54 kor. polí, zběhli: Václav Linhart r. 1659 ujal statek Jindráčovský, ale r. 1676 »pro velikou nemožnost a chudobu zběhl«, Martin Mazel r. 1677 »pro nemožnost a zadrželou kontribucí s ženou, s dětmi, s panským potahem zběhl«; — u *Žamberka* z *Říček* r. 1662 Jiřík Rychtář a 2 sousedé »pro nemožnost«; na panství *Orlickém* a *Supí Hory*: z města *Supí Hory* 2 sousedé zběhli »pro zlosti rolí nemohouce obstáti«; z *Vlčkovíc* 5, mezi nimi r. 1675 dva sedláci, kteří měli 40 kor. polí, »pro nemožnost a zlost gruntu pryč utekli«; z *Petrovic* 3, z *Celného* 3, jeden r. 1670, druhý r. 1672 »když stavení se rozbořilo, do Slezska zběhl«, třetí r. 1675 »z stavení rozbořeného pro zlost gruntu do Slezska zběhl«; z *Těchonína* 2 chalupníci a 3 zahradníci, z nich jeden r. 1666 »do Moravy zašel a tam umřel; ze *Sobkovic* jeden r. 1676 »pro nemožnost zběhl do Moravy.«¹⁾ —

A nejen poddaní lidé, jejichž poměry k vrchnosti a vůbec životní se velmi zhoršily, nýbrž i někteří *svobodníci* opustili tehdy statky své a zběhli, ačkoliv měli i značný majetek svobodný a nerobotovali.

V kraji *Vltavském* učinili tak svobodníci Jiřík (Lhoták) Zahořanský (v Zahořanech u Neveklova), Václav Sládek v Nahorubech tamtéž a Matěj Kučera v Kuním u Sedlčan.

Měli r. 1654:²⁾

¹⁾ Rulle č. 8.—10., 15., 26.—34.

²⁾ Rulle čís. 24, list 276, 277 a 279.

Jména svobodníků	Role			Potah. má		Dobytka chová				Lesy	Rybníky a jiné
	má všech	seje na		koně	voly	krav	jalovic	ovcí	svin.	korce tenata	kop ryb
		zimu	jaro								
Jiřík Lhoták Zahoranský	120	30	20	2	2	2	6	7	—	10 k.	mlýn a rybník 10 kop
Václav Sládek	45	16	13	2	—	2	4	4	6	6 ten.	—
Matěj Kučera	51	17 ^{1/4}	15	2	2	3	2	2	3	9 »	—

Když opustili statky své, nařídili místodržící »na spis p. hejtmánův kraje Vltavského v příčině těch zběhlých tří svobodníků . . . , aby contribucí od nich zadržené aneb z pozůstalosti jejich zapravené byly, aneb celý kraj je supportiroval.«¹⁾

7. Nové pusté osady i po válce.

Opuštěny byly v těch letech nejen četné usedlosti v městech a vesnicích, ale i některé osady. Překalo v nich útrapy válečné několik hospodářů, avšak konečně též oni odešli, a osady úplně spustly a zanikly vedle starých pustých vesnic a nových ze 30leté války.

U Šternberka n. Sáz. spustla ve 30leté válce vesnice *Lhota Libežská*, v níž byly 4 selské usedlosti, 2 po 36 a 2 po 40 kor. polí, r. 1671 již porostlých. Nedaleko ní u Stebuzevsi stála r. 1654 ještě vesnice *Licoměřice*, a žili v ní, majíce roli a dobytka:

Jména osedlých	Roli			Potahů nyní chová	Dobytka chová			
	má všech	seje na			krav	jalov.	ovcí	svin.
		zimu	jaro					
Jan Kovan, zámečník	20	7	4	2	3	2	.	.
Martin Harsa	6	2	2	.	2	2	.	.
Jakub Novotný	15	7	4	2	2	2	.	.

Roku 1656 zběhl Martin Harsa, a do r. 1671, kdy tam byla revisitační komise, ležely role 3 korce ladem a 3 korce již porostlých, stavení rozbořené, jen místo.

¹⁾ Registratura ouřadu berničného v zemském archivu č. 62 B 12 a, list 80.

Roku 1660 zběhl zámečník Kovan, do r. 1671 zarostlo 12 korců polí, 8 korců leželo ladem, a stavení bylo »pusté«.

Zůstal v obci v domě Novotnovském jen Václav Harsa, panský cihlář, maje r. 1671 z 15 korců polí oseto na zimu toliko 2 korce (o 5 méně, než bylo r. 1654), na jaro 3; úhorem ležely 3 korce, ladem 2 a již porostlých 5 korců; dobytka měl pouze 2 krávy, a to ne vlastní, nýbrž nájemní.

Opustlá vesnice slove pak t. r. Licoměsko.¹⁾

V *Želichově* u Milovanic byly až do r. 1670 dvě selské živnosti; t. r. zběhl Bartoň Kachlovec, a zůstal jen o samotě Matouš Želichovský, maje 30 korců orných polí.

V *Lažanech* u Jankova žil ještě r. 1654 sedlák Jakub Lažanský, měl 40 korců polí, osíval na zimu 12 a na jaro 6 korců; pak učiněn tam poplužní dvůr.

Ves *Ramena* u Zvěstova měla r. 1654 dva statky selské a dvě chalupy osedlé. Drželi je na konci 30leté války sedláci: Adam Žába, maje 24 kor. polí, Václav Kaltoun 21 kor., chalupníci Jan Benda a Jan Kolomazník. První z nich ale »r. 1668 utekl, grunt pustý zůstává, louky zarostly«, a r. 1672 žili tam: na 2. statku Tomáš Kaltounek a stále oni 2 chalupníci. Později ves opustla, a vrchnost udělala si na jejím místě poplužní dvůr.

Ves *Mraviště*, r. 1654 slove »*Vrabiště*« u Načerace, měla t. r. tři statky selské, dva »rozbořené a pusté«, jeden osedlý: Jindra Gabriel s 35 kor. polí, seš na zimu 20 a na jaro 10 korců, měl 3 potahy, 8 krav, 3 jalovice a 2 svině. Když r. 1674 umřel, i jeho statek spustl a r. 1677 ležela polovice rolí ladem a druhá, 41 korců, již »porostlých«. Vesnice zanikla, jako dříve dvě blízké: ves »*Mlejnice*«, v níž bývaly 2 selské usedlosti: Janšovská 25 korců a Koubovská 24 kor. polí; r. 1677 bylo z nich 28 korců již porostlých; ves »*Částrovice*« též 2 statky, k nimž patřilo 42 korce polí; »na díle ke dvoru panskému obrácena a na díle lesem porostla«, jako též louky.

Na samotě *Zálesí* u Načerace žil r. 1654 sedlák Václav Záleský, maje 40 korců polí. »R. 1674 hospodář i hospodyně pomřeli; nyní (r. 1677) toliko místo« (zůstalo).

Na blízké »samotě, jež *Jizbice* sluje, býval někdy grunt sedlský, mající roli 26 korců«, a r. 1654 již pouhé »místo.«²⁾

Pustých osad bylo vůbec za 30leté války a po ní dlouhý čas velmi mnoho, zvláště v některých krajinách. Z nich byly sice některé poněmhu obnoveny, nebo na jejich místě panské dvory vystavěny o samotě; ale ostatní zanikly, mezi nimi také dosud neznámé. —

¹⁾ Rulle čís. 33, list 34.

²⁾ Rulle č. 15 a 33.

8. Pusté domy, role a chov dobytka r. 1670—80 na panstvích.

Když tak mnoho lidí v některé obci a krajině zběhlo, a nových osadníků nebylo, vzrostl v nich ještě více počet pustých domů a rolí. Někde jen malá část polí byla oseta; velká část jich zůstávala ladem ležeti neb i již křovím a lesními stromy porostla.

Chov dobytka byl pak ovšem v takových obcích a krajinách také ještě menší, když lidé neměli ani nejnntnějšího dobytka vlastního a často museli si jej najmouti a vydržovati.

Kolik jednotliví hospodáři vzdělávali rolí a chovali dobytka, praví nám příklady na str. 48, 60, 68. V o b c i c h byl arci podobný stav, na př. r. 1672 u Blanika: v *Kondraci* ze 668 korců polí oselo 18 hospodářů (13 rolníků, 3 chalupníci a 2 zahradníci) na zimu jen 58½ korce, na jaro 51 korec; úhorem leželo 61½ korce, avšak ladem 302 k. a již pustých a porostlých 195 korců; — potahů měli úhrnem: koní vlastních 10, volů 11 a nájemních 5; krav vlastních toliko 11, ale nájemních 29; jalového dobytka 11 vlastního, 7 nájemního; ovcí jen 9 vlastních, ale 40 nájemních, sviň 9 vlastních; — v *Louňovicích*: ze 385 korců orných polí vzděláno na zimu 67, na jaro 57 korců, úhorem leželo 66½ kor., ladem 150½ kor., pustých 44 korce; — potahů měli pouze: 1 koně vlastního a 7 nájemních, 2 voly nájemní; krav jen 10 vlastních, 27 nájemních; jalového dobytka 10 vlastního, 3 nájemní; ovcí 17 vlastních, 26 nájemních, sviň 8 vlastních; — v *Načeraci* r. 1677: z 1306 korců polí vzděláno jen 59 kor. na zimu, 62 kor. na jaro, úhorem leželo 58 korců, avšak ladem 621 korců a pustých 514 korců; potahů měli jen 11 koní vlastních; krav 26 vlastních a tolikéž nájemních; jalového dobytka 8 vlastních, ovcí 11 vlastních; — dále v *Domašíně* r. 1671 mělo 12 osedlých měšťanů »potazníků«, 26 chalupníků a 4 zahradníci, úhrnem 42 osedlých a 17 pustých usedlostí 1035 korců; z nich oseli na zimu 136½ korce; na jaro 126 kor.; úhorem leželo 125 kor., ladem 226½ kor., pusté 415 kor., zádušní 3 korce; — potahů měli vlastních 10 koní a 7 volů, nájemních 5 volů; jiného dobytka: krav vlastních 34. ale nájemních 30; jalového 35 vlastních a 8 nájemních, ovcí 40 a sviň 19 kusů vlastních. Od pustých domů byly již »role větším dílem zarostlé; luka podobně zarostly, pastvami se toliko užívají.«¹⁾

Podobně vypadalo to arci na *celých panstvích* a statečích, jak ukazuje následující pohled na onu krajinu u Sázavy a Blanika:²⁾

Roku 1670—80 měli poddaní dle panství:

Panství a statky	Pusté domy			Role			Louky			Potahů nyní chová			Dobytky nyní chová												
	soused.	chlap.	zahrad.	úhrnem	oseté na		lada	po-rostlé	vozá sena	voly	koně	voly	krav	jalov.		ovcí		s. vlastní	koz. vlastní						
					zimu	jaro								vlastní	nájem.	vlastní	nájem.								
u Sázavy:																									
Hrádek Kom.	56	37	14	107	9062 ³ / ₄	1010 ³ / ₄	718	1108 ¹ / ₂	2398 ¹ / ₄	3775	316	174	50	1	76	174	402	186	7	177	166	88	22	2	
Mrač	16	7	2	24	3021 ¹ / ₂	464 ¹ / ₄	320 ¹ / ₄	485 ¹ / ₄	986	760 ¹ / ₂	161	91	13	2	44	98	135	79	86	105	170	75	7	9	
Sázava	11	3	2	16	1443 ¹ / ₂	280 ¹ / ₄	207 ¹ / ₂	243 ³ / ₄	165	470	70	86	10			49	44	58	3	51	17	17	9		
Kataje Hrazené	47	24	13	84	3645	201 ¹ / ₂	207	264 ¹ / ₂	549 ¹ / ₂	2294 ¹ / ₂	83 ¹ / ₂	14	3	7		21	74	10		2	3	15			
Šternberk n. S.	48	34	3	85	9984	1046 ¹ / ₂	1048 ¹ / ₂	9817	1944 ¹ / ₂	4578	394 ¹ / ₂	148	5		45	86	284	82	17	213	352	135	3		
Štěpánov	13	17	1	31	1745	223 ¹ / ₂	190	225	569 ¹ / ₂	371	89	24	10	1	5	40	58	32	15	63	73	11			
Vlašim	89	37	7	133	11688	1421	1201 ¹ / ₂	1400	3922 ¹ / ₂	3740	893	180	110		107	321	467	185	98	202	601	163	8		
Čiboř	1	1		2	344	30	30	27	85	157	5	2	1		3	3	6	1				5			
Třeběšice	5	2		7	469	49 ¹ / ₂	39 ¹ / ₄	74	116	190	29	2	1		10	4	18	5				5			
Kácov	47	12	10	69	3716	576 ¹ / ₂	490	581 ¹ / ₂	497	1511	91 ¹ / ₂	135	27		5	103	122	71	12	81	130	89			
u Jankova:																									
Zvěstov	7	3	1	11	148	23	291 ¹ / ₂	26	351 ¹ / ₂	41	5				9							3			
Nespeřý	5	3	2	10	560	103	75 ¹ / ₂	100	144	130	23	10	9		12	13	29	4				3			
Načerac	34	43		77	2634	85	192	103	1145	1045	241 ¹ / ₂	20	2		9	31	46	8				32			
Daměnice	4	1	2	7	196	18	15	38	65	65	3				4	2	6	5	2	16	6	7			
Pravonín	18			18	1267	78	71	76 ¹ / ₂	238 ¹ / ₂	623	30	4	6		8	8	28	5	22	9	27	11			
dále:																									
Čechovice	62	5	6	73	3745	350	413 ¹ / ₄	410 ³ / ₄	1311 ¹ / ₄	1023 ¹ / ₄	341	26	20	3	66	21	136	34				38	95	45	
Košetice	18	3	2	23	1976	244	237	240 ¹ / ₂	604	590 ¹ / ₂	189 ¹ / ₂	24	10	17	31	23	63	12				53	59	39	
Onšov	13		3	16	2038	304 ¹ / ₂	271 ¹ / ₂	232 ¹ / ₂	576 ¹ / ₂	613	963 ¹ / ₄	10	28		23	32	57	66				140	114	38	
Ledče	114			114	9311	775 ¹ / ₂	794 ¹ / ₂	762 ¹ / ₄	1626	5302 ³ / ₄	237	117	48	19	115	74	240	41	1			86	79	59	

¹⁾ Rulle č. 33, list 149, 171, 258 a násil.

²⁾ Stav její r. 1654 viz na str. 34—35 a 40—41.

9. Staré míry pozemků.

a) Kopa polí a záhony.

V popise Čech r. 1653—55 ještě není všude stejné určování rolí a jiných pozemků.

Počet rolí, vinic a chmelnic udává se pravidelně na korce (»strychy«), větele a čtvrtce; avšak v některých krajinách také jinak.

V kraji Hradeckém počítá se většinou na korce, menšinou dvojím způsobem na některých panstvích: úhrnný počet rolí všech napsán jest dle staré míry na kopy polí a záhony, ale hned vedlejší rubriky, kolik hospodáři oseli jich na zimu a na jaro, udávají počet osetých rolí na korce a větele.

»Pole« znamenalo někdy také míru dědiny čili gruntu a mívalo 1008 loket.¹⁾

Počítali tak ve staré době, jak ukazují urbáře před husitskými válkami. Na záhony též určovali *ornou robotu*, na př. v severních Čechách u Litoměřic na panství Encovanech r. 1367 orali vrchnosti: v Hrušovanech:

z 1 lánu »tříkrát do roka, každé orání 10 záhonuov«,

z 1/2 » » » » » 5 »

ze čtvrti » » » » » 2 1/2 záhona,

z provázku » » » » » 1 1/2 záhona;

v Sedlci z 1/2 lánu dvakrát do roka, každé orání 5 záhonuov, ze čtvrti jako v Hrušovanech;

ve Vruticích z 1/2 lánu, jako v obou těchto vesnicích,

ze čtvrti »do roka třikrát orati; po dvě orání po 3 záhonech a po třetí orání 1 1/2 záhona«;

z 1/2 čtvrti »tříkrát v roce orati; po dvě orání po záhonu a po třetí 1 1/2 záhona«;

ze »čtvrťky«: »orati jednu v roce dva záhony bez dvou brázd.«²⁾

V XVI. století na příklad na panství Konopištském měli též robotu vyměřenu na záhony. Měšťané v Benešově zorali vrchnosti: z 1 lánu na podzim 40 záhonů, na úhor 20 a na jeř také 20 záhonů; z 1/2 lánu polovici a ze 1/4 lánu čtvrtinu toho počtu záhonů; podobně také jiní poddaní.³⁾ —

Ještě v XVII. století počítali tak v některých obcích a krajinách: v městě Hradci Králové, Bydžově a j. své role na korce

¹⁾ Jos. Jungmanna Slovník česko-německý, díl III., str. 261.

²⁾ Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými. K vydání upravil Josef Emler, nákladem Král. české společnosti nauk, str. 42—51.

³⁾ Registra urburní panství Konopištského r. 1569 v hrab. Černínském archivu v Jindřichově Hradci.

a větele, u vesnic poddaných v rulli úhrn polí na kopy a záhony, v dalších soupisech, na korce a větele, na př. od 20 záhonů až k 15 kopám rozličných polí 3 tříd: dobrých, prostředních a špatných:

Stará míra		Obce:	Nová míra: role						role úhrnem	
kopy	záhony		dobré		prostř.		špatné		korce	věrt.
			korce	věrt.	korce	věrt.	korce	věrt.		
—	20	Lochenice	1	2	—	—	—	—	1	2
—	35	Všestary	—	3	4	—	—	—	4	3
1	—	Plotiště	—	3	2	3	—	—	3	2
1	—	Kluky	—	—	—	—	7	1	7	1
1	5	Lochenice	6	—	—	—	2	—	8	—
1	13	Plačice	—	—	7	—	—	—	7	—
2	—	»	—	—	—	—	12	—	12	—
3	8	Předměřice	13	1	1	2	5	—	19	3
3	13	Plotiště	1	1	26	2	—	—	27	3
4	—	Lochenice	4	—	—	—	16	—	20	—
5	—	Třebeš	—	—	—	—	22	—	22	—
8	—	»	—	—	6	—	43	2	49	2
9	—	Lochenice	25	—	26	2	9	—	60	2
9	—	Předměřice	8	1	19	3	20	—	48	—
10	18	»	30	—	16	—	—	—	46	—
13	—	Lochenice	52	—	6	—	20	3	78	3
14	50	Plotiště	56	—	10	—	22	—	88	—
15	8	»	30	—	59	—	—	—	89	—
15	40	Všestary	11	—	62	—	16	—	89	—

Tedy dle popisu Čech t. č. počítalo se tu ve skutečnosti: na 1 kopy záhonů úrodnějších polí 4—5 korců, prostředních 5—6, špatných 7 a více korců, někde více nebo méně dle jakosti půdy.¹⁾ Kolik z těch rolí r. 1654 bylo vzděláno a zaseto, podáno jest v rulli u jednotlivých hospodářů. — Pravidelně se mělo počítati na kopy čili 60 záhonů 5 korců; záhony měly míti: jeden »7 brázd a druhý 8 brázd, a tak ve 2 záhoních v mírné roli činí 15 brázd« . . . *Výsevku* »na 1 kopy záhonů přijde 5 strychův a na záhon přijde 1 1/3 čtvrtce.«²⁾

¹⁾ Zemský archiv český, t. zv. Teresiánský katastr, rustikální oddělení: kraj Hradecký č. 21, kraj Bydžovský č. 2. Rulle č. 13.

²⁾ Řády selské a instrukce hospodářské, sebral a vydal Dr. Josef Kalousek v Archivu Českém XXIII., 39, 355.

b) »Selské dvory« a »úkolý«.

V německých krajinách severozápadních bylo také dvojité počítáno: *usedlosti* vedle korců polí též na *selské dvory*, »*Bauershof*« jako jinde lány na celý dvůr nebo $\frac{3}{4}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ a $\frac{1}{16}$ dvora. Visitační komise počítala v kraji Loketském jeden každý dvůr za $1\frac{1}{2}$ osedlého poddaného.

Role a *louky* počítaly se též dle starého způsobu na t. zv. *úkol*, »*Tageswerk*«, »*Tagwerk*«, t. j. na denní práci, které bylo potřeba k orání polí a k senoseči na lukách.

Souvisí to i s bývalou *robotou*.

Poddaní lidé konali ji v *Čechách* za starých dob v různých krajinách netoliko jistý počet dní, nýbrž měli též určité práce, »*gemessene Robot*«, u dvorů panských udělali; na př. orali ustanovený počet záhonů (viz str. 76).

Na *Moravě* také ještě v XVIII. století v *rodné krajině Frant. Palackého* u Starého a Nového Jičina a jinde konali určité roboty u jistého dvora, majíce tam »prastaré zařízení roboty«: nebylo počítáno na dni, nýbrž »úkolý« na určitou míru práce. Velký sedlák měl úkol, zoratí dle velikosti svého statku 8—10, největší sedlák i 12 záhonů po 4, 5 nebo 6 brázdách; prostřední sedlák 6—8 a malý 5—7 záhonů; pšenici sekati poměrně dle majetku svého 5—8, někteří i 12 záhonů.¹⁾

Na »úkolý« měřili také pole a louky v kraji Loketském, na př. u Chlumu a statku města Lokte:

Dvory selské	Stará míra		Obce:	Nová míra: role								louky	
	Úkol			špatné		lada		pusté		úhrnem		sena	otavy
	role dnf	louky dnf		korce	věrt.	korce	věrt.	korce	věrt.	korce	věrt.		
1/16	1	1/2	m. Chlum	1	1	1	1	3/4	.
>	1 1/2	.	>	1	1 1/2	.	2	.	.	1	3 1/2	1/8	.
1/8	2	.	>	2	3	1	.	.	.	3	3	1/2	.
>	2 1/2	1	>	5	2	5	2	1	.
1/4	3	2	>	4	.	1	.	.	.	5	.	1 1/2	.
>	5	4	>	9	2 1/2	9	2 1/2	4	.
>	10	8	Ruditzgrün	10	10	.	4 1/2	1
1/2	10	6	Markesgrün	14	2	1	.	.	.	15	2	7	1 1/2
>	18	19	Ruditzgrün	15	15	.	7 1/2	2
1	11	9	Thurn	34	.	.	.	3	2	37	2	8 1/2	3
1	18	22	Ruditzgrün	25	3	3	.	2	.	29	1	10	3
1	21	23	>	19	2	19	2	7	1
1	34	45	>	26	26	.	12 1/2	3

¹⁾ Zemský archiv moravský, dominikální oddělení r. 1750 z bývalé registratury zemské, č. 116 a 351.

Průměrně tedy připadalo t. r. na *1 den úkolu* na statku Chlumském *1—2 korce orných zasetych polí*, na Loketském $1\frac{1}{2}$ —3 korce; u *luk* na onom statku pravidelně *1 vůz*, dle nové míry $\frac{1}{2}$ —1 vůz sena.¹⁾

c) Jiné míry.

Louky se počítají v rulli pravidelně na vozy sena, u porovnání k pozdější míře = 1 míra = $\frac{2}{3}$ korce = $\frac{1}{3}$ jitra;

rybníky na kopy ryb násady nebo kaprů = později na tolikéž centů ryb = 1 míra = $\frac{1}{2}$ jitra.²⁾

Lesy udávají se rozličně: buď jako *role* na korce nebo dle *staré míry*:

1. na *lěče* (Stallung), t. j. větší díl lesa, co se na jeden hon zabralo. Lěč obsahovala *26 zajechů tenat* (čili 670 sáhů = 2010 loket) a počítala se dle jakosti půdy a dříví po 300, 200, 150 kopách grošův: r. 1628 jedna lěč černého lesa (jehličnatého) po 300 kop. a bílého po 200 kopách; okolo r. 1660 vůbec »obyčejně« po 200 kop gr.; v některých krajinách měly lěče také po více nebo méně tenatech;

2. na *tenata* lovčí, zajechů (Garn, Hasengarn), t. j. menší dílce lesa na lapání zvěře s tenaty, jež se roztáhla v tenetnici (Stellweg) čili v průseku; 1 teneto lesa mělo 25 sáhů = 75 loket zdělí a odhadovalo se dle ceny lěče: při 200 kop. za lěč počítáno za 1 teneto bílého lesa 7 kop 4 1/2 gr., černého lesa za 11 kop 5 3/8 gr.;

3. na *provazce* (Seil), jak se někdy měřily i pole, louky a jiné pozemky, míra v různých dobách nestejná, od polovice XVI. století 52 loket zdělí (= 17 1/3 sáhu = 1/88 lěče = 7/10 tenata); okolo r. 1660 odhadoval se provazec lesa neb porostlin dle jakosti a ceny dříví po 20, 15 groších.³⁾

Někde *užívalo se ještě rozličných měr lesních i v jedné a téže krajině a obci*, na př. u Karlšteina a Vltavy měli manové (str. 52) vyměřeny lesy na lěče, tenata a provazce, ale sedláci jako pole na korce; — u Neveklova v Nahorubech svobodníci jeden »lesů za 6 tenat«, druhý »za 3 strychy«, ale sedláci všecko na korce počítáno; — v Teletíně svobodníci měli lesy na lěče a tenata; — v Mlíkovcích, Zahořanech a jinde také svobodníci všechny lesy na korce; — dále východně u Blánika a v Čáslavsku též rozličně: svobodníci ve Stojislavicích na lěče, ale v Bukové, Chmelném, Mířeticích, Borovnici,

¹⁾ Rulle č. 17 a t. zv. Teresiánský katastr, rustikální oddělení, kraj Loketský č. 16 a 39.

²⁾ Dle úředních popisů Čech a Moravy po 30leté vále a dle pozdějších register a urbářů některých panství a jiných zpráv.

³⁾ Dra Josefa Kalouska Rády selské a instrukce hospodářské v Archivu Českém XXIII., 37 a 357, kde též cena jiných pozemků a věcí jest podána.

Sedmipanech, Dubějovicích a j. v. vesměs na korce jako poddaní sedláci (str. 51). Podobně bylo též jinde.¹⁾

10. Lány a úřední »dělitel«.

Také usedlosti na lány, ½lány a čtvrti jsou rozličně počítány v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, a to nejen v celé zemi nebo v celém kraji, nýbrž často i na jednom a též panství.

Lán rolí (Huben) měl tehdy 12 kop záhonů jinak 60 korců míry Pražské, ½ lán 30, ¼ lán 15 korců výsevu.²⁾ A rovněž i *berní jednotka* za měřítko vzata, osedlý statek nebo lán, nebyla ve všech krajích stejná. Řídila se pravidelně dle jakosti a výnosu půdy.

Visitační komise měla pro odhad a výpočet berně za pravidlo zvláštní *dělitel* čili »divisor«, kolik korců polí se ustanovilo na »skutečně osedlého« nebo na lán v každém kraji. Když byla komise a berní úřad hotovy s celou prací a učinily *celkový přehled* všech panství a statků,³⁾ kolik kde počítaly osedlých a lánů, napsaly též u každého panství a statku, kolik korců polí na něm čítáno na lán.

Ale v děliteli tom pro jednotlivé kraje *není* počet korců na 1 lán, jak se myslí, *průměrné číslo*, nýbrž pravidelně *kolik většina panství v kraji počítala*, většinou *nejméně* v tom neb onom kraji na lán.

Přesvědčíme se o tom, když srovnáváme počet v berním »divisoru« a v celkovém přehledu úředním. O kraji Slanském uvádí dělitel na lán 55 korců; ale mělo tam: 34 panství a statků po 90 korcích, 16 po 80—89½, 5 po 70—73½, 5 přes 60—66½ korce, 6 po 57—60, nejméně, totiž po 55 korcích jen 8 statků; průměrně tedy 72½ korce. Podobně jest i v jiných krajích.

Méně než v děliteli uvedeno mělo velmi málo panství a statků: v 6 krajích vůbec žádné, ve 4 jen po 1 panství nebo statku.

Ve 12 krajích bylo u některých panství až 90 korců na lán počítáno, v Rakovnickém až 80, v Prachenském až 74½, v Loketském kraji a v královských městech až po 80 korcích na lán.

Podáváje tu aspoň úřední dělitel dle krajů, sestaven postupně od nejvyššího počtu k nejnižšímu, kolik se kde pravidelně nejméně počítalo, přidávám výpočet dle všech panství a statků v každém kraji, kolik by se průměrně korců polí kde počítalo na 1 lán:

¹⁾ Rulle č. 5, 10 a 24.

²⁾ Archiv Český XXIII. 39. 355. — »O staročeských měrách polních« zvláště o láněch, viz podrobný článek prof. Jos. Lamače ve Výroční zprávě c. k. české realky v Praze na Malé Straně r. 1908 a 1909.

³⁾ Archiv ministerstva vnitra ve Vídni: Seznam osedlých v Čechách r. 1656, česky psán, Verzeichniss der Güter und Ansässigkeit nach den Kreisen, r. 1683, opisy v zemském archivu v Praze.

Kraj	Dělitel		Kraj	Dělitel	
	lán korce	Průměrné lán korce		lán korce	Průměrné lán korce
Kouřimský . .	66¾	727/8	Boleslavský . .	47	68½
Rakovnický . .	56¼	695/8	Hradecký . . .	46	67
Čáslavský . . .	55¾	69¼	Vltavský	46	68
Slanský	55	72½	Bechynský . . .	44	65
Podbrdský . . .	53¼	715/8	Prachenský . . .	43¾	61½
Chrudimský . .	50¾	70	Litoměřický . . .	38½	64
Žatecký	47½	68¾	Loketský	34	565/8
Plzeňský	47	66½			

Bez královských měst v krajích, kde nebylo vůbec lánů přes 80 korců polí, připadá na 1 lán: v Prachenském kraji 58¾ korce, v Loketském 415/8 korce.

Na Moravě se počítalo v úředním popisu a odhadu pro berní na lány a 1/64 lánů, čili 64 korců na lán; ale v jednotlivých obcích a krajinách nebyly lány také stejné, majíce méně nebo více korců polí.

11. Jak počítali »osedlé« a »lidi«.

Slovo »osedlý« má v popisech dvojný význam: 1. držitele domu vůbec, i malého, 2. pro berní jen držitele velké usedlosti, v městech měšťana, ve vesnicích sedláka, kteří platili berně a sbírky od sněmu povolené.

»Člověk«, »lidě« říkalo se poddaným a chudým; páni a vrchnosti slovou v pamětních knihách úřadu berničního a jinde »obyvatelé«, »páni obyvatelé« (v. str. 23, 28).

Ve starých »příznávacích listech«, když se berně nebo sbírka povolena měla rozvrhnouti dle panství a statků, napsaly vrchnosti v první rubrice, kolik měly »lidi« nebo »lidí poddaných«, »osedlých«. Svolovali totiž stavové od roku 1567 zcela pravidelně určitou berní »z každého gruntu neb z každého člověka poddaného osedlého«.

Základní *jednotka berní* tedy byl *grunt* neb *člověk osedlý*; ale pojem, co se má tím rozuměti, nebyl ve všech krajích stejný a přesný, hlavně když se určovala i velikost gruntu nestejně dle počtu rolí a jakosti půdy; nebo v městech »osedlí« nejen podle rolí, nýbrž i podle výnosu řemesla neb obchodu.

Vrchnosti proto dosti libovolně udávaly v příznávacích listech počet »lidi«.

Až r. 1627 určil sněm, aby se počítalo na celou usedlost čili grunt poddanský 60 korců rolí Pražské míry (viz str. 23).

Avšak v soupisech berních staré doby i od 2. polovice XVII. století dle rulle a dalších výkazů uvedený počet »lidi« neb »osedlých«,

»effective« čili »skutečně osedlých«, »kontribuentů« aneb »kontribuantů« neznamená, kolik bylo v městech jednotlivých měšťanů nebo sousedů jakožto osob, nebo držitelů domu, hlav rodiny, ani ve vesnicích kolik bylo opravdových gruntů nebo lidí poddaných jakožto osob, nýbrž počet ten v soupisech znamená nikoliv obyvatele, nýbrž jak počítali k berní majetek zámožnějších osadníků, měšťanů a sedláků (ne také chalupníků a zahradníků čili domkářů). Chalupníky a zahradníky přiznávaly vrchnosti až r. 1646 (viz str. 23).

Z té příčiny nemůže se dle počtu t. zv. »osedlých« a »lidí« správně počítati obyvatelstvo vůbec, když veliká část držitelů menších usedlostí, chalupníků a domkářů, nebyla ani počítána.

Slovo »lidé«, »osedlí«, jakožto jednotka berní, znamená tedy ne osoby, nýbrž počet lánů, kolik rolí všechny usedlosti (»grunty«) dohromady obnášely, a sice: ve starší době pouze větší usedlosti městské a selské (nikoliv celé osady), pak od sepsání rulle, zač všechny osedlé domy a živnosti pro berní pokládali. Pusté, pohořalé nebo zkažené se k berní nepočítaly.

Proto se vyskytují v přiznávacích listech vrchností a v úředních soupisech berních také zlomky »lidé«, čehož by nebylo u skutečných lidí, na př. r. 1603 v kraji Plzeňském král. město Domažlice »z Chodů 322½, poddaných 157½«; na statku Mezhořích 17½ poddaného; — v kraji Slanském na statku Kladenském 208½ podd., v Kouřimském 7959½ podd., ve Vltavském 2482½ podd. a v celých Čechách 144.831½ lidí poddaných; — r. 1615 na př. na Kladensku 227½ lidí a j. v.,¹⁾ nebo příklady pozdější dle rulle a dalších soupisů na str. 22, 27, 28, 83—86.

Po 30leté válce bylo dáno již pravidlo, jak se mají osedlí počítati (str. 25). Osedlým byl, kdo měl v městě buď lán rolí neb velkou živnost a obchod, ve vesnicích kdo měl lán rolí.

Za 1 osedlého platili vůbec 4 chalupníci, 8 zahradníků, 16—24 menších řemeslníků a domkářů; v městech 3 šosovní domy za 1 osedlého.

V král. městech pak osedlí měšťané se počítali za 2—3 »skutečně osedlé«. Jak v některých obcích německých, na př. v kraji Loketském, počítali »selský dvůr«, stojí na str. 78.

Bliže to vysvětluje následující doklad: Visitační komise počítala v král. městě Hora Kutná dne 12. prosince 1653: »Přistupující k zdání našemu, jak by se toto město přiznávatí mělo, považujeme toho, že poněvadž rozdílnost v živnostech jest, i tolikéž rozdílnost v přiznání býti musí: protož vidí se nám, že by se toto město, kdyby ad contribuendum potaženo býti mělo, přiznávatí mohlo: 1. z skutečně osed-

¹⁾ Soupis poplatnictva r. 1603 od F. Marata, str. 62, 77, 99. — Rozvržení sbírek a berní r. 1615 od Aug. Sedláčka, str. 72.

lých měšťanů, jenžto hrubě dobře z nich jeden každý za kontribuenta dle povážení jich možnosti potažen býti může, jest 16, z těch, jenž skrovnější možnosti v rolích a obchodích mají, jichžto čtyry za jednoho skutečně osedlého měšťana se pokládají, nachází se 20; reducírování jsouce vynesou skutečně osedlých 5. 3. Ti pak, kteří hrubě skrovnější role mají a vedle toho žádných jiných obchodů, toliko řemesla svá, uznali jsme jich 8 za jednoho skutečně osedlého měšťana položiti, kterýchžto jest 121; po stále reducti vynesou skutečně osedlých... 2⁵/₈. 4. Ostatních, kterýchžto dokonce žádných rolí nemají a toliko řemesly a rozdílnými obchody, jak při každém specifikováno jest, se živí a těží, těch soudíme, aby 16 za osedlého měšťana potaženo bylo; takových jest 260, jenžto reducírování jsouce vynesou skutečně osedlých měšťanů 16¼. 5. Domů v šosovních z vyššího stavu pánům přináležejících, jest 26, kterýchžto dle sněmovního snešení z jednoho každého třetí díl toho, co osedlý měšťan dávatí povinen jest, odvésti se má, a tak tři domy za jednoho měšťana osedlého se počítají, vynesou tehdy skutečně osedlých měšťanů 8²/₈. 6. Domů v bezhospodářův, jenžto obec platy užívá a v nich řemeslníky, kramáře, šmejdiře,¹⁾ šenkýře v podružství přechovává a z nich užitek dosti velký ročně se sejde, uznáváme záslušné, aby i z těch a takových domů, jichžto jest 132, jisté quantum in contribuendo vycházelo, a vidí se nám takových 24 za jednoho skutečně osedlého měšťana pojítí, jenž po stále reducti vynesou skutečně osedlých 6. A tak by toto město s předměstím ad contribuendum potaženo býti mělo, z skutečně osedlých měšťanů v summě 53⁷/₈ a ²/₈; po stále multiplikaci, an jeden měšťan za tři poddací se počítá, vynesou skutečně osedlých poddacích 163⁵/₈. Ostatních z avřených, dokonce pustých, z ádušních, fiskálních, obecních domův, všech mimo již calculirovaný počet 323 pozůstane. Item jest šosovních mlýnův okolo města effective 11 a pustý 1, kteréžto na díle svá role k nim mají, na díle taky ne, jakž intus specifikováno se najde, jedny druhým na pomoc potahujeme každého toho mlýnáře o sobě za skutečně osedlého poddacího, jenž vynesou 11. Pustý 1 pozůstane. Vynesou tehdy i s těmi mlýny město Hora Kutná skutečně osedlých poddacích 174⁵/₈. To však arbitrativně toliko, bez nejmenšího vyměření a na další opravu slavné hlavní commissi se přednáší.«

V král. městě Čáslavi počítala komise dne 10. ledna 1654 měšťany takto: »... Přistupující k zdání našemu... shledáváme... že... rozdíl býti musí: předně ti, jenžto várky mají a v rolích i dobytka možní jsou, klademe in prima classe jednoho každého za skutečně osedlého měšťana, jenžto za tři osedlé poddací in contribuendo se potahuje; 2. ti pak, jenžto skrovnější roli a živnosti

¹⁾ Obchodníci s drobnými věcmi.

mají, jsou 2dae classis, a takových osum na jednoho měšťana pokládáme; 3. ti, jenž žádných rolí nemají, nýbrž toliko řemesly svejma a dobytky se obživují, in 3a classa položeni jsou a počítáme jich 16 za jednoho usedlýho měšťana. Vedle toho tehdy bedlivě jsme jednoho každého možnost jak v várkách, rolích, obchodích, dobytku, řemeslích a pracích povážili a vidí se nám, že by toto město, jenžto na velké silnici leží, skrze což svého všeho dobře odbejvati, špeněžiti, svý obchody, řemesla a živnosti užitečně vésti, z šenkův velký důchody sobě přivesti mohou a půdu hrubě dobrou pšeničnou mají, slušně se přiznávají jmělo, jakž následuje: 1. měšťanů, z nichžto jeden každý za osedlého se potáhnouti může, jest 21; secundae classis, jichžto 8 osedlého měšťana činí jest 40; reducirováni jsouce vynesou skutečně usedlých měšťanův 5; in tertia classe, kterýchžto 16 za 1 osedlého měšťana se počítá, nachází se jich 52, po stalé reducti vynesou skutečně osedlých měšťanův $3\frac{1}{4}$. A tak skutečně usedlých měšťanův, jenžto čtvrtého stavu užívají a jeden za tři poddaci usedlý se počítá, dle našeho zdání jest v summě $29\frac{3}{4}$; po stalé multiplicati vynesou skutečně usedlých poddaných $87\frac{3}{4}$. Ostatních v nově usedlých, bez hospodářův stojících, dokonce pustých a obecních domův všech, mimo již calculirovaný počet 132 pozůstane; to však bez nejmenšího vyměření a na další opravu slavné hlavní commissi se přednáší.¹⁾

V dalších letech se počet t. zv. osedlých dle berně u velmi mnohých panství měnil, a nesouhlasí tedy s prvním počtem dle rulle r. 1653—55; měnil se stav osedlých domů a panství a tím počet berní.

Ubylo a odečtlo se »osedlých« a berně (»kasírovalo« nebo »suspendirovalo se«, v Calculu rubrika »abgefallen«), když některý statek nebo díl jeho byl odprodán; když městské statky, jež byly v rulli ve spojení s panstvím, k němuž poddané město patřilo, psány a počítány, od panství se odepsaly jako samostatné zvláštní statky; nebo když hospodáři vyhořeli, zběhli neb umřeli, a domy staly se nově pustými; když se zarostlé role nově vzdělávaly a p.

Naopak přibýlo »osedlých« a berně (zvýšilo se, přirazilo, v Calculu rubrika »zugewachsen«), když se pusté domy nově osadily, vyhořelé znova vystavěly a pod., a »svobodná léta« (lhůta osvobození od berně) jim vyšla.

Nově osedlí se počítali k berni až po 3 letech.

Rozdílly tyto v počtu »skutečně osedlých«, jak přehledně obsahuje »Calculus« č. 40., vysvětlují se v zápisech »Knih pamětných ouřadu berničného«, na př. statek města Benešova u Prahy, Bedrč a Petroupín, a panství Vlašimské, jsou v »Calculus« do r. 1683 počítány dle stejného způsobu berně, než byl t. r. nově »regulován«, takto:

1) Rulle č. 10, listy 697—8 a 648.

Roku	Panství a změny:	Dle rulle r. 1654 osedlých	Dle »calculu« r. 1656, 1. února od sněmu schváleného			Dle »calculu« od r. 1656 až do 30. září 1683		
			přib.	ubylo	zůstalo	přib.	ubylo	zůstalo
	Bedrč a Petroupín:	10 $\frac{3}{4}$	1	.	11 $\frac{3}{4}$.	.	.
1656	za nově osedlé r. 1653	1/4	.	12
1669	taktéž za nově osedlé do r. 1666	1/4	.	13 $\frac{1}{4}$
1676	odečteno dle dekretu	5 $\frac{5}{16}$.	7 $\frac{15}{16}$
	Vlašim:	300 $\frac{1}{8}$	61 $\frac{5}{8}$.	306 $\frac{5}{8}$.	.	.
1656	dle rulle oddělen statek města Vlašimě Ctiboř za nově osedlé r. 1653 .	.	.	8 $\frac{1}{4}$	298 $\frac{3}{8}$.	.	.
1657	za nově osedlé r. 1654	8 $\frac{7}{8}$.	307 $\frac{1}{4}$
1666	oddělena 1 ves ¹⁾ ke statku Jankovu	13 $\frac{3}{4}$.	321
1670	připoj. 1 usedl. od Ctiboře	14	307
1674	odečteno dle dekretu	1	.	308
						53 $\frac{5}{8}$.	254 $\frac{3}{8}$

Kniha pamětní (č. 62 B. 127 o statku Bedrči a Petroupíně na listě 303, o 2. panství na l. 194) praví o těch změnách:

»Vedle Jich Excell. a Mti král. p. p. místodržících milostivého dekretu, jehož datum 21. Juli 1676 cassiruje se vesnicím města Benešova, totiž Bedrči a Petroupínu $5\frac{5}{16}$, po vyplanění zarostlých (rolí) suspendiruje se (do 3 let) $\frac{1}{16}$, pro osazení spustlých (od času I. visitace, též do 3 let) $\frac{1}{8}$, item v nově osedlým a pohořalým do 2 let $\frac{1}{4}$, do 3 let $\frac{7}{16}$. A tak budou též vesnice ihned vynášeti $7\frac{1}{16}$. Ve 3 letech s přirazením těch suspendirovaných $7\frac{15}{16}$.«

O Vlašimi: »Vedle J. Excell. a Mti král. p. p. místodržících milostivého dekretu, jehož datum 18. juni 1674, cassiruje se panství Vlašimskému $53\frac{3}{8}$. Item pro nějaký vznik ochuzelých poddaných a vyplanění zarostlých rolí suspendirováno do 3 let $31\frac{7}{8}$, víceji po zase osazení od času nejprvnější visitaci spustlých gruntův též do 3 let $47\frac{5}{8}$. A tak od příštího 3. quartálu, t. j. od 1. Juli 1674 vynáší panství Vlašimské osedlých: poddani 170 $\frac{3}{4}$, vrchnost $4\frac{1}{8}$; vyjímím 3 let ale bude zase vynášeti $254\frac{3}{8}$.«

Výsledek počtu »osedlých« r. 1655—69 o celých Čechách jest zapsán v »Knize pamětní ouřadu berničného« od r. 1655 čís. 62 B. 128, list 560 dle krajů a v celku. O celém království se udává takto:

1) Ratměřice u Jankova.

Počet effective osedlých k repartici I. termin 13. augustu 1655 dle té v létu 1653 a 54 stálé General-Visitationis Commissi vystavený	75995
Počet effective osedlých k repartici III. termin 13. febr. 1656 od revisi act Visit.-Commissi vynalezený	78444 ⁵ / ₈
K předepsanému počtu vyjitím 3 svobodných let jest z strany těch léta 1653 v nově osedlých a pohořalých při I. terminu a. 1656 přiřazeno: léta 1653 v nově osedlých	2706 ¹ / ₂
léta 1654 pohořalých	814 ¹ / ₂
Item z strany těch a. 1654 v nově osedlých a pohořalých k I. terminu ult. januar. 1658 přiřazeno: léta 1654 v nově osedlých	1045 ³ / ₈
léta 1654 pohořalých	159 ⁷ / ₈
Dáleji přiřazeno, co tak rozličně přirostlo	29 ¹ / ₄
S u m a o s e d l ý c h	83200 ¹ / ₈
Z předepsané sumy rozličně kassirováno a suspendirováno	2762 ¹³ / ₁₀
Rest effective osedlých, a to až do IV. contrib. quartálu a. 1668 inclusive	80437 ⁷ / ₁₀
Dle Jich Exc. a Mti král. p. p. místodržících de dato 8. januarii 1669 prošlého dekretu k I. quartálu 22. febr. přiřazení: od léta 1655 až do 1666 v nově osedlí	2974 ⁷ / ₁₆
léta 1667 v nově osedlí	74 ³ / ₄

12. K počtu osad před 30letou válkou a po ní.

a) Díly osad a samoty.

V popisech od visitační a revisitační komise jest pravidelně u jmen míst uvedeno, zdali to byla města, městečka čili městyse, vesnice nebo samoty; jen někdy u jednotlivých osad stojí psáno, že to byl »díl«, jinak »společná ves«, a ne celá osada.

»Ves« jmenuje se i malá skupina domů, i když tam stály pouze 2, 3 domy.

Na konci bývá součet příslušných měst, městeček a vesnic; ale v součtu počítají se vždy i díly vesnic i samoty jako celé osady.

Tím se stalo, že některá osada, která byla rozdělena mezi několik panství a statků, na 2, 3, 4 a více dílů, počítána byla tolikrát, kolik bylo dílů jejích.

Nesouhlasí tedy součet se skutečným stavem, a závěrečný počet o celé zemi byl by arci chybný.

Některé takové díly patřily též k rozličným f a r á m sousedním, když mival podací právo tentýž pán, jemuž náležel díl oné osady. A některé z dílů těch patří podnes k jiným farám než ostatní část osady,

v Čechách jako na Moravě, kde tvořily mnohé díly i zvláštní o b c e pro sebe a měly také právo pečeti obecní.¹⁾

Dílů měst a vesnic bylo v Čechách na konci doby poddanské okolo 1400, nejvíce — přes 100 — v kraji Budějovském, Tábořském (které dva dohromady sluhy r. 1654 krajem Bechynským), v Bole-slavském, Kouřimském, Litoměřickém, Loketském, Prachenském a Rakovnickém.²⁾

Příklady dílů jsou mezi obcemi na str. 44, 64. U Prahy statek Podolí a Vršovice měl »4 vesnice«, ale z nich byly 3 jen díly (Podolí, Dvorce a Zadní Ovenec u Troje); statek Hodkovičky »6 vesnic«, ale z nich 4 jen díly; statek Chvatěruby »10 vesnic«, ale z nich 7 dílů; statek doktorů kolleje Karlovy v Praze Michle »11 vesnic«, ale mezi nimi 7 dílů; městečko Štěchovice bylo tehdy rozděleno na 3 díly různých vrchností (str. 45) a j. v.

Samoty jmenují se v rullí pravidelně jen skutečné samoty, jednotlivé usedlosti samy stojící, a výslovně se tak u jejich jmen píše, na př. u Načerace: »na samotě, jenž Tisek sluje«, 1 sedlák; »na samotě, jenž Zálesí sluje«, 1 sedlák; »na samotě, jenž Jizbice sluje, býval někdy grunt sedlský« 1; — u Vítanovic: »na samotě, jenž Spá-leníště sluje«, 1 sedlák; »na samotě, jenž Lhota sluje, býval grunt sedlský« 1; »na samotě, jenž Křeznice sluje«, 1 mlýn, a j. v.

Ale v »sumě« poddaných osad na panství počítají se jakožto vesnice; na př. u Načerace celé 2 vesnice celé (Olešná a Vračkovice), 3 díly vesnic (Stojslavic, Pravětic a Daměnic), 3 pusté vsi, každá o 2 selských domech (»Vrabiště«, jinak Mraviště, Mlejnice a Čá-strovice) a 3 výše jmenované samoty, úhrnem »11 vesnic«; — u Vítanovic 8 celých vesnic, 1 díl a jmenované 4 samoty, ale počítalo se »13 vesnic«.³⁾

Aby tedy u počtu měst a vesnic v ukázkách rule na str. 34—37 název rubriky soubhlasil věcně s udaným počtem, přidal jsem k původnímu názvu ještě v závorce »i dílů a samot«. —

Velká část osad, co se nyní říká a píše v popisech dle sčítání r. 1880, 1890 a 1900 »dědina«, »skupina domů«, »skupina chalup«, »osada« neb i »samota«, mají stejný nebo větší počet domů než po 30leté válce, jmenovala a psala se »ves«, »vesnice«.

A nestejně se i teď nazývají mnohé z nich: při jednom sčítání »osada«, při druhém »dědina«; nebo »samota«, pak »dědina«, »skupina domů« a pod.

¹⁾ Slavík, Staré znaky a pečeti městské a vesnické na Moravě, v Časopise moravského musea zemského, r. 1905—6.

²⁾ Počítáno dle Fr. Palackého Popisu království Českého, r. 1848.

³⁾ Rulle č. 15. listy 554—5.

Samot (Einschichten) na konci poddanské doby r. 1843 počítalo se okolo 16.000, nejvíce — totiž přes 1000 — v krajích: Budějovském, Tábořském, Boleslavském, Čáslavském, Chrudimském, Lito-měřickém a Píseckém.¹⁾

b) *Vysvětlení starého počtu přes »30.000 vesnic«.*

Z toho počítání vesnic, dílů jich a samot můžeme souditi též o velikém, »báječném« počtu »vesnic« nejen v XV. a XVI. století, nýbrž i v XVII. a XVIII. století²⁾: dle rukopisu Třeboňského asi z r. 1410 čítalo se kromě hradů, tvrzí a měst 33.323 vesnic, dle rukopisu Pražského asi z r. 1462 30.404 vesnic; Kříž z Telče, řeholník v Třeboni, r. 1475 30.367 vesnic; r. 1529 podle desk zemských jedna zpráva od Vogta: 782 měst a městeček, 124 zámků, 34.700 vesnic, druhá zpráva od nejvyššího kancléře Adama z Hradce: 782 měst a městeček, 300 zámků, 38.772 vesnic; — r. 1576—1612 podle Boh. Balbína 732 měst a městeček, 124 zámků a 34.700 vesnic, jež měly svého pastýře aneb slouhu;³⁾ — r. 1582 sečteno v královské účtárně 742 měst a městeček, 301 zámků a tvrzí, 36.364 vesnic a dvorů; — v XVIII. století ještě:

r. 1708: 700 měst a městeček, 200 zámků, 34.772 vesnic.

r. 1756: 312 » » » 150 » 30.362 »

ale bez dílů osad a samot počítáno:

r. 1750: 532 měst a městeček 10.936 vesnic

r. 1770: 747 » » » 11.284 »

r. 1780: 558 » » » 1451 zámků a dvorů, 11.453 »

V deskách zemských, v urbářích, registrech a jiných pamětech z oněch dob psány jsou obyčejně jako v rullí osady i jen s 2, 3 domy »ves«, »vesnice«. Kromě těchto sídel lidí poddaných počítaly se také panské *dvory*, jak se výslovně praví ve zprávě od král. účtárny r. 1582, a tím arci také vzrostl celkový počet.

¹⁾ J. C. von Watterich, Handwörterbuch der Landeskunde des Königreiches Böhmen, u jmen jednotlivých krajů.

²⁾ Blíže o počtu osad a lidnatosti v Čechách pojednal: Jos. Ant. Riegger »Varianten über die Grösze und Volksmenge Böhmens« ve svých »Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen« r. 1787, I. sešit, str. 97 a násl.; Fr. Palacký »Historické zprávy o lidnatosti země české« v Časopise českého musea r. 1834 a v Radhošti, II. d.; Fr. Dvorský »Historické zprávy o lidnatosti království Českého« v Památkách archaeologických a místopisných r. 1878.

³⁾ Chov ovcí býval v Čechách a na Moravě veliký (v. str. 41, 75). Jednotliví hospodáři, větší svobodníci, měli jich až několik set (viz str. 51), dvory poplužní až 2000, 3000 ovcí, a tedy své pastýře, ovčácké mistry a pacholky, jak se v rullí pro velký jich počet ve zvláštní rubrice pro určení berně uvádějí. Teď v některých celých okresech není tolik ovcí, co mívaly tehdy i malé vesnice a jednotliví hospodáři. (Srv. Statistickou příručku království Českého, sestavila Zemská statistická kancelář král. Českého, I. vydání, r. 1909, str. 186 až 195.)

Vysvětlí se rozdíl v počtu starém a novém ještě více, když srovnáme osady v rullí s pozdějšími popisy Čech, kde jsou »díly« osad všude uvedeny, sestavíme přehled obcí tehdy rozdělených a kolik dílů u každé z nich, a připočteme k tomu i pusté a zaniklé osady. Pak dozvíme se, kolik vlastně bylo v Čechách osad, měst a vesnic (bez dílů 2., 3. atd.) po 30leté válce, a s *pustými* dohromady kolik jich bylo před válkou.

Pustých osad známo jest v Čechách od nejstarších pamětí historických přes 1500, zvláště od válek husitských,¹⁾ i velkých a farních obcí, z nichž zůstal někde jen sám kostel na hřbitově. Popis v rullí také mnoho jich jmenuje, většinou i bývalé osadníky a jejich majetek; některé z nich, protože rulle z r. 1653—55 nebyla dříve známa a přístupna, byly dosud neznámé. — Na *Moravě* počítám dle zemských desk tam zachovaných od r. 1348 a jiných pramenů historických od XIV. století až do konce 30leté války přes 1000 pustých osad, nejvíce nikoliv z husitských válek, jak se myslilo a psalo, nýbrž z česko-uherské války mezi králem Jiřím z Poděbrad a jeho zetěm Matyášem Uherským r. 1468—69, kdy Uhři nejen Moravu, ale i východní Čechy zpustošili.²⁾ Ve Slezsku nalézá se jich poměrně také mnoho.³⁾

Ohromný to počet pustých a zaniklých osad v našich zemích českých!

Ku srovnání a vysvětlení přispěje nám zatím počet osad a samot v Čechách, kdy ještě trvaly tytéž nebo podobné poměry, na konci poddanství dle sčítání r. 1843.

Uhrnem se t. r. počítalo: 556 měst a městeček, 123 předměstí, 11.871 vesnic. Připočítají-li se — ne po našem nyní rozeznávání osad, nýbrž po *starém* obyčejném způsobu — k *vesnicím* také jejich *díly*, *samoty* a *pusté osady*, vychází na jevo:

vesnic bez měst a městeček	11.871
samot kolem	16.000
dílů osad kolem	1.400
pustých osad přes	1.500
úhrnem přes	30.000,

tedy *stejný počet tisíc*, jako r. 1462, 1475 a 1756. — Vysvětlení počtu osad, jak jej staré paměti udávají dle tehdejšího způsobu.

¹⁾ Počítáno dle Dr. Aug. Sedláčka: Úplný místopisný slovník království Českého, II. část, historická, vydali Bursík a Kohout v Praze; O hubení lidu a vypálení vesnic v XV. století vydala Král. česká společnost nauk r. 1893.

²⁾ Slavík, Kdy byla Morava nejvíce spustošena, v Časopise Matice Moravské r. 1895, abecední Seznam pustých osad na Moravě v moravském zemském archivu v Brně a studie v rukopise.

³⁾ Osady zaniklé a někdy pusté na Opavsku, podává Vinc. Prasek v Programu českého gymnasia matičního v Opavě r. 1886.

zároveň naznačuje, že nepochybně také větší počet obyvatelstva, jak jej některé paměti udávají, může býti správný. Uvážíme-li při tom i ten ohromný počet pustých a zaniklých osad, tím spíše můžeme věřiti jistým pamětem a starým badatelům, udávajícím větší počet obyvatelstva v dobách zvláště klidnějších, když ho přirozeně více přibývalo.

13. K počtu domů.

Podobně se to má i s počtem domů. V rullí jmenuje se u každého osadníka, co mu tehdy patřilo, v mnohých městech již mezi osedlými také hned u něho, kolik přikoupil domů jiných, nejvíce pustých a spálených, kolik »míst«, kde stávaly někdy pusté domy, ale úplně zanikly, a to buď jménem po někdejším držiteli nebo jen úhrnným číslem 2, 3, 4, 5 a více.

Komise počítala berni ze všeho majetku dohromady; avšak dále v seznamu »pustých a zbořených« domů v jednotlivých obcích neuvádí jich, nýbrž jen ty, které neměly hospodáře.

Jmenují se pusté domy u jiných, na př. v *Benešově* u Prahy:

Alžběta Palečková dům, na kterém zůstává, Item dům spálený Junkovský, Item chalupa, co jí najímá, Item spáleniště, kde stodola Pečenkovská	Rollmá korce: II 5
Jiřík Chraštanský dům, Item pusté stavení Chrustáčkovo	54
Jan Sešín dům, na kterém zůstává, Item domek, který najímá, Truhlářovský, Item spáleniště Kotlářovské ¹⁾	1 ² / ₄

Jen počet jich se u druhých napsal, na př. v *Kouřimi*:

Daniel Rožmitalský. Týž má 5 spálenišť	98
Daniel Tyrysz, sladovník. Týž má 5 míst	160
Matouš Zdráždil, krejčí. Týž drží druhý dům. Item drží 3 místa	14
Vilím Lounský. Týž drží 4 místa	—

V *Brodě Českém*: Zuzana Vokálová měla dům hostinský. »Táž drží jeden dům pustý a 9 míst«, a j. v.¹⁾

V *Jáchymově* Jan Gabriel Maccarius, horní správce a obchodník, měl »zahradu, kde bývalo 9 nebo 10 domů«.²⁾

Chybí tedy v součtu domů, zvláště pustých, v *Benešově* 23, v *Kouřimi* u soukromých držitelů 77 (25 spálenišť, 49 míst bez stavení, 3 stavení rozbořená a pustá) a »k obci náležející místa« 15; v *Brodě Českém* 30 (»drží při tom grunt« 5, stavení 2, »místo« bez stavení 23).³⁾

¹⁾ Rulle čís. 15, list 312—321.

²⁾ Tamtéž listy 4—10, 14—21.

³⁾ Rulle čís. 17, list 219.

V četných obcích se též některá jména osedlých opakuji, zvláště jména sousedů opět mezi chalupníky nebo zahradníky, někdy i mezi stejným druhem obyvatelů. To jsou domy s »hospodáři«; ale ne vždy jednoho a téhož člověka; stojí někde výslovně poznamenáno, že druhý toho jména byl řemeslníkem, rychtářem a pod. Takové domy, jež patřily třeba jednomu hospodáři, byly zajisté obydleny.

U některých jsou také rubriky vyplněny, jako u jiných, ne společně s prvním domem téhož hospodáře. Pokládal se za osedlý, a držitelé musili z nich platiti berně a sbírky od sněmu povolené, také vrchnosti úrok z nich platiti a robotovati. Nenechali je proto prázdné ke své škodě a měli v nich nepochybně podruha nebo »chudé lidi«, kteří u hospodáře pracovali, nebo chalupu, domek »najímali«.

I v součtu pustých domů na celém panství a statku komise přikoupených domů a pustin nepočítala, nýbrž jen domy bez hospodáře, ze kterých berně nikdo neplatil.

V takových obcích se arci musí *připočítati všechny pusté domy*, jak přikoupené k jiným osedlým, tak i zcela opuštěné, bez hospodáře.

Teprve potom můžeme se dověděti, kolik skutečně bylo pustých domů po 30leté válce v každé obci. Když je sečteme s domy osedlými a s »druhými domy« přikoupenými, dostaneme i konečnou odpověď, kolik bylo kde domů v městech a vesnicích i před válkou.

Avšak k celkovému výsledku nesmí se při tom zapomenouti na *panská sídla*, na dvory, myslivny a j., jakož i na školy; fary a mlýny jsou v rullí počítány.

V popise jmenování jsou úředníci panství jen tehdy, když měli v některé obci dům, a panské dvory a budovy, když je vrchnost udělala z poddanských usedlostí. V pozdějším soupise dominikálním jest uveden veškeren majetek panský ve zvláštních rubrikách, i to, co bylo z poddanského vzato, a z něho u srovnání s rullou a jinými paměti o panstvích může se najíti také pravdě nejbližší počet domů těch. Ty sice nepočítaly se ve starých spisech k berni; ale chceme-li věděti celkový počet všech domů, musíme i panské domy počítati.

Aby se mohl počet domů dle rulle spolehlivě zjistiti, a též aby se u každé obce vidělo, jaké usedlosti tam bývaly, upravil se ke studiu o Čechách po 30leté válce jednotný a stejnoměrný způsob přehledu domů v obcích a panstvích (str. 29—30). Z toho vyjde pravý počet domů v Čechách po 30leté válce osedlých a pustých, a součtem obou i počet domů před válkou.¹⁾

¹⁾ »O počtu domů v Praze a v král. městech v Čechách v XVI.—XIX. století« napsal delší článek archivář Fr. Dvorský v Časopise českého musea r. 1881 až 1882. Z rulle r. 1653—55 chtěl snad vydati též jiné věci, napsav na desky I. dílu rulle »Právo publikace vyhrazeno. Fr. Dvorský.« Spisovatelům, když v archivu žádali o staré popisy měst a panství, nebyla tehdy původní česká rulle

14. K počtu obyvatelů.

Vědouce určitý počet osedlých domů po válce i před ní, můžeme pak najít též skutečný nebo pravdě nejbližší počet obyvatelstva obcí, panství a konečně i celé země, když se dopátráme, kolik průměrně osob připadalo na 1 dům. V popise od visitační komise nejsou o tom určité zprávy, ale od revisitační aspoň některé, a proto tím důležitější pro tuto otázku, na př. zprávy v krajině u Blanika o zběhlých rodinách (viz str. 68); byly tam rodiny s 5—9 osobami, průměrně na 1 rodinu nebo dům 6—7 osob.

Ale pro studium o celé zemi nestačí doklady jen z některé obce a z jedné krajiny, nýbrž musíme mít spolehlivá data z četných obcí různých krajů, hornatých a rovin úrodných, většinou hospodářských a průmyslových. Nebyl zajisté všude stejný průměr na 1 dům nebo rodinu, jako nebyl i později, a není také v nejnovější době.¹⁾

a) Počet »duší« v osadách.

U vyhledávání pravého průměru mohou přispěti nám zprávy o počtu »duší«, jež dávali duchovní správcové konsistoři r. 1650 až 1654. Známý jsou z několika vikariátů.²⁾ Z těchto let jsou v berní

z r. 1653—55 ke studiu zapůjčena, nýbrž jen pozdější výpisy a překlady z ní v t. zv. Teresiánském katastru; »Visitations-Rulla ao. 1653«. »Ocular-Visitation r. 1717 a j. jsou výtahy z původní rulle, hlavně o pozemcích. Nemohlo se tedy ve starších místopisech užítí původní rulle s podrobným popisem u jednotlivých obcí a domů.

¹⁾ Podle sčítání r. 1900 v té příčině jest velký rozdíl v obcích a v okresích: v některých okresích připadá sotva 5 osob na 1 dům: u Štětí, Dubé, Jablonné, Rokytnice; 5—6 u Cvikova, Doupova, Trhových Svin, u Teplíc, Friedlandu, Landškrouna, Opočna, Žamberka a Králik; 6 osob u Březnice (u Blatné), u Benátek, u Benešova a Kamenice u Děčína, u Nové Kdyně, u Nechanic, Nového Města n. Met., u Mladé Vožice; nejvíce okresů 6—7 osob na 1 dům; ale jiné zvláště v průmyslových krajinách, více, až 9—10 u Mladé Boleslavě, u Králové Hradce, u Aše; přes 10—15: u Vejprtu, u Budějovic, Ústí n. Lab., u Kladna, Karlína, Mostu a j.; přes 16: u Plzně, Liberce, Smíchova a jiných předměstí u Prahy; průměrně v Čechách r. 1900 na 1 dům 8 osob. — S počtem obyvatelstva přibývalo v novější době celkem sice také domů, ale také poměrně ke starší době i více podruhů čili nájemníků; tedy průměrně s majetníky domů více osob na 1 dům. Nebo dle velikosti osad: v 10.230 malých osadách majících méně než 500 obyvatelů všech připadá na 1 dům 8—9 osob, ve 2188 větších osadách s 501—2000 obyvateli jen 7²; v malém počtu větších osad do 20.000 obyvatelů 10—16, ve 14 městech přes 20.000 obyvatelů 30 na 1 dům. (Sčítání r. 1900, ve Statistické příručce království Českého od zemské statistické kanceláře, Ottův Naučný slovník, Doplnky: Čechy, a vlastní výpočet.)

²⁾ Z léta 1651 podal je dle rukopisu v archivu arcibiskupství Pražského Fr. Dvorský ve svém článku »Historické zprávy o lidnatosti království Českého v Památkách archaeologických a místopisných r. 1878, str. 676—79. Pokládá je za »zlomky sčítání obyvatelstva« a »počet obyvatelstva«. Ant. Rezek použil toho počtu »duší v Tachovsku a Horšovotýnsku« k svému badání a stanovení

rulli uvedeny domy, jež byly tehdy osedlé, staré a nově osedlé; vypočte se tedy na jisto, kolik kde na 1 dům t. r. osedlý připadá »duší«.

Vybereme z nich na př. z různých krajin aspoň některé osady, zvláště kde jest udán počet o jednotlivých obcích a zároveň farních osadách, aby tím patrnější byl výsledek o tom.

Roku 1650 dle zprávy vikáře Roderera vykonalo velikononoční zpořád z Vlašimě a »5 vesnic« tam příslušejících 502 osob, z Domašína, jež tehdy pro nedostatek kněží byl k děkanství Vlašimskému připojen, 355 osob, a toliko 14 osob z obou farních osad »povinnosti té nevykonalo«³⁾ úhrnem 871 duší. Křesťanských domů osedlých bylo t. r. v obou městech a v přiřazených vesnicích 153; tedy připadá na 1 dům průměrně 5⁷ duší.

Roku 1651 měly jednotlivé obce samy:

Kraj	Obce	Panství	Duši	Domů osedlých	průměrně na 1 dům duší
Bechynský Prachenský	král. město Tábor	Tábor	858	198	4·3
	město Horažďovice	Horažďovice .	938	108	8·6
Plzenský	městečko Bělčice .	Bělčice u Lnář .	84	35	2·4
	ves Hlohová . . .	Týn Horšovský	227	30	7·5
	ves Schönwald u Tachova . . .	Schönwald . .	229	32	7
Žatecký	král. město Most .	Most	415	144	2·8
	ves Holešice . . .	Eisenberk . .	86	19	4·5
Slanský Boleslavský	král. m. Velvary .	Velvary	258	50	5
	ves Rynoltice . .	Lemberk	237	54	4·2

Průměrný počet duší na 1 dům jest tu velmi nestejný, od 2·4 až 8·6, v dalších letech ještě více.

Patrné jest, že nebyly »duše« stejně počítány, nebo že stal se někde omyl.

počtu členů rodin a všech obyvatelů v Čechách po 30leté válce (Dějiny Čech a Moravy nové doby, str. 432—3). Počítá ho jako V. V. Tomek ve svých Dějích království Českého, III. vydání, str. 407, a jini na 800.000 duší; ale dle výtahu z rulle dodává: »Spíše však lze za to míti, že byl počet obyvatel ještě o něco vyšší« (str. 435). — Z léta 1650 a j. v. uvádí počet duší u jednotlivých far Dr. Ant. Podlaha ve svém díle »Posvátná místa království Českého«; z let 1671—1725 Dr. J. V. Šimák v díle »Zpovědní seznamy arcidiecese Pražské« podle originálů arcibiskupského archivu. — »K úbytku obyvatelstva v království Českém za války třicetileté« podal archivář Hynek Kollmann zprávu z r. 1631 z archivu Propagandy v Římě v Českém časopise Historickém r. 1910 str. 52—56

³⁾ Dr. Ant. Podlaha, Posvátná místa král. Českého, díl III. str. 123 a 175. Vlastně byly tam jen 3 vesnice (str. 95) a 2 samoty.

Abychom se jistoty dopátrali a přesvědčení o tom nabyli, vyhledejme si o těch a jiných obcích z různých krajín ještě, kolik bylo později v nich průměrně duší neb obyvatelů v 1 domě, v XVII. století na př. r. 1671—72, v XVIII. století r. 1713—19, v XIX. století, dokud trvaly tytéž nebo podobné poměry poddanské a jiné životní, a výsledek srovnáme i za volné doby nynější, kdy lidé jsou osobně svobodní, mohou se libovolně stěhovati jinam.

Roku 1671 bylo na farní osadě *Štěpánovské* u Vlašimě, s filiálním kostelem v Tehově: 378 duší, 97 poddanských a 2 svobodnické domy osedlé, t. j. průměrně jen 3—4 duše na 1 dům; r. 1672 tamtéž jen 307 duší, tedy pouze 3 na 1 dům. Téhož roku 1672 na *Vlašimské farní osadě*, k níž byly tehdy přiděleny také farní osady, t. r. filiální, Domašinská, Ctibořská, Radošovská a Kondracká s filiální Velíšskou, Hradištskou i se Zdislavskou, úhrnem 1949 duší, okolo 380 domů osedlých i se svobodníky, t. j. průměrně 5·1 duše na 1 dům; na *Louňovské farnosti* 451 duší, 77 osedlých domů, t. j. průměrně 5·8 duše na 1 dům.

Roku 1713 a 1714 jsou v »*Duchovní tabelli přiznávacích*«, již napsali faráři o majetku farním a kostelním a o svých příjmech pro výměr berně,¹⁾ vyjmenovány všechny přífařené obce a počet duší buď jen úhrnem na celé farnosti nebo ještě u každé obce zvláště. Tyto dávají tím lépe a více příkladů ke studiu o tom počtu a j. V rubrice: kostely »*Mají duši*« nebo »*Počet duší*« připsali někteří faráři ještě určitě, co vlastně »duše« znamenají, na př. nový farář Kondracký u Vlašimě »*Consignati velikonoční zповědi ukazuje*« 1288 duší, nebo farář Louňovský:

»Mám duši při Louňovském kostele:	
přijímající velebnou svátost oltární . . .	686,
nepřijímající	13,
	což činí 699 duší;
při Libounské kapli přijímajících . . .	152,
nepřijímající	2,
	učiní 154 duší.

Suma všech duší 853.«

Vypočteme-li z těch let průměr »duší«²⁾ a ku srovnání ještě z konce doby poddanské r. 1843³⁾ a dle nejnovějšího sčítání r. 1900, jeví se následující výsledek (hvězdičkou * označené obce měly v XIX. století průměrně na 1 dům menší počet obyvatelů než po 30leté válce r. 1650 — 1719 duší):

¹⁾ Chovají se v zemském archivu království Českého v rustikálním oddělení t. zv. Teresián. katastru zároveň s jinými paměťmi dle krajů a panství.

²⁾ Počet duší dle jmenovaných pramenů dělíme počtem osedlých z rulle a dalších popisů Čech v zemském archivu českém.

³⁾ Dle Fr. Palackého Popisu království Českého, vyd. r. 1848.

Obce:	Průměr na 1 dům			Obce:	Průměr na 1 dům		
	duši roku	obyvatelů roku 1843	roku 1900		duši roku	obyvatelů roku 1843	roku 1900
U Blanika:				V jiných krajínách:			
m. Vlašim				U Neveklova:			
	r. 1650	7·1	9	* Chrast	r. 1713	8·2	8·3
	5·7	8·2	6·3	* Krhanice	10	10	8·2
	r. 1672	7·1	6	* Podělusy	10·2	10·2	9·7
	5·1	6·6	7	* Chvojínek	přes	7·1	6·5
	r. 1713	6·6	7	* Černíkovice	10	8·5	8
	5·5	6·9	5·5	* Neštětice	r. 1651	10	8·2
	6·3	6·3	5·5	král. město Tábor	4·3	10·2	13·1
	7	6·5	6·5	m. Horažďovice	8·6	8·6	10·2
	r. 1671	9·6	5·9	m. Bělčice	2·4	9·3	6·5
	3·8	7·8	5	* Hlohová	7·5	6·6	6·3
	r. 1713	6·5	5·7	* Schönwald			
	4·5	8·2	7·7	u Tachova	7	8·1	6·9
	7·2	7·2	7·7	král. město Most	2·8	7	20·5
U děkanství Vlašimského tehdy:				Holešice	4·5	5·5	7·6
				Rynoltice	4·2	7·2	4·6
				1651 5			
		7	6·4	král. m. Velvary	1713 4	7·5	8·4
		6·2	6·3	Nabín	4	6·7	4·9
		7·7	5·8	Bradkovice	4	7	7
		8·5	6·6	m. Rožmitál	1713 5	7	6·8
		8	5·8	* Rožmitál Starý	8	7	7
		r. 1672	6·8	* Voltuše	8	8	6
		5·1	9	* Věšín	7	7	5·9
		7·7	6·6	Buková	5·2	8	5·7
		7·2	6·3	* Sedlice	9·5	8	7
		7·2	8·2	* Vranovice	7·3	7·7	5·9
		5·5	5·2	* Hoděmyšle	8·6	6	5·3
		7	7	* Skuhrov	8	9	6·8
		r. 1713	6·5	* Piňovice	8	6·7	6·6
		4	8·5				
		6·6	6·6	U kr. m. Stříbra:			
		7·6	6·6		r. 1719		
		7·5	7·5	* Těchlovice	7·3	6	5·4
		r. 1672	8·8	* Sulislavy	7·4	6	5·3
		5·8	6·8	Sytno	5	6	6·2
		8	5·6	Svinná	4·8	6·6	5·5
		5·4	6·8	* Vranov	6·5	6	5·6
		6·7	7	* Butov	7	4·7	4·7

U Rožmitála »Hutě« měly pouze 4 domy a r. 1713 dle Duchovní tabelle 76 duší, nepochybně vedle domácích lidí také dělníci u hutí. Větší počet duší bývá též v obcích, kde byly velké dvory poplužní. K faře Rožmitálské náležely ještě 2 malé díly vesnic: v Bezděkově

»jenom 2 sedláci a 1 chalupník patří sem: 48 duší«; »z Vševil 1 sedlák, 10 duší«.¹⁾

V těchto 2 vesnicích později bylo průměrně: r. 1843 v Bezděkově a Vševillech po 7, r. 1900 v Bezděkově 5·6 a Vševillech jen 5·2 obyvatelů na 1 dům.

Již u těch obcí z různých krajů a let viděti jest veliký rozdíl průměrného počtu »duší« a později »obyvatelů« na 1 dům osedlý, r. 1650 a 1651 až 8·6, r. 1713—19 od 4 až přes 10 duší.²⁾

Srovnáním výsledků z oněch let jest patrno: 1. průměrný počet v 1 domě jest r. 1650—51 a 1670—72 někde velmi malý: 2·4—4; 2. jinde jest blízky neb i stejný s počtem r. 1843 a 1900: z roku 1650—51 5—8, z r. 1713 až 10 a více; 3. až překvapuje, že někde průměrný počet obyvatelův v 1 domě byl po 30leté válce větší než i r. 1843 a za naší doby r. 1900 (jsou * označeny). Také průměrný počet lidí r. 1843 měly někde ještě větší než r. 1900, kdy klesl v hospodářských krajinách také počet obyvatelstva vůbec, naopak velice vzrostl se počet v obcích a krajinách průmyslových, a jest poměrně k staré době více lidí bez vlastního domu, bydlíce hlavně v městech ve větších teď domech mnoho v podruží jako nájemníci bytů.

Vychází-li průměrný »počet duší« v jednotlivých obcích nebo na celé farnosti malý, jen 2—5 osob na 1 dům, znamená to obyčejně, že duchovní správce počítal a napsal toliko lidí dospělé k velikonoční spovědi, bez dětí, jak to později určitě někteří kněží poznamenali, na př. farář v Kvílicích u Slaného r. 1713 napsav u každé obce přířazené počet duší, výslovně podotýká: »a to mimo malých dítek k velebným svátostem ještě neschopných«.³⁾

Pakli vychází větší počet, 6, 7—10 a více osob na jeden osedlý dům, počítal nejen dospělé ke spovědi, ale všechny obyvatele, i děti, nebo stály v obcích zámky, dvory a velké usedlosti s četnými obyvateli dospělými, s čeledí a s podruhy, jak též ukazují další zprávy o počtu obyvatelův.

Jestli u některé farnosti nápadný rozdíl počtu duší v letech za sebou jdoucích, i když se nestala změna a nebyla připojená filiální farnost oddělena, zvláště když byl nový kněz, znamenal by malý počet dospělejší lid bez dětí, větší počet i s nimi, nebo že v těch letech mnoho lidí zběhlo nebo za neúrody, hladu a moru mnoho jich umřelo, jako byl z těchto příčin také časem různý počet osedlých a pustých domů (str. 64—72).

¹⁾ Zemský archiv, t. zv. Teresiánský katastr, rustikální oddělení: kraj Prachenský, čís. 88.

²⁾ Tamtéž rulle čís. 5—7, 15—19, 25, rustikální oddělení, kraj Kouřimský, panství Vlašim a Louňovice, kraj Berounský, panství Konopiště a Benešov, kraj Prachenský, panství Rožmitál, kraj Plzenský, vesnice města Stříbra, kraj Rakovnický, město Vělvary a jeho vesnice.

³⁾ Zemský archiv, t. zv. Teresiánský katastr, rustikální oddělení, duchovní příznávací tabella r. 1713, kraj Rakovnický č. 63.

b) Počet členů rodiny.

Počtu dětí katolických na 1 dům nebo rodinu můžeme se dopátrat ze starých matrik, kde byly tehdy již založeny, a zachovaly se podnes, nejvíce v severních, jižních a středních Čechách. z register městských a panských, kde se při pozůstalosti jmenují také děti, nebo z tehdejších soupisů osob v některých městech a vesnicích od tamních úřadů městských a panských, jichž se několik zachovalo. Zvláště důležité jsou, jež uvádějí i jména buď všech dospělých lidí v jednotlivých domech, i čeledi a podruhů, někde i stáří jejich, neb i malých dětí.

Dospělí členové rodiny.

Dospělé (k velikonoční zpovědi) jmenují děti někde již od 9 let věku, jinde od 10 neb od 11 let, »pod 12 let«: průměrně od 10 let.

Sestavíme-li si z takových podrobných soupisů rodin statistický přehled, vychází na jevo, že i tehdy měly některé rodiny větší počet dospělých dětí, 3, 4 a více, poměrně také menších dítek, hlavně v obcích a krajinách, kde válkou neutrpěli tak mnoho, jako v jiných; na př. v severovýchodních Čechách u Vamberka a Potšteina, v jižních Čechách u Rychnova Německého od 10 let a j. bylo takových četnějších rodin až 1/3 a 1/2 všech v osadách.

Obce:	Počet osedlých	Rodiny měly dospělých členů:					
		4	5	6	7	úhrnem	
						větš/ch rodin	‰
m. Vamberk	60	19	6	5	1	31	51·7
Lupenice	15	2	1	1	—	4	26·7
Rovná	13	1	—	—	—	1	7·7
Podřezov	11	1	—	—	—	1	9·1
Merklovice	30	3	—	—	—	3	10
Potštejn	18	5	1	1	—	7	38·9
Brná	9	1	1	—	—	2	22·2
Záměly	10	1	2	—	—	3	30
Sopotnice	45	9	3	—	—	12	26·7
Rybná Česká	20	1	3	—	—	4	20
m. Rychnov Něm.	47	15	7	1	—	23	48·9
Ves Nová	29	5	2	3	2	12	41·4
Kamení	27	4	2	2	—	8	29·6
Kunrátov	16	6	1	1	—	8	50
Klažary	6	1	—	—	—	1	16·7
Omlenice	8	3	1	—	—	4	50
Vejnice	5	1	1	—	—	2	20

Rodiny po 6 členech dospělých, a tedy s menšími dětmi asi po 8 členech měli hospodáři ve *Vamberce*: Jakub Pokorný, Jan Tit, Vít Kubiáš, Martin Bucháček, Matěj Jeníček; — v *Lupenicích* Václav Hrbek; — v *Potšteině* Jan Deštka; — v *Rychnově Německém* Ondřej Stangl, Frant. Stangl; — ve *Vsi Nové* Blažej Mosser, Mat. Pöpel, rychtář Ondřej Pamprl; — v *Kamení* Řehoř Furtner, Mat. Walckho; — v *Kunrátově* rychtář Pavel Loffer, Jakub Cysam; — po 7 dospělých a s malými dětmi asi 9 členů rodiny: ve *Vamberce* Jan Sládek, v *Rychnově Německém* Mat. Jaxsch, ve *Vsi Nové* Martin Fischer, Jiří Schöpl; — až 9 dospělých a s malými dětmi přes 10 členů ve *Vsi Nové* Jiří Pöhl.¹⁾

Naopak v některých obcích bylo málo rodin, které měly t. č. více než 3 dospělé členy, menších dítek nepočítajice, i v městech, jako na př. r. 1652 v Unhošti z 38 osedlých měšťanů pouze jeden měl rodinu 4 členů od 12 let starší; v Lokti též od 12 let po 4 členech 14, po 5 jen 5 a po 6 členech toliko jeden (Kristian Graff).²⁾

Počet všech členů rodiny i s malými dětmi.

K takovým údajům, které jmenují pouze dospělé členy rodin, připočte se průměrný počet nedospělých dětí. Podle několika tehdejších soupisů a dle pozdějších sčítání v Čechách žije dětí do 6 let 15% čili $\frac{1}{7}$ celé rodiny, od nejmenších až do 10 let 25% = $\frac{1}{4}$ celé rodiny nebo $\frac{1}{3}$ počtu dospělých,³⁾ tedy průměrně u 3 dospělých 1, u 6 dospělých 2 menší děti a p.

Zvláště poučný doklad nejen k otázce počtu členů rodin a vůbec obyvatelstva, nýbrž i co ztratily Čechy kromě války ještě mnoho nenaselivosti náboženskou, dává seznam *exulantů* z panství Chrastavského (Grabstein), kteří pro víru odešli z vlasti do ciziny i s rodinami.

Z města *Chrastavy* opustilo vlast 30 měšťanů osedlých a 12 podruhů; z těch 30 bylo 5 rodin po 5 členech, 5 po 6 (Jiří Marsteller, Bart. Schefer, Jan Stöckler, Krištof Thomesz, Mik. Lindtner) a jedna 8 členů (Krištof Krezig);

ze vsi *Horní Chrastavy* 3 osedlí, z nich 2 po 5 členech rodiny;

¹⁾ Arcibiskupský archiv v Praze, Acta religionis fasc. I., soupisy osob, které byly u zpovědi velikonoční a které nebyly r. 1650; opisy v zemském archivu.

²⁾ Městský archiv v Unhošti a Lokti, opisy v zemském archivu.

³⁾ V *nové době* jest v Čechách *děti* na př. dle sčítání r. 1857 ze všech obyvatelů: do 6 let 14,2%, od 6—14 let 17,2%, úhrnem všech dětí do 14 let 31,4% obyvatelstva; roku 1900: děti do 10 let úhrnem 25,39%, tedy jedna čtvrtina obyvatelů; do 14 let 33,7%, tedy jedna třetina obyvatelů. (Naučný slovník Riegrův a nový Ottův: Čechy, sčítání r. 1900, Statistická příručka království Českého, I. vydání str. 16—22.)

z *Ullersdorfa* 12 sedláků a zahradníků a 4 podruzi; z nich 3 po 5 členech, 2 po 6 členech (Kr. Kastner, Bart. Vieze), 2 po 7 členech (Adam Scholze, Kr. Neumann) a jedna 8 členů (rychtář Kašpar Scholze, manželka jeho, 2 synové a 4 dcery);

z *Hrádku* 6 zahradníků: 2 po 5 členech, Pavel Schieze 6, Kašpar Brockhe 7, rychtář Matěj Volckert 8 členů rodiny;

z *Görsdorfu* 9 rodin, z nich 3 po 5 a jiné 3 po 6 členech (Kr. Schröer, Jan Würtig. Kr. Ratsch);

z *Döhnis* 5 osedlých a 1 podruh; 2 rodiny po 5 členech;

ze *Spittelgrundu* 5 osedlých a 1 podruh; 2 rodiny po 5 členech;

z *Ketten* 6 osedlých a 2 podruzi; 2 rodiny po 5 a jedna (sedlák Merten Meese) 7 členů;

z *Wetzwaldu* 24 osedlých, z nich 8 po 5 členech rodiny;

z *Weisskirchen* 11 osedlých, z nich 2 po 5 a 1 po 6 členech;

z *Horního Bertsdorfa* 4 osedlí, z nich 2 po 5, Jiří Wentzel 6 členů rodiny;

Pullendorf jinak Bullendorf opustili všichni osadníci, a ves zůstala t. č. pustá a prázdná.

Uhrnem opustilo rodnou zemi z těchto obcí 115 rodin osedlých mimo podruhy, a z nich bylo téměř polovice, které měly 5—8 členů (rodiče a 3—6 dětí), totiž:

5 členů 31 rodin čili 26%	7 členů 4 rodiny čili 3,4%
6 členů 13 rodin čili 11,3%	8 členů 3 rodiny čili 2,6%

dohromady 51 rodin četnějších čili 44,5% všech.¹⁾

Podobně četné byly nepochybně i rodiny, které zůstaly ve vlasti.

V *Pileticích* u Hradce Králové žilo r. 1650 v 6 osedlých domech 7 rodin: 3 po 3 členech (rodiče a 1 dítě), Jiříka Šandery 4 a Jana Pekárka 7 (rodiče, 2 dcery a 3 malí synové od 1—6 let); ostatní jen rodiče sami s čeledí, a 2 podruhyně samotny; úhrnem 31 lidí. Podle věku bylo:

děti do 6 let 5 = 16%	31—40 let 5 = 16%
až do 10 let 8 = 25,8%	41—50 let 5 = 16%
11—20 let 7 = 22,6%	přes 50 let 1 = 3%
21—30 let 5 = 16%	

V městě *Krumlově* (bez zámku počítáno) bylo r. 1653 všech obyvatelů 1914, z nich dětí malých do 12 let 395, t. j. 30,1%, větších dětí přes 12 let 253, t. j. 13,2%; úhrnem 648, čili 33,3% všech obyvatelů. Podruhů bylo 241 (83 mužských a 158 ženských) = 12%, čeledí 413 (165 muž. a 248 žen.) = 21% všech obyvatelů.²⁾

¹⁾ Arcibisk. archiv, Actorum religionis fasc. II., opis v zem. archivu.

²⁾ Catalogus generalis omnium personarum in civitate Crumloviensi ao. 1653, ve dvorském a státním archivu ve Vídni sign. 413 Oesterr. Acten. Geistl. Archiv, Jesitica ao. 1616—1736, opis pana archiváře Hynka Kollmanna.

c) Počet obyvatelů v domě i s čeledí a s podruhy.

Ony podrobné soupisy jmenující všechny obyvatele v každém domě, jsou velmi spolehlivým pramenem a dokladem ke studiu o počtu všech obyvatelů v obcích a k průměrnému počtu lidí na 1 dům, zvláště když rulle r. 1653—55 obsahuje popis Čechů dle domů a ne zároveň s počtem obyvatelů. Výsledek hodí se tím lépe ku srovnání s počtem obyvatelů (ne pouze »duší« aneb dospělých lidí) v pozdějších letech.

Uvedeme tytéž obce a krajiny, jako u rodin, aby patrnějším byl i rozdíl počtu členů rodin a počtu všech obyvatelů v jednotlivých domech a celkem v obci. Osady, kde nebyli podruzi jmenováni u hospodářů, u nichž bydleli, nýbrž dále zvláště pohromadě, jsou v přehledu také zvláště podány jen s čeledí, která jest vždy u hospodáře jmenována. Při výpočtu všech obyvatelů v jednotlivých obcích a průměru lidí na jeden dům jsou ovšem počítáni.

Obce:	Domy měly i s čeledí a s podruhy dospělých lidí:											úhrnem	
	4	5	6	7	8	9	11	12	15	těch domů	%		
m. Vamberk . . .	14	12	10	3	3	1	1	—	1	45	73·3		
Lupenice	2	2	5	—	—	—	—	—	—	9	60		
Rovná	3	1	1	—	—	—	—	—	—	5	38·5		
Merklovice . . .	3	1	1	—	—	—	—	—	—	5	16·7		
m. Rychnov N.	12	10	6	5	—	—	—	1	—	34	72·3		
Ves Nová	4	4	5	2	1	2	—	2	—	20	69		
Kamení	8	7	5	—	1	—	—	—	—	21	77·3		
Kunrátov	6	3	3	—	—	—	—	—	—	12	75		
Klažary	3	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50		
Oměnice	3	1	1	—	—	—	—	—	—	5	62·5		
Vejnice	3	—	—	1	—	—	—	—	—	4	80		
s č e l e d í													
Potštein	2	3	2	1	—	—	—	—	—	9	50		
Brná	2	2	1	—	—	—	—	—	—	4	44·4		
Podřezov	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2	18·2		
Záměly	5	1	1	—	—	—	—	—	—	7	70		
Sopotnice	9	4	2	1	—	—	—	—	—	16	35·6		
Rybná Česká . . .	2	4	—	—	1	—	—	—	—	7	35		

Přes 10 dospělých lidí měli v domě hospodářové v těch obcích: ve Vamberce Jan Tit 11: ve své rodině 6 a podruh 5; Václav Hýra 15: v rodině 5, 2 čelediny, 2 děvečky, a dva podruhové po 3 členech v rodině; v Rychnově Německém rychtář Petr Sperckher 12: v rodině 4, čeled 3 a podruzi 5; ve Vsi Nové po 12 dospělých lidech: Jan Jiří Schneider v rodině 4 a čeledi 5 mužských a 3 ženské; Jiří Schöpl v rodině 7 a čeledi 3 mužské a 2 ženské.

V zámcích a panských dvorech bylo ovšem více lidí, na př. v zámku na Starých Hradech u Libáně 19 dospělých, v tamním dvoře 11, v jiných až 14; v Oměnících s čeledí 15; ve Vamberském dvoře 37 dospělých lidí.¹⁾

Naopak v jiných obcích a krajinách jmenuje se t. č. méně, často i jen 2, 3 dospělí lidé v 1 domě.

Součet obyvatelů i s malými dětmi a s jinými obyvateli v obcích uvádí také několik soupisů z oné doby.

Na panství Hostinném (Arnau) dle potvrzení úřadu panského měly obce r. 1650 obyvatelů »velkých a malých přes 6 let«:

Prosečné	245 v 49 domech ²⁾	Olešnice Dolní	266 v 50 domech
Chotěvice	420 v 90 domech	Olešnice Prostř.	100 v 15 domech
Brounsnice Vrch.	240 v 57 domech	Olešnice Horní	180 v 33 domech

Obce na panství Friedlandském, připojené k sousedním osadám farním v Lužici, měly r. 1652 dle výkazu od panského úřadu všech obyvatelů »dospělých obého pohlaví« a »dětí pod 12 let.«³⁾

Obce	Obyvatelů				Obce	Obyvatelů			
	dospělých	dětí	úhrn	Domů osedl.		dospělých	dětí	úhrn	Domů osedl.
Hermisdorf	117	65	182	33	Wustung	112	37	149	30
Weigsdorf, díl . . .	104	12	116	30	Ebersdorf	26	4	30	9
Weigsdorf, léno . .	32	9	41	30	Göhe	26	8	34	10
Priedlanz	162	78	240	54	Görlitzheim	12	2	14	9
Lautsche	15	1	16	7	Wünschendorf . . .	189	85	274	38

celkem 1096 lidí: 795 dospělých = 72·5%, 301 děti pod 12 let = 27·5%.

Vypočítáme-li u těch osad, kolik obyvatelů vůbec připadalo v nich na jeden osedlý dům, nalezáme podobný úkaz, jako u »duší« dospělých, totiž že v mnohých bylo málo lidí, v jiných stejný neb i větší počet než později.

Průměrně z nich měly nejvíce lidí v jednom domě: 8 Vamberk, 7—8 Ves Nová, po 7 Olešnice Prostřední a Wünschendorf, po 6—7 Potštein, Záměly, Olešnice Dolní a Horní, Rychnov Německý a Kamení, po 5—6 Lupenice, Brná, Sopotnice, Rybná Česká, Prosečné, Chotěvice, Hermisdorf, Weigsdorf, Wustung, Kunrátov.

1) Počet lidí, kteří byli u zpovědi a svátost oltární při času velikonočním přijímali, z arcibiskupského archivu opisy v zemském archivu.

2) Z arcibiskupského archivu opisy v zemském archivu.

3) Počet osedlých domů se přidává z rulle č. 12, aby se mohl průměrný počet na 1 dům stanoviti.

Více lidí v jednom domě měly z nich tehdy než v pozdějších dobách, i než za našeho věku r. 1900 (jako jiné dle počtu »duši«, str. 94—96), zvláště v hornatých krajinách, na př.:

	r. 1650	r. 1900		r. 1652	r. 1900
Potštein	6	5	Hermsdorf	5·5	5
Záměly	6·7	6·2	Weigsdorf	5·2	4·2
Olešnice Prostř.	7	5	Wustung	5·3	4·6
Olešnice Horní .	6·2	6	Wünschendorf .	7	4·5
			Rychnov Německý	6	5·1
			Omlenice	5·4	4·8

Malý počet lidí v jednom domě přichází i tu obyčejně v osadách, kde žili většinou nebo všichni jen chudí chalupníci a zahradníci (domkáři). Dospělé děti jejich musely jinde sloužiti, a doma zůstali jen rodiče a nejmenší děti.

Větší počet bývá tehdy, jako jindy a podnes, v úrodnějších místech a v obcích, kde bylo sídlo vrchnosti, poplužní dvůr, hutí a větší závody panské a jiné.

Celkem jest tím zároveň zjištěno, že počet členů rodiny anebo lidí v 1 domě v Čechách nebyl tak malý, jak se někdy myslí a dle počtu duší odhaduje se počet obyvatelstva vůbec, nýbrž že byl přirozeně takový, jako v pozdějších letech, dokud byly podobné životní poměry lidu, ano že po válce někde bydlelo v 1 domě průměrně více lidí, než za naší doby. Za vražedné dlouhé války a nastalého moru bylo arci vůbec méně lidí.

Počet osedlých domů byl po válce malý, ale zachované rodiny, které ji přečkaly, podobně také dosti četné, jako celkem jindy, zvláště v krajinách, kde útrapy 30leté války byly poněkud menší, než v jiných.

Proto neúplný jest výpočet lidí, když se jen soudí dle počtu »duši« bez ohledu na počet domů téhož roku a na celkový počet obyvatelstva krajiny neb i celé země, jen dle jednotlivé obce nebo několika málo jich pouze v jedné krajině.

Spolehlivý průměrný počet lidí v celé zemi v 1 domě nebo rodině, když není určitých zpráv o tom, může se nalézt pouze, když se dovíme průměrného čísla jich ze všech stran celé země.

Co jsme dosud z různých krajin počítali, připadá na 1 dům v Čechách v oněch letech průměrně asi 6—7 osob, právě tolik, jako na Moravě v téže době, kde také jest velká rozmanitost v udání počtu lidí za 30leté války a po ní.¹⁾

¹⁾ Srovnej doklady v Moravě a jejích obvodech ve Slezsku po 30leté válce, str. 118—121; tentýž poměr 6—7 osob na 1 dům byl i po slezských válkách, str. 121.

Určitý výsledek se ukáže z dalšího badání.

Také v druhé polovici XVIII. století, též brzy po slezských válkách — jako popis rulle a počet duší z r. 1650—54 a r. 1671—72 po 30leté válce — kdy trvaly stejné poměry lidu poddaného, bylo průměrně tolik osob v 1 domě, na př. r. 1771: 2,493,878 obyvatelů, 389,135 domů, tedy 6·4 na jeden dům; r. 1782: 2,666,000 obyvatelů, 416,059 domů,¹⁾ také 6·4 na jeden dům.

Teprve později stoupal znenáhla počet lidí vůbec, když nebylo v Čechách takových dlouhých válek a hrozných následků jejich, bídy, hladu a moru, jako bylo za 30leté války a po ní.²⁾

15. O národnosti české a německé v Čechách po 30leté válce.

V popise r. 1653—55 jmenují se všichni držitelé domů osedlých i pustých neosazených; u těch, kteří ujali pustý dům, uveden jest i rok, kdy jej nově osadil. Rozeznávají se tu držitelé a jejich rodiny osedlé již za války a nově osedlí. Podle nich můžeme tehdy souditi i na jejich národnost: osedlých, starých a nových, po válce pustých i před válkou.

Není sice národnost výslovně u nich vytknuta; ale ještě v XVII. století nebyla ustálena jména rodinná a tím více ovšem i rodová.³⁾

Ještě v popise Čech r. 1653—55, jak čteme také zde u jednotlivých hospodářů na str. 48 a 60, nalazáme osedlé jen s pouhým jménem křesťním, a to nejen ve vesnicích, nýbrž i v městech, na př. v m. Kolinci u Klatov jmenuje se jeden Václav, ve Stožicích u Vodňan Linhart, Havel, jeden nový usedlý »Novák«,⁴⁾ nebo dvě křesťní jména: Jan Michal, Jan Pech (Petr), Jan Říha (Řehoř), Jan Simon, Jiřík Rudolf, Václav Ludvík.

Velmi často ve všech krajinách přidali k jménu křesťnímu, buď že byl z nich starší nebo mladší, buď jméno otcovo, jako na př. Jan Starší, Jan Mladší; Jan Adamců, Martin Janků, Havel Jirů, Tomáš Machů (Matěju nebo Martinů), Jan Mašků, Jan Matoušů, Jan Petřů, Martin Tomšů a j., zvláště když v obci byli dva nebo více osedlých téhož jména. Obyčejně přidali k jménu křesťnímu, čím osedlý byl (a jeho stav jest dále v rubrice »Handle a živnosti« opakován), na př. Jan Rychtář, Michal Rychtář, Jan Bečvář aneb Bednář, Daniel Rezník, Jan Tkadlec, Šimon Kadlec, Jan Krejčí, Řehoř Pekař, Urban

¹⁾ Riegger J. A., Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen, 1787, 1. sešit, str. 97 a násl.

²⁾ Tamtéž, Verzeichniss der Pesten, 10. sešit, str. 216 a násl.

³⁾ Mé pojednání v Časopise Matice moravské roku 1905: Neustálenost jmen rodinných a rodových v XVI. a na počátku XVII. století, s příklady z Čech a Moravy.

⁴⁾ Rulle čís. 21, list 337 a 629.

Truhlář, Jan Myslivec, Vavřinec Pojezdny, Jan Fyssmeyster, Jan Fojt, Vogt, Jan Richter, Altrichter, Schulz aneb Schultz atd.

Lidé dostali také jméno po domě čili »po střeše« (dle někdejšího držitele domu), neb odkud přišli, též kde právě sídleli, nebo dle zaměstnání a přezdívku.

Pokud tedy nebyla jména rodin a rodů ustálena a syn neměl již jména po otci a dostával nové jméno po svém zaměstnání, po domě neb od sousedů a j. jsou příjmení v českých obcích jen samá česká, v německých jen samá německá, v městech větších a ve smíšených obcích na hranici národnostní již míchaná. I můžeme proto dle jmen držitelů domů ještě v *oné době* souditi také na jejich národnost.

Souhlasí s tím i jména osad, tratí, polí, luk, lesů atd. Tato jsou ve staré době buď česká nebo německá, později sice, když se národnost v obci změnila, zkomolena druhou řečí, ale přece obyčejně původ slova, jména patrný.

Jména tratí na př. v *Outušicích*, v původně české obci u Plzně, kde však po 30leté válce žila většina osedlých německá, ale potom se zase počesťovala, jmenovaly se r. 1714 *trati polní*: na Okrouhlici, k Liticům (sousední vsi severozápadně), za Humny, k městu (Plzni, jemuž Outuše patřily), k Robčicům (Hrobčicům, sousední vsi jihozápadně), na Radyni (někdy hrad u Plzně), k Štěnovicům (sousední vsi jihovýchodně), v Lohošti, v Rybníčkách a »na Rybníčkách«, na Kameně, k pastuše; *louky*: k Robčicům, u řeky (Úhlavy), u vody, pod rybníčky, v rybníku, k Liticům, u dubu, u Radobšic (Radobyčic), k Štěnovicům, v Lohošti, k Radyni, Radyna, Ouvar;¹⁾ naopak v *Milíkově* na řece Mži u Stříbra, kde po 30leté válce zůstávaly toto město a poddané jeho vesnice českými, nebo již se počaly němčiti (viz o tom dále), jmenovali své tratě česky: na Dílcích, na Dolcích, za Příkopem, na Hůrce, na Chudobě, za mostem, Vražda a j.; avšak již r. 1714 se píše *trati polní*: »aufn Diltzen, aufn Doltzen neb aufn Dolitzen, hintern Příkopen, in Příkopen, auf der Hurka, aufn Plassischen Theilen, gegen der Kadischen, aufn Felsen, auf der Chudoba, hinter der Bruk«; — *louky*: »auf der Wražda, auf der Chudoba, in Kaduschen, hinter der Bruk, ober der Bruk«.²⁾

Rodinná a rodná jména se ustálila vůbec teprve až od popisu rulle, když se za berním účelem v dalších soupisech panství a obcí psali v první rubrice »hospodářové předešlí« nebo »za I. visitace«, t. j. v rullí r. 1653—55, a v druhé vedle »hospodáři nynější«. Od té doby zůstala ona jména osedlých rodinnými a stala se rodovými, jež máme podnes.

Jména po řemeslech a jiném zaměstnání nejsou vždy důkazem, že rod býval jiné národnosti, na př. v poněmčených a v českých kra-

¹⁾ Zem. archiv český, t. zv. Teresian katastr, rustikální odd., kraj Plzeňský, 41.

²⁾ Tamtéž, čís. 29.

jinách jména Bäcker, Becker nebo zkrácené Beck, psáno též jinak Peck, Binder, Fleischer, Fleischhauer, Schneider, Tischler nebo Schreiner, Weber a j. v.; někde je časem panští úředníci nebo nová německá vrchnost přeložili.

V *Čechách* po 30leté válce a do 2. polovice XVIII. století nedělal se při tom, pokud známo, úřední nátlak ani libovůle. Veškeré úřední jednání o rulle a změnách panství a statků vedlo se česky, ještě r. 1751, jak svědčí »Knihy pamětní ouřadu berničného« v zemském archivu. Na *Moravě* poněmčovalo se již dříve. Všechny takové soupisy r. 1669—79 i na ryze českých panstvích děly se již německy, a někde vrchnost nebo její úředníci překládali jména poddaných do němčiny.¹⁾

Popis v rullí r. 1653—55, zvláště když srovnáme jej s popisy panství a obcí r. 1713—19, kde jsou i všechny *trati* jmenovány u každého domu, jest proto *dobrý a věrný pramen i ke studiu národnostních poměrů v Čechách na konci 30leté války a po ní*, dle starých pustých domů i před válkou, jak v obcích i v jednotlivých krajinách tak i v celé zemi; lepší a věrnější nežli v naší nejnovější době udání t. zv. »obcovací řeči«, kdy v četných obcích jest počítáno za Němce množství lidí závislých, kteří německy ani nerozumějí a v této řeči obcovati nemohou.

Pozorování to ukázalo se pravdivým při studiu národnostních poměrů i na Moravě a v jejích obvodech ve Slezsku po 30leté válce u srovnání s poměry r. 1880, jak u jednotlivých ostrovů národnostních tak i u hranic sousedních zemí německých.²⁾ A také v Čechách vede k podobnému výsledku.

Ryze české krajiny jsou v širokém území středních Čech, ryze německé již tehdy u hranic sousedních zemí německých a v německém ostrově u Jihlavy a Svitav. Zcela německé bylo jen Loketsko a Chebsko. Ale velmi se promíchali obyvatelé obou národností v četných obcích podél národnostní hranice a kde se založily hutě a doły, a usazovali tam německé horníky (jako naopak v nové době za nedostatku německých horníků v německých dolech české horníky a dělníky); na př. u Krivoklátu, také v Hudlicích, mimo jiné rodinu Jungmannovu, z níž pocházel slavný český spisovatel Josef Jungmann.

Také ve větších městech českých přibýlo tehdy cizích osadníků, Němců, Vlachů a Francouzů; nejvíce byli to obchodníci, řemeslníci, hospodáři, někde také lékaři a lazebníci, jak bývá u nich v rubrice »Handle a živnosti« v rullí poznamenáno.

Ve *smíšených obcích*, v městech i vesnicích zajímavá a poučná jest, *jací lidé* byli nově osedlí a vůbec jaké *menšiny národnostní*, zdali sousedé, zámožnější měšťané, obchodníci a sedláci nebo chalupníci

¹⁾ Mé Mor. Slovensko, str. 83—84; podobně dáio se v Německu mnohým exulantům, zvláště u Berlína a v Drážďanech (Osvěta 1876 str. 339, 1887 str. 1095).

²⁾ Morava po 30leté válce, str. 149—186.

a chudší řemeslníci, zahradníci čili domkáři, kolik jich vůbec tvořilo menšinu a jaká změna stala se v obcích a krajinách později, kdy se počestili nebo poněmčili.

Někde tvořili menšinu vedle starousedlých sedláků chalupníci, jinde chalupníci a zahradníci i chudí domkáři a nádeníci beze všech pozemků; naopak jinde žil pouze bohatý sedlák jeden, dva, kteří se tu zakoupili nebo přiznili, — a časem se někde i celá obec změnila. —

Arci studium o národnosti na základě jmen osobních, dokud byla neustálena a jsou znakem i národnosti, vyžaduje bedlivé opatrnosti u mnohých jmen, aby se vlastní původ jmen osedlých zjistil.

Ryze česká nebo ryze německá, italská a francouzská, i když poněkud byla již v popise zkomolena od písarů méně znalých, lehko se vidí a počítají; ale obtíž někdy působí tehdejší moda v českých i německých městech, že *měnili neustálené jméno rodinné*. Některí své české nebo německé jméno pozměnili s latinskou nebo řeckou koncovkou nebo je podle významu jména přeložili do latiny nebo řečtiny, jak se to může stopovati ve starších knihách městských a v matrikách.

Dělali to nejen lidé studovaní, spisovatelé, umělci, kněží, učitelé, úředníci a j., nýbrž i řemeslníci a jiní obyvatelé. —

V následujícím *pohledu na změnu národnosti v několika různých obcích a krajinách podáváme* nejprve počet osedlých hospodářů r. 1653—55 dle jejich majetku (sousedů čili měšťanů a sedláků, chalupníků a zahradníků) a součet jich. Pusté nemohou se t. č. počítati, nýbrž jen pro dobu předešlou, zdali též u nich bývalo více nebo méně osedlých druhé národnosti; v poznámkách je proto na některých místech také jmenujeme.

Menšina se v každé obci taktéž uvádí, aby patrnější bylo, jací hospodáři ji tvořili, zdali zámožnější držitelé velkých usedlostí nebo chudší. K úhrnu přidán jest výpočet na % menšiny, aby se mohly také na mapě tehdejší hranice národnosti spolehlivě učiniti, jakož i další vzrůst neb úpadek menšiny v obci a v krajině zjistiti a srovnati do r. 1900.

Podrobné údaje o národnosti dle sčítání r. 1900 obsahuje »Lexikon obcí pro Čechy«, vydán c. k. statistickou ústřední komisí dle nynějších hejtmanství a soudních okresů, v abecedním pořádku všech obcí celé země »Batovcův Příruční místopis zemí koruny České Čech, Moravy a Slezska«, vydán r. 1907.

Pro jasnější přehled stojí pak udáno z výpočtu o národnosti v jednotlivých obcích, jak mnoho se změnilo, totiž *kolik % Čechů nebo Němců* v nich *od zoleté války přibylo* nebo *ubýlo*, a vedle naznačeno jest, *kteřé obce změnily se národnostně nejvíce*: č. znamená, že tehdy německá neb poněmčená osada do r. 1900 stala se opět českou, n. bývalá česká osada německou, čn. obec r. 1900 většinou česká, nč. obec většinou německá.

Z *dokladů* uvádíme pro úsporu místa jen některé o menšinách. Velké písmeno u postupného čísla jest začáteční písmeno obce; s. = sousedé, měštané a sedláci starousedlí, n. os. = nově osedlí hospodáři, ch. = chalupníci, z. = zahradníci (domkáři).

Za příklad jest tu několik obcí ve středních Čechách u Prahy a Krivoklátu, na východě u národnostního ostrova u Štok a Jihlavy, dále podél národnostních hranic na jihu u Jindřichova Hradce a Budějovic, na západě u Plzně a na severu od Doks k Liberci:

Národnost česká a německá:

Panství:	Roku 1653—55									Do r. 1900		
	osedlí				menšina					menšiny		
	sous.	chal.	zahr.	úhrn	sous.	chal.	zahr.	úhrn	%	přibylo %	ubýlo %	změna obcí
Obce : menšina												
Střední Čechy.												
U Prahy:												
České obce: Němců												
Břevnov ¹⁾	3	14	2	19	2	1	—	3	15	—	14	
Đáblice ²⁾	8	—	—	8	2	—	—	2	25	—	25	
Křivoklát:												
České obce:												
Hudlice ³⁾	16	13	—	29	4	4	—	8	27	—	27	
Hracholusky	—	11	—	11	—	4	—	4	36	—	36	
Lány	4	4	—	8	1	2	—	3	37	—	36	
Řeňčov	16	1	—	17	3	1	—	4	23	—	23	
Lužná ⁴⁾	12	4	—	16	5	—	—	5	31	—	31	
Mutějovice	19	4	—	23	6	—	—	6	26	—	26	
Nesuchyně	20	1	—	21	5	—	—	5	23	—	23	
Milostín ⁵⁾	7	1	—	8	3	—	—	3	37	—	37	
Německé obce: Čechů												
Svaté Hory (Svatá) ⁶⁾	—	6	—	6	—	2	—	2	33	67	—	č.
Broumy	5	13	—	18	1	3	—	4	22	78	—	č.
při Huti sklenné u Broum ⁷⁾	1	—	7	8	—	—	—	—	100	—	—	č.

¹⁾ B. s. Jan Jiří z Keldenwigu, Jonáš Sskoliaster, Kryštof Lederer.

²⁾ D. s. Meysnar, Lampach.

³⁾ H. s. Ssnapauff, Jan Jungkmann, Kateřina Ssererová, Bach; ch. Frydrych Forsst, Jakub Pater, Merhaud, Fabel.

⁴⁾ L. s. Tramffeld, Abendtmayer; n. os. Bregl, Koreyzl, Mayr.

⁵⁾ M. s. Heymergk; n. os. Haych, Seywerth.

⁶⁾ Sv. H. Češi: ch. Brozd, Uhlřř; Němci: Perner, Nahmon, Jungk, Hylibrand.

⁷⁾ B. s. Horný; ch. Kotřčal, Klamperna, Žalud.

Národnost česká a německá:

Panství: Obce : menšina	Roku 1653—55									Dor. 1900			
	osedlí				menšina					menšiny			
	sous.	chal.	zahr.	úhrn	sous.	chal.	zahr.	úhrn	o/o	přibýlo o/o	ubýlo o/o	změna znamen obcí	
Východní Čechy.													
král. m. Brod Německý:													
České obce: Němců													
m. Bělá	25	5	11	41	8	1	1	10	23	—	23		
Kojetín	12	—	—	12	4	—	—	4	33	—	33		
Něm. obec: Čechů													
Suchá 1)	8	—	—	8	3	—	—	3	37	63	—	č.	
Polná:													
České obce: Němců													
m. Přibyslav	23	18	36	77	6	—	3	9	11	—	11		
Věžnice Horní	11	4	—	15	6	1	—	7	46	—	45		
Sírákov	13	3	3	19	5	1	1	7	36	—	36		
Poděšín	9	3	—	12	4	—	—	4	33	—	33		
Losenice	26	3	11	40	7	1	4	12	30	—	30		
Hory Stříbrné	—	—	19	19	—	—	—	6	6	31	—	31	
Německá: Čechů													
Věžnice Dolní	15	3	—	18	8	2	—	10	55	—	25		
Střítež a Štoky:													
České obce: Němců													
m. Štoky	13	3	11	27	9	1	—	10	37	52	—	n.	
Střítež 2)	10	—	4	14	5	—	1	6	42	29	—	nč.	
Pozovice 3)	7	—	—	7	1	—	—	1	14	84	—	n.	
Něm. obce: Čechů													
Dobronín	14	1	—	15	4	1	—	5	33	—	5		
Dvory Nové	10	—	—	10	4	—	—	4	40	—	15		
Petrovice	15	—	1	16	3	—	—	3	18	—	1		
Šejdov 4)	10	—	3	13	3	—	3	6	46	51	—	č.	
Kochanov 5)	5	1	—	6	1	—	—	1	16	84	—	č.	
Jižní Čechy.													
Němců													
M. Hradec Jindřichův	73	111	229	413	29	39	83	151	36	—	30		
jeho vesnice české:													
Olešná Německá 6)	18	6	—	24	2	1	—	3	12	—	12		

1) S. s. Nykl, Neypaur, Neytenssek, Tentzl, Mutl.

2) Stř. s. Tomandl, Springsfeld, Koppel, Dang, n. os. Streichsbier.

3) P. s. Jiřík Jaklů.

4) Š. s. Vít Matějův, Černý, Tkadlec; z. Jan Tkadlec, Jiřík Tesař, Valentin Punčochář (nejso uvedeni jakožto řemeslníci; pusté statky: Pospíchalův, Nebakorův a Pospíšilův).

5) K. jeden s. Václav Čech (pustý Ambrožův).

6) O. N. s. Freipawr, Sslemr; ch. Jackl.

Panství: Obce : menšina	Roku 1653—55									Dor. 1900			
	osedlí				menšina					menšiny			
	sous.	chal.	zahr.	úhrn	sous.	chal.	zahr.	úhrn	o/o	přibýlo o/o	ubýlo o/o	změna obcí	
Skrýchov 1)	9	1	—	10	2	1	—	3	30	—	30		
panství J. Hradecké:													
Jarošov 2)	23	5	8	36	5	1	—	6	16	—	16		
Radvinov	16	—	1	17	6	—	—	6	35	8	—	čn.	
Blažejov	10	1	2	13	4	1	—	5	38	50	—	n.	
Pernarečky	19	2	3	24	5	—	—	5	20	—	20		
Sedla 3)	17	2	14	33	2	2	5	9	27	61	—	n.	
Člunek	27	—	7	34	15	—	1	16	47	—	47	č.	
Něm. obce: Čechů													
Hostějoves 4)	5	—	—	5	2	—	—	2	40	60	—	č.	
Rosička 5)	5	—	—	5	2	—	—	2	40	60	—	č.	
Dvorce 6)	6	—	3	9	2	—	—	2	22	78	—		
Otín	29	2	1	32	10	1	—	11	34	—	14		
m. Číměř	28	13	9	50	8	4	5	17	34	—	34		
Buk	31	—	6	37	8	—	2	10	26	—	10		
Radouňka	14	1	2	17	3	—	1	4	23	27	—	čn.	
král. m. Budějovice:													
jeho vesnice č.: Němců													
Dasny 7)	6	—	1	7	—	2	—	2	28	—	28		
Strubec	6	1	—	7	4	1	—	5	43	—	43		
Doudleby	—	—	10	10	—	3	3	3	30	—	30		
Dvory Kněžské	5	—	—	5	1	—	—	1	20	—	—		
Hora Lincova	5	—	—	5	2	—	—	2	40	—	23		
německé: Čechů													
Dvory Čtyry 8)	6	—	—	6	2	—	—	2	33	51	—	č.	
Dvory Haklovy	9	1	—	10	3	1	—	4	40	8	—	nč.	
Vrbny	5	—	4	9	1	—	2	3	33	16	—	nč.	
Mladá 9)	8	—	—	8	3	—	—	3	37	25	—	č.	
Hlinsko	9	—	1	10	5	—	—	5	50	—	28	nč.	

1) Sk. s. Kobr, Ssyczner; ch. Alžběta Fydlerová.

2) I. s. Longin, Greifenpart, Froster, dva Geist; ch. Rogdl.

3) S. s. Lancz, Kholler; ch. Saurychtr, Sstekl; z. Hansl, Padl, Jordl, Hychl, Sswarcz.

4) H. s. Fuchs, Ramfl, Kotr.

5) R. s. Pegdi, dva jménem Hauser.

6) Dv. s. Petřů, Pavlů.

7) Das. s. Geill, Grögrbawr.

8) Dv. Ct. s. Došků, Vávřů.

9) Dv. H. s. Ondřej Blažků, Vlach, Záhoř; ch. Jan Blažků.

Panství: Obce : menšina	Roku 1653—55								Do r. 1900			
	osedlí				menšina				menšiny			
	sous.	chal.	zahr.	úhrn	sous.	chal.	zahr.	úhrn	o/o	přibýlo o/o	ubýlo o/o	změna obcť
Západní Čechy.												
Král. m. Plzeň:												
České obce: Němců												
Dýšina ¹⁾	15	—	—	15	6	—	—	6	40	—	40	
Senec ²⁾	5	—	—	5	2	—	—	2	40	—	40	
Ejovice	5	3	—	8	2	1	—	3	37	—	37	
Lobze ³⁾	8	2	—	10	3	2	—	5	50	—	49	
Černice ⁴⁾	7	5	—	12	2	1	—	3	25	—	25	
Radobyčice	10	—	—	10	5	—	—	5	50	—	50	
Doudlebsce	7	—	—	7	2	—	—	2	28	—	28	
Něm. obce: Čechů												
Outušice ⁵⁾	10	—	—	10	4	—	—	4	40	60	—	č.
Bolevec ⁶⁾	9	—	—	9	2	—	—	2	22	78	—	>
Skvrňany	15	1	—	16	7	—	—	7	43	57	—	>
Plasy:												
České obce: Němců												
Kačerov	2	7	7	16	—	4	3	7	43	—	43	
Nynice ⁷⁾	6	4	—	10	3	—	—	3	30	—	30	
Břiza Německá ⁸⁾	9	3	—	12	2	2	—	4	33	—	32	
Břiza Vrchní	11	—	—	11	2	—	—	2	18	—	14	
Něm. obce: Čechů												
Hromnice	6	2	—	8	2	1	—	3	37	63	—	č.
Žichlice	6	1	—	7	1	—	—	1	14	86	—	>
Král. město Stříbro												
České obce: Němců												
Sytno ⁹⁾	8	1	—	9	3	1	—	4	44	42	—	nč.
Těchlovice	16	—	1	17	5	—	—	5	29	61	—	n.
Sulislavy ¹⁰⁾	7	2	5	14	2	3	7	50	—	20	čn.	
Svinná	4	—	—	4	1	—	—	1	25	46	—	nč.
Butov	4	1	—	5	1	1	—	2	40	54	—	n.

¹⁾ D. s. Kúslein, Czyngl, Zoll, Urban Ssott, Jan Ssot, Wiczl.

²⁾ S. s. Galb, Heyrath.

³⁾ Š. s. Ssomogl, Köpfl, Adam Fleischhansz; ch. Jan Stieff, Tiburtius Colles.

⁴⁾ Č. s. Bündl, n. os. Haszman; ch. n. os. Stekl (pusté domy: Auer, Stoger)

⁵⁾ O. Češi jen s. Ambrož Koukolik, Jan Bartoň.

⁶⁾ B. s. Jan Stehlik, Matouš Wicze, Vlasák, n. os. Lukáš Stehlik.

⁷⁾ N. s. Krafft, Gerstner, Schmiedtpeter.

⁸⁾ B. N. s. Martin Honomichel, Paul Hüll; ch. Paul Nucz, Jiřík Greif.

⁹⁾ Syt. s. Markl, Lobenstein, Pechtner; ch. Ssimon Sstefan.

¹⁰⁾ Sul. většina sedláků byli Čechové (Hromada, Čulík, Vorta, Suda, Butryan); Němci: 2 s. Vít Geuger, Günczl; ch. Schneidenwind, Schmidt; z. Kreudl, Spiegl, Holzhenner.

Panství: Obce : menšina	Roku 1653—55								Do r. 1900						
	osedlí				menšina				menšiny						
	sous.	chal.	zahr.	úhrn	sous.	chal.	zahr.	úhrn	o/o	přibýlo o/o	ubýlo o/o	změna obcť			
Milíkov ¹⁾															
Otročin	4	2	—	6	2	—	—	2	—	—	2	23	67	—	n.
Vrbice ²⁾	7	1	—	8	2	—	—	2	—	—	2	25	75	—	>
Kladruby:															
České obce: Němců															
Milevo ³⁾	8	—	—	8	3	—	—	3	—	—	3	37	63	—	>
Zhoř ⁴⁾	20	—	—	20	7	—	—	7	—	—	7	35	65	—	>
Miřevice ⁵⁾	6	—	—	6	2	—	—	2	—	—	2	33	67	—	>
Týn (Horšovský):															
České obce:															
Kvičovice	13	2	—	15	5	1	—	6	—	—	6	40	—	40	č.
Medná	9	2	—	11	4	1	—	5	—	—	5	45	55	—	n.
Hlohová	14	8	9	31	4	1	7	12	38	—	38	—	38	č.	
Semošice	16	—	9	25	6	—	4	10	40	60	—	60	—	n.	
Neměnice ⁶⁾	9	—	—	9	3	—	—	3	33	67	—	67	—	>	
Ostromeč	15	—	1	16	6	—	1	7	43	—	43	—	43	č.	
Poděvousy	7	5	—	12	4	1	—	5	41	—	41	—	41	č.	
Chrastavice (Chrastnice) ⁷⁾	18	—	2	20	5	—	1	5	30	—	30	—	30	>	
Něm. obce: Čechů															
Kebřany	9	1	1	11	3	1	—	4	36	—	36	—	36	n.	
Opotec	9	1	—	10	4	1	—	5	50	—	50	—	50	>	
Staňkov ⁸⁾	11	—	2	13	3	—	2	5	38	47	—	47	—	č.	
Severní Čechy.															
Doksy:															
Něm. obce: Čechů															
m. Doksy	23	23	31	77	7	7	5	19	24	—	24	—	24	—	
m. Dubá	21	32	—	53	3	6	—	9	17	—	16	—	16	—	
Záměstí ⁹⁾	2	5	—	7	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	č.
Lhota	5	1	—	6	—	—	—	—	—	—	—	100	—	—	>

¹⁾ M. s. Friedl, Koderhut, (pustá chal. Haydl).

²⁾ V. jen s. Jan Herbig.

³⁾ Mil. s. Ssrepl, Ritter, Bier.

⁴⁾ Z. s. Sieber Bartoň a Pavel, Schleicher Vondra a Míchal, Kalb, Steffel Jiřík a Jan.

⁵⁾ Miř. s. Mötl, Schriener.

⁶⁾ N. s. Anderle Matěj a Jan, Tainer.

⁷⁾ Ch. s. dva Waychert, Mottl, Alena Baarin, Scharbach; z. Axamyt.

⁸⁾ St. s. Král. Petepský, Pavlík; z. Strachota, Žáček.

⁹⁾ Z. s. Altman, Reger; chalupníci a ve Lhotě všichni Němci.

Panství: Obce: menšina	Roku 1653-55									Do r. 1900		
	osedlí				menšina					menšiny		
	sous.	chál.	zahr.	úhra	sous.	chál.	zahr.	úhra	%	přibýlo ‰	ubýlo ‰	změna obcí
Voděradý ¹⁾	7	3	—	10	—	1	—	1	10	90	—	č.
Hradiště Mnichovo:												
České obce: Němců												
m. Bakov	12	27	12	51	6	10	3	19	37	—	37	
Bojetice ²⁾	6	—	—	6	3	—	—	3	50	—	50	
Podhradí	—	6	—	6	—	3	—	3	50	—	50	
Chudoplesy ³⁾	3	1	—	4	2	—	—	2	50	—	50	
Dalešice	6	—	—	6	3	—	—	3	50	—	50	
Bělá Malá ⁴⁾	7	1	—	8	3	1	—	4	50	—	50	
Zvířetice	5	—	—	5	2	—	—	2	40	—	37	
Kost:												
m. Sobotka	18	7	54	79	6	1	10	17	21	—	21	
ves Předměstí ⁵⁾	6	2	—	8	3	—	—	3	37	—	37	
Podkostí ⁶⁾	5	—	8	13	2	—	2	4	30	—	30	
Březno	9	2	3	14	5	1	1	7	50	—	50	
Čalovice	5	1	—	6	3	—	—	3	50	—	50	
Mrkvojedy	3	2	1	6	1	2	—	3	50	—	50	
Osek	8	3	1	12	3	2	1	6	50	—	50	
Něm. obce: Čechů												
Kdanice ⁷⁾	1	4	—	5	—	—	—	—	100	—	—	č.
Spíšov	4	1	1	6	1	1	—	2	33	67	—	>
Skála Malá:												
Česká obec: Němců												
Sněhovice	8	4	2	14	4	2	—	6	43	—	43	
Něm. obec: Čechů												
Bobov	3	2	—	5	1	1	—	2	40	60	—	č.
Liberec:												
Růžodol ⁸⁾	18	2	1	21	3	1	—	4	19	1	—	nč.
Kunnersdorf	6	5	7	18	—	3	2	5	27	—	27	n.

¹⁾ V. ch. Šašek (pusté: s. Šašovský a ch. Horáckovská).

²⁾ B. s. Warf, Gruntman, Welflová.

³⁾ Ch. s. Schlegel, Fretzl.

⁴⁾ B. M. s. Lichtenpach, Aster, Franková; ch. Kraybich.

⁵⁾ Př. s. Wolprecht, Orit, Tergman.

⁶⁾ Podk. s. Bittner, Lammel; z. Linhart, Schweydlar.

⁷⁾ K. sami Němci: s. Kelbich; ch. Fotter, Wolprecht, Raymon, Pechl.

⁸⁾ R. s. Ryjek, Piška (Pisska), Adam Eliška (Elysska); ch. Talovic (Talowitz).

V Krumlově v městě a v zámku r. 1653 počítalo se všech osob i s čeledí a s podruhy 2010, z nich pouhých Čechů 29 = 1·4%, značných česky a německy 163 = 8·1%, úhrnem obou 192 = 9·5%; Němců, kteří trochu česky uměli, 66 = 3·2%, pouhých Němců 1752 = 87%¹⁾ (podle osobních jmen držitelů domů, 347 osedlých, bylo Čechů 42 t. j. 12% všech, více než poměrně s čeledí a s podruhy); v nové době r. 1900: obyvatelů 8676, z nich Čechů 1317 = 15·1%, Němců 7317 = 84·3%.

Když pak rostla menšina a přibývalo nových osadníků druhé národnosti, dělo se jako za nové doby, že chtěli nabytí moci větší v obci a v kostele.

V městě *Stříbrě* u Plzně na př. chtěla německá menšina, aby uvedena byla němčina také při službách Božích. Nejprve jim děkan povolil dobrovolně čtení německého evangelia, potom při slavnostech německé kázání, ale nechtěl své nástupce k tomu zavazovati. V »příznávající tabelli« r. 1719 proto napsal, když vyjmenoval »Počet duší k zpovědi schopných« z města, 6 vesnic a 2 mlýnů: »Místa všecka jmenovaná jsou česká, z které příčiny kázání v jazyku toliko českým při všech kostelích se činí. Jestli pak k slavnosti nějaký kazatel německý se pozve, je děkana vůle dobrá, však povinnost žádná, což při slavnostech k rozmmožení pobožnosti sem několikrát sám učinil, však beze vší potomkův mých praescripti aneb toho povinnosti. Ten toliko obyčej je, po evangelium českém evangelium německé také přečísti.«²⁾

Ale v nové době zůstaly české jen »Sulislavy« s německou menšinou; ostatní obce mají tam většinu německou dle »obcovací řeči«, kdežto naopak dále u Plzně některé obce se počestily.

Jména starousedlých v takové obci ukazují na původ jejich, na praotce a národnost jejich.

V nové době, kdy se za následujících století děly změny, někdy i násilné, jako v XVII. století v příčině náboženské v Čechách a na Moravě, tak později zvláště od 2. polovice XVIII. století v národnosti, a mnozí lidé, hlavně závislí nebo dlouho v obcích jiné národnosti bydlící, nebo po sňatku Čecha s Němkyní nebo naopak, původní národnost buď sami již změnili nebo jejich děti a potomci, není arci všude jméno rodinné a rodné určitou známkou národnosti; ale přece ukazuje obyčejně na někdejší původ.³⁾ —

¹⁾ Catalogus generalis omnium personarum in civitate Crumloviensi ao. 1653 ve dvorském a státním archivu ve Vídni, výpis pana archiváře Hynka Kollmanna, jenž podal o tom bližší zprávu v časopise Zvonu r. 1908.

²⁾ Zem. archiv český, t. zv. Teres. katastr, rustikální odd., kraj Plzeňský, 29.

³⁾ Zajímavým dokladem k tomu jest osud Čejče, českofrancouzské osady na Moravě na císařském panství Hodonském, někdy pustého městečka, pak nově osazené Čechy a Francouzi, jak se měnili a jsou nyní Čechy-Slováky, ale jména svá francouzská zachovali, ačkoliv je nyní píší dle výslovnosti, ne s pravopisem francouzským. (Moravské Slovensko, str. 157—161 s plánem osady.)

Jaké změny se děly potom v jednotlivých usedlostech, obcích, panstvích a celém království Českém, podávají nám věrné zprávy úřední popisy na začátku XVIII. století a r. 1749—50, o nichž pojednáme později samostatným článkem.

Památky tyto dílem doplňují, co není v popise Čech r. 1653—55 soustavně podáno, dílem obsahují jiné věci, jako o poměrech lidu poddaného k vrchnostem, o veškerém majetku panském, o farách, školách, dobročinných ústavech a j. v.

Všechny tyto prameny poskytují ovšem také výborné látky k místopisům a k rozličným studiím odborným.

Na základě onoho původního popisu a jiných pramenů historických pracuje se pomocí zemského archivu větší dílo o Čechách po 30leté válce. I děkuji veškerému zemskému výboru království Českého za svolení k tomu, velectnému panu řediteli archivu Dru Vojtěchu J. Nováčkovi, pánům úředníkům archivu, jmenovitě universitnímu docentu panu Dru Kamilu Kroftovi, a kdo pomáhá vypisovati z pramenů, nejvíce filosof pan Václav Václ, za jejich laskavou ochotu.

Archiv v Simancasu.

Příspěvek ke kritice zpráv španělských vyslanců.

Napsal Dr. Josef Borovička.

Archiv a jeho dějiny. Když na jaře minulého roku zemský výbor království Českého usnesl se vyslat mne do Španělska, abych v tamějších archivech shledal materiál potřebný pro vydávání nejbližších svazků *Sněmů českých*, jedné z publikací zemského archivu (výnos zemského výboru ze dne 23. března 1909 č. 35.989), uplynulo skoro plné půlstoletí od té doby, co ve španělském archivu v Simancasu objeven bohatý pramen ku poznání českých dějin nové doby. Tenkrát, roku 1860 a 1861, mladý učenec český Antonín Gindely, který rok na to stal se prvním archivářem zemským, v Simancasu dokončoval již svou velkou tříletou cestu po archivech evropských, aby připravil se k vypsání světové politiky v první polovici XVII. století. Navrátil se do Prahy — byl tehdy ještě středoškolským profesorem, a dlouhý pobyt v cizině umožněn mu státní podporou, zvláště na přímluvu Josefa svob. pána Helferta — pomýšlel Gindely netoliko na to, aby zpracoval výtěžek svého archivního studia o dějinách doby Rudolfovy a třicetileté války, nýbrž chtěl také výzkum svůj učinit přístupným pramennou publikací pro léta 1600—1648, neboť byla to věru znamenitá kořist, co přivezl s sebou z archivů vídeňských, z Mnichova, Bernburgu, Bruselu, Haagu, Paříže, Simancasu a Drážďan. Hned na počátku roku 1862 předložil Gindely o tom návrh vídeňské akademii nauk. V článku, kterým odůvodňoval svůj plán, *Meine Forschungen in fremden und einheimischen Archiven*¹⁾ — je to vlastně přehled politické situace evropské v první polovici XVII. století — vykládá, že publikace jeho bude tvořit kanon pro dějiny let 1600—1648 a vliv každého státu na všeobecné události bude v ní vylíčen vyčerpávajícím způsobem z různých archivů; sbírka ta bude obsahovat 12 svazků formátu *Fontes rerum austriacarum*, o 30—36 tisko-

¹⁾ Sitzber. Wiener Akademie. Phil. hist. Classe 1862, XXXIX, 3—17.

vých arších; budou z ní však vyloučeny kusy české, které vydá, jak doufal Gindely, království České svým nákladem pohromadě tak, aby bohemica nepozbyla svého významu a neztratila se v díle s programem tak všeobecným. Vídeňská akademie přistoupila na Gindelyův návrh a rozhodla se vydat jeho sbírku svým nákladem (zasedání ze dne 17. července 1862). Ku provedení tohoto rozsáhlého podniku však nikdy nedošlo, nevím z jakých důvodů. Z pozůstalosti Gindelyovy dostal se do zemského archivu materiál, o kterém mluví ve svém návrhu, i všechno to, co nasbíral na pozdějších výzkumných cestách, podnikaných nákladem země. Tvoří pěknou sbírku o padesáti sešitech kvartového formátu a mnoha kartonech s opisy. Valnou částí jsou to jen výpisky a výtahy pro vlastní potřebu spisovatelovu, mnohdy velmi neúplné a kusé. Zdá se, že Gindely ještě v pozdějších letech přece jen pomýšlel na publikování aspoň nějaké části své archivní práce: dával si přepisovat svoje vlastní opisy, někdy nedosti čitelné, jakoby k tisku. Tolik je však jisto, že dnes nikdo neodvážá se z opisů Gindelyových něco vydávat, i když neosvojí si tak přísné zásady ediční jako nynější vydavatelé *Sněmů českých*. A tak bylo by nutno zřeknutí se pro nejbližší svazky *Sněmů pramenů simancaských*, které, dle ukázek otiskovaných v *Briefe und Akten*²⁾ zdály se ještě bohatší, než dalo se soudit z pozůstalosti Gindelyovy, kdyby zemský výbor nebyl umožnil badatelskou cestu do Španěl. Tímto pak zahraničním výzkumem archivním domnívá se zemský archiv, že pokračuje v díle ne-li začatém, tedy aspoň naznačeném Gindelym, ve kterém vidí nejen svého prvního chefa, nýbrž vedle Palackého i tvůrce svého pracovního programu.

Gindely ve Španělsku navštívil toliko archiv v Simancasu, který sice pro dějiny evropské politiky v XVI. a XVII. století je jistě nejdůležitější, avšak není ani jediný, ani snad největší. Neboť Španělsko je země velikých a bohatých archivů;³⁾ to je také snad jediný

²⁾ V dílu VI. a následujících.

³⁾ O španělských archivech všeobecně jednají: *Martinez Alcubillo*, *Diccionario de la administración española*, I, 537 a násl. Článek *archivos*; *Rafael Altamira y Crevea*, *De historia y arte* str. 57—106; *Francisco Martin Arrabel*, *Archivos españoles, su origen y su historia*, Madrid 1892; *Floranes*, *Disertación historica sobre los archivos de España*, rukopisné dílo v akademii historické v Madridě; oficiální zprávy v zaniklé již revui archivní *Anuario del Cuerpo facultativo de Archiveros* etc. a nynější obnovené *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*; *Langlois et Stein*, *Les archives de l'histoire de France*, 695—706 Espagne. Také někteří zahraniční badatelé, kteří měli větší vědeckou misi ve Španělsku, podali o svém badání zprávy, jež mají namnoze všeobecně informační cenu. Tak na př. *Isidoro Carimi*, *Gli archivi e le biblioteche di Spagna*, 1884; *Th. Bussemaker*, *Verslag van een voorlooping onderzoek te Lissabon, Sevilla, Madrid, Escorial, Simancas en Brussel naar Archivalia belangrijk voor de Geschiedenis van Nederland*, 1905; *William R. Shepherd*, *Guide to the Materials for the History of the United States in Spanish*

dobrý účinek přílišného byrokratismu a centralismu státní moci, velmi silně a záhy utužené.

Nejmoderněji vypravený a nejlépe umístěný archiv španělský *archivo histórico nacional v Madridě*⁴⁾ (od roku 1896 v budově národní bibliotéky a museí) nemá pro zemi význam centrálního archivu, jakým je pro Francii Archives nationales v Paříži nebo pro Anglii Public Record Office v Londýně. Je to umělý výtvar XIX. století (1866) a byl určen původně, aby přejal akta zrušených klášterův; později přistoupily i jiné fondy, na př. některých nejvyšších dvorův a rad královských, po válce se Spojenými Státy severoamerickými akta zrušeného tehdy ministerstva zámořských osad a pod. Pro politické dějiny (sección IX, Papeles de Estado) cená jeho je dosti nahodilá, jak plyne z jeho neorganického vzniku (na př. mezi akty vyloučenými z centrálního archivu v Alcalá de Henares, které tam byly postoupeny z ministerstva pokroku (Ministerio de Fomento de la secretaría de Estado), najdou se koncepty korespondence vyslance španělského při císařském dvoře ve Vídni, hraběte de Oñate, s dvorem madridským, originály a koncepty instrukcí a ověřovacích listů pro jeho proponované poselství do Uher r. 1611, nějaký list vyslance D. Guilléna de San Clemente a pod.), značnější je teprve pro dobu Bourbonův. Pro styky Španělska s cizinou v době převahy jeho v Evropě, a tedy také i pro styk s našimi zeměmi, důležitost mají akta rytířských řádů sv. Jakuba s mečem, řádu Alcántarského, Calatravského, Monteského a řádu zlatého rouna (orden del Tison de oro); kdežto ovšem španělská genealogie vidí v aktech těch velmi bohatý pramen pro studium šlechtických rodů domácích, zahraničnímu badateli, který sleduje společenský a politický vliv španělské moci ve své zemi, stačí zjistit, komu dostalo se od katolického krále těchto vyznamenání a které komendy byly s nimi spojeny. Soupisy přijetí do rytířských řádů s udáním komendy jsou vydány;⁵⁾ ostatní akta řádová jsou téměř nepřístupna.

Archives, 1907; *Rudolf Beer*, *Handschriftenschatze Spaniens. Bericht über eine im Auftrage der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in den Jahren 1886—1888 durchgeführte Forschungsreise, Sitzber. Wiener Akad. Phil. hist. Classe*, sv. 124, 125, 126, 128, 129 (také samostatně) všimá si předem rukopisův, avšak udává pokud možno úplnou bibliografii i archivův.

⁴⁾ Srv. kromě uvedených děl všeobecných *Vignau y Ballester*, *El archivo histórico nacional de Madrid, Revue de bibliothèques*, 1900, str. 1—39. Mimo starý *Inventario de los fondos ó procedencias del Archivo histórico nacional*, Madrid 1871 (výťah z Revisty) je vydáno tiskem několik inventářů k jednotlivým oddílům.

⁵⁾ *Indice de pruebas de los caballeros que han vestido el hábito de Santiago desde el año 1501 hasta la fecha formado por D. Vicente Vignau y D. Francisco R. de Uhagón*, Madrid 1901; *Índice de pruebas... de Calatrava, Alcántara y Montesa desde el siglo XVI. hasta la fecha*, Madrid 1903. Pro řád zlatého rouna je listkový katalog dle jmen.

Většina cizincův, kteří pro svoje studie v novověkých dějinách odhodlají se přestoupit hory Pyrenejské — mimo Američany, kteří pro historii své vlasti vyhledávají po výtce *indický archiv v Seville*⁶⁾ — obrátí kroky svoje do Simancasu a cesta ta mnohému badateli poskytne titul slávy pro jeho vědeckou práci, jako tomu bylo u Gindelyho, nebo aspoň pro jeho život; neboť archiv tamější je jeden z nejznamenitějších archivův evropských, obsahující na 33 milionů dokumentů z doby světovládného postavení Španělska, kdy poloostrov iberský byl z předních činitelů politiky světové.

Simancas sám — fiel y vencedora, věrný a vítězný — dle souhlasného svědectví všech historikův, kteří kdy jej navštívili, ať již na delší dobu, jak vyžadovala povaha jejich studií, či snad po nějakém dnu dali se jeho nehostinností zastrašit, je velmi bídná vesnice asi o 300 staveních a 1200 obyvatel. Ať přijdete z kterékoli strany po silnici, která je buď strašně prášivá nebo strašně blátivá, zjeví se vám na ostrohu příkré spadajícím k řece Pisuerze a na protější straně opírajícím se o kamenitou, pustou stráň — el páramo — skupina domků sešlého vzhledu, jimž dominují masivní věže pevného hradu a vysoká loď rozlehlého kostela. Pohled ten, zvláště zdola od řeky, nepostrádá malebnosti, ale to je velmi malou útěchou pro toho, kdo je přinucen meškat delší část roku ve zdech simancaských. Staré hradby osady poněmáhlu se rozpadávají věkem — jen skalní stěna proti řece je dosud pevná — nebo sousedům slouží za dobrý stavební materiál. Několik domů na pěkném náměstí, kde tančívá se za letních dnův a nocí, je vystavěno z kamene, ostatní obydlí sedláků jsou z vepřovic — což dodává celé vesnici zvláštně zbarvený starodávný vzhled — a vypadají nachýleně, jako by je někdo ze spodu podstrkával; jen štíty erbovní, tepané mříže balkonův a těžké kované dvěře na některých příbytcích svědčí o někdejší zámožnosti a blahobytu. Nevěřili byste jinak kronikářům, kteří vám o tom vypravují, když proplétáte se dnes úzkými, křivolakými a neschůdnými uličkami mezi rozbitými chalupami. A tak pouze starý most přes Pisuergu o sedmi obloucích, gotický kostel, kde odpočívá jeden z prvních chefův archivu, Diego de Ayala, zakladatel dynastie simancaských archivářův až do pol. XIX. stol., a mohutný hrad v přísném slohu Filipa II., přeměněný v archiv, jsou jedinými znamenitostmi místa. A podobně i celé okolí je stejně nevlídné. Pisuerga vyschne brzo pod úpalem slunečním a netěší pak již sedat pod vysokými stromy, které vroubí její břehy. El pinar, věčně zelený háj piniový, táhnoucí se po levém

⁶⁾ Archivo general de Indias, archiv pro zámořské osady španělské, byl zřízen koncem XVIII. století (1785), kdy dán rozkaz, aby všechny dokumenty týkající se Indií byly posílány do Seville; obsahuje na 40.000 fascikulův; srv. *J. Villa-Amil y Castro*, Breve reseña histórica descriptiva del Archivo general de Indias y noticia de sus principales documentos, Sevilla 1884 a j.

břehu řeky, nedá mnoho stínu — je skrze něj vidět — a procházka v jeho písčové půdě beze vsí zeleně spíš vás unaví než osvěží. Jinak kol dokola jednotvárné kamenité vrchy bez jediného stromku a ptáka střídají se pravidelně s málo úrodnými poli, scházejícími vinicemi, úhory a sporými pastvisky, po velkou část roku sluncem spálenými: přísný a tvrdý, typicky kastilský kraj. A jaký kraj, takový i život. V Simancasu žije se starobyle a těžce jako v osadě, která upadá, neboť vinice, do nedávna největší bohatství celého kraje, zle byly navštíveny révokazem a chudoba zřejmě se rozmáhá. O komfortu, třeba jen dosti mírném, a ukájení sebe jednodušších kulturních nezbytností nemůže být téměř ani řeči pro nedostatečné komunikační prostředky. Způsob živobytí, kterému se musí přizpůsobit každý, kdo chce setrvat nějaký čas ve vesnici, je velmi primitivní. Je nutno vzít za vděk podivnou, pro cizince nezvyklou stravou, protože v ničem není výběru, ani za drahé peníze v jediné zájezdni hospodě, kde možno přebývat, ani u jediného souseda, který bere badatele na byt. Změna k lepšímu, která od několika let nastala v Simancasu, záleží v tom, že nečištěným olejem, na němž připravují se všechny pokrmy, již se nesvití; je zavedeno totiž v celém okolí elektrické světlo. Jinak vše zůstalo při starém. A tak krátce, cizinec, chce-li zde zůstat déle, musí se oprostít, a pak vděčná vzpomínka osadníků na dlouho nebude mu odepřena. Za takových velmi prcstých podmínek životních i podnebí, které zde, jako v celé Kastilii, je velmi drsné, snáší se obtížně: po krátké jarní době přijde téměř bez přechodu žár léta a deštivý podzim velmi záhy vystřídán je citelnou zimou; pro vedra, která neuleví mnohdy ani za nocí, není možno téměř opouštět stavení po značnou část roku, a ve druhé půli rádi budete ohřívát zkřehlé údy nad pávní se žhavým uhlím, jediným oteplovacím prostředkem, nebo v posteli. A tu není divu, že leckdo, aby unikl bydlení v této vesnici, dá přednost pobytu ve Valladolidu, živém a pěkném městě, kde najde evropské pohodlí i vše ostatní, a že denně dvakrát měří silnici z města do Simancasu (11—12 km.), ačkoli nutno přiznat, že tato cesta, ať jakkoli provedena, v úpalu slunečním a prachu nebo blátu nepatří jistě k příjemnostem. Ovšem, ani styk s archiváři, jichž vrozená úslužnost a laskavost nesnese nejmenší výtky,⁷⁾ nepodává žádoucích vznětův na delší dobu, neboť přirozeno, že v tomto odlehlém zákoutí věnují se zcela svým zájmům velmi různým a velmi odlišným mnohdy od vědecké práce nebo archivářského povolání. A tak pobyt v Simancasu, protáhne-li se déle a neprijdou-li cizí badatelé, může se změnit v osamělost časem dosti tíživou.

⁷⁾ *D. Julián Paz y Espeso* je nyní chefem archivu a není to pouze akt povinné zdvořilosti, jmenují-li ho spolu s *D. Sebastianem L. Polanem*, kteří mi při mých studích byli velmi nápomocni. Jsem jim za ledacos vděčen a rád na ně vzpomínám.

Simancas⁸⁾ má velmi starou historii. Římská osada Septimancia ležela na vojenské silnici z Meridy do Zaragozy. Za panství gotského nedaické okolí bylo sídlem králův. Ale hlavně teprve reconquista, doba znovudobývání poloostrova na Arabech, vyzdvihla strategický význam Simancasu, pevnosti na hranicích Leonu, o kterou bylo sváděno mnoho bojův. Když pak po dobytí Toleda dostala se do rukou křesťanů, zůstávala stále věrnou králi a koruně v občanských válkách a vzpourách; i v době velkého zápasu obcí s mocí královskou (comuneros 1520—1521) držel Simancas, takřka ve středu odboje, s Karlem V. a byl mocnou oporou zbraní královských. Tenkrát dostalo se Simancasu za odměnu hrdého titulu *fiel y vencedor*. Brzo na to dějiny Simancasu nabývají zcela jiné tvárnosti, která trvale zaručuje jeho význam v učeném světě: zdi, které do té doby vzdorovaly útokům nepřátel nebo střehly znamenité vězně, nadále přechovávají hory papíru státní agendy světové říše španělské. Simancas jako osada i jako hrad stává se bezvýznamným a jeho dějiny pokračují v dějinách archivu.

Myšlenku kardinála Jimeneza de Cisneros a Karla V., přeměnit hrad simancaský v archiv, provedl Filip II. Podmínky vnější k tomu byly dány tím, že koncem století XV. přešel castillo do rukou katolických králův a stal se majetkem koruny; jeho poloha byla k tomu tehdy velmi vhodná, jen 2 míle od Valladolidu, královské residence. První rozkazy umístit dokumenty, které se toho času chovaly na zámku La Mota (Medina del Campo) a v Segovii, byly dány roku 1540 a 1543; r. 1545 jmenován archivářem Antonio Catalan a adaptační práce řízeny Alfonsem de Berruguete. Avšak teprve Filip II.,

⁸⁾ Historii Simancasu a prvních badatelů v archivu na základě vlastních pramenných studií naposled vypsál G. Constant, Simancas, Revue historique, 1908, tome XCVI, volume supplémentaire, str. 50—68. První badatel zahraniční M. Gachard prvnímú svazku svojí publikace Correspondance de Philippe II. sur les affaires de Pays-Bas, 1848, předeslal obsáhlý úvod o dějinách a obsahu archivu, zvláště vzhledem k dějinám belgickým: Notice historique et descriptive des archives royales de Simancas, str. 1—176; v díle Gachardově pokračuje H. Louchay, který rovněž psal o Simancasu: Les archives de Simancas, Revue de bibliothèques et archives de Belgique, t. V., a Les archives de Simancas au point de vue de l'histoire des Pays-Bas au XVIIe siècle, Extrait des Bulletins de la Commission royale d'histoire de Belgique, 1906, t. LXXV, str. 1—45. Se španělské strany bylo psáno o Simancasu: Fr. Romero de Castilla y Peroso, Apuntes históricos sobre el archivo general de Simancas, Madrid, 1873; Fr. Diaz y Sanchez, Guía de la villa y archivo de Simancas, Madrid, 1885; L. Pérez Rubin, Excursiones Vamba-Simancas, Valladolid, 1904. Srovnej dále P. Boissonade, Les archives de Navarre à Pampelune et les archives de castille au Chateau de Simancas, Nouvelles Archives de missions scientifiques, I, 1891, str. 201—241; Gindely vypsál svoje vzpomínky na Simancas v článku: Von Archiven zu Archiven, Archivalische Zeitschrift, 1881, VI, str. 260—271, a setník Paldus, který byl r. 1897 vyslán c. a. k. válečným archivem ve Vídni, aby sebral materiál pro dějiny války o dědictví rakouské, v knížce: Simancas und sein Archiv. Erinnerungen an Spanien, 1909, str. 39.

veliký podporovatel věd a umění a příznivec duchovního života ve Španělsku vůbec, uskutečnil záměr otcův v plném rozsahu a dal bezpečný základ k tomu, čím je nyní archiv v Simancasu, t. j. jednotným organickým archivem španělské státní centrální správy pro určité období. Po svém návratu z Nizozemí (1559) nařídil Filip II., aby contadores mayores bez odkladu a výmluv vydali licenciátovi Bribieskovi⁹⁾ všechny papíry, které nebyly nezbytně potřebné k vyřizování běžné agendy. Přísným dozorem nad pečlivým prováděním rozkazů podařila se králi Filipovi věc opravdu nesnadná: v Simancasu nebyly toliko soustředěny dokumenty, které až do té doby byly roztroušeny v rukou všemožných úředníkův, státních i jiných sekretářů, královských rádcův a vyslancův, nýbrž tehdy již, daleko dříve než v ostatní Evropě, poněnáhu pronikl ve Španělsku názor, že státní papíry nejsou soukromým majetkem těch, v jejich rukou bylo vedení té které záležitosti, ale majetkem státu, a že státníci jsou povinni po skončení své činnosti odvést státu všechny své úřední dokumenty; není ovšem pochyby, že brzké proniknutí tohoto názoru bylo umožněno pokročilým byrokratismem a centralisací španělské státní správy. Diegovi de Ayala svěřen úkol uspořádat a roztrždit papíry, které zatím byly do archivu poslány, a přední architekti španělští tehdejší doby měli provésti potřebné adaptace na starém hradě: slavná jména — Juan de Herrera, stavitel Escorialu, Juan de Salamanca, Gaspar de Vega, Francisco de Mora, Pedro de Mazuecos a jiní — pojí se ku přestavbě kastellu, který tenkrát dostal nynější svou podobu. Také pozdější králové, zvláště Filip III., Filip IV., Karel III. a Filip V. po příkladu Filipa II. venovali svou přízeň archivu v Simancasu. Archiv vzrůstal nejen organicky, i nové fondy časem přibývaly — tak ještě v polovici minulého století rozmnožen o akta inkvisiční — a také na vnitřní práci archivářskou, pořádání a katalogisování, bylo pamatováno. Po Diegovi de Ayala dlužno vzpomenout aspoň D. Antonia de Hoyos z doby krále Filipa IV. a jeho inventářův¹⁰⁾ a pak z počátku XIX. století nového rozdělení archiválií na sekce. Tehdy (1817) D. Tomas González, kanovník z Plasencie, a D. José Reguera

⁹⁾ Po Catalanovi přišel Bribiesca Muñatones; když pak Bribiesca byl poslán do Peru, nastoupili licenciát Sanz a Ayala. Po smrti Sanzově Diego de Ayala zůstal jediným správcem archivu.

¹⁰⁾ Kopie inventářů Hoyosových, které byly v Simancasu, jsou nyní v Paříži v národní bibliotéce, kam byly zaslány spolu s archiváliemi v době invase. Národní bibliotéka v Madridě chová pod signaturou S. 49 (= 6377) Inventario de los papeles del Consejo de Estado misivo que ay en los reales Archivos de Simancas hecho por Don Antonio de Hoyos... por mandado del Rey n. s. D. Philippe IV, en Simancas a quinze de Julio 1630; je to originál inventáře státního sekretářství zasláný Filipovi IV. o 310 listech. Část tohoto inventáře, týkající se Flander, otiskl Gachard v příloze k svojí publikaci. Jiný inventář státních papírů, týkajících se styků španělského dvora s Římem, pro léta 1486 až 1612 uveřejnil v Bulletins de la Commission Royale d'histoire, 1854, str. 197—268.

byli pověřeni úkolem organisovat archiv; uspořádání Gonzálezovo, zvláště oddílu *Estado a Patrimonio real*, dosud tvoří základ a jeho katalogy podporují práci badatelskou.¹¹⁾

Idylla, které se těšil archiv i osada Simancas až do minulého století, — ze všech historikův a kronikářů španělských byl Gerónimo de Zurita (doba Karla V. a Filipa II.) asi jediný, který mohl užít archivu před jeho otevřením v polovici století; jinak sloužil výhradně jen účelům státním — byla přerušena invasí francouzskou. R. 1809 kastell byl obsazen posádkou a zůstal v její moci po celou dobu francouzských operací v Kastilii. Vojáci měli přísné rozkazy nakládat šetrně s archiváliemi, neboť Napoleon pojal myšlenku universálního archivu v Paříži, který by usnadnil práci badatelův, a archiv simancaský měl jej obohatit právě tak, jako se již stalo s archivem vídeňským a vatikánským. Roku 1811 bylo převezeno do Francie na 8000 fasciklův, avšak pádem Napoleonovým zmařen byl záměr a odvezené archiválie vráceny nazpět do Španěl mimo ty, které se týkají po výteč dějin francouzských (na 300 svazků).¹²⁾

Leckterý z badatelův, který byl nucen meškat delší dobu v Simancasu, již lítoval, že projekt Napoleonův nebyl uskutečněn, neboť poloha a hlavně způsob života v osadě činí archiv pro mnohé dosud nedostupným. Již v XVII. (1633) a XVIII. (1726) století uznávali vládcové španělští potřebu přenést hlavní archiv země do residence, v polovici minulého století byl plán umístit jej v Escorialu (50 km od

¹¹⁾ Rukopisné inventáře Gonzálezovy — jmenují nejdůležitější z roku 1819: *Inventario manual de los papeles de la Secretaría y Consejo de Estado en este real Archivo de Simancas, hecho de nuevo por D. Thomás González etc.* — i pozdější jsou badatelům k dispozici. — Část rukopisných inventářův uveřejnil Carini v druhém svazku svého díla *Gli archivi etc.*, str. 336—508. Velmi užitečný přehled všech archiválií simancaských podává *Diaz Sanchez* v uvedeném spise. Srovnej také *Romero de Castilla y Peroso*, *Extracto de los Inventarios y fondos de Simancas, uveřejněný v Revista de Ciencias históricas v Barceloně.* — Nynější chef *D. Julián Paz* připravuje nové podrobnější katalogy jednotlivých fondů, které vyjdou během času v orgánu španělských archivů, biblioték a museí. První svazek již byl uveřejněn: *Archivo de Simancas. Catálogo I. Diversos de Castilla (Cámara de Castilla) redactado por D. Julián Paz*; obsahuje věci čistě španělské. Má taky již v rukopise hotový katalog státního sekretářství zpracovaný po způsobu francouzských inventářův archivních a rád by jej publikoval v některé světové řeči, protože není naděje na brzké vydání španělské; bylo by to jistě velkým ziskem pro historii. Srv. též *Inventaire des requêtes privées du Conseil Suprême de Flandre et de Bourgogne (XVII. siècle) par D. Julián Paz avec une introduction par H. Lonchay, Bruxelles, 1907, str. 106 (281—384 des Bulletins de la Commission Royale d'histoire de Belgique).*

¹²⁾ Srv. *M. Gachard, Notice sur la collection de Archives de Simancas qui est conservée aux Archives de l'Empire à Paris. Bulletins de la Commission Royale d'histoire 1862, str. 9—78; D. Julián Paz, La misión Tirán en España y los documentos de Simancas existentes en París, Revista de archivos etc., X, 410—428; Revista z roku 1877.*

Madridu, s dobrým železničním spojením) a později (1883) projednávána aspoň publicisticky otázka, zda nebylo by možno k tomu účelu užít bývalé university v Alcalá de Henares, kde v paláci arcibiskupů toledských od r. 1858 je *archivo general central*.¹³⁾ Avšak všechny tyto záměry setkávají se s obtížemi, které hraničí na nemožnost provedení. Nyní počítá se s elektrickou dráhou, která povede z Valladolidu přes Simancas na Tordesillas; ta umožní příhodné bydlení v městě a zbaví badatele nuceného pobytu v Simancasu a již tím učiní archiv snadněji přístupným a povznese jeho návštěvu. Ostatně dlužno uznat, že zřízením svazu Cuerpo de Archiveros a jeho ustavením v Simancasu (1859)¹⁴⁾ mnoho stesků prvních badatelů po otevření archivu za liberální éry (1843) pozbylo svého ostří, pokud ovšem bylo to v moci jednotlivcův. Avšak i když dnes již badatelům nemrzou v archivu prsty a archiváři nečiní svévolné obtíže, mnoho zůstalo při primitivních poměrech, jako tomu bylo na začátku nové éry. Tak na př. knihovna a literární pomůcky pro tak veliký archiv jsou zcela nedostatečné; scházejí nejen publikace zahraniční, které čerpaly ze Simancasu, ale schází i *Colección de documentos inéditos para la historia de España*, sbírka, která téměř výhradně otiskuje materiál simancaský.

Bylo by, myslím, zbytečno podrobně rozebírat jednotlivé fondy, z nichž archiv se skládá, uložené nyní v celém hradě, v 56 sálech. Většina z nich nemá zajímavosti pro toho, kdo nepracuje v dějinách speciálně španělských, a to jsou skoro všichni zahraniční badatelé, kteří navštíví Simancas. Vypočítávám tedy prostě jednotlivé části archivu, jak je uvádí ve své knize D. Francisco Diaz Sanchez, s udáním počtů fasciklův (legajo) a doby, z které pocházejí; připomínám však ještě jednou, jak snad také již vysvitlo z přehledu historického, že vlastní archiv začíná teprve pro dobu od scelení říše za králů katoli-

¹³⁾ *Archivo general central* v Alcalá de Henares je archiv převážně moderní, pokračování archivu v Simancasu; je rozdělen na dvě sekce: historickou a administrativní. Srv. *Carini, Gli archivi etc. I, 71—99.* Jako příloha Revisty vyšla část inventáře: *Catálogo de cuentas de la Administración pública, existentes en el Archivo general central por D. Julio Melgares Marin.* — K vůli úplnosti jmenuji ještě jeden z předních archivů španělských *archivo general de la Corona de Aragón v Barceloně*, jeden z nejbohatších archivů pro dějiny středověké vůbec; v. o něm v úvodu k *Finkeově* edici *Acta Aragonensia I*, kde je uvedena také příslušná literatura. Co možno v něm hledat pro naši historii, srv. referát *Sustáv ČCH, XIV, 218* násil.

¹⁴⁾ Archivy, bibliotéky a archeologická musea ve Španělsku jsou zorganizována ve společný svaz Cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, který se řídí svými statuty. Pro archivy platí statut z roku 1901: *Reglamento para el régimen y gobierno de los Archivos del Estado servidos por el Cuerpo facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos aprobado por el Real decreto de 22 de Noviembre de 1901. Edición oficial. Madrid 1901.* Badatel dobře se z něho poučí o zařazení archivů ve Španělech. Podobně vydán téhož roku statut pro bibliotéky a musea.

ckých a hlavně od nastoupení vlády Habsburské ve Španělsku, ačkoliv ovšem v některých fondech jsou archiválie značně starší, zachované aspoň ojediněle.

- I. Casa Real, 691 leg., doba 1093—1851.
- II. Cámara de Castilla, 5352 leg., doba 1238—1700.
- III. Consejo Real de Castilla, 680 leg., doba 1475—1621.
- IV. Estado, Secretaría de Estado, 8132 leg., doba 1265—1833.
- V. Gracia y Justicia, 1676 leg., doba 569—1813.
- VI. Guerra, 11.287 leg., doba 1386—1830.
- VII. Hacienda, 37.563 leg., doba 1400—1832.
- VIII. Inquisición, Consejo Supremo de Aragón y Castilla, 4511 leg., doba 1488—1820.
- IX. Italia, 2796 leg., doba 1402—1705.
- X. Marina, 824 leg., doba 1633—1786.

Celkem 79.278 svazkův.

Nejvíce studován, a hlavně cizími badateli, je oddíl *Secretaría de Estado*; je také nejlépe uspořádán. Státní sekretářství představuje agendu nynějšího ministerstva zahraničních záležitostí, v kterémžto smyslu užívá se tohoto názvu až doposud. Obsahuje tedy 1. instrukce a listy královny (despachos) pro vyslance při cizích dvorech, 2. zprávy vyslancův (cartas) a vše, co zároveň posílali k španělskému dvoru se svými relacemi, jako na př. noviny, opisy cizích relací a pod., 3. protokoly státní rady o zprávách vyslaneckých (consultas).¹⁵⁾ *Secretaría* v archivu rozdělena je dle zemí, má tedy oddíl Francia, Inglaterra, Alemania atd. Zprávy o českých událostech v nejširším slova smyslu, o stycích Habsburků španělských s rakouskými a o politice španělské v říši německé a zemích rakouských vůbec najdou se v oddělení Alemania mezi zprávami vyslanců z Němce, roztroušeně také ve zprávách jiných vyslancův, jak totiž která událost vzbudila všeobecnější zájem, neboť všichni španělští vyslanci udržovali mezi sebou čilou korespondenci, jak ještě vyložím. Dle rozkazu daného pro moje badání, počal jsem svazky z roku 1605 a dospěl jsem postupně až před českou revolucí, r. 1617, kdy po odchodu Dona Baltasara de Zúñiga vyslancem španělským při dvoře císařském stal se hrabě de Oñate. Probral jsem však za svého pobytu v Simancasu také řadu fasciklů z let předcházejících, a to od r. 1605 nazpět až do roku 1592 a také jiná léta, i z pozdější doby.

Pro mezinárodní styky Španělska s ostatní Evropou najde se také materiál v oddílu *Casa real* a sice v sekci *Patronato real antiguo*; obsahuje hlavně rodinné smlouvy a rozdělen rovněž dle zemí.

Co bylo by možno hledat v oddílu *Hacienda* (finance), o tom se ještě zmíním později.

¹⁵⁾ O tom o všem pojednám v další části této studie.

Vypisují z katalogu Gonzálezova oddíl *Secretaría de Estado, Alemania*. *L. m.* (legajo moderno) znamená signaturu fasciklů novou, *L. a.* (legajo antiguo) signaturu starou. Nové fascikly vznikly prostě tím, že několik fasciklů starých při posledním pořádku svázáno pod společnými kartonovými deskami v jeden fascikl velký. Jinak však ponecháno také staré rozdělení, které se již vžilo v literatuře historické, a proto uvádím obojí signaturu.¹⁶⁾

Cartas de Alemania			Cartas de Alemania		
L. m.	L. a.	Rok	L. m.	L. a.	Rok
272	635	až do roku 1531	286	673	1570—1575
	636	1532		674	1575
	637	1533—1539		675	1576
273	638	1540—1541	287	676	1576
	639	1542—1543		677	1576
274	640	1544	288	678	1572—1573
	641	1545		679	1577
	642	1546		680	1577
275	643	1546	289	681	1577
	644	1547—1548		682	1578
	645	1549—1550		683	1578
276	646	1551	290	684	1578
	647	1552		685	1578
	648	1552		686	1578
277	649	1552—1558	291	687	1579
	650	1559—1561		688	1580—1581
	651	1562		689	1582
278	652	1563—1564	292	690	1583
	653	1565		691	1583
	654	1566		692	1584—1586
279	655	1566	293	693	1587
	656	1567		694	1588
	657	1567		695	1588
280	658	1568	294	696	1589—1590
	659	1568—1569		697	1590
	660	1569		698	1591
281	661	1569	295	699	1592
	662	1569		700	1593
	663	1570		701	1594
282	664	1570	296	702	1595
	665	1570		703	1596
	666	1571		704	1597
283	667	1572	297	705	1598
	668	1572		706	1599—1600
	669	1573		707	1600—1603
284	670	1573	298	708	1603—1605
	671	1574		709	1606—1611
	672	1575		710	1612—1616

¹⁶⁾ Akta nejsou naprosto přesně od sebe oddělena, ve fasciklu konsult najdou se také zprávy vyslancův a pod.

<i>Cartas de Alemania</i>			<i>Consultas originales de oficio</i>		
L. m.	L. a.	Rok	L. m.	L. a.	Rok
300	711 712	1617—1618 1619	915	2323 2324	1600—1609 1610—1612
			916	2325 2326 2327	1613—1614 1615—1617 1618—1625
			945	2402	1620—1621
977	2492 2493	1605—1606 1607	<i>Minutas de despachos para Alemania</i>		
978	2494 2495 2496	1608 1609 1610			
979	2497 2498	1611 1612			
980	2499 2500 2501 2502	1613 1614 1615 1616	963	2449 2450	1586—1591 1592—1599
981	2503 2504 2505	1618 1619 1620	964	2451 2452	1600—1605 1602—1611
			965	2453 2454 2455	1612—1613 1613—1620 1629

Výzkum archivu v Simancasu. Belgičan *M. Gachard* byl první učenec, který přešel Pyreneje a objevil simancaský archiv pro historickou vědu ostatní Evropy (1843).¹⁾ Hlavním výsledkem jeho studia v Simancasu byla monumentální publikace *Correspondance de Philippe II. sur les affaires des Pays-Bas* (1559—1577) v 5 svazcích (Bruxelles 1848 a násl.), a pak 31 svazek opisů listin, týkajících se Flander (až do roku 1598), které byly pořizeny dle jeho udání. Ve vydávání pramenů k dějinám Nizozemí za vlády španělských Habsburků, které z rozkazu vlády započal Gachard, bude se pokračovat, a profesor *H. Lonchay* od řady let v letních měsících v Simancasu koná přípravné práce. Po Gachardovi přišli jiní a během let, zvláště když přístup do archivu přestal být spojen s takovými obtížemi, jako tomu bylo na počátku, navštívili Simancas badatelé z celé Evropy, Ameriky i Asie, a byla by dlouhá řada jmen, kdybych chtěl uvést všechny, kdož pracovali od té doby v archivu tamějším, a vypočítat všechna díla a studie, v nichž bylo užito archiválií simancaských. Sotva by se mi to podařilo, a nemám také touhu po po-

¹⁾ O svých zkušenostech a strastech v španělských archivech psal Gachard sám v úvodu ke korespondenci Filipově a Constant v uvedeném článku.

dobné bibliografické úplnosti.²⁾ Chci se zmínit jen o některých edicích všeobecnější důležitosti, neboť při archivu tak velikého významu a bohatství, jakým se honosí Simancas, daleko větší cenu nežli jednotlivé práce má soustavný výzkum archivu pro určité období, pro určitý předmět a pod., jehož výsledky pak se uloží v pramenné edici.

Výzkum Simancasu pro dějiny anglické je daleko rozsáhlejší než podnik Gachardův. Počátek svůj má v iniciativě soukromé: Němec *G. A. Bergenroth*³⁾ roku 1860 přišel do Simancasu, aby svůj nepokojný a dobrodružný život zakončil klidným badáním archivním. Navštívil Španělsko, chtěje pokračovat ve studiích k dějinám Tudorovců, započatých v londýnském archivu Record Office. Zprávami, které časem podával o své práci v londýnském Atheneu, upozorněn byl na něj tehdejší Master of the Rolls Sir John Romilly a anglické kruhy historické, a brzo na to Record Commission svěřila mu vydávání pramenů k dějinám styků Anglie a Španěl od doby Jindřicha VII (1485). V krátké době vyšel prací Bergenrothovou první díl této rozsáhlé publikace *Calendar of Letters, Despatches and State Papers relating to the Negotiations between England and Spain, preserved in the Archives at Simancas and elsewhere* (Vol. I., London 1862). Bergenroth ztrávil práci v Simancasu deset let — dosud žije v přívětivé vzpomínce vesničanův — a ve Španělsku také skončil svůj bludný život (zemřel v Madridě 1869). Dílo jeho nalezlo pokračovatele, kteří rozšířili svůj program i na mimošpanělské archivy, hlavně Vídeň a Brusel. Byl to *Pascual de Gayangos* (dohromady se svazky Bergenrothovými 7 dílů, 1862—1899) a pak *Martin A. S. Hume* (4 svazky až do r. 1603).

Tomuto anglickému podniku, který je jen malou částí Record Publications, nedá se po bok postavit nijaká edice z archivu v Simancasu, která by se jí jen trochu rovnala aspoň rozsahem nebo významem, kdyžť již anglickému způsobu vydávání novověkých pramenů dlužno činit základní výtky.⁴⁾ Francouzi nepocítují potřebu publikace španělských papírů příliš živě, neboť archiválie simancaské, které obsahují materiál pro styky Francie a Španělska, mají od doby Napoleonovy doma v Paříži v Archives nationales, a pokusy, počaté s německé strany, nebo které aspoň týkaly se hlavně německých dějin, nebyly uskutečněny.

²⁾ Diaz y Sanchez ve své knize o archivu simancaském uvádí na konci alfabetický seznam badatelů s velmi nepřesným a nespolehlivým udáním předmětu jejich studia; seznam ten jde ovšem jen do doby vydání spisu (1885), zprávy o ostatních návštěvnících najdou se v registratuře archivu (buscas).

³⁾ Viz o něm článek v Allgemeine Deutsche Biographie a Dictionary of National Biography; o Simancasu a svojí práci psal Bergenroth sám v úvodu k I. dílu své edice.

⁴⁾ Srv. na př. *Kybal*, Jindřich IV. a Evropa v letech 1609—1610 str. 57 násl.

O neprovedeném záměru *A. Gindelyho*,⁵⁾ pátého v řadě cizích badatelů, který hodlal svoje objevy simancaské uveřejnit ve sbírce se širším programem, byla již řeč; nicméně však Gindelymu patří sláva, že byl první, kdož užil španělských archiválií ku pracím většího slohu (*Rudolf II. und seine Zeit, Geschichte des dreissigjährigen Krieges*), třeba nemohl historickou vědu obohatit také zamýšlenou svou publikací pramennou. Hned po Gindelym přišel do Simancasu *Vilém Maurenbrecher* a za svého dlouhého a pracovitého pobytu (od června 1862 do září 1863) nasbíral tam tolik materiálu, že mu stačil na celý život. Avšak ani jemu nepodařilo se uskutečnit velkou edici simancaských dokumentů: jeho životní dílo o katolické reformaci, které mělo počínat přechodem vlády s Karla V. na jeho syna, jehož hlavní osu měla tvořit osobnost Filipova a kromě toho mělo být doplněno obsáhlou sbírkou španělských státních papírů k německým dějinám od roku 1555, zůstalo torsem. Akta státního archivu v Simancasu, která otiskl jako přílohy ke knize *Karl V. und die deutschen Protestanten 1545—1555* (Düsseldorf 1865, strana 1*—184*), jsou vlastně jen úvodem k jeho proponovanému dílu. Maurenbrecherových výtahův a opisů ze Simancasu užili *A. von Druffel* a *K. Brandt* ve IV. a *W. Goetz* v V. díle (pro léta 1556 až 1576) sbírky vydávané mnichovskou akademií *Briefe und Akten zur Geschichte des XVI. Jahrhunderts* (München 1896, 1898). Mnichovská akademie to také byla, která podnikla opět výzkum archivu v Simancasu pro dějiny německé asi 20 let po badání Maurenbrechrově. *K. Mayr Deisinger* sbíral z jejího rozkazu španělský materiál pro velkolepou publikaci *Briefe und Akten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges in den Zeiten des vorwaltenden Einflusses der Wittelsbacher* a uveřejnil jej ve svazku VI. (Vom Reichstag 1608 bis zur Gründung der Liga, München 1895) a následujících; Mayr zpracoval španělské papíry i v dílech, které sám nevydal, a on jediný má zodpovědnost za vydání. Simancaský materiál, uveřejněný v *Briefe und Akten*, který počíná v VI. díle rokem 1608, jako vůbec celá sbírka má velikou důležitost pro českou historii, a proto chci se zmínit několika slovy o způsobu edice. Výběr španělských kusů dán byl zásadně programem celého podniku, jak byl přirozeně rozšířen s politikou bavorské na politiku císařovu, rakouského domu a katolických stavů. Archiválie ze Simancasu, osvětlující celkově španělskou politiku v říši německé v roce 1608 a následujících, podávají příspěvky nanejvýš důležité především pro spor v domě rakouských

⁵⁾ Ještě před Gindelym — jeho *Rudolf II. und seine Zeit* vyšel v letech 1863—1865 — několika aktů ze Simancasu užil a v překladu otiskl *M. Koch* v II. svazku *Quellen zur Geschichte der Kaisers Maximilians II.*; dostalo se mu jich ochotou španělského historika D. Modesta Lafuenta. Jsou nyní částečně znova otištěny v 101. svazku *Colección de documentos inéditos*.

Habsburkův a jeho politické následky; avšak byly přece otištěny, ačkoli mnohý kus nepatřil do plánu, dle kterého se měla celá publikace řídit, neboť vydavateli F. Stieveovi se zdálo — právě tak, jako při materiálu bruselském, — že v dohledné době nedojde k publikování těchto dokumentů s jiné strany; také patrně bohatost a zajímavost vyslaneckých depeší Dona Guilléna de San Clemente a Dona Baltasara de Zúñiga přiměla vydavatele k tomuto rozhodnutí. A tak se stalo, že v VI. svazku *Briefe und Akten* najdou se bohemica v nejširším slova smyslu i jiné zprávy, které by nikdo nehledal ve sbírce s programem tak široce založeným. Tyto kusy jsou jistě superflua, quae non nocent. Na druhé straně však nutno vytknouti jako chybu, že Mayr omezil se při shledávání materiálu v Simancasu pouze na oddělení »Alemania« a že nepřihlížel také ke korespondenci z ostatních vyslanectev, hlavně z Říma, která vždy, aspoň když se jednalo o veliké události, obsahuje důležitá čísla, neboť španělští ministři stáli spolu ve spojení a tatáž záležitost byla projednávána třeba od několika vyslanců; tím ušla Mayrovi řada zajímavých kusů. Také způsob vydání není zcela bezvadný: konsulty otištěny někdy z konceptu, i když je znám originál; uvádí se obsah depeše, která je zachována v původním znění, toliko dle výtahu předeslaného protokolu státní rady a pod. Rovněž přirozeno, že z nekonferovaných opisů, které si dal Mayr pořídit v Simancasu, vloudily se do edice nesprávnosti věcné i ve čtení, chyby rušící souvislost a nedávající smysl atd.; také otiskování a upravování španělských textů není jednotné a důsledné. Tyto úvahy spolupůsobily zároveň, když uznána nutnost *nového výzkumu španělských archiválií s české strany*, k usnesení zemského výboru království Českého, jímž jsem byl vyslán do Španěl. Opisy zjednané v Simancasu jsou uloženy ve sbírkách zemského archivu království Českého a bude jich užito k vydání *Sněmů Českých*.⁶⁾

Z jiných zemí, pokud vím, ve Španělech soustavně badáno nebylo. *Pro uherské dějiny* proveden aspoň soupis materiálu v Simancasu. Historická komise uherské akademie věd dala si pořídit od tamějších archivářů především inventář kusů, týkajících se historie uherské až do roku 1648 a pak opisy těchto listů. Kopie tyto, málo cenné a nespolehlivé (z let 1514—1605), jsou nyní chovány ve sbírkách komise. Krátké maďarské registry k nim uveřejnil *Leopold Óváry, A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevél-masolatai* ve 3 svazcích (Budapest 1890—1891).⁷⁾

⁶⁾ Současně se mnou po nějakou dobu pracoval v Simancasu *Vlastimil Kybal* o účasti Španělska v českém povstání (a dějinách let 1609—1610).

⁷⁾ Za tato data — kromě registratury archivu — děkuji laskavostí p. prof. *Veresse*, který ze simancaského archivu uveřejnil řadu aktů v 32. svazku *Monumenta Hungariae historica, diplomataria: Epistolae et acta P. Alfonsi Carrillii S. J.* (1591—1618) a v 34. svazku téže sbírky: *Epistolae et acta generalis Georgii Basta* (1597—1607).

Ještě o jednom podniku nutno se zmínit. Španělští historikové vydali ovšem mnoho z archivu simancaského. Nejrozsáhlejší sbírka pramenů k dějinám Španělska hlavně nové doby *Colección de documentos inéditos para la historia de España* (Madrid 1842—1895) o 112 svazcích děkuje za svůj obsah převážnou většinou bohatství tohoto archivu a vyšlo v ní mnoho dokumentů důležitých pro styky Španělska s říší německou a rakouskými Habsburky. Způsob vydání naprosto nevyhovuje ani nejzákladnějším požadavkům vědeckým: vydavatelé — z počátku různí členové historické akademie, od sv. 56. (1870) markýz de la Fuensanta del Valle, který nesl náklad, D. Francisco de Zabálburu a D. José Sancho Rayon — učinili si práci velmi pohodlnou, spokojivše se prostě tím, co jim v opisech dodali archiváři ze Simancasu; tím vysvětlí se také ony nehorázné chyby, kterými publikace se hemží. Nicméně i toto nedostatečné otištění materiálu bylo nespornou zásluhou a dějezpyt mohl čerpat z těchto španělských papírů větší zisk, nežli se skutečně stalo. Zvláštního významu nabyla pro nás sbírka, když od roku 1891 počal markýz soustavně uveřejňovat listiny, týkající se styků Filipa II. s Německem, především zprávy španělských vyslanců při dvoře císařském a rozkazy královny: *Correspondencia de los Príncipes de Alemania con Felipe II y de los Embajadores de éste en la Corte de Viena* (1556—1598); celkem vyšlo pět svazků, které sáhají až do konce roku 1574 (CDI., sv. 98, I, 1556—1563; sv. 101, II, 1563—1568; sv. 103, III, 1568—1570; sv. 110, IV, 1570—1572; sv. 111, V, 1572—1574). Bohužel smrtí markýzovou přerušeno vydávání této serie i celé sbírky a ani oba zbývající redaktoři, kteří již roku 1892 (od sv. 103) rozešli se s markýzem, nedovedli udržet novou sbírku, jimi založenou: Nueva colección de documentos inéditos para la historia de España y de sus Indias (Madrid 1892—1895, celkem 6 svazků). A tak ten, kdo by chtěl studovat politiku španělskou v německé říši v době od r. 1575 do r. 1608, bude nucen sáhnout přímo k pramenům v Simancasu.

Dokumenty, uveřejněné v uvedených publikacích ze simancaského archivu, jsou veřejného, úředního rázu: jsou to akta, vyšlá ze státního sekretářství, instrukce a rozkazy královny, z části i protokoly státní rady a pak hlavně listy vyslancovy o jeho činnosti, posílané převážnou většinou králi nebo některým vynikajícím členům rady spolu s oficiální korespondencí, došlou na vyslanectví. Co bylo možno hledat v soukromé korespondenci španělských vyslancův, ukazuje *Correspondencia inédita de Don Guillén de San Clemente, Embajador en Alemania de los Reyes Don Felipe II y III, sobre la intervención de España en los sucesos de Polonia y Hungría 1581—1608*, str. XXXIX a 406, Zaragoza 1892, kterou vydal markýz de Ayerbe z rodinného svého archivu hrabat de San Clemente. Vydání samo, pouhý doslovný a místy chybný otisk dokumentů beze

všeho výkladu, — čtenář se nedoví z nedostatečného a namnoze i velmi nesprávného úvodu věcného docela nic o rodinném archivu markýzově; je na rozpacích, zda listy ty jsou otištěny z originálů či z konceptů nebo kopií; není jist, které kusy pocházejí z archivu rodinného a které z archivu simancaského, z něhož vybráno namátkou také několik čísel, atd. — ačkoli tedy nevyhovuje ani nejzákladnějším principům edičním,⁸⁾ je přece zajímavé, a to spíše svým složením než obsahem, podávajíc doklady o stycích španělského vyslance při císařském dvoře. Z listů zaslanych Donu Guillénovi — publikovaných patrně z originálů — největší část tvoří psaní členů rodiny císařské, psaní arcivévod Arnošta z let 1584—1592 (69 kusů), císařovny vdovy Marie (17) a lístky Isabelly, vdovy po francouzském králi Karlu IX. (3) a arcivévod Matyáše z let 1587—1589 (4) a Maxmiliána z r. 1585 (1); pak přijdou na řadu jednotlivé celkem bezvýznamné listy některých členů pražského a madridského dvora; další 3 zprávy sekretáře vyslancova Pedra de Montañana (z května roku 1608), jenž vyjednával s blížícím se Matyášem, zatím co Don Guillén řídil diplomatické jednání při dvoře císařském v Praze, jsou známy z opisův uložených v Simancasu. V Simancasu se najdou také originály depeší adresovaných králi Filipu II. a III.; rovněž psaní podobná těm, jako jsou uveřejněna v edici Ayerbové — jedno vévodovi de Lerma a druhé státnímu sekretáři Donu Martinu de Idiaquez —, která podávají dodatky a vysvětlení k listům pro krále, jsou chována mezi akty státního archivu. Zajímavější je korespondence z druhé polovice roku 1581 (9 kusů), kterou vedl Don Guillén s místokrálem neapolským D. Juanem de Zúñiga⁹⁾ ještě na své cestě do Prahy a v prvních měsících svého pobytu na pražském vyslanectví (1581). Španělští vyslanci byli povinni stát v písemném styku a stálém srozumění s ministry královými, t. j. s ostatními vyslanci a správci španělských držav v Itálii, aby lépe ovládali politickou situaci; korespondence ta byla tedy předem politická a oficiální. Listy D. Guilléna k Zúñigovi jsou však trochu jiného rázu: svědčí o tom, že oba mužové byli k sobě v důvěrnějším poměru, a osvětlují velmi dobře soukromé záležitosti vyslancovy, jeho starosti a první dojmy na císařském dvoře. Nejcennější částí však celé edice Ayerbovy jsou podrobné účty pražského vyslanectví od roku 1599, od návratu Dona

⁸⁾ *Fijalek J.*, Przegľad polski 1895, 436—439; *Korzeniewski J.*, Kwartalnik historyczny 1897, XI, 610—613; v těchto referátech vytýkají se chyby a podávají zároveň opravy k edici Ayerbové. — Několik listů publikace Ayerbovy otištěno z archivu simancaského v VI. díle Briefe und Akten.

⁹⁾ Listy Dona Guilléna de San Clemente z r. 1581 k místokráli neapolskému obsahuje taky mně nepřístupná publikace: *Cartas y avisos dirigidos á Don Juan de Zúñiga, virey de Napoles en 1581*, Colección de libros Españoles raros ó curiosos, sv. XVIII, Madrid 1887; srv. *Hist. Jahrbuch* 1892, XIII, 29.

Guilléna na Rudolfův dvůr, až do jeho smrti, 3. září 1608 (str. 315—399), které zároveň představují nový pramen historický. Z nich možno přesně seznat hospodářství na vyslanectví, finanční podklad činnosti vyslancovy, jakými prostředky vládl a jak jich užíval k rozšíření svého vlivu, jeho styky, o nichž příliš suché depeše nepodávají zpráv, a pod. Takové zevrubné výkazy o tom, jak naložil s penězi zaslanými španělskou vládou, skládal vyslanec čas od času — v tomto případě stalo se tak u příležitosti skončení dráhy diplomatické — a posílal do Madridu, kde byly v účetním dvoře (contaduría mayor) zkoumány a kvitovány. Budete tedy přirozeně hledat tyto nanejvýš důležité dokumenty pro poznání působnosti jednotlivých vyslanců v archivu simancaském v oddělení *Hacienda* (finance). Tato část archivu však je bohužel ve velmi špatném stavu, mnoho aktů prý je zničeno, a také badatelé nikdy skoro finančních archiválií nepoužívají; katalogy pak jsou staré a velmi nedostatečné. Nicméně podařilo se mi najít v jednom inventáři (Inventario de los libros de Contadores mayores del Consejo de Hazienda de Su Md. que hay en los reales Archivos de Simancas hecho por Don Antonio de Hoyos etc., z roku 1630) signaturu účtů hraběte de Oñate z doby jeho vyslanectví v Německu (1617—1622): Contaduría mayor, legajo 4115, avšak příslušný fascikl sám nalezen nebyl. A tak jen podrobné účty San Clementovy uveřejněné u Ayerba a pak několik menších výkazů o peněžních operacích, které zůstaly mezi akty jako přílohy vyslanectvích zpráv z pozdějších dob, jsou jediné přístupné ukázky tohoto druhu pramenů, osvětlujících činnost španělských posílů v cizích zemích.

V publikaci Ayerbové marně se ohlížíte po korespondenci ještě soukromějšího rázu, než byly dopisy adresované neapolskému místokráli. Španělští vyslanci při císařském dvoře měli veliké styky s předními kruhy katolickými a styky ty nebyly jen společenské, nýbrž postavením, jaké zaujímal vyslanec při dvoře, nabyly významu daleko většího. Když dvůr sídlil v Praze, vyslanec katolického krále byl hlavou katolické menšiny v zemi. S vůdci katolické strany byl v důvěrném poměru — současné portréty Dona Guilléna de San Clemente a Dona Baltasara de Zúñiga, dary nejvyššímu kancléři království Českého, dosud chované v galerii knížat z Lobkovic na zámku v Roudnici, výmluvně o tom svědčí — a korespondence jejich byla by jistě pramenem prvního řádu pro dějiny katolické strany v Čechách v době předrevoluční. Avšak tyto důvěrné styky, denní téměř schůzky a porady se španělským vyslancem o nejdůležitějších otázkách postupu katolíků českých nenalezly asi vůbec svého výrazu v písemném zaznamenání a těch několik nepřilíš významných španělských listů, roztroušených po archivech v Čechách (v Třeboni, v Roudnici a na Strahově) je snad jedinou zachovanou soukromou korespondencí vyslanců v Praze s českou šlechtou. Patrně ani rodinný archiv Dona

Baltasara de Zúñiga, který hrál nanejvýš důležitou úlohu ve straně katolické při dvoře císařském a v Čechách, nepřinesl by nic důležitého. Archiv ten, je-li vůbec ještě na světě, je nyní zařazen do ohromného soukromého archivu vévod de Alba v Madridě, na které přešel titul i majetek hrabat de Monterey; avšak ani archivář D. Antonio Paz y Melia nezná dobře jeho obsah, jak je veliký, a nynější majitel jeho D. Santiago Stuart Fitz-James y Falcó, vévoda de Berwick, de Alba a de Huescar nedovolí v něm badat, neboť má historický zájem a chce vše vydat sám.¹⁰⁾

Kromě archivu v Simancasu velké množství španělských státních papírů chovají sbírky londýnského *British Museum*. Najdou se mezi nimi také depeše Dona Guilléna de San Clemente, zajímavé i pro naše dějiny.¹¹⁾

Přirozeným pak doplňkem materiálu, o kterém bylo jednáno, jsou španělské papíry, uložené v domácím, státním a dvorském archivu *ve Vídni (hispanica)*.

Španělští vyslanci při císařském dvoře za Filipa II. a Filipa III.¹⁾ Filip II. viděl v dobře organizované diplomatické službě velmi účinnou podporu své politiky a věnoval jí proto vždy velkou péči. Proto také století XVI. a začátek XVII. je nejslavnější dobou španělského umění státnického.²⁾ Potřeba stálého diplomatického styku s Vídní pro Španělsko plynula jak ze svazků příbuzenských, tak i z čistě politických zájmův a vedla k instituci řádných vyslanců španělských, kteří sídlili při dvoře nebo doprovázeli císaře na jeho cestách.

Stálým vyslancem Filipovým u císaře Ferdinanda byl Don Claudio Fernandez de Quiñones, *hrabě de Luna*, který dlel ve Vídni od září 1558; roku 1563 byl poslán ke koncilu Tridentскому, kdež zemřel (25. prosince 1563). Nástupcem jeho stal se Tomáš Perrenot,

¹⁰⁾ Vydal taky již skutečně několik dosti zajímavých publikací ze svého archivu jako na př.: *Correspondencia de Gutierre Gómez de Fuensalida, Embajador en Alemania, Flandes é Inglaterra (1496—1509)*, publicada por el Duque de Berwick y de Alba, Conde de Siruela, Madrid, str. CI + 620; jeho matka vydala již před tím *Documentos escogidos del archivo de la Casa de Alba*, Madrid 1891, str. XXIII + 611.

¹¹⁾ Viz *Catalogue of the Manuscripts in the Spanish Language in the British Museum by Don Pascual de Gayangos*, vol. I—IV, London 1873—1893.

¹²⁾ Úkolem této práce, která má být zprávou o mojí činnosti a podat formální kritiku pramenů mnou nasbíraných v Simancasu, není celková historie španělských vyslanců. Nestudoval jsem také celé období vlády obou Filipů a neznám proto všechny vyslance z autentických aktův, a pokud prameny k tomu jsou vydány, nedá se studie podobná umístit ve Zprávách zemského archivu. Uvádím tedy jen některá data o vyslancích z doby Rudolfovy a Matyášovy, víc o nich povím někde jinde. Přehled jejich předchůdců sestaven je dle korespondence vyslanectvích, vydané v CDI. a dle údajů literárních.

²⁾ Srv. R. Altamira, III, 323 násl.

pan de Chantoné,³⁾ bratr kardinála Granvelly, jenž však přišel do Vídně teprve v březnu 1565, tedy již ke dvoru Maxmiliánovu, ačkoli ho Filip jmenoval stálým vyslancem u císaře v listopadu r. 1563, když ještě zastával diplomatickou službu v Paříži; u Maxmiliána setrval po šest let do roku 1570. Nežli Chantoné ujal se vyslanectví, přišli zatím do Vídně zvláštní poslové španělského krále hrabě de Berlaymont a baron de Hierges (de Yerge) v příčině zamýšlených sňatků dcer Ferdinandových (na jaře 1564) a Don Pedro Lopez de Ayala, hrabě de Fuensalida, který měl projevit soustrast nad úmrtím Ferdinandovým a blahopřát novému císaři k nastoupení (koncem r. 1564). V době, kdy Chantoné řídil španělské záležitosti u císaře, byl vyslán do Vídně také Don Luis Vanegas de Figueroa jako mimořádný vyslanec, který setrval při dvoře po 3 léta, od července 1567 do polovice roku 1570. Třetím stálým vyslancem Filipa II. byl Don Francisco Hurtado de Mendoza, hrabě de Montagudo, až do roku 1578; za vynikající svoje služby byl povýšen králem na markýze a od května r. 1576 píše se proto markýz de Almazán.⁴⁾ Zároveň s ním byl půl třetího roku při dvoře Maxmiliánově Don Pedro de Fajardo, markýz de los Velez (od září 1572), jenž měl na starosti hlavně volbu arcivévodů Arnošta v Polsku. Markýze vystřídal nový vyslanec Don Juan de Borja, který setrval při dvoře Rudolfově až do r. 1581, kdy opustil své místo v Praze, aby doprovodil císařovnu vdovu Marii nazpět do vlasti. Roku 1578 byl k Rudolfovi vypraven v nizozemské záležitosti mimořádný posel Don Ramiro Nuñez de Guzman.

Po Borjovi přišel do Prahy Don Guillén de San Clemente, Katalánc, hijosdalgo z Barcelony, z jednoho z předních rodů toho města.⁵⁾ Když byl jmenován vyslancem u Rudolfova dvora, měl za sebou již dlouhou, skoro dvacetiletou dráhu ve službách králových, v poli i v míru. Začal jako voják a bojoval na moři proti Turkům i na suchu proti Maurům ve válce Granadské na horách Alpujarských a pak ve Flandrech.⁶⁾ K císařskému dvoru pražskému, kam přibyl dne 13. července 1581, byl povolán z Turina, kde spravoval vyslanectví.⁷⁾ Měl vésti pražskou agendu jen zatímně, než bude ustanoven

³⁾ Tak se píše ve španělských pramenech, jinak Chantonay.

⁴⁾ Hrabě de Montagudo a markýz de Almazán, kteří se v literatuře uvádějí jako dva vyslanci, je jedna osoba, jak vysvítá z aktív archivních; srv. list markýzův ze dne 20. května 1576 státnímu sekretáři, jímž děkuje za své povýšení (Simancas, I. 675 f. 47).

⁵⁾ Archivo nacional v Madridě, akta řádu sv. Jakuba, pruebas, I. 617 = 7510. Otec jeho se jmenoval Don Juan de San Clemente a matka Doña Isabel Centellas. R. 1580, kdy jednalo se o jeho přijetí do řádu svatojakubského, byl asi čtyřicátník.

⁶⁾ Ayerbe, VII—VIII.

⁷⁾ Don Guillén králi 25. července 1581 (Simancas, Secretaría de Estado, I. 688); 9 listů Dona Guilléna neapolskému místokráli Donu Juanu de Zúñiga z druhé polovice roku 1581, t. j. z cesty do Prahy a prvních dnů pobytu při císařském dvoře otiskl Ayerbe, 287—312.

řádný vyslanec, a po pěti letech byl Don Guillén také skutečně určen do Benátek (1586), ale neodebral se tam, a po návratu z Polska stal se řádným vyslancem při dvoře Rudolfově (1588),⁸⁾ jímž zůstal až do své smrti (1608). Většinu z té dlouhé řady 27 let ztrávil v sídle císařově v Praze, která se tehdy asi již nezdála španělským vyslancům městem tak neschůdným a nevhodným pro residenci panovníkovu, nemajícím nic jiného než nádherný pohled s hradu, jak soudili před léty.⁹⁾ Prahu opouštěl jen na krátko, neboť ani dvůr nevzdaloval se ze své trvalé residence na dlouho; to bylo tehdy, kdy zúčastnil se sněmů v říši nebo v Uhrách, nebo měl co vyjednávat s některým arcivévodou, který nesídlil u císaře (jako na příklad roku 1593, když umlouval vyslání arcivévodů Arnošta do Flander); také před morem utekl jednou do Roudnice (od listopadu 1606 do ledna 1607).

Ale přece dvakrát byl nucen po delší dobu zdržet se mimo místo svého působení: roku 1587, kdy pracoval v Polsku pro habsburskou kandidaturu¹⁰⁾, a pak když vedl mladému králi do Španěl nevěstu, štyrskou princeznu. Na této slavné cestě, která se stala chloubou jeho života, a na cestě zpáteční se zdržel Don Guillén déle než rok. 2. září 1598 vyjel z Prahy do Hradce pro princeznu Markétu, pak vedl svatební průvod přes severní Itálii, aby v Janově vstoupil na loď a po čtyřicetidenní plavbě přistál ve Vinarozu (21. března 1599). Ve Valencii, kde slavila se svatba, bylo vyslanci popřáno, aby se setkal s mladým králem, a navštívil ještě své rodiště, nastoupil Don Guillén po moři zpáteční cestu z Barcelony (7. června).¹¹⁾ Užil té příležitosti, aby při návratu vyhledal italské lázně, kterých mu bylo již dávno třeba: stará rána, utržená kdysi v boji, způsobovala mu utrpení nervové, které během let vedlo k ochrnutí na nohou a jedné ruce. Hned při příjezdu do Prahy stěžoval si na mrazy a bolesti jeho rok od roku přibývalo. Avšak služba králova nedovoľovala, aby vzdálil se z vyslanectví a věnoval se léčení. Již od roku 1591 měl povolení na cestu do italských lázní, ale času k tomu nebylo. R. 1593 jednání s arcivévodou Arnoštem zabránilo jeho cestě do Itálie, rok na to musil se zúčastnit říšského sněmu a r. 1595 opět smrt arcivévodova, pak dlouhá zima — chtěl se vypravit v květnu — a na konec špatný výsledek léčení v Praze nepřipustily uskutečnění dávného přání Guillénova. A choroba zatím stále se horšila: na podzim r. 1594 nemohl již chodit — císař přijímal ho v audienci v lenošce — sám nedostal do úst ni sousto, jen jazyk zůstal mu zdrav. Tehdy teprve na cestě

⁸⁾ Král Donu Guillénovi 6. dubna 1588 (Simancas, I. 2449), Rudolfovi 3. dubna 1588 (ib.).

⁹⁾ Srv. Chantoné králi 9. dubna 1567, CDI., CI, 194.

¹⁰⁾ Srv. E. v. Mayer, Des Olmützer Bischofes Stanislaus Pawlowsky Gesandtschaftsreisen nach Polen, kde otisknuty instrukce a j.

¹¹⁾ Zprávy o této cestě najdou se mezi depešemi Guillénovými v leg. 705 a 706.

do Prahy, která byla v té době pro mor dvorem opuštěna, zastavil se v italských lázních a potom od září až do počátku roku 1600 pobyl ve Vídni, než se vrátil opět trvale na svoje staré místo. Zotavil se trochu a sloužil dál, neboť jeho mysl zůstala nezkrúšena také bolestným strádáním a rozum stále jasný přes toliké nehody a nesnáze.¹²⁾ Ještě v posledních dnech svého života, když přijel již jeho nástupce, projevoval v rozhovoru bohatou zkušenost a jistý soud, vynikající i nad řečmi papežských vyslanců, kteří vždy dovedli obratně mluvit o politických záležitostech; a ani mnoho prý se nezměnil za ta léta, co byl naposled ve Španělsku, jak se zdálo Don Baltasarovi de Zúñiga, jen že s větší obtíží mohl vyslovovat.¹³⁾

Trí roky před svou smrtí (1605), když pozoroval, že síly již mu docházejí, zatoužil Don Guillén po vlasti, aby tam mohl skončit svoje dny. Připomněl si naději, kterou mu král dal ve Valencii na udělení léna, když mu přivedl nevěstu. To také nejvíce cenil ze všech svých dlouholetých služeb, které prokázal koruně, a léno si přál jen, aby Německo a celý svět viděl, jak král ho poctil, neboť neměl potomstva ani rodiny a života jeho bylo na mále. Státní rada doporučovala Guillénovu žádost, protože ta milost byla by důstojna velkomyslnosti španělského krále. Ale léno nebylo snad právě uprázdňeno a tak dostalo se mu zatím plného vyslaneckého platu, kterého bude moci užívat ve svém domově po celý život, a ještě výpomoci; jeho nástupce byl již ustanoven a Donu Guillénu dovoleno vrátit se do Španěl.¹⁴⁾ Avšak příchod nového vyslance, na něhož měl čekat, se protahoval a staříčký sedmdesátiletý Don Guillén vždy mocněji toužil po své otčině: ze 46 let královské služby, v nichž strávil všechny své síly i jmění, větší a lepší část svého života pobyl mezi kacíři, což aspoň umřít chtěl doma, protože zarmucovalo ho pomýšlení, že by jeho kosti smísily se s kostmi kacířův.¹⁵⁾ Avšak smrt přichvátala rychleji. Když již Don Baltasar de Zúñiga přibyl do Prahy a všechny přípravy k odjezdu vykonány, zemřel Don Guillén, zachvácen katarem tak náhle, že nemohl se ani vyzpovídat, ale přes to, jak doufali všichni, kdož znali tohoto muže, který byl z nejtnejších kavalírův a ministrův španělských, a jeho život, všecek zasvěcený rozšíření svaté víry, ubíral se jistě přímo do ráje (3. září 1608);¹⁶⁾ tělo jeho pak uloženo v ko-

stele u sv. Tomáše na Malé Straně, tedy přece v zemi kacířské.¹⁷⁾ Don Guillén de San Clemente byl řádný vyslanec katolického krále, jehož záležitosti při císařském dvoře měl trvale na starosti.

Kromě toho však za doby jeho pobytu přišlo do Prahy ještě několik španělských posílův, aby projednali určité věci politické. Byla to předem otázka nástupnická, která po celou dobu vlády Rudolfovy působila španělské politice těžké chvíle. Tak již *Vespasiano Gonzaga, vévoda de Sabioneda y Trajecto*, který roku 1589 jmenován byl spolu s Donem Guillénem do Polska, aby dopomohl králi Maxmiliánovi k trůnu, měl se zdržet při dvoře a naléhat na císaře v příčině římské volby ve prospěch arcivévody Arnošta.¹⁸⁾ Admirál aragonský *Don Francisco de Mendoza*, Mayordomo mayor arcivévody Albrechta, přijel do Prahy v jiné záležitosti, která podobně se vlekla po řadu let; kromě umluvení sňatku infantova s některou z princezen štyrských bylo jeho úkolem přiměti Rudolfa k rozhodnutí, zda vážně míní si vzít infantu Isabellu (pobyl při dvoře od srpna 1596 do jara 1597).¹⁹⁾ Když pak Filip II. odhodlal se přerušit další jednání o sňatek s císařem a dal svou dceru arcivévodovi Albrechtovi, přestala tato otázka zajímat španělského krále, pokud nesouvisela s problémem, jak rozšířit následnictví v rakouské větvi Habsburků. To zůstalo hlavním úkolem pražských vyslancův a stálým předmětem úvah státní rady španělské. Nejúčinnějším prostředkem způsobit v té věci úspěšný nátlak na Rudolfa zdálo se rádcům královým, aby byl vypraven zvláštní vyslanec, vynikající nějaká osobnost, jedině s tímto posláním, a ten aby společně pracoval ruku v ruce s legátem papežským za tímž účelem vyslaným. Státní rada činila určité návrhy, jmenovala osoby, které by se k tomu dobře hodily, ale k uskutečnění projektu nedocházelo. Většinou jen proto, že král se nevyslovil dost přesně a celou záležitost odkládal na později. V roce 1600 mluvilo se o *markýzovi de Poza* jako o vhodné osobě, rok na to o *hraběti de Miranda*,²⁰⁾ pak roku 1603 jmenován byl *Don Juan de la Cerda, vévoda de Medinaceli* jako vyslanec španělský, jenž měl vyslovit Rudolfovi soustrast nad úmrtím jeho matky císařovny Marie.²¹⁾ Avšak se všeho toho sešlo a ani *Don Lorenzo Suarez de Figueroa, vévoda de Feria*, který roku 1606 byl ustanoven za mimořádného vyslance

¹²⁾ O svojí chorobě psal Don Guillén mnoho po všecka léta hlavně Donu Juanu de Iduaquez a proto raději necitují.

¹³⁾ Don Baltasar de Zúñiga králi ze dne 26. července 1608 (Simancas, I. 2494 f. 9).

¹⁴⁾ Don Guillén králi 10. června 1605, 17. února, 23. června a 22. září 1607 (Simancas, I. 2492 f. 72, I. 2493 f. 29, 106, 105); konsulta ze dne 27. srpna 1605 (I. 2323 f. 93), ze dne 17. listopadu 1607 (Ayerbe, XII pozn.); král Donu Guillénovi 10. prosince 1606, 1. května 1607 (I. 2452 f. 144, 145).

¹⁵⁾ Don Guillén králi 26. ledna 1608 (Simancas, I. 2494 f. 30).

¹⁶⁾ Don Baltasar králi ze dne 5. září 1608, Pedro Montañana králi ze dne 6. září, Ditrichštejn králi ze dne 15. září (Simancas, I. 2494 f. 88 = 123),

100, 96), nuncius státnímu sekretáři ze dne 8. září (Vatikán, Borghese II, 148. Lett. 13), nuncius legátovi Millínovi ze dne 3. září (ib., Borghese I, 641 f. 438).

¹⁷⁾ Schmidl, *Historia societatis Jesu provinciae Bohemiae* II, 489.

¹⁸⁾ Instrukce pro vévodu (bez data), 2 listy královny Donu Guillénu a vévodovi ze dne 4. února 1589 (Simancas, I. 2449).

¹⁹⁾ Srovnej o tom listy Dona Guilléna z r. 1596 a 1597 (Simancas, I. 703 a 704) a listy admirálový, posílané arcivévodovi, otištěné v CDI, XLI.

²⁰⁾ Srovnej na příklad konsulty ze dne 19. února, 25. listopadu 1600, 30. ledna 1601 (Simancas, I. 706, I. 2323 f. 148 a 116, I. 711).

²¹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba, *Relaciones etc.*, zápisy ke dni 19. dubna a 12. června 1603, str. 172, 183.

do Němec na chystaný sněm říšský s úkolem přimět císaře k volbě a skutečně již také vydal se na cestu přes Řím, nedošel do Prahy, neboť zemřel v Itálii dřív než dorazil (začátkem roku 1607).²²⁾

Nástupcem Dona Guilléna de San Clemente v Praze jako řádného vyslance stal se *Don Baltasar de Zúñiga* z mocného rodu hrabat de Monterey ze Salamanky.²³⁾ Byl tehdy ještě v plné síle mužného věku a přece již také obohacen mnohou zkušeností diplomatickou. Se svým švakrem hrabětem de Olivares byl v Římě za jeho vyslanectví, pak roku 1599 šel s arcivévodou Albrechtem a infantou Isabelou do Flander jako zástupce madridského dvora a od roku 1603 hájil španělské zájmy ve Francii. Hned když Don Guillén počal naléhat na povolení návratu do vlasti (1605), pomýšlelo se ve státní radě na Dona Baltasara, aby se vypravil z Paříže do Prahy a pomáhal starému vyslanci v řízení záležitostí a hlavně v otázce volby římského krále, až by se do všeho zasloužil, měl sám zůstat při dvoře císařském.²⁴⁾ Ale teprve po roce (1606) král se zásadně rozhodl pro Dona Baltasara, když ve státní radě pod nátlakem žádostí Guillénových znova se projednávala otázka obsazení pražského vyslanectví a navrhování byli také *markýz de Ayamonte*, *hrabě de los Arcos* a *Don Alonso de la Cueva*.²⁵⁾ Volba padla na Zúñigu pro jeho schopnosti a osvědčenou obratnost, a protože tak znamenitého ministra nutno vyznamenávat a povyšovat. Pak znovu se vše odložilo, teprve 31. května 1607 vystavily se ověřovací listiny a instrukce,²⁶⁾ ale po půl roce ještě se dohadovali s Donem Baltasarem, za jakých podmínek se vydá na cestu.²⁷⁾ Konečně hrozivý vývoj sporu Rudolfova s Matyášem přiměl státní radu k ráznému jednání, když také papež odhodlal se diplo-

²²⁾ Ibidem ke dni 29. října, 26. listopadu 1605, 18. února, 10. června 1606, str. 264, 265, 272, 281; konsulty ze dne 29. dubna 1606, 8. února 1607 (Simancas, I. 2323 f. 103, 20 = I. 709 f. 1, 23), list králův vévodovi ze dne 29. listopadu 1606 a j. (I. 2452 f. 36), Don Guillén králi 30. září 1606, 17. února, 5. března 1607 (I. 2492 f. 142, 31, 43).

²³⁾ Archivo nacional v Madridě, akta řádu svatého Jakuba, pruebas, I. 760 = 9232. Srovnej *M. Villar y Macías*, Historia de Salamanca III, 41; *C. Ramírez de Arellano y Gutierrez de Salamanca*, Ensayo de un catálogo biográfico-bibliográfico de los escritores etc., CDL, CIX, 243; Stieve, Br. u. Act., VI, 460, pozn. 1; Kybal, str. 77—79. Druhým jménem slul Don Baltasar y Fonseca, několi Requesens, jak uvádějí Br. u. Act.; místokrálem neapolským, jak tvrdí Kybal, str. 77., nikdy nebyl.

²⁴⁾ Konsulta ze dne 28. července 1605 (Simancas, I. 2323 f. 87 = I. 708).

²⁵⁾ Konsulta ze dne 10. června, 18. července 1606 (Simancas, I. 2452 f. 155, 154 y 155 = I. 709 f. 4); list králův Donu Guillénovi ze dne 12. prosince 1606, jímž oznamuje jmenování Dona Baltasara vyslancem (I. 2452 f. 144). Srovnej Cabrera de Córdoba, str. 288, 298.

²⁶⁾ Listy královny ze dne 17. května a 20. června 1608 (Simancas, I. 2452 f. 119—147); na těchto konceptech datum »De Lerma a 20 de Julio de 1608« je opraveno, dříve tam stálo »De San Lorenzo a 31 de Mayo 1607«.

²⁷⁾ Konsulty ze dne 17. února 19. a 30. dubna a 29. května 1608 (Simancas, I. 2323 f. 36, 37, 32, 26).

maticky zakročit legátem, schválně do Prahy vyslaným: tu sepsány nové rozkazy pro Dona Baltasara (ze dne 17. května a 20. června 1608), jednak aby se jako vyslanec mimořádný pokusil urovnati sváry mezi bratry, jednak aby mohl vystřídati po splnění první povinnosti Dona Guilléna. Listy královny zastihly Dona Baltasara již na cestě,²⁸⁾ a když 25. srpna 1608 přibyl do Prahy,²⁹⁾ byla také první část jeho posláni již aspoň dočasně skoncována Donem Guillénem. Začal tedy jednat hned v první audienci u Rudolfa o volbě římské³⁰⁾ a po brzké smrti svého předchůdce ujal se vedení všech záležitostí, které byly svěřeny španělskému vyslanci u císařského dvora.

Když byl v Praze na třetí rok (1610), žádal krále, aby se mohl vrátit do Španěl a sloužiti při madridské residenci buď jako králův hofmistr nebo komorník (Mayordomo de V. Md. o gentilhombre de su cámara) aspoň s částí svého vyslaneckého platu, neboť jeho rod, hrabat de Monterey, upadl v tíseň. Jeho synovec — k vůli němu také nechtěl se vydat k císařskému dvoru — prohrál proces proti domu de Viezma a nyní i on musí platit veliké útraty soudní a dluhy, za které se zaručil pro bratra; i jako dědic po své matce je k tomu zavázán a jeho statky již jsou ohroženy zabavením. Mladý hrabě pak vzhlíží k němu nyní jako k jedinému svému útočišti, avšak v tomto svém postavení, které mu způsobuje jen mnoho výloh, nemůže splniti naděje, které do něho klade jeho rod. Král může mu prokázat tuto milost návratu, nepřihlížeje ani k jeho dlouholeté službě, teď tím spíše, když dva nejdůležitější úkoly jeho posláni, dohoda bratří a záležitost ligy, jsou přivedeny ke konci a z Itálie možno povolati k císařskému dvoru ministry, kteří jsou hodni veškeré důvěry; jsou to *Don Alonso de la Cueva*, jenž se osvědčil v Benátkách, nebo *Don Francisco de Borja*. Také ještě jinak by se dala rozřešiti otázka obsazení pražského vyslanectví: ať v rukou hraběte de Oñate, který je určen za vyslance při dvoře krále Matyáše, se spojí obě místa, ve Vidni stačí sekretář a k tomu by se velmi dobře hodil Pedro Montaňana.³¹⁾ Avšak státní rada nedoporučila žádost Dona Baltasara o dovolení k návratu; ačkoliv uznávala, že zaslouží přízně královny plnou měru, nedoporučila právě proto, že je ho nyní velmi třeba na jeho místě. A král rovněž přistoupil na toto mínění a neprokázal Donu Baltasaru milost, aby se směl vrátiti do Madridu právě proto, že byl úplně spokojen s jeho horlivostí a rozvahou; kdyby ho měl při svém dvoře, jistě by ho poslal do Prahy, neboť pro ty záležitosti, které se právě projednávají, je

²⁸⁾ Don Baltasar státnímu sekretáři 29. června 1609 (Simancas, I. 2494 f. 1).

²⁹⁾ Don Baltasar králi 26. července 1608 (Simancas, I. 2494 f. 9).

³⁰⁾ Don Baltasar králi 9. srpna 1608 (Simancas, I. 2494 f. 83).

³¹⁾ Don Baltasar králi 10. července, 2. srpna, 23. a 29. října 1610 (Simancas, I. 2496 f. 74, 109 y 110, 180, 178), státnímu sekretáři 2. srpna (ib. f. 110).

málo tak schopných mužů jako on. A Zúñiga ovšem uposlechl vůle královny, »jak slušelo na tak dobrého kavalíra.«³²⁾

Bylo ho také opravdu potřeba na císařském dvoře: přišel bouřlivý rok 1611, rok na to volba římského císaře a pak dlouhé jednání o nároky španělské větve Habsburské na korunu Českou a Uherskou, a to byly věci, které měly veliký význam pro španělskou politiku a vyžadovaly muže zcela zasvěceného do všech podrobností a nanejvýš obratného. A tak Don Baltasar de Zúñiga zůstal při císařském dvoře Rudolfově a pak Matyášově ještě šest let, až do začátku roku 1617. Ale po celou tu dobu nepobýval stále v Praze. Když vyžadovaly to politické události, vydal se kamkoliv, aby osobně je řídil. Koncem roku 1608 pomýšlelo se v Madridě na to, aby zvláštní vyslanec projevil štyrskému arcivévodovi Ferdinandovi a jeho bratrům soustrast nad úmrtím jejich matky, a byl již k tomu jmenován *markýz de Guadalcazar*; potom však úkol ten svěřen Donu Baltasaru, jenž v první polovici roku 1609 užil té příležitosti spolu k politické cestě po jižním Německu.³³⁾ Roku 1612 povolali ho do Německa, aby zasáhl do volby římského císaře, — v té době se také oženil s dvorskou dámou infanty Isabely Doňou Franciskou, hraběnkou Maldeghemovou³⁴⁾ — a změna residence císařského dvora (1612) vzdalovala ho skoro trvale z Prahy; vůbec větší pohyblivost dvora Matyášova i větší agilnost politická než za jeho zemřelého bratra přiměly španělské vyslanectví ku mnohým a nákladným cestám.

Znova a naléhavěji počal Don Baltasar žádat za povolení návratu do vlasti od roku 1615, avšak uplynuly plně dva roky, než k tomu došlo. Nejprve bylo třeba, jak si král přál, aby se skoncovaly záležitosti, které měl Zúñiga právě v rukou, neboť od jeho diplomatického umění a horlivosti se čekal jistý úspěch. Další odklad nastal v tom, že bylo rozhodnuto povýšiti Dona Baltasara na římského vyslance. Ale nástupce jeho stále ještě nebyl poslán.³⁵⁾ Když toto jmenování Dona Baltasara vešlo u císařského dvora ve známost, pomýšlelo se ve dvorských kruzích, blízkých Matyášovi, na to, aby hájení zájmů rakouské větve Habsburkův a říše u papeže svěřeno bylo španělskému vyslanci. Donu Baltasaru jistě to lichotilo, a zdálo se mu, že by nikerak nezmenšilo velikost královu, kdyby španělský zástupce v Římě

³²⁾ Konsulta ze dne 3. září, 10. prosince 1610 (l. 2324 f. 37, 44); list královi ze dne 4. září 1610 (l. 2452 f. 444).

³³⁾ Instrukce a ověřovací listy pro markýze de Guadalcazar (Simancas, l. 2323, f. 67, 68¹⁻²); vévoda de Lerma státnímu sekretáři 2. ledna 1609 (ib., f. 66 a 68²); o samotné cestě Zúñigově viz Br. u. Act. VI, 581 pozn. 1. a jeho zprávy z cesty.

³⁴⁾ Srovnej Br. u. Act., X, 765 pozn. 5.

³⁵⁾ Král Donu Baltasaru 2. března 1615 (Simancas, l. 2454 f. 142); prosby Dona Baltasara o návrat od 6. ledna 1615 a násl. (l. 2501 f. 89, 152, 44, 123, 125, 127, 22; l. 2502); Don Baltasar státnímu sekretáři 13. dubna 1615 (l. 2501 f. 67); konsulta ze dne 14. února 1616 (l. 710).

byl titulován »císařským a katolickým vyslancem«, ba naopak, bylo by to zřejmým svědectvím dokonalé shody mezi králem a císařem, který přece je druhým synem domu rakouského, a na čem císaři při kurii nejvíce záleží, totiž na volbě papežské a promoci kardinálů, bylo vždy totožné s intereseš španělské monarchie; a k tomu ještě přistupuje, že on, Don Baltasar, je tak známý v říši, kde tolik let pobyl, a tak důvěrně spřátelen s církevními knížaty.³⁶⁾ Avšak nedošlo k tomu ani k římskému vyslancování. Dřív nežli se měl odebrat na nové své působiště, dostal milost, aby mohl navštívit Španělsko.³⁷⁾ Splnil ovšem tuto svou dávnou touhu, a změna, která již tehdy se ohlašovala při dvoře Filipově a vedla později k pádu Lermovu a novému seskupení rádců králových, způsobila další kariéru Dona Baltasara. Madrid, kam přibyl 23. června 1617, již neopustil; 1. července ujal se místa ve státní radě.³⁸⁾

Na místo španělského vyslance při císařském dvoře po Donu Baltasarovi de Zúñiga přišel Don Iñigo Velez de Guevara, *hrabě de Oñate*. Bylo původně ustanoveno, že půjde ke dvoru Matyášovu ještě před jeho zvolením za císaře. Hned když Matyáš dostal se k vládě v zemích odňatých Rudolfovi, soudila státní rada, že by bylo vhodné poslati někoho k novému uherskému králi s gratulací španělského panovníka ke korunovaci, ale tak, aby císař nepojal zbytečné podezření.³⁹⁾ Don Baltasar pak žádal usilovně, aby ke dvoru uherskému byl poslán stálý španělský vyslanec. Naléhal na to, třeba by tím jeho pražské vyslanectví bylo utrpělo; je toho velmi třeba, aby mladý král, který stále má co činit s kacíři a nyní právě chce reformovat svoji radu, byl podporován jak nějakou pomocí, tak i vážností a jménem španělským; on sám že nemůže bez svolení císařova, k jehož dvoru je ustanoven, odejít do Vídně, a císař si toho nepřeje; nový vyslanec bude udržovati spojení mezi Ferdinandem a Matyášem, kteří oba potřebují opory proti kacířům, ale musí to být některý ze zkušenějších ministrů, a který by měl lepší vědomosti o zdejších věcech a mohl přijít brzo, nejlépe tedy někdo z Itálie.⁴⁰⁾ Král přistoupil na Zúñigův návrh, když státní rada s ním projevila souhlas, a jmenoval vyslancem uherským hraběte de Oñate který tehdy byl u savojského vévody (1609).⁴¹⁾ To ovšem neznamenal ještě, že vyslanec hned se odebere na své místo. Znova se vyjednávalo: vyžádaly se od Dona Baltasara podrobné informace o tom, co mělo by se vložit do instrukce pro

³⁶⁾ Don Baltasar králi 7. května 1616 (Simancas, l. 2502 f. 156); král Donu Baltasaru 22. června 1616 (l. 2454 f. 207).

³⁷⁾ Don Baltasar státnímu sekretáři 21. prosince 1616 (Simancas, l. 2502 f. 1 y 2).

³⁸⁾ Juan de Ciriza hraběti de Oñate 6. července 1617 (Simancas, l. 2454 f. 291).

³⁹⁾ Konsulta ze dne 10. ledna 1609 (Simancas, l. 2323 f. 69).

⁴⁰⁾ Don Baltasar králi 7. září a 28. listopadu 1609 (Simancas, l. 2495 f. 97, 115, 117, 129), arcivévodovi Albertovi 26. září (ib. f. 108).

⁴¹⁾ Král Donu Baltasaru 29. října 1609 (Simancas, l. 2452 f. 228 y 229).

hraběte (v červnu 1610), pak se jeho cesta do Uher odložila jako ne příliš nutná; rok na to, když spor Matyášův s Rudolfem se přiostrčil, sepsána instrukce i ověřovací listy (v dubnu 1611) a s vypravením nového vyslance skutečně se pospíchalo; když však události v Praze skončily sesazením císařovým s vlády, zdálo se státní radě, že se zřízením vyslanectví při Matyášově dvoře může se opět na čas posečkat, až jak dále se věci vyvinou.⁴²⁾ V následujícím roce (1612) smrt Rudolfova a potom zvolení Matyášovo za císaře zdálo se designovanému vyslanci vhodnou příležitostí, aby konečně jeho posláni se uskutečnilo, a sám se nyní hlásil, aby mohl odejít ke dvoru nového císaře, jak měl na to depeše. Ale znova k tomu nedošlo, v Madridě rozhodli jinak — gratulaci španělského krále přinesl Matyáši *markýz Spinola* — a hrabě upokojen slibem, že při nejbližších změnách na vyslanectvích bude na něho pamatováno.⁴³⁾ Tím odložena záležitost hraběte de Oñate na několik let, a teprve když Donu Baltasarův povolen návrat do vlasti, počalo se s hrabětem opět počítati jako kandidátem na císařské vyslanectví; nyní nebylo ho možno obejít, když tak dlouho čekal. Znova se tedy začalo vyjednávat a trvalo to dva roky, než skutečně došlo k jeho odjezdu.⁴⁴⁾ Poměry při dvoře Matyášově ovšem za tu dobu se změnily, instrukce z roku 1611 zastarala a Don Baltasar musil podat nové pokyny;⁴⁵⁾ na základě toho pak sepsána definitivní instrukce pro vyslanectví v říši německé (16. července 1616).⁴⁶⁾ Hned na to odcestoval Oñate z Madridu, ale dlouho se zdržel na cestě; začátkem prosince byl teprve v Janově a odtud se odebral přes Milán a Hradec, kde jednal o španělských nárocích s Ferdinandem, k císařskému dvoru,⁴⁷⁾ kam dorazil 8. února 1617.⁴⁸⁾ Na tomto místě setrval až do roku 1622.

⁴²⁾ Konsulty ze dne 12. ledna a 3. září 1610 (Simancas, I. 2324 f. 6, 37); král Donu Baltasarovi 17. července 1610 (I. 2452 f. 321); Don Baltasar dne 4. září posílá návrh instrukce (I. 2496 f. 94); instrukce a ověřovací listy pro hraběte de Oñate ze 16. dubna 1611 (I. 2452 f. 339—352); konsulty ze dne 3. a 20. března, 9. června 1611 (I. 2324 f. 58, 65, 86, f. 709 f. 182 y 183, 183).

⁴³⁾ Hrabě de Oñate státnímu sekretáři z ledna a července a dobré zdání velkého komendadora Leonského z 20. září 1612 (Simancas I. 2498 f. 188—191).

⁴⁴⁾ Konsulta ze dne 14. února, 22. srpna, 13. října 1615, 28. února, 16. dubna, 1., 13. a 14. června 1616 (Simancas, I. 710, I. 2326 f. 61, 62, 91, 93, 19 y 20, 92 y 93, 21); listy a memoriály hraběte de Oñate z roku 1616 (I. 710).

⁴⁵⁾ Don Baltasar státnímu sekretáři 18. února 1616 (Simancas, I. 2502 f. 164); král Donu Baltasarovi 2. března 1616 (I. 2454, f. 233).

⁴⁶⁾ El despacho que se dio al Conde de Oñate para la Embaxada en Alemania (Simancas I. 2454 f. 329—363).

⁴⁷⁾ Listy hraběte de Oñate s cesty (Simancas, I. 2502).

⁴⁸⁾ Vyslanecké zprávy pro rok 1617 většinou chybí, jsou známy jen z konsult. O hraběti de Oñate srovnej Gindely, Geschichte des dreissigjährigen Krieges I, 48 násl.

Španělští vyslanci sídlili při císařském dvoře, protože — jak se praví v instrukcích, s kterými tam byli vypraveni — se to slušelo a bylo nutné k dobrému řízení veřejných záležitostí celého křesťanstva a soukromých věcí králových a císařových, které jsou v podstatě totožné.⁴⁹⁾ Zástupce katolického krále v první řadě tedy měl dbát a podporovat vše, co se týkalo *náboženství*, blaha a rozmnožení svatě víry katolické, poslušnosti k papeži a stolici apoštolské a míru křesťanstva, neboť náboženství měli všichni křesťané klást na první místo. Avšak nebyla to jen touha zachovat španělskému králi neporušenou pověst čistoty víry a horlivosti náboženské, která řídila kroky jeho vyslance v říši; otázka náboženská na straně španělské doma i v cizině vždy byla posuzována se stanoviska politické moci. A právě proto postavení všech, kdož měli hájit zájmy katolické při dvoře rakouských vládařů, bylo tak těžké. Na španělského vyslance pak obraceli se při každé příležitosti, když jednalo se o to, dáti kacířům odpověď na jejich požadavky, kteří stále bouřlivěji doléhali. Zde bylo nutno cítit zodpovědnost svých rad a jistotu svých záruk, neboť při malé moci panovnícké a ještě skrovnějších prostředcích nebylo možno hnát věci k nejhoršímu, a při tom bylo tím obtížnější najít pravou cestu, aby v ničem se nezadalo přísně katolickému stanovisku. V těch věcech bylo nezbytno přídržeti se příkladu papežského nuncia, který sídlil při dvoře a byl zasvěcen do všeho, a ruku v ruce s ním postupovat. Ale nejenom v případech velkých konfliktů politické moci, i v každodenních potřebách katolíků měl španělský posel zastupovat a hájit jejich zájmy: knížata, biskupové, kapituly, opati a města katolická z říše, kteří se utíkali ve svých záležitostech ke dvoru, měli u něho najít vždy ochotný přístup, laskavé pohostinství a účinnou podporu v jednání s ministry císařovými, a zvláště otcové jesuité. Katolický vyslanec skutečně si tak vedl a práce jeho nesla ovoce. Don Baltasar de Zúñiga, když odcházel ode dvora Matyášova, mohl vším právem napsati v informaci pro svého nástupce, že přízeň, kterou Španělsko poskytuje katolíkům, je po Bohu duší a oporou náboženství v Němcích a jí živ je všecken stav duchovní v říši, jenž vždy požíval veliké vážnosti a nyní zejména je důležitý pro reformaci.⁵⁰⁾

⁴⁹⁾ Na př. v instrukci pro Dona Baltasara de Zúñiga — siendo muy conveniente y necesario á la buena dirección de los negocios públicos concernientes al bien de la cristiandad y á los particulares míos y del Emperador, mi tío, que en efecto son todos unos.

⁵⁰⁾ Don Baltasar státnímu sekretáři ze dne 18. února 1616 (Simancas, I. 2502 f. 164): — porque este favor de España despues de Diós es el alma y el sustento de la religión en Alemania y con lo que respira todo el estado eclesiastico del Imperio que siempre a sido de suma autoridad y grandeza y agora verdaderamente es tambien muy señalado en la reformación y zelo respeto á lo que se save que pasava antiguamente á que ayuda infinito el exemplo y doctrina de los Padres de la Compañía de Jesús á los quales muy en particular es bien que favorezcan los Embaxadores como á tan beneméritos. Srovnej tajnou instrukci pro hraběte de Oñate ze dne 16. července 1616 (I. 2454 f. 330).

Katolický král byl zároveň Habsburk a z tohoto příbuzenského poměru obou větví plynul španělskému vyslanci při císařském dvoře úkol hájiti zájmy domu rakouského a pracovati k jeho společnému povznesení. To vedlo k úloze sprostředkovatele, jakou hrál Don Guillén a Don Baltasar v dlouholetém rodinném sporu mezi Matyášem a Rudolfem, to vedlo však také k akci docela jiného rázu, jakou bylo ještě delší jednání o dědické nároky španělské větve habsburské na korunu Českou a Uherskou, které vyšlo se strany Španělska — Don Guillén nadhodil tuto otázku poprvé roku 1603⁵¹⁾ — a v níž Španělsko vystupovalo jako aktivně s požadavky účastněný činitel.

Avšak obě dynastie nebyly spojeny jen poutem příbuzenským, nýbrž měly také totožné zájmy, kterými byly na sebe odkázány. Takovou společnou otázkou byla *vojna s Turkem*. Depеше španělského vyslance z Prahy v některých letech přinášeji převážnou většinou podrobné zprávy z uherských bojišť a dopisy generálů, stojících v císařských službách. Nebylo to však jen z pouhého zpravodajského zřetele — tou vlastností španělské relace bohužel nevyunikají. Španělský král podporoval císaře velkými peněžitými prostředky na vedení turecké války, v prvních letech vlády Filipa III. bojovaly dokonce v Uhrách regimenty placené králem a sloužící pod prapory jeho barev na velikou reputaci španělského jména. Ale zájem španělský na výsledku uherských bitev byl ještě hlubší. Podpory, které šly pro císaře do Uher, byly dávány na obranu náboženství proti Turku, odvěkému nepříteli všeho křesťanstva, ale ve státní radě se přiznali upřímně, že přispívat na tureckou válku je vlastní záležitost králova a znamená to v pravdě jen ukládat na úroky, neboť tím ušetří se náklad na hájení pobřeží Neapolska a Sicílie, které turecká moc jistě napadne, nebude-li zaměstnána císařem.⁵²⁾ Tento důvod španělské štědrosti byl dobře znám při pražském dvoře a bylo toho také bez ostychu využíváno. A proto bylo velmi nesnadno pro španělského vyslance, aby domohl se za tyto sumy nějaké cenné rekompensace. Nic nepomáhala diplomatická obratnost, s kterou Don Guillén poukázval na souvislost finančních podpor s *otázkou nizozemskou*: že král nemůže císaři tolik přispívat na válku tureckou, jak by si přál, dokud sám nebude zbaven ohromných výdajů na podrobení odbojných států nizozemských, a že je v moci císařově, aby králi ulehčil a sobě tak zajistil větší pomoc.⁵³⁾ Přes to přese všecko pacifikace Nizozemska prostřednictvím císařovým a stavů říšských až do uzavření míru zůstala nesplněným požadavkem španělské politiky.

⁵¹⁾ Don Guillén králi 31. ledna 1603 (Simancas, I. 707 f. 235).

⁵²⁾ Takové důvody uváděly se v státní radě, kdykoli se jednalo o poskytnutí podpory císaři na další vedení turecké války; srovnej konsultu ze dne 6. listopadu 1599, kdy za Filipa III. ponejprve se rozhodovalo o této věci (Simancas, I. 2323, f. 115) atd.

⁵³⁾ Don Guillén králi 11. prosince 1593 (Simancas, I. 700 f. 146 y 147) a j.

Podobně věčnou starost diplomatickým zástupcům královým působila *otázka nástupnická*, o které jednali po celou dobu vlády Rudolfovy beze všeho úspěchu. Tato nejdůležitější záležitost při pražském dvoře, o jejíž vhodné rozřešení po tak dlouhou řadu let marně se pokoušel ve společném úsilí katolický orátor i papežský nunciuss, se španělské strany nebyla posuzována toliko s úzkého zájmu dynastického, aby hodnota císařská nevyšla snad z domu rakouského; vždy bylo zároveň uvažováno, jaké následky pro španělskou politiku v Nizozemí a v Itálii by měla volba nějakého knížete rodu habsburskému nepřátelského nebo dokonce kacíře na trůn německý, a proto také věnována taková pozornost celé věci, na níž mnohdy se téměř vyčerpávala veškerá činnost vyslanců v Praze.

Rovněž stálým předmětem vyjednávání byla *říšská léna v Itálii*, která sesilovala posíci Milánska, a udělení jich investitury španělskému králi.

To je několik hlavních otázek, okolo kterých se točila španělská politika, vedená vyslanci při císařském dvoře.⁵⁴⁾ Jaký význam pro české dějiny mají španělské relace těchto diplomatů? Přirozeno, že v dobách, kdy události v zemích koruny České stály v popředí rakouské politiky, španělští orátoři věnovali jim plný zájem právě tak jako ostatní vyslanci, kteří v té době sídlili při dvoře. Ale španělské zprávy jsou v mnohých případech cennější, protože jejich pisatelé byli lépe zasvěceni do poměrů, nebyli pouhými diváky, nýbrž sami se zúčastnili jednání jako prostředkovatelé, a v rozhodných okamžicích i jako vůdčí osoby, které ovládaly celou situaci. To však platí mutatis mutandis o všech vyslaneckých depeších. Co naproti tomu charakterizuje španělské listy od císařského dvora, je jejich široké stanovisko světové politiky, kterou zastávali tamější vyslanci, a dle toho také všechno posuzovali. Zvláštní cena španělských relací pro nás spočívá tedy v tom, že příběhy českých dějin, které tehdy pře-

⁵⁴⁾ Pokusil jsem se naznačit několik základních otázek španělskorakouské politiky a seskupit je dle určitých hledisek; vypsat všechny předměty vyžadovalo by podrobnější studie, než jsou tyto kritické poznámky. V informaci, kterou zaslal Don Guillén do Madridu k sestavení instrukce pro Dona Baltasara: «Sumaria información de algunos negocios principales que se tratan en la Corte imperial así de parte del Rey, nuestro Señor, como de la del Señor Archiduque Alberto por no tener en ella persona propia Su Alteza» (Simancas, I. 2452 f. 118), uvádějí se k roku 1607 tyto záležitosti jako předmět jednání při císařském dvoře: «Elección de Rey de Romanos. Pacificación de los Países Baxos. El [negocio] de la sucesión en los Estados del Duque de Juliers. El de la transacción hecha con la casa de Borgoña, El de las ciudades Hanseaticas. El de las postas desde los Países Baxos hasta dentro Italia. El de Bisanzon. El de Argantina. El de Emda. El de las quexas de los vezinos de los Países Baxos. El de Cambray. El de Fínal. El de los Carcares. El de Corregio. Lo de Pomblin. V intrukci pak samé ze dne 31. května 1607 (I. 2452 f. 114) mluví se ještě o zamýšlených sňatech císařových, jeho sporu s ostatními bratry a nemanželských jeho synech.

růstaly teritoriální hranice, jsou v nich zařazovány do rámce mezinárodní politiky. Jednoho ovšem musí historie litovati, že je jich tak málo — u srovnání na příklad s nunciaturami — a že jsou tak stručné: španělští vyslanci, mužové již svou povahou i povoláním uzavření, spokojili se přesným a jasným konstatováním toho, co se stalo a co třeba dělati, beze všeho krasořečného rozumování, a omezili se jen na nejvýznačnější události. Tím liší se španělské zprávy na př. od italských relací a nutno mít tuto jejich povahu na paměti, dřív než k nim přistoupíme, abychom se nezklamali v tom, co přinášejí.

Obvod působnosti španělského vyslance při císařském dvoře zabíral říši německou, všechny země sjednocené pod žezlem rakouských Habsburkův a království Polské; rovněž bylo jeho povinností sledovati pečlivě všechny zprávy z Cañibradu a oznamovati, co bylo třeba, do Madridu. Po oddělení Nizozemska měl kromě toho zastupovati také arcivévodu Albrechta, když právě nebyl jeho agent v Praze.

Úkol vyslanců nebyl pouze zpravodajský. Španělští orátoři byli zároveň činnými politiky a někteří z nich se domohli postavení a vlivu zcela neobyčejného. Když zemřel Don Guillén, mluvílo se o neuvěřitelné téměř vážnosti, jíž požíval v místě svého působení, a nebyla to pouhá chvála jeho přátel, byla to pravda. Na samém konci jeho života dostalo se mu skvělého svědectví o tom od samého Rudolfa a zároveň zadostiučinění za všechny ústrky, které časem musil snášeti při dvoře. Císař, jenž vždy viděl ve španělském vyslanci jakéhosi nepřítele a usilovně se bránil jeho zasahování do své politiky, žádal krále, aby Don Guillén se zúčastnil ještě českého sněmu, který se měl sejít na podzim roku 1608, a svým vlivem působil na Čechy k povolnosti; pro smrt vyslancovu však k tomu nedošlo.⁵⁶⁾ Don Baltasar si již vedl sebevědoměji než jeho předchůdce: dával znáti dvoru Matyášovu, mnoholy vděčí císař španělskému králi za své zvolení. A vývoj politických událostí, zvláště pokoření českého povstání pomocí španělskou, stupňovalo španělský vliv v pozdějších letech ještě větší měrou.

Vzrůstající zasahování španělské vlády do politiky rakouských Habsburků bylo v první řadě ovšem podmíněno hmotnou pomocí, která přicházela z Madridu, ale také mnoho třeba přičísti zásluze španělských orátorů samých. Ti, kdož přišli na zodpovědné a důležité místo k císařskému dvoru, byli jistě mužové vynikající. Uviděli již kus světa a nasbírali zatím, než dostali se do Prahy, bohatou zkušenost diplomatickou. Měli pevné vědomí svého významu jako reprezentantů katolického krále, jehož věc hájili se vsí poctivostí, a tato

⁵⁶⁾ Král Donu Guillénovi, září 1608, Donu Baltasarovi 2. října 1608 (Simancas, I. 2452 f. 184 y 185, 185, 205).

morální převaha zjednávala jim prestiž právě tak jako jejich bezohledná výbojnost vzbuzovala obavy a nenávisť ku všemu španělskému v celém světě. Svou povýšenost v Německu pocítovali takřka při každém kroku. »Velmi německé mravy«, jak říkali pijáctví a požívačností, urážely střídmost jejich života, která byla jim vrozena z jižní, vínem hojně obdařené domoviny, a způsob diplomatického jednání vzbuzoval v nich odpor. S ministry a ostatními osobami dvorskými se dalo mluvit o politice jen při skvělých banketech a pítkách a na říšských sněmech bylo to ještě horší: s knížaty samotnými nebylo možno jednat, protože po většinu času byli opilí, častující jeden druhého; skoro všechny záležitosti ležely v rukou jejich kancléřů, kteří však přicházeli na sněmy jako na trh, aby se dali prodat.⁵⁶⁾ Bylo nutno platit a podplácet, aby se získali stoupenci pro španělskou politiku. Rada královských pensionářů v říši mezi předními knížaty a při dvoře mezi ministry císařovými sloužila zájmům španělské věci. A věc španělská v Evropě tehdy znamenala zároveň věc katolickou.

To byla opět jedna cesta, po které španělští vyslanci došli ku vlivu nejen při dvoře, ale ve vládě vůbec. Katolický král patil v očích celé Evropy za obránce náboženství katolického, a na jeho zástupce při císařském dvoře obraceli se všichni katolíci z říše ve svých strastech jako na přirozeného svého zastávce. On a papežský nuncius, který vždy byl vybírán s ohledem na Španělsko, a jehož politické posláni ostatně bylo shodné se snahami domu rakouského, byli jediní, kdož v tom »moři plném úskalí« dovedli bezpečně a odvážně řídit ohroženou věc svatě víry. To učinilo španělského orátora, když sídlil v Praze, středem katolické strany v Čechách, která, ač nepatrná počtem, měla velikou moc, protože držela významné úřady politické. Pro ni bylo štěstím, že jejím vůdcem, za kterého katolický vyslanec byl nesporně uznáván, stal se někdo, jenž nevyrostl v našich poměrech a nepočítal s nimi, nýbrž šel pevně jen za svým cílem. Dorůstající generace katolická, vychovaná v novém duchu, v cizích zemích a jesuity, potřebovala stále ještě povzbuzování a posily k boji, který ji očekával a jehož výsledek byl dosud nejistý; neboť protestantství bylo dosud na postupu. V těch těžkých dobách pro věc katolickou, kdy se ztrácely

⁵⁶⁾ Don Guillén Donu Juanu de Zúñiga 25. července 1581 (Ayerbe str. 294), Donu Juanu de Idiaquez 17. října 1581 (Simancas, I. 688), králi 11. prosince 1593: »Y pues V. Md. me da licencia en su real carta de 17. de Octubre, que diga mi parescer, me atreveré á hazello con dezir, que para el manejo destas pláticas es necesario, que V. Md. dé facultad y medios para gastar, pues para concluir unas y desviar otras es lo que mas conviene, porque se ha de presuponer (y esto es cierto) que los mas negocios en las dietas se tratan por vía de los Cancilleres de los Principes, pues lo mas del tiempo sus amos están borrachos vanqueteandose unos á otros. Estos tales Cancilleres vienen á las dietas á venderse como quien va á una feria á vender cavallos. Y para lo que toca á qualquiera de las pláticas que allí se han de tratar, es necesario tenellos gratos« (I. 700 f. 163) a j.

posice, vyslanec přece neváhal ustavičně vyzývat k výbojům a bezohlednému boji s mečem v ruce, jak to odpovídalo tradicím španělského ducha. Zasáhnouti Zúñigovo do jednání o majestát, kdy chtěl přiměti Rudolfa ku brannému zakročení proti kacířům a zaručoval mu pro ten případ veškeru pomoc svého krále, třeba nevedlo k cíli, ukazuje, jak představovali si na španělské straně, aby byl veden zápas s protestantismem, a zároveň je předzvěstí toho, co se připravovalo a provedlo po českém povstání.

Katolická strana dvorská, a hlavně v Čechách, sloužila španělské politice většinou z důvodů čestnějších a nezištnějších než mnozí z pensionářův a jinak placených stranníků španělských v říši. Nebezpečností z pohledu ohromnou většinou kacířskou se pocívalo u českých katolíkův asi hrozivěji než jinde, a proto bojoval každý za svou vlastní věc, kdo vstoupil pod prapor katolického krále. A barvy španělské skvěly se tehdy ještě v plné slávě. V celém světě se vědělo, že v říši králově slunce nezapadá, a každého roku roznesly se zprávy o stříbrném loďstvu, které přivezlo z Indií nesmírné bohatství; zvěsti o pozvolném vnitřním úpadku monarchie a opakujících se finančních krisích státních nepronikaly tak rychle v Evropě, a proto se stále udržovala reputace nejmocnějšího panovníka světa. Ta moc a pověst o ní měla neobyčejnou přitažlivost: kde kdo chtěl se dostat do stínu autority královny a být považován za jeho služebníka, neboť bylo to oporou i vyznamenáním zároveň. A král španělský byl si toho dobře vědom a zvláště Filip III. nešetřil pozorností a uznáním pro svoje stoupence. Vzkazoval díky po svém vyslanci za služby prokázané věci katolické a povzbuzoval v listech k horlivosti; dával se zastupovati při svatbách předních osobností v zemi a při křtech jejich dětí; posílal dary a sliboval ochranu v čas potřeby; udílel řády rytířské, které byly spojeny s bohatými komendami, a dosazoval církevní hodnostáře na výnosná místa nebo vymáhal jim u papeže povýšení. Kdo se takto dostal do styku se španělským králem, cítil se společensky povýšen, a nositi šat svatého Jakuba s mečem nebo dokonce řád zlatého rouna a vyznávatí tak svoje politické smýšlení bylo vřelou touhou všech, kdož chtěli se dostat do vyšších kruhů dvorských. Neboť také dvůr císařský přijal mnoho mravů ze Španělska, třeba se jeho vlivu v politice časem vzpíral, a sám svým složením pomáhal k pošpanělštění předních rodů. Tato hispanisace byla v první řadě společenská, podmíněná spřízněním s vysokou španělskou šlechtou, a pak politická, protože sledovány tytéž cíle. A veškeru tuto viditelnou i neviditelnou stranu španělskou, která zabírala všechny vrstvy od prvních pánů v zemi až k posledním písařům v císařské kanceláři a byla ovládána tímž duchem bojovné kázně a náboženské horlivosti, řídil španělský vyslanec při císařském dvoře pevnou a bezohlednou rukou v duchu ideálů, které postavila katolická reformace.

Zástupce katolického krále zaujímal v diplomatickém sboru při pražském dvoře první místo již také proto, že representoval mocnost příbuznou s císařem. Bylo tedy nutno, aby rozvinul lesk, odpovídající jeho postavení, a udržující reputaci jména králova, a to činil tím spíše, když seznal, že v Němcích velká část úspěchů diplomatických závislá jest na nádhře a vážnosti, kterou dovede vzbuditi ministr, projednávající nějakou záležitost. Pražské vyslanectví tvořilo pro sebe malý dvůr s pázaty, vojáky, úřednictvem a družinou kavalírů, — Don Baltasar de Maradas, příbuzný Guillénův, na příklad pobýval v Praze na vyslanectví — a vyslanci sami vystupovali se vsí španělskou grandezou. I v domě Dona Guilléna, který pro svou nemoc nemohl se příliš zúčastnit veřejných aktův a vedl si skromně, — bylo to nahoře na Hradčanech blízko kapucínů — žilo 70—80 osob a stálo vždy pohotově 20—24 koní; kdo přišel do Prahy ze Španěl, Italie a Nizozemska nebo vůbec sloužil věci králově, byl hostem v jeho paláci; tam vychovávali také synky z předních rodů, kteří chtěli vstoupiti do služeb španělských. Don Baltasar, který začal svou dráhu jako první ministr, vyslaný mladým Filipem III. mimo Španěly, a nepoznal šetrnost zemřelého krále, jako ve všem si počínal energičtěji, tak i ve vystupování rozvinul daleko větší okázalost než jeho předchůdce, a zvláště když zastupoval španělskou vládu na říšských sněmech, vyrovnal se způsobem života knížatům a legátům papežským; jezdil s vojenským průvodem a jeho dům čítal na 100 osob a 50 koní.⁵⁷⁾ Na takovou reprezentaci nestačilo ovšem služné 12.000 zlatých (= 8000 eskudů) ročně⁵⁸⁾ ani příjmy z komend, kterých se vyslancům dostávalo jako rytířům svatojakubským — Guillénova komenda Moratalla v Murcii nesla ročně 4000 dukátů; po jeho smrti obdržel ji Zúñiga.⁵⁹⁾ — bylo nutno čas od času udělovat při zvláštních příležitostech značnou výpomoc, ale přece ještě vyslanci odcházeli se svého místa zadlužení ohromnými výdaji, kterých nemohli se vyvarovat. Služné a ostatní peníze byly jim po-

⁵⁷⁾ Don Guillén Donu Juanu de Zúñiga 25. července 1581 (Ayerbe 293 násl.); Don Baltasar králi 2. září 1613: «Pero he juzgado siempre, que mucha parte del buen suceso de los negocios consiste en el lustre y autoridad del ministro que los trata y especialmente con la nación alemana, donde no se puede esconder el Embaxador á comer dos platos en su aposento sino tener muy cumplida mesa y muy ordinarios vanquetes.» (Simancas I. 2499 f. 27); Don Baltasar státnímu sekretáři 13. dubna 1615 (I. 2501 f. 67) a j.

⁵⁸⁾ Don Guillén králi 15. října 1591: «Tanteo de todo el dinero que ha recibido y gastado Don Guillén de Sanct Clemente en esta Embaxada de Alemaña» (Simancas, I. 698 f. 210 y 211, 211; I. 700 f. 126); «Copia del parteo que se embia al Señor Don Juan de Idiaguez, de Praga á 14. de Março 1593» (I. 700 f. 127); účty z vyslanectví otištěné u Ayerba str. 315 násl.; Lope Diaz de Pangua Juanu Hurtadovi de Mendoza, bez data (I. 2452 f. 149) a j.

⁵⁹⁾ Don Baltasar králi 5. září 1608, 20. června 1609, 20. června 1609 (Simancas, I. 2494 f. 88 = 123; 2495 f. 7).

ukazovány většinou u augšpurských Fuggerův a italských obchodníkův, u nichž měli také úvěr. Možnost velkého spolehlivého úvěru, kterým španělští vyslanci vládli, a trochu hotového kapitálu, jež měli vždy po ruce, představovalo strašnou moc, která byla tím drtivější, čím menšími prostředky ať úvěrovými, ať v hotovosti opatření byli jejich protivníci; také to se ukázalo v plné hrůze při českém povstání.

Úspěšné činnosti španělských vyslancův asi velmi málo vadiilo, že neznali řeči země, v níž sídlili, a většiny dvořanů, s nimiž se stýkali. Nebylo toho ani valně třeba. Trojí generace císařů, Ferdinand, Maxmilián a Rudolf, byla vychována na madridském dvoře — Rudolf ještě v posledních letech mluvil čistou kastilštinou⁶⁰⁾ — a s nimi mohl se vyslanec dohovět svou rodnou řečí. Když posílali tito panovníci vlastnoruční listy španělskému králi, psali je vždy španělsky. Rovněž tak počínali si v Madridě: kromě členů domu rakouského král korrespondoval španělsky jen s těmi osobami, o jichž oddanosti byl přesvědčen, nebo jež chtěl vyznamenati; jinak pečlivě dbáno toho, komu se má psát latinsky a komu německy. Německy však, jak se dá soudit, nedovedl ani jeden z vyslancův u císařského dvora. Nepovažovalo se to také nikterak za potřebné. Stačilo, když rozuměli a mluvili latinsky nebo italsky, kteroukoli z těchto dvou řečí při dvoře se dorozuměli; ale v nejhorším případě mohl se vypravit i vyslanec, který měl aspoň sekretáře mocného některého z těchto jazyků, třeba sám jim nerozuměl. Na mimořádného posla pak se činily ještě menší požadavky; pro toho bylo nutno jen tolik italštiny, kolik pochytil cestou přes Itálii.⁶¹⁾ Větší důležitost než znalosti jazykové měl jejich původ a urozenost. Tak aspoň se zdálo vyslancům samým, že při císařském dvoře kladou velký důraz na titul a málo si cení mužů, kteří ho nemají, a proto Don Guillén vřele doporučoval králi, aby tímto způsobem vyznamenal Dona Baltasara, jenž je z tak slavného rodu. Rovněž bylo s výhodou, když vyslanec měl s sebou ženu, která mohla sloužit císařovně, jako tomu bylo s markýzou de Almazán a později s manželkou Dona Baltasara.

⁶⁰⁾ Don Baltasar králi 9. srpna 1608 (Simancas, I. 2494 f. 83).

⁶¹⁾ Hrabě de Montagudo státnímu sekretáři Gabrielu de Zayas 20. srpna 1575: «Quanto á lo demás menester havra el que aquí viniere saber latin, digo entenderlo y hablarlo ó italiano y qualquiera destas dos lenguas que entienda y hable será bastante, aunque si no se hallase quien las supiese con tener secretarios que sepan algunas dellas bastará; quanto mas que el personaje que viniere con solo atravesar á Italia entenderá y hablará lo que aquí es menester. Lo que, señor, mas ymporta es que mi sucesor sea persona muy exemplar y que supla mis grandes faltas porque es la cosa del mundo de que mas necesidad está esta Corte, porque entre otras miserias de los herejes es una y no pequeña andar mirando las aristas ó pajuelas en los ojos de los catolicos sin echar de ver las vigas que traen atravesadas en los suyos.» (Simancas, I. 673 f. 111); Don Guillén králi 17. května, 2. srpna 1608 (Ayerbe str. 278, 281—282).

Vyslancům k ruce stála řada sekretářů, kteří měli na starosti různé stránky kancelářské praxe na vyslanectví, jako překládání cizojazyčných aktů do španělštiny, dříve než byly poslány do Madridu, nebo vedení korespondence v jiném jazyce než španělském, šifrování dopisův a luštění došlých depeší a pod. Nejdůležitější z nich byli sekretáři pro řeči (*secretarios de las lenguas*), kteří pro svoje jazykové znalosti vedli vyjednávání a po případě v době nepřítomnosti vyslancově sami řídili celou agendu, jako na př. Arnold van der Boye po dobu, kdy Don Guillén byl ve Španělsku, nebo Pedro Montañana; nejjobratnějším sekretářem u Dona Baltasara byl Jacques Bruneau, který byl vyslán po Německu a sám jednal jménem svého vyslance.

Kromě úředníků na vyslanectví byli ve španělských službách v Německu také samostatní agenti, kteří posílali do Prahy své zprávy (avisos) psané španělsky. Tak na př. v Augšpurku od roku 1593 sídlil Vilém Rentz (*fator en Alemania*)⁶²⁾ nebo v Kolíně asi od roku 1585 Tomáš Gramaye (*el comisario residente*)⁶³⁾ a jiní jinde. Dobrá organizace zpravodajské služby byla nutna při tak rozsáhlém působišti, jaké měl španělský vyslanec při císařském dvoře. Avšak orátor nepsal do Madridu vše, o čem se doval, nýbrž vybíral jen nejdůležitější a přikládal španělská avisa, psaná Rentzem v Augšpurku. Všechna pak korespondence, došlá z vyslanectev do Madridu, projednávala se ve státní radě španělské.

Španělská státní rada za Filipa III.¹⁾ Státní rada (*Consejo de Estado*) byla jedním z orgánů, v nichž byla soustředěna vláda a správa zemí španělských; vedle jednotlivých rad pro určitou část říše, jako byla rada pro Indii, Itálii, Flandry a Burgundsko, Aragon, nebo určitý obor správní, jako rada finanční (*Consejo de Hacienda*).

⁶²⁾ Don Guillén králi 19. ledna, 26. října 1593 (Simancas, I. 700 f. 38, 124); Rentz státnímu sekretáři 30. listopadu 1612 (I. 2498 f. 151 a 154).

⁶³⁾ Don Baltasar králi 4. července 1615 (Simancas, I. 710); konsulta ze dne 19. ledna 1616 (I. 2326 f. 79).

¹⁾ O státní radě chci jednat jen, pokud je toho třeba k pochopení jejich protokolův, a to pro dobu, kterou jsem studoval v archivu simancaském, t. j. dobu Filipa III., tedy i tato část chce podat jen příspěvek ke kritice protokolů státní rady jakožto pramene historického. Jednám-li o složení státní rady a snažím-li se charakterisovat jen velmi všeobecně její členy, tedy je to hlavně proto, abych konstatoval, kdo v té které době v radě zasedal a o čem asi mohl rozhodovat; přesně stanovit účast jednotlivých členů na vyřizování státních záležitostí ovšem zůstane vždy předmětem jen práce speciální. I toto pouhé sestavení však považuji za užitečné, neboť podává nová fakta. Prámemem pro dějiny státní rady Filipa III. kromě protokolů rady samotné jsou předem dvorské kroniky té doby; v nich najdou se spolehlivá data o jmenování členů, o některých důležitých zasedáních, personálie atd. Jsou to: *Luis Cabrera de Córdoba*, *Relaciones de las cosas sucedidas en la corte de España*, desde 1599 hasta 1614, Madrid 1857; *Matias de Novoa*, *Historia de Felipe III*, Rey

rada královská (*Consejo Real, Consejo de Castilla*) pro záležitosti soudní a správní, rada řádová (*Consejo de las Ordenes*) pro záležitosti rytířských řádů a pod.,²⁾ představovala státní rada nejvyšší ústavní orgán, »který jakoby úplně řídil celou velkou monarchii.«³⁾ Zřízena byla, třeba král vždy projednával nejdůležitější záležitosti státní se svými soukromými rádci, teprve r. 1526 Karlem V., tedy v době, kdy zájmy politiky španělské překročily hranice poloostrova a v kabinetu Karlovi bylo nutno řešit otázky habsburského imperialismu. Od samého počátku státní rada jednala o všech otázkách, týkajících se míru a války, smluv a spojenectví a vůbec všech mezinárodních styků, řídila tedy také veškerou diplomatickou korespondenci, krátce bylo to jakési ministerstvo zahraničních záležitostí, jehož kompetence se vztahovala na politické a vojenské záležitosti španělské říše mimo vlastní poloostrov. K ruce státní radě stálo státní sekretářství (*Secretaría de Estado*), které spojovalo krále s radou a vyhotovovalo její usnesení, když byla králem schválena, byla tedy kanceláří státní rady nebo přesněji řečeno kanceláří pro vyřizování zahraničních záležitostí. Za Filipa II. (1556) sekretářství se rozdělilo na dvě sekce, jedna byla pro záležitosti italské (*S. de Italia*) a druhá pro ostatní státy evropské, pro sever (*S. del Norte*), jak se říkalo.

Králi příslušelo zvolit si členy státní rady z řad dvořanů. Filip II.

de España, CDI., sv. 60 a 61, Madrid 1875. Státní rady španělské a hlavně jejího složení bedlivě si všimají vyslanci benátské a jejich relace jsou pro personálie a charakteristiky velmi bohatým pramenem, ovšem že jednostranným; pro dobu Filipa II. vydal je ve výtahu a překladu *Gachard, Relations des ambassadeurs Vénétiens sur Charles V. et Philippe II., Bruxelles 1856, Albéri, Le relazioni degli ambasciatori Veneti al senato durante il secolo decimosesto, serie I, volume V, Firenze 1861; pro dobu Filipa III. a pozdější Barozzi a Berchet, Relazioni degli stati Europei lette al senato dagli ambasciatori Veneti nel secolo decimosettimo, serie I, Spagna, volume I, Venezia 1856. K dějinám Filipa III. srovnej: *Pereño, Dichos y hechos del Señor Don Felipe III., Madrid 1628; Yañez, Memorias para la historia de Don Felipe III., Madrid 1723; Gil González Davila, Historia de la vida y hechos de Don Felipe III., Madrid 1771; R. Watson a W. Thomson, The History of the Reign of Philip the Third, Basil 1792; D. Modesto Lafuente, Historia de España, XV, (vydání z roku 1855); L. Ranke, Die Osmanen und die Spanische Monarchie im 16. und 17. Jht., S. Werke 35—36, Leipzig 1877; M. Philippson, Heinrich IV. und Philipp III., I—III, Berlin 1870—1876; krátké přehledy podávají příručky: *R. Altamira y Crevea, Historia de España y de la civilización española, III, Barcelona 1906; Martin A. S. Hume, Spain, its greatness and decay (1479—1788), Cambridge 1905 a j. Literaturu zpravidla necitují, jen prameny, kde přináším něco nového, a omezují se na nejnütnější.***

²⁾ O státní radě jako ústavním orgánu jedná *Manuel Danvila y Collado, El poder civil en España, II, (1885) str. 212 a násl., 364 a násl., 364 a násl., 549 a násl.;* partie tyto, třeba by zdaleka nevyčerpávaly předmět a neuspokojovaly úplně, jsou jedinou novější literaturou španělskou, na niž zakládá se vše ostatní; srv. *R. Altamira y Crevea, str. 266 a násl. a literaturu uvedenou u Kybala, 74 pozn. 2.*

³⁾ Soranzo v relaci z r. 1611, Barozzi a Berchet str. 458.

neměl ve zvyku obklopovat se četnými rádci, aspoň ne takovými, kteří by skutečně měli podíl na správě říše. Nedůvěřivý povahou nesdílel rád svoje záměry a cíle ani s nejbližším okolím, a zvláště v posledních letech na konci vlády, když již po tak dlouhou dobu na něm závisel běh politických událostí ve velké části Evropy a král měl tak velkou zkušenost a znalost státních záležitostí, vzrostlo jeho sebevědomí tou měrou, že neviděl kolem sebe nikoho, kdo by mu mohl lépe poradit než on sám; »měl státní radu ve své hlavě.«⁴⁾ Za to jeho syn změnil, jako v mnohém, tak i v tomto ohledu bývalé mravy. S novým, před tím nevídaným, leskem dvora stoupl i počet rádců. Nebylo také možno jinak: jeho duchu scházal zájem o věci státní a jeho mladému věku nedostávalo se nezbytné zralosti v úsudku a potřebných zkušeností. Proto hned při svém nastoupení na trůn velmi hojně rozmnožil státní radu tak, že jejich členů bylo šestnáct. Ale později počet rádců králových, kteří také patřili k vojenské radě, zřídka kdy překročil číslo dvanáct; k tomu ovšem přistupovali ještě dva státní sekretáři, kteří vždy byli přítomni poradám dle toho, v čí obor zasahoval předmět jednání. Skoro nikdy však nebývali všichni při dvoře, časem jenom polovice z nich neopouštěla residenci královu; také členové státní rady bývali zároveň presidenty nebo aspoň významnými činiteli v jiných radách, a tak leckdy na třech neb čtyřech osobách, které dostavovaly se pravidelně do zasedání, spočívalo celé břímě řízení španělské monarchie.

Předsedou státní rady byl vlastně sám král. Avšak Filip III. do rady nechodil téměř nikdy; ten zvyk přijal od svého otce. Král Filip II. měl k tomu důvody; byl přesvědčen, že přítomnost vladařova potlačuje osobní mínění rádcův a tlumí spory, které vzniknou, bude-li porada konána jen mezi členy sobě rovnými, a právě z těchto protiv v názorech, jak soudil, může král čerpat nejlepší radu, jen když se mu o tom bude věrně referovat. Jeho syn však neměl jiného důvodu, aby vzdaloval se zasedání v radách, než ten, že vůbec málo se staral o řízení státních záležitostí. Jen ve velmi řídkých případech objevil se v radě, když jednalo se o zvláště důležitých věcech, a tu přišel, aby svou přítomností působil na rozhodnutí nebo usnesení dodal váhy.

Také Don Francisco de Sandoval y Rojas, vévoda de Lerma, účastnil se porad jen zřídka kdy. Nebyl také pouhým státním radou, byl královým milcem (privado), který ve svých rukou držel otěže veškeré vlády: on ovládal krále, ovládal nejvyšší úředníky, které vybíral ze svých příbuzných, ovládal šlechtu, kterou znova ke dvoru povolal. Od prvního dne, kdy mladý král ujal se žezla, až do svého odchodu ode dvora (4. října 1618) řídil vévoda státní záležitosti, těše se až do svého pádu neobmezené důvěře Filipově; pak byl vystřídán jiným milcem, svým synem, vévodou de Uceda, Donem Cristóballem,

⁴⁾ Soranzo v relaci z r. 1602, ib., str. 135.

neboť někdo musil se ujmout správy tak rozsáhlé říše. Král Filip III. totiž prostě nevládl, zřekl se všech svých vládařských starostí a přenechal vedení státního stroje dobrovolně svým milcům. Proto rozhořčené kletby historiků spravedlivě nemají padati pouze na hlavu Lermovu, tím spíše, když pravdou je, že v zahraniční politice neřídil se svou libovůlí, nýbrž opíral se o mínění státní rady.⁵⁾

Vévoda de Lerma znamená nový systém a úplný převrat ve způsobu vlády proti starému režimu krále Filipa II. a s novým systémem přišli i noví lidé na politicky důležitá místa. Přece však změna ta nebyla provedena úplně; pro udržení kontinuity politických tradic a aby nepřišla na zmar znalost politických záležitostí, nebylo to ani záhodno a nebylo to snad ani dobře možno. I v státní radě zůstalo několik ministrů, kteří sloužili ještě starému králi: *Don Juan de Idiaquez, Don Cristóbal de Moura, kníže Juan Andrea de Doria, markýz de Velada a hrabě de Chinchon*; byli to většinou také ti, kteří měli zasvětit prince Filipa do tajemství vladaření.⁶⁾ Tvořili zvláštní skupinu, když ne stranu, která lišila se od ostatních členů již svým původem. Kdežto osobní schopnosti za Filipa II. leckomu ještě pomohly k státnické kariéře a nedůvěra krále k šlechtě, jejíhož vzrůstu a moci se obával, otevřela časem cestu k moci opravdovému talentu i z nižších tříd, nyní názory o tom se změnily. Grandové, kteří ztratili zatím svou odbojnou samostatnost, znova byli povoláni ke dvoru a urozenost původu vyžadovala se předem od těch, kdož měli zaujmout význačné úlohy ve státě; a proto není divu, že na mnohé ministry ze staré doby hledělo se s vrchu.

Jisté takové také postavení při dvoře nového krále měl s počátku i *Don Juan de Idiaquez*,⁷⁾ nejstarší ze služebníků Filipa II., kteří

⁵⁾ Z konsult totiž je vidět, že všechny státní záležitosti, týkající se zahraniční politiky prošly státní radou a dle dobrého zdání státní rady se taky jednalo; G. Soranzo r. 1611 (Barozzi a Berchet str. 459—460) to vystihl zcela správně: «tutte le consulte vengono rassegnate nelle sue mani [vévodovy], a porta lui al re quello gli piace; ma siccome il duca vuol essere assoluto signore e solo dispensatore delle grazie regie, così nelle materie di Stato per lo più si rimette a quello che viene consigliato dai consiglieri.» Ovšem že v moci vévodově bylo sestavit státní radu dle své vůle. Jeho politika však byla předem neúspěšná a proto se tak odsuzuje. K charakteristice Lermově srv. benátské depeše Barozzi a Berchet str. 137—142, 252—254, 299—301, 356—369, 458—460, 509—510 etc.; Davilla III, str. 40—42; Matías de Novoa. Historia de Felipe III, pass.; Cabrera de Córdoba, Relaciones pass.; Ranke 162 násl.

⁶⁾ Davila III, 23; Matías de Novoa I, 39.

⁷⁾ Srv. Venetian. Depeschen vom Kaiserhofe I, 531 pozn. 2, II, 288, 291 pozn. 2; Cabrera de Córdoba, Felipe Segundo, Rey de España (vydání z roku 1619) str. 750, 768—772, 805—821, 826—831, 839—841, 843—845, 877—880 etc.; Albèri str. 254, 326—327, 359—360, 373, 382—383, 420, 460; florencká relace Bongianniho Giantifigliazziho z roku 1587 otištěná u Ranka 550—552; Cabrera de Córdoba Relaciones str. 6, II, 19, 34, 47, 49, 52, 103, 327, 334, 339, 340, 342, 354, 377, 464, 465, 469, 470, 490, 496, 505, 518, 526, 530, 550—551, 557, 561; Ba-

přešli do nového režimu. A přece byl to státník, který pině představoval tradice staré doby. Když nadešla změna na trůně, měl za sebou již dlouholetou činnost ve službách státu. Vyšinul se z nepatrných počátků sám syn malého dvořana, ale z rodiny, která sloužila již císaři Karlu; jako páže u Dona Karlosa začal svou dráhu, ale nezůstal ještě trvale u dvora. Teprve po nějakém čase, který ztrávil na svých statcích v Biskaji, své domovině, povolal ho Filip II. znova k službě, tentokrát diplomatické. Řadu let (od r. 1573) pobyl v Itálii jako vyslanec, nejprve v Janově, kde v oněch nepokojných dobách znamenitě dovedl zastávat zájmy španělské, pak v Benátkách, a na konec ustanoven byl ke dvoru francouzskému. Avšak do Francie již nešel, nýbrž s druhým ministerstvem, Granvellovým, vrátil se na madridský dvůr a po pádu sekretáře a důvěrníka králova Antonia Pereza stal se státním sekretářem (1579) a později jmenován i členem státní rady (1586). Diplomatická obratnost, prakticky získaná v službě na italských vyslanectvech, pak znalost celé politiky španělské a běžných státních záležitostí, čerpaná z dlouholeté práce v státním sekretářství, a konečně řada vynikajících vlastností zjednaly Donu Juanu úplnou důvěru královi tak, že v posledním desetiletí své vlády Filip II. téměř jen s ním a Donem Christóbalem de Moura radil se o státních věcech a důležitých plánech a podnicích; s nimi především v nočních tajných juntách, shromážděných několika málo vybraných důvěrníků, kterým Filip II. svěřoval dobrozdání jiných kolegií k přezkoumání a která zaváděl na místo plenárních zasedání státní rady, byla ujednána výprava nepřemožitelné armády. Král shodl se s Donem Juanem dokonale, protože viděl v něm svůj obraz, a současníci spatřovali v něm vzor státníka své doby. Byly v něm jakoby soustředěny vlastnosti, které tehdy tvořily národní povahu španělskou. V horlivosti náboženské a snaze rozšiřovat po světě pravou víru katolickou, což patřilo k základním myšlenkám španělské politiky, byl jedné myslí se svým panovníkem. Službě královi oddával se cele, neznal prý ani oddechu ani kratochvíle, a úsudek jeho ve správě státu nekalila nijaká vášeň ani osobní zaujatost. Jeho neúplatnost a poctivost v jednání prýštila ze vznešené zásady, že nesluší šlechtici, aby svou přízeň prodával. S přísnou uzavřeností dovedl spojit i vlídnou laskavost, kterou si osvojil dlouholetým stykem s lidmi, třebaš by k vyslancům, když s ním jednali, hovořil většinou jen slovy obojetnými a odpovídali pokřčením ramenou; liboval si vůbec v řečech všeobecných. I jeho samolibost byla ušlechtilého rázu: lichotilo mu, když byl považován za muže zkušeného a učeného; byl jím také vsuktku, neboť rozhlédl se

rozzi a Berchet str. 133, 136—137, 250—251, 296—297, 362, 460—461; Davila III, 36—37 etc.; Gachard, Correspondance LXXVII násl., LXXIX, XCI; Ranke 161—162, 166—167; Turba, Beiträge zur Geschichte der Habsburger. Aus der letzten Jahren des span. Königs Philipp II, AÖG, LXXXVI, 321 násl., 403 násl., 416 násl.

po světě, poznal lidi a mnoho věděl. Jeho znalost jazyků — kromě své řeči rodné a kastilské mluvil italsky, francouzsky a latinsky — jistě nebyla obyčejná a jeho zájem o historii a krásné písemnictví prozrazoval ducha značně bystrého a jemného. Také zdlouhavost a opatrná nerozhodnost, která projevovala se ve všech jeho činech i radách, patřily k základním vlastnostem tehdejší španělské politiky. Přirozeno, že státníka takových vlastností sotva mohla postrádat kterákoli vláda a ani vévoda de Lerma nezřekl se jeho čtvrtstoleté zkušenosti státnické. Tím spíše, když nezištnost Dona Juana nečinila nároků na odměnu za vykonané služby. Po krátké době nedůvěry královy a vévodovy, kdy zaměstnáván byl sice v různých radách, avšak jen ve věcech zdánlivé důležitosti a víc rázu finančního než politického, sblížil se Idiaquez s vévodou, který konečně ocenil jeho přednosti, i s králem, který počal dbát jeho mínění. Pak již stále přibývalo jeho vlivu a vážnosti u dvora i v radě: vévoda vždy více spoléhal na jeho úsudky, král bez něho neopouštěl Madrid a všude na svých cestách přál si jeho průvodu a v státní radě Don Juan první, protože nejstarší, pozvedal svůj hlas a v obšírných řečech, plných politického rozhledu, vykládal svoje názory o současných událostech; k němu také pravidelně přidávali se ostatní členové rady. S rostoucím vlivem přibývalo mu ovšem i důstojenství, k starým (Caballerizo mayor de la Reina) družily se nové — byl stále zván všeobecně velkým komendatorem Leonským (*Comendador mayor de Leon*), i když již byl presidentem rady řádové — a na stárnoucích jeho bedrech rok od roku tíživěji spočívalo veškeré břímě vlády, jejichž výhod a plodů neužíval, nalézaje dokonalé uspokojení v samotné službě pro krále a španělskou monarchii, a v posledních jeho letech, kdy on sám spolu se sekretářem a dvěma, třemi členy vedl radu, zdálo se, jako by celý stroj státu byl udržován a řízen jeho prací a duchem. Don Juan de Idiaquez skutečně po větší část vládaření Filipa III. až do své smrti (1614)⁸⁾ zachovával tradice starého

⁸⁾ Datum jeho smrti jsem nenalezl, *relaciones* jdou jen do polovice roku 1614, soudím však, že zemřel tohoto roku, neboť roku 1615 jeho jméno v protokolech státní rady se již nevyskytá. Poslední záznamy o něm, které zároveň velmi dobře charakterisují jeho význam, znějí: Cabrera de Córdoba str. 530 (zápis z 21. září 1613): »Hase dicho que Don Juan de Idiaquez ha pedido licencia para quedar en su presidencia de Ordenes y no seguirle en las jornadas ni ocuparse de Estado, por estar muy viejo y cansado y con algunos achaques, diciendo que podría suplir su falta el Conde de la Oliva, por la experiencia que tiene de tantos años que ha tradado los papeles; pero S. M. no se la ha querido dar haciéndole decir por el Duque que vea en lo que se le puede hacer merced, pero que no se ha de escusar de asistir en los papeles de Estado ni de seguirle mientras viviere y tuviere salud para ello.« Str. 550—551 (ze dne 5. dubna 1614): »Don Juan de Idiaquez recayó despues que se libró de la gota, y ha estado con calentura y crecimiento muchos días y con harto miedo morirse; ha sido Dios servido que ha curado, y queda levantado y despedido de los médicos, pero con amenaza que no escapará si le sobreviniere qualquiera accidente. Hanle enco-

krále, jichž byl skvělým představitelem ve španělské politice, která brzo potom dala se na jiné cesty.

Z ostatních ministrů, kteří přešli do nové státní rady, nejvýznamnější osobností byl Portugalec *Don Cristóbal de Moura*, velký komendador Alcántarský.⁹⁾ Získav si veliké zásluhy při dobytí Portugal, stal se poněkud nejoblíbenější osobou u nepřístupného starého krále — byl jeho komorníkem, bydlil v zámku a byl ustanoven za vykonavatele testamentu — a spolu s Idiaquezem dělil se o vliv na politiku Filipovu, jejíž duši oba byli. S novým režimem však přestala Moura moc při udávání směru španělské politiky. Ačkoliv stál v čele dvoru Filipa III. (Sumiller de Corps),¹⁰⁾ když ještě byl korunním princem, přízně jeho přece nenabyl. Postupoval dál za nové vlády v hodnostech, i nových výnosných míst se mu dostalo, byl povýšen, ač ze skromných poměrů, na granda španělské říše, stal se *markýzem de Castel Rodrigo* s titulem hraběte de Lumiares a de los Paules (1607), dvakrát byl místokrálem a generálním kapitánem v Portugalsku (od r. 1600 a 1607), ale tím také čestně odstraněn ode dvora a zbaven svého vlivu politického. Zůstal sice členem státní rady až do své smrti († 1613 v 75 letech), avšak jednání pro jiné svoje vysoké úřady státní mohl se zúčastnit jen zřídka kdy, a to ovšem spolu s malou přízní, které požíval u vévody de Lerma a krále, naprosto nemohlo mu dopomoci k nabytí dřívější moci, získané stálým stykem s bývalým králem.

Konečně poslední tři státníci, kteří tu zbyli z doby Filipa II., nedovedli udržet si ani tu trochu vážnosti a vlivu, kterou kdysi měli.

mendado al Duque de Uceda el cuidado de los papeles y consultas que pasaban por su mano, aunque el Duque de Lerma ha procurado que se diesen al Conde de la Oliva, pareciéndole mas plático y ejercitado en esto, pero S. M. ha querido introducir en papeles al Duque de Uceda con ayuda del secretario Jorge de Tovar. Y el Duque de Civita Reale [= Don Alonso de Idiaquez] ha venido de Navarra á ver su padre.« Str. 561 (ze dne 26. července 1614): »Aunque Don Juan de Idiaquez no hace cama, cada día se le echa de ver que va perdiendo salud por estar flaco y de peor color, y así se temen ha de vivir poco.«

⁹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba, Filipe Segundo str. 772 násl., 1041 násl. etc.; Correspondencia de Felipe II con varias personas, y principalmente con D. Cristóbal de Moura ó Mlora, su Embajador en la Corte de Lisboa, sobre asuntos concernientes á la sucesión de la Corona de Portugal, durante el Reinado del Cardenal D. Enrique, CDI, VI, 23—666; Albèri str. 383, 420, 460 etc.; relace Gianfigliazzio u Ranka 552; Cabrera de Córdoba, Relaciones 64, 321 (r. 1607 titulo de Marqués de Castel Rodrigo, Conde de Luminares y de los Paules), 465, 542 (zemřel 28. prosince 1613) etc.; Barozzi a Berchet str. 136, 296, 362; Davila III, 17; Gachard, Correspondance LXXVIII násl.; Lafuente XV, 260 násl.; Ranke 161—162, 166; Turba str. 320 násl., 386, 402 násl., 416. Monografie: *A. Danvila y Burguero*, Diplomáticos españoles. D. Christóbal de Moura, primer Marqués de Castel Rodrigo (1538—1613), Madrid 1900. str. 929 nebyla mi přístupná.

¹⁰⁾ Sumiller de corps (sommeiller du corps), náčelník paláce, který má na starosti komnaty královské; hodnost uvedená do Španěl rodem Burgundským.

Nevynikli ani tenkrát příliš a nyní díval se na ně nový dvůr, s nímž nedovedli se sblížit přes všechno své úsilí, jako na stoupence starého systému, který nezapomínali neustále chválit; v radě dbalo se jejich hlasu málo a, pokud bylo možno, zaměstnávali je jinými funkcemi. Don Gomez Dávila y Toledo, Filipem II. povýšený na *markýze de Velada*,¹¹⁾ pak dosazený mladému princovi za vychovatele (Ayo) a hofmistra (Mayordomo mayor), jímž zůstal až do konce svého vysokého stáří, zasedal z nich ve státní radě nejdéle (od r. 1595 až do r. 1616) a proto také a pro svou dvorskou důstojnost asi časem platil z nich nejvíce u krále, který si ho však přece neoblíbil; rovněž jeho zkušenosti, jež nikdy neopustil Španělsko, neopravňovaly ho k velkým věcem, a tak omezoval se většinou na záležitosti královského rodu. Také Don Diego Fernández de Cabrera y Bobadilla, třetí *hrabě de Chinchon*¹²⁾ z Aragonie, jež z finance spravoval až do své smrti (1608), bývalý hofmistr a maršálek krále Filipa II. a velký komendador Calatravský, nenabyl valného vlivu při novém dvoře, od něhož byl na dlouhou dobu vzdalován; byl považován spíše za znalce umění než za státníka, což mu vyneslo přízeň zemřelého krále. Konečně poslední ze staré doby Juan Andrea *kníže Doria*¹³⁾ Janovan, General de la Mar, i když zřekl se generalátu (1602) a ačkoli nesídlil při dvoře španělského krále, přece zachoval si jistou autoritu v italských námořních záležitostech, v nichž býval tázán o radu.

Ti, kdož byli povoláni za nové vlády do státní rady mladým králem, patřili většinou k nejstarším a nejmocnějším rodům v říši a namnoze také k rozsáhlému příbuzenstvu vévody de Lerma, který dovedl panovníka obklopit svými přáteli a stranníky. Avšak nebyla to jen pouhá urozenost krve nebo svazky příbuzenské s vévodou — ty dostavily se mnohdy až později — co posunulo španělskou šlechtu opět do popředí; grandové za Filipa III. opět dostali se k moci, pokud ovšem to bylo možno v absolutistické ústavě a za systému milcův, i pro svůj skutečný význam. A také skoro všichni z těch, kdož vstoupili do státní rady, měli za sebou již bohatou dráhu státnickou: jedni vedli slavná poselstva ku předním panovníkům evropským, aby dojednali zvláště důležité smlouvy státní a dynastické nebo pobýli jako vyslanci řadu let na místech významných pro španělskou diplo-

¹¹⁾ Srovnej Albèri str. 460, 490 etc.; Cabrera de Córdoba, passim; Barozzi a Berchet str. 137, 249, 297—298, 362—363, 460; Davila III, 17, 26; Turba, str. 320—321, 403 násl. V protokolech státní rady přichází ještě roku 1616.

¹²⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba, Filipe Segundo, passim; Albèri str. 395, 460; Cabrera de Córdoba str. 349 (zápis ze dne 25. září 1608: «Murió en Madrid esta semana el Conde de Chinchon» etc.; Barozzi a Berchet str. 137, 249, 298—299, 315—316, 362; Turba, str. 403.

¹³⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba, Filipe Segundo, passim; Albèri str. 395, 406, 461 etc.; Cabrera de Córdoba str. 128, 137 etc.; Barozzi a Berchet str. 116 až 119, 137, 269—270, 302.

macii a poznali tak svět a lidi; druzí proslavili se jako vojevůdcové v bojích na pevnině a veleli válečnému loďstvu; jiní zase spravovali rozsáhlá království na poloostrově pyrenejském nebo za jeho hranicemi, jako gubernadoři a místokrálové vládli téměř samostatně bohatým državám španělským, nebo jako znamenití byrokrati stáli v čele předním úřadům a ministerstvům — krátce, představovali výkvět národa onoho velkého věku španělské historie, jak ovšem doba tomu pojmu rozuměla. Ale jiné povinnosti a úkoly, které nepřestávaly pravidelně, když stali se členy státní rady, bránily jim, aby se oddali této nové důstojnosti plně a trvale, a proto také málo kdo z nich domohl se mocnějšího vlivu na řízení státních záležitostí; zasedali v radě, když právě dleli při dvoře, nebo dali svoje dobrozdání o věci, jež byla jim zvláště blízká.

Z rodu Velasco, který od konce XV. století držel hodnost kondestabla Kastilského, byl jmenován státním radou brzo na počátku vlády Filipa III. Don Juan Fernandez de Velasco, vévoda de Frias — nazývaný dle dědičného úřadu, jež zastával, vždy prostě jen *el condestable de Castilla*¹⁴⁾ — ujav se krátce před tím (1601) presidentství rady italské. Jak dle krve, tak dle důstojnosti první grand říše, kterým Don Juan skutečně byl, přes všechny svoje vynikající schopnosti a vzdělání chválené souhlasně současníky, přes svoji hlubokou znalost poměrů italských, získanou ve správě tak důležité provincie, jakou bylo Milánsko, a třeba si právem mohl činiti nárok na přízeň královy za svoje služby v Itálii v úspěšném boji s duchovní mocí ve prospěch státní autority a pak při slavné cestě královnině do Španěl (1598) nebo za obratnost diplomatickou osvědčenou zjednááním výhodného míru s Anglií (1604), přece nedomohl se vlivu, který by mu patřil, hlavně pro nepřízeň vévodovu, za jehož rivala byl pokládán. Proto také byl poslán po druhé do Milána (1610), odkudž se vrátil zlomen (1612) a do své brzké smrti (23. března 1613) neujal se již hodností.¹⁵⁾ V podobném poměru k Lermovi stál i příbuzný a důvěrný přítel kondestablův Don Enrique z rodu Guzman, *hrabě de Olivares*, který ještě za Filipa II. osvědčil se na exponovaném místě vyslance v Římě a později jako místokrál na Sicílii a v Neapoli. Ve státní radě však, do které se dostal teprve za nového krále koncem

¹⁴⁾ El condestable de Castilla, kterýžto úřad vznikl v době Juana I., byl nejvyšší správce vojska; v jeho moci byly klíče města, kde dlel král, a v jeho jméně spolu s jménem královým vydávaly se vojenské rozkazy; zastával místo, které měl dříve el alférez mayor del Rey. Hodnost tato stala se časem pouze dvorskou důstojností a byla spojena od roku 1472 dědičně s domem Velasco. Srovnej Altamira II (§ 443. Functionarios de la Administración central), 42—43, Davila II, 161—162, 367—368, 549—550.

¹⁵⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 92, 95, 106, 190, 414, 417—419, 421, 458, 488, 496, 513 (zemřel 23. března 1613); Barozzi a Berchet str. 131, 142, 250, 304, 315, 364, 460—461, 535 etc.; Davila III, 35—36, 47 násl.; Philipsson I, 366 násl.; Ranke, str. 241—242.

roku 1602, dlouho nepobyl, neboť zemřel již roku 1607 (v březnu).¹⁶⁾ Jiný diplomat, také ještě z doby Filipa II., který zasedal v radě nového krále, byl dlouholetý vyslanec římský Don Antonio de Cardona y Córdoba, *vévoda de Sesa*, později hofmistr královnin, těšící se znamenité pověsti. Král Filip III. vyznamenal ho titulem státního rady již roku 1601, ještě za jeho vyslancování v Římě; hodnosti té se však skutečně ujal až po svém návratu do Španěl (někdy začátkem roku 1604), ale jen na krátko, na dvě léta (zemřel 6. ledna 1606).¹⁷⁾ Rovněž *Don Juan de Borja y Castro*, syn sv. Františka de Borja, třetího generála jezuitů, z mocného rodu vévod de Gandia, měl za sebou zkušenost diplomatickou, a odtud získaná znalost poměrů v říši německé — vyjednával vždy s vyslanci císařovými, když přišli do Madridu o něco žádat — a příbuzenský svazek s vévodou, jehož byl strýcem, zjednal mu jistý vliv. Byl však i jinak zaneprázdňen a tím oddalován od porad ve státní radě: až do smrti císařovny Marie (1603), kterou doprovázel na její zpáteční cestě z Prahy do vlasti, zůstal jejím nejvyšším hofmistrem a od roku 1599 řídil radu portugalskou, jsa považován spíše za Portugalce než za Španěla dle rozsáhlých statků své ženy v Portugalech, kde byl také svého času místokrálem.¹⁸⁾

Podobně z předních ministerstev španělských byli časem povoláni členové do státní rady. Tak hned od samého počátku vlády Filipa III. zasedal v radě z rodu Zúñiga Don Juan de Zúñiga y Avelaneda, *hrabě de Miranda*, který již na válečných taženích Dona Juana zjednal si jisté jméno, pak jako místokrál v Kataluni a Neapolsku a jako president rady italské nabyt zkušeností potřebných pro státníka a konečně svým příbuzenstvím s Lermou i oblíby u dvora; v době Filipa III. zastával zároveň velmi důležité místo presidenta rady kastilské, nejvyšší instance soudní a správní, až do své smrti (4. září 1608).¹⁹⁾ Rovněž president ministerstva důležitého pro všechny politické podniky, ministerstva financí (Consejo de Hacienda), Don Francisco de Rojas, třetí *markýz de Poza*, byl na krátkou dobu rádcem koruny (od ledna 1602 do ledna 1605, kdy zemřel).²⁰⁾

¹⁶⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 156, 300 etc.; Barozzi a Berchet str. 303; Davila III, 35 a j.

¹⁷⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 102—103, 154, 163, 208, 268 (»Murió el día de los Reyes.«); Barozzi a Berchet str. 142, 303.

¹⁸⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba, str. 52, 169 násl., 261 (v září 1605 dostalo se mu hrabství Ficallo, odtud nazýván i *hrabětem de Ficallo*), 288—289 (zemřel 1. září 1606); Barozzi a Berchet str. 142, 303, 360; *Fiedler*, Relationen venet. Botschafter über Deutschland und Österreich im XVI. Jht., FRA, XXX, 398—399; Monum. hist. societatis Jesu, Sanctus Franciscus Borja, str. 642—645; Turba str. 359 násl., 365. Viz svrchu str. 134.

¹⁹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 23, 349 etc.; Davila III, 40, 44; Barozzi a Berchet, str. 142, 249, 301, 307, 363; Ranke 166.

²⁰⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 132, 234; Barozzi a Berchet str. 142 až 143, 252.

Spíš dvořany než státníky byli jiní dva členové státní rady: Don Diego Henriquez de Guzman, pátý *hrabě de Alba de Liste*,²¹⁾ bývalý místokrál sicilský, který na konci svého vysokého věku jako v odměnu za svoje dvorské služby — byl také Mayordomo mayor de la Reina — dostal se do rady (1599—1610), a Don Beltran de la Cueva, šestý *vévoda de Alburquerque*,²²⁾ muž dobré krve, ale malé zkušenosti (1608—1613).

Nejslabší zastoupení v radě králově v prvních dobách vlády Filipovy měly vlastně kruhy vojenské. Nikoli že by snad nebyli členy rady vojáci z povolání, ale nesídlili při dvoře, a na tom nejvíce záleželo. Don Alonso Perez de Guzman, sedmý *vévoda de Medina Sidonia*,²³⁾ velitel nepřemožitelné armády Filipa II., byl spokojen se svým titulem — Capitan general del Mar Oceano y Costa de Andalucía — a žil klidně na svých statcích v Andalusii; Don Pedro Enriquez de Azevedo, *hrabě de Fuentes*,²⁴⁾ za starého režimu vojévůdce a pak správce v Nizozemí, byl nyní trvale vévodou de Lerma vzdálen ode dvora a věnoval se cele vládě ve státě Milánském; jen *markýz Spinola*,²⁵⁾ Janovan, veliký věřitel španělského státu, jenž pro svoje zásluhy ve Flandrech po dobytí Ostende byl jmenován členem státní a vojenské rady (1606), zúčastnil se státních porad čas od času, když zavítal do Madridu; on také dovedl si udržet vážnost, když později v době míru sídlil při dvoře arcivévod, a jeho

²¹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 5 (zápis k únoru 1599: »Hecho esto se juntó Consejo de Estado y juraron por consejeros de él, el Cardenal de Sevilla, los Duques del Infantado y de Terranova y el Conde de Alba de Liste.«); 154, 223, 262, 427; Barozzi a Berchet str. 142, 163, 249, 364—365. Rozhodl jsem se dle benátských relací pro rok 1610 jako datum úmrtí, Cabrera udává dvě data.

²²⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 141, 346 (zápis ze dne 30. srpna 1608: »Luego que llegaron los Reyes á Valladolid fué allí el Duque de Alburquerque y juró en el Consejo de Estado, de que le estaba hecha merced Dios había, y diessen volverá otra voz por Visorey de Aragón.«); 513 (»Murió el Duque de Alburquerque á los 13 y el Condestable á los 23 de pasado [= mart. 1613]); Barozzi a Berchet str. 460. V protokolech státní rady vyskytuje se od r. 1610.

²³⁾ Srovnej Barozzi a Berchet str. 302—303, 363; Davila III, 44.

²⁴⁾ Srovnej *C. Fernandez Duro*, Don Pedro Enriquez de Acevedo, conde de Fuentes, Gobernador del Estado de Milán en los años 1600 á 1610, Boletín de la Real Academia de la Historia, sv. 48.; *Julio Fuentes*, El conde de Fuentes y su tiempo 2 sv., 1908; *A. Guissani*, Il forte di Fuentes; Barozzi a Berchet str. 112, 131—132, 142, 165, 182, 301—302, 316, 322, 323, 363—364, 374.

²⁵⁾ Srovnej *Ant. Rodriguez Villa*, Ambrosio Spinola, primo Marqués de los Balbases, Madrid, 1904, str. 770; Barozzi a Berchet str. 364, 395, 526; Cabrera de Córdoba, str. 277 (»... á los 6 de esta [= apr. 1606] juró en Consejo de Estado y Guerra el Marqués Espinola y á los 8 partió camino de Barcelona á embarcarse...«); 437 (zápis ze dne 7. května 1611: »Vino el Marqués de Espinola de Flandes, el cual entra en los Consejos de Estado y de Guerra...«) etc.

zpráv a rad z Bruselu bylo pečlivě dbáno ve všech otázkách státních, do kterých kdy zasáhl.²⁶⁾

Ve státní radě katolického krále nescházeli ovšem ani zástupcové tak mocného stavu, jakým tehdy ve Španělsku bylo duchovenstvo. Arcibiskupu Toledskému, primasu říše, patřilo členství rady ipso jure,²⁷⁾ ale správa duchovní a jiné funkce, které obyčejně byly spojeny v rukou metropolitových, jako na př. inkvisice, bránily mu, aby stále dlel při dvoře a oddal se trvale politické činnosti. A Don Bernardo de Sandoval y Rojas, *kardinál Toledský*,²⁸⁾ blízký příbuzný vévodův, jimž byl také dosazen na začátku vládaření Filipa III. (1599) v tuto důstojnost, neměl ani dosti zkušeností k tomu potřebných, ani přílišné chuti, aby účastnil se porad; a jestliže promluvil v radě, byl to spíš hlas církevního hodnostáře než státníka, a jeho akcentování přísně církevního a náboženského stanoviska ve všech otázkách bylo nápadné i ve sboru tak pravověrně smýšlejících mužů, jakým byla španělská státní rada. Na stolci arcibiskupském seděl téměř po celou dobu panování Filipova (až do roku 1618), a jeho nástupce infant Ferdinand byl v té době ještě nezletilý (* 1609) a do rady ovšem nechodil. Větší znalost veřejných událostí a větší obratnost v jednání měl druhý arcibiskup, který byl vyznamenán členstvím státní rady (1600), arcibiskup Sevillský, Fernando Niño de Guevara, z rodu hrabat de Oñate; osvojil si je za svého dřívějšího pobytu v Římě. Ale nepřítel Lermova, který ho vzdaloval ode dvora a nedopřával mu vlivu, kterého by byl zasluhoval, jak se mu zdálo, přiměly *kardinála de Guevara* — tak se zpravidla prostě tituloval — k tomu, že se věnoval správě své arcidieceze a inkvizitorství.²⁹⁾

Za to zpovědníci královi sídlili stále při dvoře a nabývali časem velkého vlivu na panovníka samotného svým častým osobním stykem s ním. Byli jeho rádci ve všem, co se týkalo svědomí, a to byla cesta, kterou dostávali se do všemožných junt a zasedání o státních záležitostech, i když přímo nebyli jmenováni členy státní rady. Neboť co konečně nebylo věcí svědomí v krajních svých důsledcích? Filip III. vybíral si zpovědníky z řádu dominikánského, jemuž byl zvláště

²⁶⁾ Soranzo v relaci z roku 1602 (Barozzi a Berchet str. 143) uvádí: «Don Giovanni di Cordova che ha comandato quest' anno l'armata del re è stato posto anch' esso in consiglio di stato per l'esperienza che tiene dell' cose del mare.» Snad je to týž, jenž zemřel v srpnu 1603, srovnej Cabrera de Córdoba, str. 186.

²⁷⁾ Danvila II, 213.

²⁸⁾ Srv. Cabrera de Córdoba, passim; Barozzi a Berchet str. 142, 302, 363, 460; Davila III, 204—205; *Moroni*, dizionario di erudizione storico-ecclesiastica, vol. 61, 30—31.

²⁹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 59 («A los 15 del pasado [= jan. 1600] entró y juró en el Consejo de Estado el Cardenal de Guevara y después acá ha continuado siempre en ir á él.»), 359 («Murió el Cardenal de Sevilla, á los 8 de este [= jan. 1609], de melancolia é hidropesía.»); Barozzi a Berchet str. 142, 249—250, 302, 363; *Moroni*, vol. 33, 187—188.

nakloněn, a byli mezi nimi mužové veliké autority a znamenitých předností. Avšak *Gaspar de Córdoba* (1600—1604),³⁰⁾ *Diego de Mardones* (1605—1606),³¹⁾ a generál řádu dominikánského *kardinál Gerónimo Javierre* (1606—1608),³²⁾ jistě muž všestranně vynikající, vystřídali se příliš rychle, než aby zanechali znatelné stopy své činnosti. Teprve poslední ze zpovědníků králových *Luis de Aliaga*,³³⁾ bývalý zpovědník Lermův, dovedl svými intrikami značně přispět k pádu vévodovu, dopomoci jeho synu vévodovi de Uceda ku přízni králově a tím zároveň také vykonávat nepřímo rozhodující vliv na politiku španělskou. To však bylo již na samém sklonku vlády Filipovy, v době, kdy jeho říše vstoupila opět v popředí dějin evropských.

Nikdy za celou dobu kralování Filipa III. postavení španělské monarchie na venek nebylo tak skvělé jako tehdy. Výbojní místokrálové a gubernadoři italsí svými podniky zjednali úctu zbraním španělským a nespornou převahu španělské moci na celém poloostrově; Francie po zavraždění obávaného krále již dávno přestala býti hrozivým nebezpečenstvím a překážkou rozpětí španělského a nad to ještě oba panovnícké rody se sblížily; Anglie, o níž se kdysi ztroskotaly nejmělejší plány Filipa II., žila nyní v přátelství se Španělskem a na trůně jejím seděl král, který se nezdál nikterak být vyvolen k velikým úkolům; několik vítězných výprav na moři posílilo odvahu španělského loďstva a prozradilo také dostatečně slabost osmanské říše; z vlastní země vypuzeny poslední zbytky tajného ne-

³⁰⁾ Srv. Cabrera de Córdoba str. 88 (zápis ke dni 18. listopadu 1600: «Han hecho del Consejo de Estado al Confesor de S. M. fray Gaspar de Córdoba, que aunque acostumbra entrar en él muchas veces, era como Confesor y no como Consejero.») 218 («A los 2 de este mes [= jun. 1604], á las cuatro horas de la mañana murió el Confesor de S. M., fray Gaspar de Córdoba, persona de mucha santidad y letras.»); Barozzi a Berchet str. 154—155, 251—252, 302.

³¹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 234—235 (zápis ke dni 22. ledna roku 1605: «Dos días antes de Pascua se envió al padre fray Diego de Mardones, dominico, la cédula de Confesor de S. M. . . Dicese, que no le ocuparán en negocios ni juntas como al pasado, sino solamente en lo que le pertenece como Confesor, para lo cual es persona muy docta y de mucha virtud y prudencia; antes era confesor del duque de Lerma. . .»), 262 (ke dni 1. října 1605: «A fray Diego de Mardones, Confesor de S. M., han hecho de la junta de Hacienda y para que entre en todas los demás que se hicieren, como fray Gaspar de Córdoba, su antecesor.»).

³²⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 294 (zápis ke dni 25. listopadu 1606: «Háse proveído el Obispado de Córdoba en fray Diego Mardones, Confesor de S. M., y al padre General de Santo Domingo, fray Gerónimo Javierre, han elegido por Confesor de S. M. con mucha aprobacion de toda la Corte, por las muchas letras y partes del dicho General y grande esperiencia de negocios.»), 349 («A los 2 de este [= sept. 1608] murió el Cardenal Xavierre, Confesor de S. M., en cinco días de enfermedad, con general sentimiento por sus muchas partes.»); Barozzi a Berchet str. 364—365; *Moroni*, vol. 103, 428—429.

³³⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 350, 353, 435, 464, 470 etc.; Barozzi a Berchet str. 509 násl., 530—531, 572 násl.; Ranke 173 násl.

přítele — tak dívali se na Morisky ve Španělsku stále —, který mohl v příhodné chvíli zahraničního nebezpečnosti vzpourem nebo svým spojenectvím způsobit doma zmatky; rozvrat v říši německé a závislost císařství na pomoci španělské byly příliš dobře známy v Madridě, než aby říše vzbuzovala úctu; krátce: úspěchy nad nepřáteli, mír se sousedy, cizí slabost a bezpečnost uvnitř, tedy vše stupňovalo politické sebevědomí Španělův a vedlo k přesvědčení, že katolický král, v jehož říši slunce nezapadá, je přece jen nejmocnější panovník světa. A když pak byly s posledním napětím brzo před úplným vyčerpaním sil překonány finanční obtíže a zjednány dostatečné prostředky k vedení války, vrhlo se Španělsko do velikého zápasu o upevnění a rozšíření panství rodu Habsburského.

V té době pak, kdy rozhodovalo se v Madridě o osudu protestantské věci v Čechách, nastalo v státní radě nové seskupení osob, které představovaly zároveň také nový směr španělské politiky. Starý vévoda de Lerma, jenž vymohl si ještě krátce před tím na papeži důstojnost kardinálskou, aby čestně mohl krýt svůj ústup, opustil dvůr (4. října 1618), ustoupiv společným intrikám oposice, která nechtěla již déle pokračovat v příliš mírumilovné jeho politice a přála si, aby obě větve Habsburské postupovaly v těsnějším spojení.³⁴⁾ Práv otcových a přízně královny dostalo se pak synu Lermovu, méně zkušenému a méně schopnému *vévodovi de Uceda*.³⁵⁾ Z členů státní rady, kteří hned na začátku vlády Filipa III. byli jimi jmenováni, jediný Don Juan Hurtado de Mendoza, šestý *vévoda del Infantado*,³⁶⁾ zůstal v radě až do posledních let (od roku 1603). Dostal prý se do rady jen proto, že byl tchánem druhorozeného syna Lermova, ale dlouholetým přihlížením k projednávání státních záležitostí nabyt rozhledu i váhy v radě — časem stal se nejstarším ve sboru rádců králových a první dával svoje dobrozdání — zvláště v otázce nároků španělských na korunu Českou a Uherskou platilo do jisté míry jeho slovo; na konec však přidal se k straně zpovědníkově a protivníků Lermových. *Don Agustín Mejía*, *Don Pedro de Toledo*, *markýz de Villafranca* a Don Sancho de la Cerda, *markýz de la Laguna* de los Cameros, vstoupili v státní radu v jednom roce, 1611, téměř současně. Jedinou předností markýze de la Laguna prý bylo jeho úzké příbuzenství s vévodou de Lerma; před tím spravoval jen provincie na pyrenejském poloostrově a byl vyslancem u arcivévod

³⁴⁾ O pádu Lermově srovnej hlavně líčení, které podává Matías de Novoa k roku 1618, CDI, sv. 61.

³⁵⁾ Srovnej Barozzi a Berchet str. 532—533, Matías de Novoa a Cabrera de Córdoba k posledním létům vlády Filipa III. a j.

³⁶⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 5, 188 (zápis ze dne 6. září 1603: «El Duque del Infantado tomó la posesión del Consejo de Estado y de Gentilhombre de la Cámara, que es la merced que hasta agora se le ha hecho») etc.; Barozzi a Berchet str. 304, 364, 460, 531—532, 571.

ve Flandrech.³⁷⁾ Za to oba dva ostatní nepopěrně zaujali význačné místo v dějinách španělské monarchie za Filipa III. Oba byli předem vojáky. To platí hlavně o Mejíovi. Bojoval na 48 let téměř ve všech válečných podnicích španělské říše a nejmíc ve Flandrech, a když Spinola zaujal přední místo ve vedení tamní války, trvale se odtud vrátil, aby se stal zatím členem válečné rady a aby měl vrchní dohled na pobřežích a hranicích španělských (1605); konečně jako Maestro general de Campo řídil vojenskou akci, která byla spojena s vypuzením Morisků (1609—1610); rozuměl tedy jistě vojenství.³⁸⁾ Don Pedro de Toledo, z jednoho z prvních rodů v zemi — byl příbuzný francouzské královny — zasáhl činně do všech oborů státního života, jež byly vyhrazeny šlechtě: byl vojákem — měl generalát loďstva neapolského a také vypuzení Morisků se vojensky zúčastnil —, poznal obtíže umění diplomatického, když byl jako vyslanec vypraven ke dvoru Jindřicha IV., a jako gubernador milánský měl velký a samostatný podíl na italských zápletkách posledních let. Jeho státnické působení nebylo korunováno vždy úspěchy, ale zkušenost a znalost věcí, které tím nabyt, zjednaly jeho bouřlivé a odvážné povaze, podporované značnou výmluvností, velkou váhu v radě.³⁹⁾ Rovněž Don Juan Alonso Pimentel, *hrabě de Benavente*, ze staré šlechty, bývalý místokrál neapolský a prezident rady italské, domohl se pro své vynikající přednosti vlivu ve správě říše i přízně královny, ale při dvoře trvale zůstal teprve po odchodu Lermově, s nímž se nemohl shodnout.⁴⁰⁾

Nejmladší člen státní rady a zároveň jeden z posledních, kteří byli do ní povoláni ještě za vlády Filipa III., byl *Don Baltasar de Zúñiga*.⁴¹⁾ Vrátil se právě od císařského dvora a na vyslanectví do Říma, kam byl určen, se již nevypravil, nýbrž zůstal v Madridě: vstoupil do rady a byl ustanoven vychovatelem mladého prince. A protože za posledních devět let z osobního názoru v říši německé poznal všechny politicky význačné události a namnoze i sám je řídil, a protože zahraniční politika španělská obrátila nyní všechn svůj zřetel k říši německých Habsburků, stal se Zúñiga ihned nejvlivnější

³⁷⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 6, 234, 269, 459 (zápis ke dni 18. prosince 1611: «Ha jurado de Consejero de Estado el Marqués de la Laguna.») etc.; Barozzi a Berchet str. 532, 571.

³⁸⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 234, 238, 377, 380, 385, 389, 397, 399, 402, 404, 408, 435 («Han hecho del Consejo de Estado á Don Pedro de Toledo y á Don Agustín Mejía, los cuales juraron á los 26 del pasado.») etc.; Barozzi a Berchet str. 532, 571; Davila III, 44, 144 násl.; Philippson II, 144 násl., 157 násl.

³⁹⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 67, 72, 168, 191, 337 (5. května 1608 povýšen na markýza de Villafranca), 339, 347, 365, 435 etc.; Barozzi a Berchet str. 119, 508, 512, 526, 532, 545, 546, 571; Philippson III, 148 násl., 234 násl.

⁴⁰⁾ Srovnej Cabrera de Córdoba str. 137, 154, 415, 515; Barozzi a Berchet str. 56, 257, 531.

⁴¹⁾ Viz str. 138 násl.; Barozzi a Berchet str. 532, 549.

osobou v radě. Bylo to samozřejmo, že všichni se podrobili tomu, kdo věci nejvíc rozuměl: když byl na cestě z Němec do Madridu, státní rada odložila svoje rozhodnutí o dohodě mezi Ferdinandem a Filipem v příčině dědických nároků španělské větve Habsburkův až do příchodu Dona Baltasara (zasedání státní rady ze dne 1. června 1617),⁴²⁾ a když přišel, pronesl v radě první svoje mínění, které bylo ihned jednomyslně přijato (zasedání státní rady ze dne 9. července 1617).⁴³⁾ A tak bylo i později. Zúñiga pak v státní radě pokračoval v politice, kterou zastával jako vyslanec při dvoře Rudolfově a Matyášově, a bylo to skoro osudné pro nás, že v těch bouřlivých letech španělský král měl rádce, který tak znamenitě znal naše a německé poměry.

Konečně v té době na sklonku vlády Filipovy v státní radě zasedal Don Antonio Cisneros, *kardinál Zapata*, z rodu hrabat de Barajas, jenž před časem byl místokrálem v Neapolsku a po návratu do vlasti stal se předsedou inkvisiční rady.⁴⁴⁾

Do zasedání státní rady chodil také státní sekretář, a to podle předmětu, který se projednával, buď sekretář italský neb severní. Hlas ani vliv v radě jim ústavně nepatřil a jen systém mlčů dopomohl některým k moci, ale vedl také k jejich pádu. Takového nanejvýš vlivného postavení domohl se dva důvěrníci Lermovi, sekretář pro záležitosti italské (od roku 1600) *Don Pedro Franqueza*, *pozdější hrabě de Villalonga*,⁴⁵⁾ a *Don Rodrigo Calderon*, *hrabě de la Oliva*, *markýz de Siete Iglesias*.⁴⁶⁾ Papíry severních zemí řídil od roku 1600 do roku 1611 zkušený a obratný státní sekretář *Andres de Prada*,⁴⁷⁾ jenž byl znám právě tak svou svědomitostí jako poctivostí. Po něm převzal toto oddělení *Antonio de Arostegui*.⁴⁸⁾ V té době italskou korespondenci vedl sekretář *Juan de Ciriza*.⁴⁹⁾

⁴²⁾ Simancas, leg. 2326 f. 35.

⁴³⁾ Simancas, ibid. f. 38.

⁴⁴⁾ Barozzi a Berchet str. 532, 571; Moroni, vol. 103, 412—413.

⁴⁵⁾ Srv. *J. Juderías*, Los favoritos de Felipe III. Don Pedro Franqueza, Conde de Villalonga, secretario de Estado. Revista de Archivos etc., 1908—1909; Barozzi a Berchet str. 254—256, 304—305, 365.

⁴⁶⁾ Srv. *J. Juderías*, Un proceso político en tiempo de Felipe III. Revista de Archivos etc., r. 1904—1906.

⁴⁷⁾ Srv. Cabrera de Córdoba str. 62 (zápis ze dne 4. března 1600: »Hanse publicado por Secretarios de Estado Andrés de Prada para lo de Francia, Flandes y Alemania y Don Pedro Franqueza para lo de Italia.«), 336, 340 (zápis ze dne 7. června 1608: »durante la ausencia del Secretario Prada quedarán encomendados sus papeles, por orden del Rey, á Arostegui, Secretario de Guerra, para entrar despacharlos en Consejo con el Condestable, Duque del Infantado y Conde de Chinchon que están aquí.«), 443; Barozzi a Berchet str. 256, 305.

⁴⁸⁾ Srv. Cabrera de Córdoba str. 444 (zápis ze dne 30. července 1611: »Al Secretario Arostegui han mandado entregar los papeles del Secretario Prada.«).

⁴⁹⁾ Srv. Cabrera de Córdoba str. 473, 494.

Jednání ve státní radě a španělskou diplomacii vůbec v době jejího rozkvětu vyznačovaly dvě vlastnosti velmi nestejně ceny pro její úspěšnost: neproniknutelnost a zdoluhavost; na štěstí byly vlastní spíše toliko ústředí diplomatickému, státní radě, než jejím výkonným silám. Již současníci to pozorovali a viděli v nich příčiny velikosti i slabosti. Bystří vyslanci benátské při španělském dvoře žehrali na nepřístupnost rádců králových a jejich porad, o kterých nebylo možno nic se dovědět, a tím taky trochu omlouvali malé výsledky svého umění; tajemnost jednání státní rady vykládali z národní povahy Španělů, kteří jsou prý tajní a mlčenliví — noční zasedání junt jistě k tomu taky přispělo —, ale uznávali, že tato vlastnost je duší a základem každé rozumné vlády.⁵⁰⁾ Za to druhá vlastnost obracela se na chybu a kde kdo ji káral na španělské politice. Don Juan de Austria tvrdil prý, že zdoluhavost španělských ministrů způsobí jednoho dne zkázu světa.⁵¹⁾ Ta výtka stíhala ovšem v první radě krále, který měl rozhodovat o tom, co dělati, když byla mu dána rada. Váhavost krále Filipa II., který po svém otci nezdědil téměř nic z jeho ráznosti a rozhodnosti v poli i v radě, je právě tak pověstná jako jeho pracovitost a neúnavnost, kterou vyvíjel ve svém kabinetě.⁵²⁾ Filip III. z vad otcových nenapravitelnic, ba sám ještě vyhýbal se práci v kabinetě, a jeho milčí, kterým připadlo vyřizovat státní záležitosti, byli stejně nerozhodní. Vyslanci z ciziny znova a znova psali naléhavě, aby dvůr madridský poslal neprodleně peněžní prostředky, které považovali za nutně potřebné na podporu úspěšnosti svého diplomatického jednání, nebo na zaplacení vojska, stojícího ve službách španělských; státní rada s tím souhlasila a důrazně doporučovala ke schválení; ale král váhal, odkládal svoje rozhodnutí, toliko vše »bral na vědomí«. Někdy v podobných případech velkou úlohu hrála peněžní tíseň při dvoře, která znemožnila všeliké rychlé jednání; nebylo prostě peněz ani na domácí potřeby, natož na zahraniční politiku. Ale jindy nebylo takových pohmutek, aby bylo možno omlouvat nedostatek případné aktivity španělského krále. Dle zdání vyslancův usnesla se státní rada o návrhu, aby se vyslalo (k císařskému dvoru na příklad) zvláštní poselstvo, které mělo vymáhat určitou záležitost, nebo aby se zřídilo nové vyslanectví (při dvoře Matyášově), nebo aby se vypravil ke dvoru nový vyslanec a vystřídal starého, který usilovně prosil o dovolení za návrat; král však, ačkoli zásadně nestavěl se tomu na odpor, vymýšlel jen nové průtahy nebo radu »bral na vědomí« a oddaloval tím svoje rozhodnutí a tak leckterá záležitost zůstala nevyřízena po řadu let, když včasné zakročení bylo by bývalo na místě.

⁵⁰⁾ Barozzi a Berchet str. 461 (Soranzo k roku 1611), 574 (Contarini k roku 1622) a j.

⁵¹⁾ R. Altamira III. 327.

⁵²⁾ Srv. Ranke 110, Gachard v úvodu k I. dílu Filipovy korespondence a j.

Jednání o dědické nároky španělské větve Habsburků na př. vleklo se po řadu let.

Jedna okolnost, která byla příčinou malé mnohdy hybnosti španělské diplomacie, ležela mimo dosah moci státní rady, byla totiž závislá na *tehdejších dopravních prostředcích*.⁵³⁾ Mezi Prahou v době, kdy byla sídlem císařského dvora, a Madridem bylo 189 poštovních stanic a ta vzdálenost nedala se tak snadno překlenout. Díky energii a organizačnímu talentu nizozemského generálního pošt-mistra Leonarda z Taxisu, kterému se dostalo od krále Filipa II. (1593) velkého stálého ročního platu a rozsáhlých výsad — neboť Španělsku nejvíce záleželo na dobrém a rychlém spojení jak s državami nizozemskými a italskými, tak i s dvorem císařským —, když k tomu přistoupilo ještě jmenování Leonardovo nejvyšším generálním pošt-mistrem v svaté říši římské (1595) a císařská privilegia a do-cíleno dohody s poštou italskou (1598), tu koncem XVI. století nejen brzo napraveny všechny zlořády vzniklé nepokoji nizozemskými v roz-rušeném poštovníctví Taxiském, nýbrž položen taky pevný základ k nebývalému před tím rozvoji.⁵⁴⁾ Kdežto před touto reorganizací a zvláště za vzpoury nizozemské a v době nepřátelství Španělska s Francií spojení mezi panovnickými dvory Habsburskými obstarávali ponejvíce poslové, vypravovaní za tím účelem buď španělským krá-lem nebo císařem, za Filipa III. diplomatickou službu vydatně pod-porovala pravidelná pošta.

Teprve dvacátého třetího nebo dvacátého čtvrtého dne za normálních poměrů mohl dostat madridský dvůr zprávy od svého vyslance z Prahy. To byla t. zv. řádná pošta, *el ordinario* (*sc. correo*), která byla vázána svým odjezdem a příjezdem na určitý den v týdnu nebo v měsíci. *Přímé spojení Prahy s Madridem* vedlo přes Plzeň, Waldmünchen, Retz na Řezno, odtud přes Saal, Neustadt, Weidhofen do Augšpurku, dále přes Lindavu, Chur, Curych, Solothurn, Lau-sanne, St. Germain le Joux na Lyon, Clermont, Limoges, Bordeaux, Bayonne, Irún, Burgos a Valladolid do Madridu. Dle instrukcí, které dostali s sebou na cestu, měli španělští vyslanci v Praze posílat svoje listy *přes Flandry, Milán a Janov* s řádnou poštou, která každého týdne opouští dvůr císařský, a to na královny ministry v uvedených

⁵³⁾ Srv. G. Wolf, Einführung in das Studium der neueren Geschichte str. 29. a násl. (o poštovníctví), kde uvedena taky příslušná literatura.

⁵⁴⁾ Všeobecná data o poštovníctví na počátku XVI. stol. podává J. Rübsam, Zur Geschichte des internationalen Postwesens im 16. und 17. Jahr-hunderte nebst einem Rückblicke auf die neuere historisch-postalische Lite-ratur, Hist. Jahrbuch, XIII, 15 násl.; podrobnosti, osvětlující náš případ, od-vozeny jsou ze španělských papírů samotných, hlavně kancelářských přípisků. Doklady, jichž bylo by nutno uvést veliké množství pro konstatování jednotli-vého faktu, většinou necitují.

provinciích, kteří je pak dopraví na místo jejich určení.⁵⁵⁾ Cesta do Španěl z Prahy přes Flandry šla na Brusel — každou sobotu trati Augšpurk, Rheinhausen, Namur — odkudž pak buď regent arcivévoda Albert nebo španělský vyslanec při jeho dvoře, dle toho, na koho byla adresována, vypravoval pražskou korespondenci spolu se svými listy dle potřeby opět řádnou nebo mimořádnou poštou (přes Cambrai, Peronne, Paříž, Orléans, Blois, Libourne, Bordeaux, Bayonne, Irún, Burgos do Madridu). Na jih pošta se ubírala přes Augšpurk na In-špruk a Trident do Milána, kde bylo středisko pro další dopravu do Říma, Janova a Benátek — řádná pošta z Prahy přes Augšpurk do Říma vyjížděla každé pondělí — a konečně z Janova hlavní stanice na trati do Madridu byla města Turin, Lyon, Bordeaux, Irún; z Janova bylo možno nastoupit také kratší cestu přes Ligurii, Provence, Lan-guedoc, Katalánsko a Aragonii, nebo v čas války naloděna pošta v Janově a přistála v Barceloně (*por vía del mar*).

Tri neděle tedy aspoň minuly od toho dne, co španělský vyslanec při dvoře pražském poslal svoje depeše do Madridu, než octly se v rukou státního sekretáře, k jehož rukám byly adresovány, když totiž zvolil jednu z jmenovaných řádných pošt. Ale namnoze docházely ke španělskému dvoru zprávy staršího data. Vyslanec sepsal někdy svou relaci hned po události a pak musil čekat s jejím odesláním na nejbližší poštu třeba několik dní (diplomatická kor-respondence posílaná z vyslanectev vůbec nebyla pouze jednotlivé listy, byl to vždy celý svazek, *pliego*, t. j. psaní i se všemi přílohami, avisos, listy jiných vyslanců nebo důležitá akta politická a pod.⁵⁶⁾ Nebo pošta nevyjela v ustanovené době — císař na příklad ji zdržel — nebo nestihla spojení na některé důležité stanici, kde se trati dělily, a podobně. Pro jistotu, aby korespondence jistě došla, užil vyslanec několika cest, a tak táž zpráva stihla místo svého určení v různých dobách; takové listy byly označovány jako *duplicada, triplicada, quad-ruplicada* (*sc. carta*).⁵⁷⁾ Konečně ještě jeden prostředek zbýval, aby

⁵⁵⁾ Srv. na př. instrukci pro Dona Baltasara de Zúñiga z 31. května 1607 (Simancas, leg. 2452 f. 115): «Quando ocurrieren negocios que lo requieran, despachareysme correos propios, pero no aviendo esta necesidad podreys remitir vuestras cartas por la vía de Flandes, Milán y Génova con los ordinarios que para aquellas partes salen cada semana de la Corte del Emperador encaminadas á mis ministros que ternán cuydado de remitirmelas á recado.»

⁵⁶⁾ Srv. Rübsam str. 47; CDI., tomo CI, 126, kde je otištěn zápisek o vy-pravení pošty z Madridu dne 24. ledna 1566.

⁵⁷⁾ Srv. list vyslance Chantoné z 8. května 1567, CDI., t. C I, 160: «A 13 del mes pasado escribí á V. Md. por la vía de Flandes, y después de partidas mis cartas pasó un correo del Emperador por Viena con tanta priesa, que así lo suelen despachar de repente y muy amenudo, de algunas semanas acá; y viendo yo que el dicho no llegaría á Augusta ni á Espira en tiempo que se le pudiesen dar mis cartas, acordé de duplicarlas, que estos correos desde Spira atraviesan á Lorena, y de allí á París por la Champaña, sin pasar por

Madrid zcela určitě se o všem dověděl, co vyslanec psal, posílat totiž opisy starých listů spolu s novými; pak ovšem nepřekvapí, že nějaký dopis vyslancův došel po 5, 6 i více nedělích. Všechno těchto bezpečnostních opatření bylo nezbytně třeba, neboť nebylo možno úplně věřit mladému ústavu poštovnímu. Stesky na to, že psaní se ztrácí, opakovali vyslanci čas od času a v pohnutých dobách buď válečných nebo za napijatých poměrů bylo ještě jiné a větší nebezpečství. Pošta byla otvírána a listy zachycovány.⁵⁸⁾ V takových případech málo asi chránila šifra, třeba z opatrnosti státní sekretářství časem rozesílalo královským ministrům v cizině, s nimiž bylo v korespondenci, nové klíče a přikazovalo vyměnit je za staré šifry. Bylo nutno užítí jiných prostředkův. Hodily se k tomu dobře osoby, které se ubíraly právě touž dobou k madridskému dvoru a jichž důvěrou a ochotou byl si vyslanec jist; těm tedy odevzdal svoji korespondenci.⁵⁹⁾ Nebo v záležitostech velmi důvěrných a velmi důležitých, kdy vůbec nebylo radno svěřovat něco papíru, rozhodl se vyslanec vypravit ke dvoru zvláštního posla, aby králi nebo státní radě referoval ústně o některých věcech. Byl to pravidelně sekretář vyslanectví, který byl za tím účelem vybrán, protože byl zasvěcen do celé agendy, a taky proto, aby při té příležitosti tlumočil nebo naléhal na splnění přání vyslancových.⁶⁰⁾

Flandes. List Dona Guilléna de San Clemente z 9. března 1593 (Simancas, leg. 700 f. 72): «Los despachos (pro císařova vyslance) ha mucho que están hechos y yo tengo cerrado el que escribí á 19 de Enero porque deseo que vaya por la mar. Dizen que se despachará el correo que le ha de llevar quando el Emperador haze escrito una carta de su mano á la Emperatriz que nos haze arquear.» List téhož z 9. prosince 1596 (ibid., leg. 703): «Pocas cartas mías deven de llegar y porque elegen algunas, escribo por todas las vías que puedo.»

⁵⁸⁾ Srv. list vyslance Vanegase z 11. listopadu 1567, CDI., t. CI, 305—306: «Habiendo escrito á V. Md. en último de Septiembre con Losada, correo que partió de aquí el mismo día, y con Artiaga, criado de la Emperatriz, en 14 de Octubre, y temiendo el peligro que estas cartas corren de perderse (con el embarazo del paso que habían hallado en Francia los que las llevan con nuevas altercaciones de aquel reino), ha parecido á Mos. de Chantoné duplicar lo que había escrito á V. Md. en ellas y encaminar el despacho por la vía de Génova y yo liago lo mismo, y así envío con ésta el duplicado de las mías.» Chantoné králi ze dne 12. listopadu 1567, ibid. 308. Týž témuž ze dne 14. dubna 1568, ibid. 412. Don Guillén de San Clemente králi ze dne 28. února, 28. března 1595, Simancas, leg. 702. Týž ze dne 22. března 1608, ibid. leg. 2494 f. 14 y 15: «Por todas partes se habren cartas así las que se escriben á Viena como de aquí allá.»

⁵⁹⁾ Tak na př. roku 1595 Zdeněk z Lobkovic, vyslaný do Španěl, vzal s sebou depeše Dona Guilléna (z 28. března); na cestu však se vydal teprve 6. května (Simancas, leg. 702). Nebo naopak, když hrabě de Oñate měl být vypraven k císařskému dvoru, svěřeny mu depeše pro Dona Baltasara de Zúñiga.

⁶⁰⁾ Tak na př. roku 1594 byl vypraven Donem Guillénem de San Clemente ke dvoru madridskému sekretář Lope Diaz de Pangua, roku 1610 Donem Baltasarem de Zúñiga sekretář licenciát Juan Gongalez Medrano a. j.

Ale ani v klidných dobách nevystačilo se někdy s řádnou poštou a bylo třeba uchýlit se k svépomoci. Vyslanec měl podniknout nějaký závažný krok, kterého se neodvážil bez výslovného svolení svého dvora, císař na příklad žádal o určité vyjádření v příčině vojenské nebo peněžité podpory španělského krále, která byla slibována a nyní nastala její náhlá potřeba; jindy zase politické události vzały nepředvídaný vývoj, na nějž nehodila se direktiva obsažená v instrukci, a pod.: tu nebylo možno čekat na onen den, až vyjede pošta. Tehdy nezbývalo vyslanci nic jiného, než aby vyslal svou vlastní mimořádnou poštu, *correo propio*, která nebyla vázána na určitý den v týdnu nebo v měsíci, nýbrž mohla se vypravit dle nutnosti ihned. Za okolností ještě naléhavějších svěřen úkol donést zprávu do Madridu zvláštnímu poslu, kurýru; to byla *estafeta, estafeta à posta, correo en diligencia, con toda diligentia* a pod.⁶¹⁾ Ti ovšem nezdržovali a nezastavovali se tak dlouho na stanicích jako pošta a mohli proto urazit vzdálenost mezi Prahou a Madridem v kratší době, v 18—19 dnech. Když pak záleželo nejen na tom, aby dvůr byl o něčem zpraven, nýbrž byla žádoucí i odpověď pro další postup vyslancova jednání, tu přinesla ji pošta nebo kurýr obratem nazpět vypravený, *correo yente y viniente*. Avšak zvláštních pošt nebo kurýrů mohl si vyslanec dopřát jen v případech mimořádné důležitosti, neboť k volné dispozici mu stála toliko řádná pošta, a pouze na traticích, na nichž uvázal se Taxis udržovat za náležité odškodnění od španělského krále poštovní spojení (spojení s Nizozemskem, Lotrinsko-Burgundsko-Arrento, Hennegau-Francie, Augšpurk-Trident), neplatilo se porto z diplomatické korespondence; vše ostatní musil vyslanec hradit sám na účet mimořádných výdajův.⁶²⁾

Při těchto dopravních prostředcích není divu, že diplomatická služba byla vedena trochu těžkopádně. Pět neděl aspoň to trvalo, než španělský dvůr vyměnil mínění o nějaké události se svým pražským vyslancem u císaře, a to v tom případě, když došla korespondence byla ihned vzata v úvahu a odpovědi na ně ihned odeslány. Avšak státní rada pravidelně nejednala tak rychle. Vyslanceká akta přišla třeba až po několika týdnech do zasedání, pak konsulta se zdržela

⁶¹⁾ Slovník kastilské řeči vydaný španělskou akademií vykládá: «en diligencia loc. adv. con que se denotaba la circunstancia de haber de eaminar un correo de á caballo treinta leguas en 24 horas.»

⁶²⁾ Don Guillén de San Clemente králi Filipovi III, v Praze dne 7. května 1602: «Señor: El Correo mayor desta Corte imperial llamado Jorge Pichel de Pichelberg, señor de Crustiniz, sirve á esta embaxada de V. Md. la mayor parte que estoy en ella con recibir y encaminar á buen recado todos los despachos, pliegos y cartas yentes y vinientes por Alemaña para el Real servicio de V. Md. sin tomar ningun porte, como tampoco no puede por ser esta embaxada franca y exemta dello á causa que las postas que van desde los Payses Baxos por Alemaña hasta á Trento y mas adelante son de V. Md. y como tales de su parte pagadas y entretenidas...» (Simancas, leg. 707 fol. 130 y 131).

u krále, který se měl rozhodnout, a konečně vyžadovalo také ještě nějaký čas, než státní sekretářství vyhotovilo a zoslalo příslušné rozkazy; a tak trvalo někdy až i několik měsíců, než vyslanec obdržel odpověď na svoje listy. Následkem toho nezřídka depeše králova došla již pozdě. Na některá psaní ovšem vůbec nebylo třeba odpovědi, podávala prostě zprávu o věcech, do kterých španělská diplomacie neměla zájem zasahovat, a stačilo, když se vzala na vědomí; ale jiné relace měly být brzo zodpověděny, jak vyslanci si přáli, a nebylo to opět možno pro onu ohromnou vzdálenost mezi císařským dvorem a Madridem. Běh událostí pospíchal mnohdy rychleji než sebe rychlejší pošta a kurýr. Ve státní radě se někdy tušilo, že rozkaz by nedošel v čas, a tu nezbyvalo dle jejího mínění nic jiného, než doporučit celou záležitost Bohu a rozvaze vyslančově, který znal úmysly španělské vlády a sám nejlépe pochopí, co má v daném případě činit. A vyslanci v Praze skutečně věděli si již rady. Jejich schopnosti, vyzkoušené v diplomacii na menších vyslanectvech, vzrostly na exponovaném místě při říšském dvoře a znalost poměrů, získaná dlouholetým pobytem na jednom působišti, dodala jejich jednání jistoty a odvahy k samostatnému vystupování; a také ta okolnost, že nemohli ve všem spoléhat na vedení z Madridu a byli nuceni rozhodovat se úplně neovlivně jen dle potřeby okolností, pomohla vytvořit z nich opravdové státníky. Don Baltasar de Zúñiga a jeho kariéra po návratu do vlasti jsou toho výmluvným příkladem: z bývalého vyslance při císařském dvoře stal se v Madridě záhy nejvlivnější ministr a vůdčí duch španělské politiky. A státní rada pak neskrbliila v podobných případech vůči svým diplomatům hojným uznáním; schvalovala většinou všechno, co podnikli na svůj vrub, a doporučovala ještě králi, aby jim vyslovil svoje díky za správné vedení politiky. To, že španělští vyslanci byli zvyklí jednat samostatně, bylo také asi jednou z příčin, proč jejich zprávy jsou tak stručné a omezené na nejnütnější.

Postup jednání ve státní radě a pak další vyřizování diplomatické korespondence, pokud je to potřebné pro kritiku těchto pramenů, možno si představovat asi takto.⁶³⁾

Úřední listy, posílané z vyslanectev madridskému dvoru, byly adresovány na krále, k rukám státního sekretáře, a to buď sekretáře pro záležitosti severní nebo italské, dle toho odkud přicházely a kam

⁶³⁾ Tyto poznámky k diplomatickému rozboru konsult. listů vyslančských a depeší královských nemohou ovšem podat obraz zcela úplný a přesný, není to taky úkolem těchto řádků. Dílo citované u Danvila I, 462, 703: *Antonio del Prado y Rozas*, Reglas para oficiales de secretarías, y catálogo de los secretarios del despacho y del Consejo de Estado habidos desde los Reyes Católicos hasta entonces; Madrid 1755, které snad by v leccems podalo vysvětlení, nebylo mi přístupno. Srv. též Barozzi a Berchet str. 458, 509, 572.

patřily.⁶⁴⁾ Jen některá psaní velmi důležitého rázu (na př. o osobních záležitostech dynastických nebo za Filipa II. o náboženském přesvědčení dětí Ferdinandových), označená jako *secretas*, byla určena výhradně pro krále a neprojednávala se v plné radě, avšak za Filipa III. nebyla již obvyklá tato soukromá korespondence, vyhrazená pouze králi. V sekretářství, kam došla pošta byla odevzdána, byly listy vyslančův upraveny pro další potřebu: předně poznamenáno datum pošty, po případě s udáním, kdo ji přinesl, pak co bylo psáno v šifrách, rozluštilo se a přepsalo,⁶⁵⁾ listy na zadní straně opatřeny stručným, ne vždy dosti přesným výtahem a potom teprve předloženy králi.⁶⁶⁾ Král je prohlédl a dle svého zdání buď hned nebo po čase poslal sekretáři, jenž měl svolat státní radu, aby o nich jednala;⁶⁷⁾ za

⁶⁴⁾ Adresa zní na příklad: «Al Rey, nuestro señor, en manos de Andreas de Prada, su Secretario de Estado.» Srv. list Filipa II. vyslanci Chantoné ze dne 10. pros. 1567, CDI., t. C I, 325: «Mos. de Chantoné, nuestro Embaxador en la Corte del Emperador: Porque nos habemos proveído del cargo de nuestro Secretario de Estado desa Embajada y de las de las Cortes de Francia é Inglaterra y lo concerniente y dependiente de esas partes tocantes á ese Estado á Gabriel de Zayas, nuestro Secretario: yo os mando, que en todas las cartas, avisos y despachos, y otro cualquier negocio tocante á Estado, que escribiéredes ó enviáredes ó viniéren á vuestras manos, tanto en cifra como en claro, las dirijáis y encaminéis á manos del dicho Gabriel de Zayas, y no á otras algunas, para que él nos los dé, y vistas, se os responda á ellas como convenga.» — Danvila I, 462—463, II, 164—165.

⁶⁵⁾ V archivu simancaském namnoze zachovány jsou jen přepisy šifrovaných listův, jejich originály byly patrně pohozeny; když byla šifrována jen část dopisu nebo toliko nějaká věta, byla vepsána na okraj nebo na přilepený kus papíru. Klíče, které se časem měnily, jsem neznal a nestaral jsem se o ně spoleháje na přesnost a úplnost přepisů; námaha, vynaložená na kontrolu, nebyla by jistě v poměrů k výsledkům. O šifrách, užívaných španělskou diplomacií, srovnej kritické poznámky Bergenrothovy v úvodě k I. dílu jeho edice *Calendar of Letters and State Papers etc.*; o tajném písmu diplomatickém vůbec viz literaturu, citovanou u Wolfa, *Einführung in das Studium der neueren Geschichte*, 616.

⁶⁶⁾ Dva listy, vyměněné mezi vévodou de Lerma a státním sekretářem, dobře to osvětlí; jsou psány na jednom kuse papíru, v polovici přeloženém proti sobě takto (Simancas, leg. 710).

[Odpověď vévodova]:

Su Md. las aguarda descifradas

estas quedan en mi poder
a las visto Su Md. y mandado las
bolver á V. M. para que sean en Consejo
destado. Diós guarde a V. M.
De Palacio 28 de Mayo 1612.

[mp] El Duque m. p.

[Psaní sekretářovo]:

Con el ordinario de Italia han
venido cartas de diferentes partes para
Su Md. que se estan descifrando
y entretante que se haze embio las
que ay para V. Excelencia,
y las incluidas de Alemania que han
venido con el ordinario. N. Señor
guarde a V. Excelencia muy largos
años. A 25 de Mayo 1612.

Antonio Aroztegui m. p.

⁶⁷⁾ Je známo o králi Filipovi II., jak bedlivě a pedantsky pročítal došlou korespondenci, a z jeho doby zachované listy vyslančské jsou plny vlastnoruč-

Filipa III. obstarával to vévoda de Lerma, který bydlil v paláci králově a jeho jménem vše řídil.⁶⁸) Na toto vyzvání sešli se členové státní rady k poradě. Zasedali v paláci — junty scházely se nejčastěji v domě ministra, jenž je svolával — nebo tam, kde sídlil král, když dlel mimo svou residenci; k svatému Vavřinci však, když král uchýlil se na venkov, do Escorialu, ho rada nenásledovala, nýbrž zůstala v Madridě.⁶⁹) Zasedli k poradě bez rozdílu důstojností v tom pořádku, jak byli přišli; nejstarší z nich řídil schůzi — jemu patřil zvonek, ať již seděl kdekoliv — a první pronášel svoje mínění.⁷⁰) Rada se scházela pravidelně třikrát týdně, ale také kdy toho bylo potřeba, anebo někdy zase v obdobích daleko delších.⁷¹)

V zasedání státní sekretář předložil korespondenci, která mu byla zaslána vévodou, s akty ji osvětlujícími, nebo memoriály⁷²) a žádosti cizích vyslanců, podané králi, nebo vyžádaná dobrozdání odborníkův o některých důležitých otázkách, o nichž se právě mělo jednat, a pod. V úvahu brala se vždy nejen korespondence jednoho vyslance, nýbrž všechny došlé listy o téžže předmětu, neboť všichni vyslanci byli mezi sebou ve spojení a věděli, které záležitosti při tom kterém dvoru se projednávaly, a jejich zprávy navzájem se doplňovaly a osvětlovaly věc s několika různých hledisek. Také radové přinesli s sebou soukromé dopisy, které jich došly z vyslanectev, když uznali to za vhodné. Mezi mnohým vyslancem a členem státní rady byl důvěrný poměr přátelský nebo příbuzenský z doby jejich společného působení ve vlasti — všichni patřili téže společenské třídě, dvorské šlechtě — a svazky ty nebyly přerušeny ani

nich poznámek králových; srovnej úvod Gachardův k Filipově korespondenci a jiné. Filip III. nebyl již tak horlivý ve vyřizování státních záležitostí a zřídka kdy najde se zřejmá stopa, že by se byl obíral pilným studiem aktů (srovnej vlastnoruční marginální poznámku královi na listu Albertově ze dne 7. srpna 1608, Simancas, leg. 2290); patrně i zde zastával ho vévoda de Lerma. V konsultě však vždy na začátku, když se udává obsah listův, o kterých se jednalo v radě, tvrdí se o nich *»que V. Md. ha visto«*.

⁶⁸) Činil tak připisem státnímu sekretáři, který měl typickou formu, jako na příklad: *»Su Md. manda que los papeles inclusos que tratan de las cosas de Alemania se vean en el Consejo de Estado y que se le consulte lo que pareziere sobre ellos. Dios guarde á V. M. De Palacio á 14 de Junio 1611. [mp] El Duque m. p.«*

⁶⁹) V Madridě státní sekretářství bylo umístěno v přízemí paláce zv. Co-vachuela; odtud výrazu *subir* užívalo se na označení, že dokumenty měly se donést do příbytku králova. Srovnej H. Lonchay, Les archives de Simancas, str. 33; Barozzi a Berchet str. 295, pozn. 1.; Cabrera de Córdoba, Relaciones str. 526 a j.

⁷⁰) Danvila II, 365.

⁷¹) Barozzi a Berchet str. 458.

⁷²) Memoriály, supliky, byly v státním sekretářství uvedeny v obvyklou formu kancelářskou: archový list papíru byl v půli přeložen, na jedné, spodní půlce, napsáno toliko jméno suplikantovo a na druhé teprve podán obsah žádosti: *»Señor: N. N. dize que —«*.

tak velikými vzdálenostmi ani dlouhou odloučeností. A mnohdy to, co nechtěl nebo netroufal si vložit do úřední zprávy, napsal vyslanec v soukromém dopise některému členu státní rady (Don Guillén de San Clemente psával zpravidla Donu Juanu nebo Martinu de Idiaquez) nebo státnímu sekretáři. Nejčastěji vyličoval strasti svého života a své potřeby důraznějšími slovy, než by se odvážil králi, a v adresátovi hleděl si získat účinného přímluvce pro svoje velmi často opakované prosby za přilepšenou nebo za dovolení k návratu; jindy zase v takových dopisech podrobněji vypisoval příčiny svých neúspěchů diplomatických, doplňuje tak svoje zprávy, a sděloval malé nepřijemnosti a ústrky, kterých se mu dostalo při panovnických dvorech, nebo šetrně upozorňoval na některá nedopatření a opomenutí své vlády jsa přesvědčen, že tímto způsobem vše se snáže napravit. Tyto neoficiální listy psány jsou také trochu odlišným slohem: kdežto korespondence s králem je stručná — bohužel někdy až příliš stručná — přísně věcná a vážná, ulehčuje si vyslanec v soukromých dopisech často ostrou ironií a svěžím humorem.

Sekretářem předložená korespondence a ostatní dokumenty byly tedy podkladem jednání v radě. Za zvlášť důležitých okolností i cizí vyslanec mohl v radě přednést svoje návrhy a žádosti, jako tomu bylo na příklad s kapucínem Fra Vavřincem z Brindisi, který přišel z podnětu Maxmiliána, vévody bavorského, a za zprostředkování pražského nuncia a Dona Baltasara na madridský dvůr, aby vymohl na Filipu III. podporu pro katolickou ligu;⁷³) rovněž sekretář pověděl, co mu bylo svěřeno od vévody de Lerma⁷⁴) nebo jiného člena rady a co mohlo osvětlit korespondenci, nebo člen rady sdělil výsledek svého jednání s cizími vyslanci; jinak v úvahu vzaly se toliko písemnosti. Sekretář je předčítal,⁷⁵) uspořádav je nejprve dle příbuznosti obsahu a jistě s vynecháním všeho, co se opakovalo a co bylo nepodstatné. Práci měl sekretář usnadněnu tím, že za Filipa III.

⁷³) *»El Consejo de Estado á 3 de Octubre 1609 sobre las cosas de Alemania á que vino el Padre Fray Lorenzo de Brindez: ... Y havindose visto en el Consejo [došlá korespondence] después de haver oydo al Padre Fray Lorenzo de Brindez se votó en la forma que se sigue...«* (Simancas, leg. 709 fol. 68).

⁷⁴) V téže konsultě (ibid.): *»El secretario Andres de Prada dixo que el Duque de Lerma le havia dicho...«*

⁷⁵) Srovnej instrukci cisaře Karla pro sekretáře Gonzala Péreze: *»Sexto, llevareis vos mismo las cartas al Consejo para leerlas y hacer lo que os fuere ordenado. — Séptimo, tendreis mucho recaudo en vuestras escrituras, señaladamente en cifra, mirando que no pase por otras manos que las vuestras y del dicho ayudante. — Octavo, á vos os tocan los negocios de paz y de guerra y cosas dependientes de esto y correspondencia que tuviere cada ministro de cada provincia y con los Príncipes, Potendados, Estados y Embajadores.«* (Danvila II, 165). V listě Zúñigově z Vídně ze dne 15. února 1613 (Simancas, leg. 2497 f. 86) poslední část v sekretářství přetržena a připsáno: *»Ojo! este capítulo no se ha de leer en el Consejo.«*

vyslanci byli povinni psát své depeše tak, aby každá obsahovala samostatnou zprávu; bylo to daleko přehlednější proti velmi rozsáhlým několikaarchovým relacím za starého režimu, což asi souviselo také se zdlouhavostí tehdejšího poštovního spojení. Do jednoho zasedání byla někdy poslána třeba celá řada psaní značně obsírných a trvalo to proto dlouhou dobu, než se všechna přečetla. Nečetla se však také patrně celá a všecka, nýbrž toliko výtah, který z nich pořídil sekretář, a který potom přišel do čistopisu konsulty, zaslané králi (*puntos de las cartas* nebo *sumario de lo que contienen las cartas*).⁷⁶⁾ Každým způsobem však byla korespondence v radě, aby se mohlo do ní nahlédnout, kdykoli by toho bylo třeba pro zjištění přesného textu.

Když tedy členové státní rady byli takto informováni o věcech, o nichž měli rokovat, nastala politická debata. Nejstarší promluvil první, odůvodnil svoje mínění, a po něm ostatní, přidávajíc se prostě k jeho mínění⁷⁷⁾ nebo vykládajíc obsírně, s čím nesouhlasili. Z této výměny názorů pozná se nejúplněji a nejspřávněji povaha a příčiny zahraniční politiky španělské, které nezakrývají se všeobecnými frásemi, neboť ve státní radě nebylo toho zapotřebí; zde, v tomto sboru, kde všichni byli zasvěceni do tajností politiky a jejich předpokladů, kde všichni byli ovládnuti toužou myšlenkou státní velikosti Španělska, bylo možno mluvit bez obalu a vyslovit všechny politické obavy a snahy beze strachu, že budou vyraženy a ztracena prestiž před cizinou. Ta okolnost činí proto také záznamy o těchto poradách, osvětlujících zcela authentickým způsobem mezinárodní politiku evropskou se španělského stanoviska, pramenem prvního řádu, který je také co do úplnosti, v jaké se zachoval, na tu dobu pramenem svého druhu jediným. Zaznamenávat písemně mínění státních radův a to, o čem se usnesli, bylo úkolem státního sekretáře, jenž býval zasedání vždy přítomen. Řeči jednotlivých členů rady, aspoň ve výtahu, nebo nebylo-li různosti v mínění, tedy jejich usnesení, které navrhovali králi, zapisoval si na zadní stranu listů vyslancových, o něž se právě jednalo — tam také zanašely se poznámky, odkazující na jiné listy a akta nebo kancelářské přípisky — nebo na arch, kde měl sestaveny obsahy listů (*puntos*), a to vždy proti sobě. Také

⁷⁶⁾ *Puntos*, zachované až již v první části konsulty nebo samostatně, mají tu cenu, že v nich pozná se někdy obsah listu vyslancova nebo jiného aktu, který se v archivu nezachoval. Podobný význam mají koncepty (*minutas*) konsult, které shodují se úplně s originály, avšak nutno si jich všimnout, protože mnoho konsult zachovalo se toliko v konceptech.

⁷⁷⁾ Srovnej nedatovaný rozkaz státního sekretáře Aroztegui z r. 1615 (Simancas, leg. 710). «Todo el Consejo se conformó con esto y así se haga la consulta por voto común advirtiéndole que quando fuere la persona de acá a juntarse con Don Baltasar procuren mejorar todo lo que pudieren los partidos en lo de Tirol y Alsazia m. p. [= Aroztegui].»

další redakce protokolů státní rady, sestavení konceptů v obvyklou formu z těchto zápisů bylo věcí sekretářovou. Pak kancelářská síla přepsala koncept (*minuta*), napsaný rukou sekretářovou, a znova zredigovaný a opravený opsala pak na čisto, aby byl čistopis předem předložen státním radům k podpisu. Jistě že opravovali ještě text, když toho bylo třeba. Nepodpisovali se však vždy všichni členové, kteří se porady a debaty zúčastnili, — nebyli již na příklad někteří přítomni při dvoře v době, kdy vyhotoven čistopis — a naopak zase protokol byl někdy zaslán radovi, jemuž toho dne bylo zabráněno dostavit se do rady, když předmět jednání byl důležitý, a záleželo na mínění právě nepřítomného; ten pak dodatečně ještě vyslovil svoje mínění.⁷⁸⁾ Když věc pospíchala a nebylo času shánět podpisy, byl sekretář zplnomocněn podepsat protokol sám a tak jej předložit králi.⁷⁹⁾

Ustálená forma protokolu státní rady, kterému se říkalo *consulta*, byla taková:⁸⁰⁾ Po obvyklém oslovení krále prostým titulem señor — právě tak jako v listech vyslaneckých v době Filipa III., kdežto dříve se psalo S. C. R. Md. (sacra catolica real Magestad) — vypočítávají se listy, které byly poslány do státní rady, aby tvořily podklad jednání, a udává se krátce jejich obsah, seskupený dle předmětův a rozdělený v jednotlivé body (*puntos*). Typickým obratem,

⁷⁸⁾ Na příklad konsulta ze dne 23. srpna 1609 (Simancas, leg. 2323 f. 74): «— Y el Condestable de Castilla á quien por no averse hallado en el Consejo á causa de estar achacoso se le comunicó este punto en su casa dixo que —; konsulta ze dne 14. února 1615 (ib. leg. 710): «El Marqués de la Laguna ne se halló en el Consejo quando se trató desto, pero al señalar esta consulta se conformó con lo que parece al Marqués de Villafranca.»

⁷⁹⁾ Na příklad na konsultu (Simancas, leg. 2324 f. 126 y 127) poznamenal sekretář Aroztegui na místě podpisů členů rady: «Para ganar tiempo se me ha ordenado que vaya esta consulta con mi señal m. p.» —

⁸⁰⁾ Tak na příklad konsulta ze dne 6. prosince 1609 (Simancas, leg. 2323 fol. 63, orig.) ve svých formálních částech zní: «Señor: Los papeles que V. Md. ha visto del Embaxador del señor Archiduque Leopoldo [návrh na restituci císařovu] y las cartas de Don Baltasar de Cuniga de último de Octubre [= leg. 2495 fol. 109 etc.] contienen en suma lo que se sigue [následuje obsah uvedených aktů]. Bieronse tambien las minutas de los despachos que se embiaron á Don Baltasar en 29 de Octubre y 5 de Noviembre próximo pasado acerca de la forma en que V. Md. deseava se hiziese la liga defensiva y otra minuta de la carta que se le escribió á XI de Noviembre sobre que avisase que fundamento tenía el averse propuesto que podría V. Md. encaminar la elección de Rey de Romanos en su real persona como se podría llevar esto adelante sin contradicción y de lo demás acerca dello se le ofreciese. Y haviendose todo visto en el Consejo (como V. Md. lo mandó) con la atención que el negocio requiere se votó en la forma que se sigue.» Teď nepřímou řečí uvedena je debata, které se tehdy účastnili el Comendador mayor de Leon, el Duque de Lerma, el Condestable de Castilla, el Duque del Infantado. Poslední věta: «V. Md. lo mandará ver y proveer lo que mas fuere servido. En Madrid á 6 de Diciembre 1609.» Připojeny tři šifry podpisův.

že vše to prohlédlo se v radě, jak král nařídil, s pozorností, kterou záležitost vyžadovala, a pak že se rokovalo, přechází se k vlastnímu usnesení porady, které je zaznamenáno buď podrobně s udáním mínění jednotlivých členů nebo sumárně, když nebylo různosti v názorech. Poslední věta praví, že král nařídí, co uzná za vhodné. Datum (místo a čas) uvádí den, kdy vyhotoven čistopis a podepsán členy rady, nebo také hned, kdy bylo učiněno rozhodnutí státní rady.⁸¹⁾ Připojené podpisy pod datem jsou v obvyklých značkách. Konsulty dle kancelářského označení na rubru, kde byl také udán krátký jejich obsah a datum, rozeznávaly se dvojí: *de oficio*, když jednaly o záležitostech státních, a *de parte*, když předmětem byla záležitost, týkající se nějaké soukromé osoby (udělení nějaké milosti, řádu a pod.). Obojí konsulty také spojovány *de oficio y de parte*; rozdíl však nebyl ani v projednávání, ani ve formě sepsání.⁸²⁾

Podepsané konsulty, kterých bylo třeba několik z jednoho zasedání — sekretář seskupoval příbuznou látku vždy v jeden celek — byly posílány králi, aby učinil další rozhodnutí a nařídil, co třeba dál dělat. Zde v kabinetu králově, jako při každém rozhodnutí panovníkově, začínají ovšem vlivy, které není možno kontrolovat. Až sem bylo možno sledovat bezpečně krok za krokem vůdčí myšlenky i jednotlivé motivy španělské politiky, zde nutno spokojit se pouhým konstatováním fakta, že tak či onak král rozkázal, ale neústavní vlivy, abych tak řekl, působení milcův a všech těch, kdož měli důvěrný přístup k panovníkovi, zůstane úplně neznámo. Na štěstí Filip III. v zahraniční politice (aspoň pokud se týkala německé říše) přidržel se po většině ve všem mínění státní rady a spokojoval se tím, že poručil vyplnit, co mu bylo navrženo. Vlastní rukou, velikými ostrými tahy, přisoval toto své rozhodnutí na zadní stranu nebo uvnitř po straně předloženého protokolu; činil tak obyčejně velmi stručnou poznámkou: »je dobře« (está bien), »dle rady« (lo que parece en todo) a pod. Když chtěl však oddálit vyřízení, vzal usnesení státní rady prostě na vědomí nebo vyžádal si nové dobrozdání, které bylo připojeno třeba hned za slovy královými na zadním listu konsulty.⁸³⁾

⁸¹⁾ Na konceptech často bývá vynecháno volné místo pro připsání dne a znamenán toliko měsíc a rok; jindy koncept datován je o nějaký den dříve než čistopis jako na příklad ke konsultě ze dne 22. srpna 1615 (Simancas, leg. 2326 fol. 61, orig.) je zachován koncept, datovaný 20. srpna (ib., leg. 710).

⁸²⁾ Na příklad: »De oficio: El Consejo destado á 22 Agosto 1615 sobre lo que ha escrito el Embaxador Don Baltasar de Cusiaga [desde los 24 de Enero deste año] hasta los 26 de Junio (Simancas, leg. 2326 fol. 61, orig.); »De parte El Consejo destado á 31 de Mayo 1615 sobre cierto particular del Conde de Sulz (ib., leg. 710, konc.); »De oficio: El Consejo de Estado sobre el tratamiento que se deve hazer al Embaxador del Rey de Ungria (ibid., leg. 2323 fol. 70, orig.).«

⁸³⁾ Na příklad na konsultě ze dne 2. října 1604 (Simancas, leg. 2323 fol. 80) připsal král a tergo: »He ordenado á Don Juan de Borja que platique sobre

Totéž, co bylo řečeno o jednání ve státní radě, platí i o instituci, která se nazývala *junta*. Někdy totiž král nějakou záležitost nesvěděl ku projednávání v zasedání rady, nýbrž vybral z ní toliko dva, tři členy (*j. de dos, j. de tres*) nebo zvolil jiné osobnosti, stojící mimo radu, nebo členy jiných rad, aby pronesli své mínění. Ovšem že i jednotlivci na dožádání vypracovali písemně svoje dobrozdání o věcech, v nichž se obzvlášť vyznali.⁸⁴⁾

Konsulty s rozkazem královým vrátily se znova do rady, aby se stalo nové usnesení o jeho rozhodnutí, bylo-li toho třeba, nebo aby již bylo dáno nařízení vyhotoviti příslušné listy pro vyslance na základě schváleného vota rádcův. Jen v naléhavém případě, když věc spěchala, nečetla se odpověď králova v radě, nýbrž hned sepsány potřebné depeše v sekretářství.⁸⁵⁾ Převést návrhy státní rady, na které král přistoupil, v příslušné rozkazy pro vyslance bylo opět úkolem státního sekretáře. Ve většině případů, kde protokoly byly obšírné, přijaty prostě do slova části z usnesení státní rady a resolucí králových. Když pak byla proposice státní rady podána jen souhrnně, ani tenkrát nebylo sekretáři obtížno na jejím základě vyhotoviti depeše, neboť byl rokovaní v radě přítomen a věděl tedy, co se mluvilo a jaké důvody byly pronášeny. A když se v zasedání jednalo o záležitostech italských a bylo nutno v té věci psát vyslancům nebo osobám, které patřily v obor činnosti sekretáře severního, byl písemně

esto con los Embajadores de mi tío para que después haga relación de lo que tratase con ellos en el Consejo y entonces se me consultara lo que pareciere m. p. — Konsulta z 28. ledna 1616 (Simancas, leg. 2326 fol. 18) jednala o konečné odpovědi v otázce nároků španělské linie na českou a uherskou korunu. Král rozhodl připisem a tergo: »Bien será que antes de responder á Don Baltasar se vea por algunos letrados el punto que ha tocado el Marqués de Velada tocante á la exclusión de la sucesión de mis hijos y el Consejo vea los que podrá ser y aviseme luego m. p.« Pod tímto rozhodnutím připsáno je usnesení státní rady z 20. února 1616 o rozkazu králově a jmenují se »el Arçobispo de Santiago, el Licenciado Melchor de Molina, el Licenciado Gilimon de la Mota y el Regente de Caymo«, kteří mají se napřed o věci vyjádřit. Na to odpověděl král tímž způsobem jako ponejprv: »Está bien así y añadase al Cardenal de Trejo, pues escribió en esta materia m. p.«

⁸⁴⁾ Na příklad: Velký komendator Leonský a markýz Spinola dávají 5. července 1611 svoje dobrozdání o dvou listech Dona Baltasara z 25. května, jednajících o nároku Filipově na český trůn (Secretaría de Estado, leg. 2324 fol. 87); »el Comendador mayor de Leon sobre lo que scrive el Padre Carillo tocante al oficio ha hecho para que no venga acá el Principe de Transilvania,« z 19. dubna 1609. — Junty za Filipa II. měly, zdá se, jiný význam, král pomocí nich snažil se zbavit vlivu státní rady; za Filipa III. tomu však tak nebylo, neboť junty zřizovány poměrně zřídka a většinou byli to členové rady. Srovnej opačné mínění Kybalovo, I. c. str. 74.

⁸⁵⁾ Srovnej odpověď králova na konsultě ze dne 28. května 1605 (Simancas, leg. 2323 fol. 88, orig.) mezi jiným takto: »... y en cuanto al 1º punto está bien lo que parece al Consejo y aguarde á leer esta respuesta en el Consejo si no parta el correo al mismo punto y podrá ser el que vino m. p.«

svým kolegou vyrozuměn o tom, co má do listu vložit, a také ovšem naopak.

Také pro tyto listy královny (*despachos*) ustálila se pevná forma od oslovení vyslance až k podpisu panovníkovu (*yo el rey*)⁸⁶⁾ a proto nutno působení státního sekretáře ve Španělsku zredukovat na nejmenší míru. Jeho činnost omezovala se na to, že v obvyklou kancelářskou formu uváděl projevy státní rady na pokyn králův. Samostatné zasáhnutí sekretářovo v záležitosti bylo téměř vyloučeno v tak vyspělém státním útvaru, jakým byla španělská monarchie, jejíž řízení spočívalo na pevné organizaci byrokratické s dlouholetou tradicí.

Ve státní radě také aspoň částečně vznikly *instrukce* pro vyslance. Když bylo usneseno vypravit ke dvoru nového vyslance, byl nejprve vyzván ten, kdož právě při onom dvoře sídlil, aby podal podrobnou zprávu o stavu záležitostí, které projednával, a seznam osob, kterým se měly poslat ověřovací listy. Tato zpráva, když byla schválena státní radou, stala se podkladem nové instrukce a namnoze byla úplně přejata do tajné instrukce. Španělští vyslanci dostávali pravidelně dvojí instrukci: instrukce hlavní, určená pro slavnostní audienci, kterou mohli a patrně také měli ukázat, obsahovala zcela všeobecné zásady jejich poslání, týkající se spíše diplomatického styku než jednání; instrukce tajná vypočítávala jednotlivé předměty, jichž zastupování bylo jim svěřeno. Kromě toho nesli s sebou ověřovací listy pro císaře, členy rodu a ostatní knížata a jiné důležité osoby, po případě toliko schemata těchto listů, která dle svého zdání sami vyplnili. Pro kritické ocenění španělských instrukcí jako pramene historického. kromě všeobecných pravidel⁸⁷⁾ je nutno připomenout, že sama státní rada kladla větší důraz na informace, kterých se mělo dostat novému vyslanci na místě jeho působení od jeho předchůdce v úřadě, než na vlastní instrukci; proto také musil vyslanec vždy čekat na svého nástupce, kterému osobně předal všechna akta došlá za jeho vyslancování.

Listy vyslanců, protokoly státní rady a koncepty všech listů psaných v státním sekretářství ukládány byly v jeho registratuře a nyní tvoří v archivu simancasském oddíl zvaný *Secretaría de Estado*, který především zajímá nešpanělské historiky, a jemuž jsem proto při své práci v archivu i v této stati věnoval hlavní pozornost.

⁸⁶⁾ Listy královny v archivu simancasském jsou uchovány většinou jen v konceptech, originály zůstaly v majetku vyslanců, jimž byly adresovány. Koncepty depeší jsou psány v půlce archu a po straně bývají poznámky pro písaře: »en claro« nebo »en cifra«, měla-li se některá část nebo celý list šifrovat.

⁸⁷⁾ O ceně instrukcí srovnej Wolf, Einführung, str. 634 násl., Kybal, Jindřich IV., str. 32 násl.

Zámecký archiv v Opočně.

Napsal Dr. Kamil Krojta.

Zemskému archivu království Českého dán byl hned při jeho založení úkol sbírat i v archivech domácích i zahraničních prameny pro dějiny české, zvláště doby novější. Tím byl archiv zemský přirozeně veden k soustavnému výzkumu archivů pro české dějiny důležitých po naznačené stránce. Výzkum takový byl archivem skutečně prováděn po všechnu dobu jeho trvání, ač ne vždy podle stejných zásad. V prvním období, za správy Gindelyovy, věnována pozornost téměř výhradně větším archivům českým i cizím, v nichž sbírány prameny především pro obecné dějiny země, za Dvorského přihlíženo mnohem více k drobným archivům domácím, obsahujícím materiál namnoze jen místní důležitosti, což souviselo s plánem Dvorského poříditi podrobný soupis všech archiválií v zemi zachovaných.¹⁾ Při tomto výzkumu ovšem nemohlo býti pomíjeno českých archivů panských, šlechtických. Je přirozeno, že obráceno zření nejprve k nejznamitějšímu a nejbohatšímu archivům toho druhu. Hned v prvních letech po založení zemského archivu pracováno v archivech v Třeboni, Jindřichově Hradci a v Roudnici, později prohlédnuty archivy v Duchcově, Smečně, Plasích, Krnsku, Vorlíce, Křivoklátě, Přibyslavi, Kolečovicích a j. Při tom podle potřeby a možnosti opisovány důležitější a obecně zajímavější věci pro archiv zemský. Poříditi podrobný a soustavný popis těchto archivů zpravidla nebylo možno, a do celé řady archivů vůbec se nepodařilo zjednat si přístup. Proto archivní výzkum, prováděný zemským archivem, právě pokud jde o archivy panské, je velmi neúplný a nesoustavný.

V posledních letech podniknut byl s jiné strany výzkum českých archivů panských. Vídeňská komise pro novější dějiny rakouské, chtějíc si opatřiti základ k soustavnému vydávání pramenů pro novější rakouské dějiny, zvláště ovšem politické, podnikla výzkum panských archivů rakouských a přirozeně obrátila pozornost především

1) Srov. nekrolog Dvorského ve Zprávách zem. archivu II, str. 28.

na panské archivy v Čechách. Z podnětu komise byla v posledních letech prozkoumána českými historiky obojí národnosti řada archivů takových a příslušné referáty byly otištěny v publikacích komise.¹⁾ Tyto referáty nepodávají ovšem úplný popis jednotlivých archivů; přihlížejí jednak skoro výhradně k pramenům pro dějiny politické, diplomatické, jednak jsou namnoze příliš stručné a povšechné, protože jich autorům nebylo často možno prozkoumati archivy podrobněji. Jsou tedy popisy českých archivů panských, vydané Vídeňskou komisí, sice velmi cennou pomůckou pro badatele, zabývající se novějšími politickými dějinami zemí českých a rakouských, ale nepřihlížejíce zásadně k těm součástem archivů, které obsahují prameny pro hospodářské a správní dějiny panství, totiž k starým registraturám patrimoniálních úřadů, nechávají podstatnou část výzkumu panských archivů v Čechách nevykonánu. Práci Vídeňské komise není tudíž zemský archiv zbaven povinnosti postarati se, pokud možno, o soustavné doplnění výzkumu českých archivů panských, zvláště pokud jde o naznačené prameny pro hospodářské a správní dějiny panství. Nynější stísněné poměry zemského archivu nedovolují mu sice pracovat soustavně o tomto úkolu, lze však doufat, že bude možno věnovati mu více pozornosti, až při archivě bude zřízeno oddělení agrárně-historické, které zajisté do svého programu pojme i výzkum tak důležitých pramenů pro dějiny hospodářské, jako jsou staré hospodářské a správní registry šlechtických dominií. Ale již nyní archiv zemský, kdykoli se naskytne vhodná příležitost, snaží se užítí jí k tomu, aby vykonal aspoň některou část toho úkolu, a snahou tou se vysvětluje také vznik této zprávy o zámeckém archivě v Opočně a její zařazení do Zpráv zemského archivu.

Zámeckého archivu v Opočně dotklo se v posledních letech několikrát historické badání. Je zajímavé, že to nebylo badání, zabývající se speciálně místními dějinami tamní krajiny. Ve druhém svazku Sedláčkových »Hradů a zámků«, vyšlém r. 1883, je věnována dějinám hradu a panství Opočenského obšírná kapitola, ale z jejího obsahu i z dokladů autorem uváděných je patrné, že zámeckého archivu v Opočně nebylo od něho užito. Také v menších studiích místopisných, jednajících o dějinách Opočna a jeho okolí, nenalzáme stopy

¹⁾ Archivalien zur neueren Geschichte Österreichs. 1. sešit, obsahující popisy archivů Roudnického (M. Dvořák), Krumlovského (A. Mörath), Třeboňského (J. Šusta), Novohradského (L. Hofman) a musejního (V. Schulz), vyšel r. 1907. Sešit 2. s referáty o knihovně Kinských v Praze (O. Weber), hr. Nostického archivu v Praze (V. Novotný), o archívech v Plasích (O. Weber), v Teplících (O. Weber), v Kačíně (V. Novotný), v Duchcově (J. Šusta), v Opočně (L. Hofman), v Rychnově (J. Šusta), v Náchodě (Machát), na Vorlíce (J. B. Novák), v Bechyni (V. Novotný) a Jindř. Hradci (J. Pekař) r. 1909. Několik dalších referátů o českých archívech panských přinese třetí sešit této edice, která vychází ve sbírce »Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Oesterreichs«.

toho, že by jejich autoři byli užili tohoto archivu. Podivné je, že ani Opočenský děkan Jos. Roštlapil, který znal zámecký archiv na Opočně, v něm pracoval a některé jeho části přerovnal, ve své knížce »Paměti města Dobrušky a panství Opočenského« (vyšlo v Dobrušce 1887) ani slovem se o archivě tom nezmiňuje, a jak se zdá, skutečně pro svůj spisek odtud mnoho nečerpal. Celkem možno říci, že od historiků, kteří psali o dějinách hradu a panství Opočenského, zámeckého archivu v Opočně, pro předmět ten jistě nejdůležitějšího, nebylo užito. Za to však o jedné části tohoto archivu poměrně záhy pronikly zprávy do českého světa historického. Je to část, obsahující prameny pro dějiny prstonárodního hnutí náboženského a selských bouří s ním souvisících na panství Opočenském.

Z moderních badatelův prvně, pokud vím, povšiml si těchto důležitých pramenů archivu Opočenského kněz Jan Karel *Rojek* (1804 až 1877), který byl v l. 1839—1850 farářem v blízkých Bohuslavicích, v l. 1850—1862 děkanem v Novém Městě nad Metují, ale i později jako děkan v Budyni nad Ohří býval na Opočně. Rojek se zabýval historickou topografií okolí Opočenského a opisoval z místních archivů pro archiv musejní. Mezi těmito jeho opisy je značné množství kusů, opsaných ze zámeckého archivu v Opočně. Týkají se valnou většinou náboženských poměrů a selských bouří na panství v prvé polovici XVIII. století. Část těchto pramenů uveřejnil nedávno podle opisů Rojkových J. Volf ve Věstníku král. české spol. nauk, 1908. (Soupis nekatolíků panství Opočenského z r. 1742.) Po Rojkovi pracoval v zámeckém archivě Opočenském jeho mladší vrstevník, kněz Josef *Roštlapil* (1809—1888), který od r. 1857 byl farářem v Opočně a jako Rojek zabýval se studiem místních dějin svého působiště a jeho okolí. I jej vábily patrně nejvíce dokumenty, týkající se náboženských poměrů. V jeho spisech není sice, jak řečeno, pozorovati, že by z archivu v Opočně byl čerpal, ale v archivě samém zbyly patrně stopy po něm. Některé fascikle z oddělení akt náboženských jsou opatřeny novějšími obaly, na nichž je česky naznačen jejich obsah. Tyto české nápisy pocházejí od Roštlapila, jak dokazuje jeho podpis, připojený k jednomu z nich, i ráz jeho písma. Roštlapil si také opsal některé věci z tohoto oddělení, a něco z těchto opisů se dostalo z jeho pozůstalosti do rukou profesora Ant. Rezka (viz zmínku o tom v Českém časopise hist., I., str. 38) a po smrti Rezkově do archivu musejního. *Rezek* sám pracoval nějaký čas v zámeckém archivě v Opočně, nejspíše v r. 1876. Ve svých »Dějinách prstonárodního hnutí náboženského« z r. 1887 však se materiálu Opočenského nedovolává.

Je zajímavé, že právě ta část archivu, která nejdříve vzbudila pozornost badatelů, utrpěla v poslední době největší ztráty. Ve svých »Příspěvcích k dějinám české emigrace v XVIII. století«, otištěných r. 1895 v Českém časopise historickém (roč. I., str. 38), se *Rezek*

zmiňuje o tom, že brzy po vydání svých »Dějin prstonárodního hnutí« r. 1887 dostal dotčené již opisy z pozůstalosti Roštlapilovy, a »později že koupil šťastnou náhodou částky Opočenského zámeckého archivu, který byl vydán záhubě, a mezi nimi materiál takový, že pietistické vzbouření sedláků Opočenských musí se státi předmětem zvláštní nové práce«. S pozůstalostí Rezkovou byl r. 1909 skutečně odevzdán archiv muzejnímu svazeček originálních archiválií, jichž signatury prozrazují, že pocházejí ze zámeckého archivu v Opočně; skoro všechny jsou z oddělení »Religiosa« (Fach 1 Fasc. 7 a Fach 2 Fasc. 1, vedle toho Fach 88 Fasc. 2). O jiných originálech ze zámeckého archivu v Opočně se dovídáme z citovaného článku Volfova ve Věstníku král. české spol. nauk, 1908. Tu čteme, že byly knihovně muzejní darovány dva důležité kusy z téhož oddělení náboženského (Fach Nr. 2 Fasc. 1).

Ale ani jiná oddělení zámeckého archivu v Opočně nebyla ušetřena ztrát. Roku 1906 uveřejnil J. Nedoma ve Věstníku uč. spol. několik listů Ferdinanda III. z třicetileté války (»Einige Briefe Kaiser Ferdinands III. aus dem dreissigjährigen Kriege«), o jichž provenienci vykládá v úvodě takto: »Die vorliegenden Schriftstücke sind vor beiläufig 20 Jahren durch Kauf von einem Antiquitätenhändler in den Besitz des Schriftstellers und Redakteurs der Zeitung »Politik« Wenzel Nedoma gekommen. Sie waren damals als unnötiger Ballast aus dem fürstl. Colloredoschen Archiv zu Opočno ausgeschieden worden... Nachdem der neue Besitzer dieser alten Schriftstücke durch Kränklichkeit gezwungen war, seine literarische Tätigkeit aufzugeben, schenkte er mir... auch seine Sammlung von Urkunden...«

Po těchto neutěšených zprávách, jež pronikly na veřejnost o zámeckém archivu v Opočně, byla pro historické badatele příjemným překvapením zevrubná informace zesnulého L. Hofmana o tomto archivu, vydaná r. 1909 v prvním sešitě dotčené již publikace »Archivalien zur neueren Gesch. Österreichs«. Hofman byl vyslán komisí pro novější dějiny rakouské do Opočna a pracoval v tamním archivu o prázdninách r. 1901. Jeho stať, napsaná o něco později, poučuje dosti podrobně o rozdělení a hlavním obsahu archivu Opočenského. Je z ní patrné, že archiv, o němž Hofman píše, je celkem dobře sporádán, o mezerách nebo nepořádkách v něm Hofman se nezmiňuje. Naopak Hofman zase nepíše tu nic o těch částech archivu, o nichž víme z opisů Rojkových a Roštlapilových, jakož i z originálů, které z archivu Opočenského přešly do jiných rukou. Hofmanovým úkolem ovšem bylo hlavně pořídit povšechný soupis pramenů pro novější politické dějiny rakouské, zvl. státnické korespondence, přes to však mezi zprávou jeho a tím, co odjinud bylo známo o archivu v Opočně, jest rozpor, který zdál se nasvědčovati tomu, že vedle archivu popsaného Hofmanem — je to archiv rodinný a politický — existuje na

Opočně ještě archiv jiný, v němž podle analogie jiných archivů panských bylo možno tušiti starou správní registraturu panství.

Na jaře r. 1909 dal J. J. kníže Colloredo-Mansfeld, nynější vlastník panství Opočenského, požádati zemský archiv král. Českého, aby se některý úředník archivu uvolil uspořádati zámecký archiv na Opočně. Se svolením zemského výboru byl jsem k tomu ředitelstvím zemského archivu ustanoven já a v dohodě s ředitelstvím panství Opočenského vypravil jsem se v září r. 1909 do Opočna, kde jsem pobyl od 6. do 18. září. Hned po svém příchodu do Opočna zvěděl jsem, že po přání J. Jasnosti nebude mým úkolem pořádati archiv rodinný, popsaný Hofmanem, nýbrž archiv jiný, hospodářský a správní, o němž se zpráva Hofmanova nezmiňuje. Oba tyto archivy jsou nyní uloženy v podzemních, ale klenutých a celkem, aspoň v letě, dosti suchých a vzdušných místnostech zámku Opočenského; vedou tam schody, k nimž vchod je u velkého schodiště, po kterém se sestupuje do zámeckého parku. Místnosti přidělené archivu jsou celkem tři. V jedné z nich, která je od obou druhých oddělena železnými dveřmi, svědomitě uzavíranými, jest archiv rodinný, ve druhých dvou místnostech je složen archiv hospodářský a správní.

Archiv rodinný jest, jak bylo možno souditi ze zprávy Hofmanovy, srovnán pečlivě, třeba po starším způsobu poněkud těžkopádně. Ačkoli byl v novější době několikrát stěhován — v r. 1901, kdy Hofman tu pracoval, byl ještě umístěn v přízemí, před tím v prvním patře —, nemělo to škodlivý vliv na jeho uspořádání. Protože jsem tento archiv podrobněji neprohlížel, mohu o něm pověděti toliko několik slov na základě zprávy Hofmanovy. Archiv rodinný (Familienarchiv) rozpadá se ve dvě oddělení, ve vlastní rodinný archiv (A) a v archiv historický (B). Vlastní archiv rodinný obsahuje listiny a rukopisy týkající se rodinné historie rodu Colloredo a rodů s ním spřízněných; celkem tedy materiál genealogický. Archiv historický, mnohem větší a důležitější, chová v sobě písemnosti vzešlé z veřejné činnosti jednotlivých členů rodu Colloredo, především jejich politickou — z části ovšem také soukromou — korespondenci, ale také jiná akta (polemické spisy o českém sněmovnictví a bernictví, dobrozdání o politických otázkách, akta sporů dědických a j.). Kdežto vlastní archiv rodinný obsahuje také některé starší dokumenty, počíná se materiál archivu historického teprve dobou prvního držitele zámku Opočenského z rodu Colloredo, Rudolfa z Colloredo hraběte ve Walsee, který se stal pánem na Opočně r. 1636. Zpráva Hofmanova, jež podává dosti podrobný přehled všeho toho materiálu, nezmiňuje se o tom, že do archivu rodinného byly nověji zařazeny také některé věci povahy zcela odchylné (staré urbáře, knihy gruntovní), které vlastně patří do archivu hospodářského a o nichž povím více doleji.

Tento archiv *správní a hospodářský*, jehož se týkalo moje poslání, našel jsem ve stavu velmi žalostném. Byl složen na dvou obrovských hromadách bez jakéhokoli pořádku, tak že zcela moderní registratura panství Opočenského byla pomíchána se starými knihami a listinami. Tento stav zaviněn byl přestěhováním archivu do nynějších místností a z části snad již stěhováním dřívějším. Že před tím tento archiv byl dobře spořádán, dokazují nejen svědectví pamětníků, nýbrž i zachované stopy jeho někdejšího uspořádání (signatury), jakož i starý inventář, který jsem našel po několikadenní práci v jedné z obou hromad a o němž ještě více povím. Protože J. J. kníže Colloredo vyslovil přání, abych především starší části archivu urovnal, rozhodl jsem se, že nejprve z archiválií složených na obou hromadách vyberu všechny materiál starší, asi do konce XVIII. stol., a roztrídím jej zhruba podle obsahu, kdežto k materiálu pozdějšímu zatím nebudu přihlížeti. Tímto tříděním materiálu byl jsem zaměstnán více než týden, tak že na pořádání materiálu, takto zhruba roztríděného, zbyly mi jen asi 4 dni. Nemohl jsem ovšem pomýšlet na podrobné a definitivní uspořádání tohoto staršího, poměrně velmi bohatého materiálu, k němuž bylo by třeba mnohem delšího času, ale snažil jsem se srovnati jej aspoň tak, aby bylo možno zjednat si povšechný jeho přehled a vyhledati snáze akta, jichž snad bylo by potřeba. Velmi vítanou pomůckou stal se mi při tom vzpomenující již starý *inventář*. Shledal jsem totiž, že se tohoto inventáře týkají signatury, jež jsem nacházel na starších aktech, že si tedy nejlépe a nejrychleji získám přehled těchto akt, srovnám-li je podle jejich signatur a tím jaksi starší část archivu přivedu zase asi do toho stavu, v jakém byla v době, kdy vznikl tento inventář. To jsem také celkem provedl s pomocí hochy, který mi byl dán k ruce, a srovnáváje pak skutečný stav archivu s inventářem, mohl jsem zhruba zjistiti, co vše zbylo ze starého archivu a co přišlo nazmar od doby, kdy inventář byl zhotoven. Dobu tu možno dosti určitě stanoviti podle toho, do kterého roku jsou v něm archivní akta registrována. Zkoumáme-li inventář po té stránce, shledáme, že jeho základní část, psaná veskrze jednou rukou, byla sestavena asi r. 1800, že však inventář doplňován záznamy o nově přibylých aktech až do r. 1808. Podává tedy inventář obraz zámeckého archivu v Opočně, jak se jevil asi r. 1809. Protože jsem přihlížel zatím celkem pouze ke staršímu materiálu právě asi do doby, kdy vznikl tento inventář, a materiál ten jsem spořádal zhruba podle inventáře a s ním srovnal, může tento inventář i nyní sloužiti za klíč k staršímu mnou zhruba a zatímně spořádanému materiálu archivu Opočenského.¹⁾

1) Připomínám, že jsem v archivě našel také starší inventáře, protože však se signatury na aktech s nimi neshodovaly, nepřihlížel jsem k nim.

Chtěje podati přehledný obraz tohoto materiálu, historicky namnoze velmi cenného a důležitého, přidržím se proto onoho starého inventáře. Dříve však se zmíním o některých skupinách archiválií, které jsem buď pro jejich mimořádnou důležitost nebo proto, že nebyly v inventáři zaznamenány, nebo konečně prostě z důvodů technických srovnal samostatně, nedbaje rozdělení provedeného v inventáři.

Jsou to především tři staré *urbáře* panství Opočenského, z nichž dva nejstarší byly již před časem vyloučeny z archivu hospodářského a zařazeny do archivu rodinného, třetí však je i nyní v archivě hospodářském. Nejstarší urbář je podle starého (asi z konce XVIII. stol.) nápisu na desce z r. 1542. Nápis ten zní: »Urbarium des H. Joann. Trczka von Lipa 1542«, a zdá se, že pochází od skladatele archivního repertoria z r. 1793, v němž se tento urbář uvádí stejným názvem. Není ovšem jisto, zda toto datování urbáře je správné; původního záznamu o tom jsem v urbáři samém nenašel, ale také jsem při jeho zběžném prohlédnutí nenalezl nic, co by tomu odporovalo. Na předních prázdných listech byly vepsány patrně později dvě listiny Viléma Trčky z Lípy z r. 1566 a 1588, a proto asi ve starém inventáři z r. 1727 je tento urbář označen slovy: »Ein altes Urbarium des seel. H. Wilhelm Trczka im A. 1566 ausgefertigtes«. Podle inventáře z r. 1809 měl tento urbář v archivě hospodářském signaturu: Fach 26 Fasc. 1 Serialnr. 1, v archivě rodinném je nyní označen sig. Fach 12. Druhý urbář je z r. 1598. O tom svědčí původní záznam na prvním listě urbáře: »L. P. 1598 toho tédne po sv. Štátným z poručení... p. Kryštofa Jaroslava Trčky z Lípy na Opočně a Smiřicích etc. tato registra důchodův panství Opočenského a Frymburského nedávno v nově sepsána a k svému pořádnému napravení a zkorygování jsou přivedena.« V archivě hospodářském měl tento urbář signaturu: Fach 26 Fasc. 2. Serialnr. 2; nyní je v rodinném archivě v oddělení 10 (Fach 10). Třetí urbář z r. 1655 jest opatřen na začátku tímto záznamem: »Na Jeho vysoce hraběcí Excell. p. Rudolfa Colloredo sv. Římské říše hraběte z Walsu... milostivě poručení tento urbář panství Opočenského a Frymburského za správy hejtmanské uroz. p. Enocha Clemense Vratislavského ze Zvol obnoven l. P. 1655.« K těmto třem nejstarším urbářům panství Opočenského a Frymburského, jichž, pokud vím, nebylo ještě vědecky větší měrou užito, druzí se pozdější urbáře a akta s nimi souvisící, jež byla obsažena v odděleních 26. a 27. archivu hospodářského, označených názvem »Robot und andere Schuldigkeiten«. Z akt těch se zachovaly pouze trosky, jež nebylo mi možno podrobně prozkoumati. Zjistil jsem jen, že se zachoval fascikl obsahující podle inventáře »Gemeindeangaben zur Verfertigung des neuen Urbariums ao. 1737« (Fach 26 Fasc. 5 Serialnr. 20), dále »Neuverfasztes Urbarium-Ma-

culare ao. 1773« (Fach 27 Fasc. 8 Nr. 37) a některá drobnější akta. Vedle urbářů patří k nejstarším částem archivu Opočenského knihy purkrechtní, z nichž některé jsou v archivu rodinném, jiné v archivu hospodářském. Našel jsem celkem 11 starých knih purkrechtních, jež možno rozdělit ve tři skupiny. Do jedné z těch skupin patří 8 knih založených r. 1587 pro jednotlivé rychty, na něž bylo rozděleno panství Opočenské, do druhé skupiny 2 knihy, založené asi r. 1636, do třetí posléz kniha založená asi r. 1698.

Ke skupině knih založených r. 1587 patří:

1. Kniha purkrechtní rychty *Bačetínské* z r. 1587. O vzniku této knihy svědčí původní záznam na prvním listě: »Z poručení J. Mti. . . p. Jaroslava Trčky z Lípy na Ledči a Opočně tato registra panství Opočenského na rychtu Bačetínskou purkrechtní jsou obnovena l. 1587.« Z tohoto záznamu je patrné, že knihy purkrechtní z r. 1587 nejsou nejstarší knihy toho druhu na panství Opočenském, nýbrž že již před tím rokem byly tu vedeny knihy purkrechtní, z nichž se však patrně nic nezachovalo. Kniha rychty Bačetínské z r. 1587, která obsahuje zápisy o Bačetině a Ohnišově, je nyní v rodinném archivu (Fach 10).

2. Kniha purkrechtní rychty *Opočenské* z r. 1587. Desky i původní nápis knihy scházejí. Na prvním listě je napsáno »[Rycht]a Opočenská. Město Opočen«; na fol. 107 je starý nápis »Pohoř ves«. Na l. 20—21 je vepsán Roštlapilem ukazatel zápisů týkajících se města Opočna. Kniha je nyní v rodinném archivu (Fach 11).

3. Kniha purkrechtní rychty *Městecké* z r. 1587. Bez vazby a nadpisu. Zápisy této knihy se týkají Městce, Jilovic, Kláštera, Ledec, Očelic, Oujezda a jdou hluboko do XVIII. stol. Nyní v rodinném archivu (Fach 12).

4. Kniha purkrechtní z r. 1587 pro vsi *Měččany*, Myškov, Provoz, Eřezinu, Běstvinu, Vršovku. Bez vazby a nadpisu. Nyní v arch. rodinném (Fach 10).

5. Kniha purkrechtní z r. 1587 pro *Sedloňov*. Bez vazby a původního nadpisu. Nyní v arch. rodinném (Fach 10).

6. Kniha purkrechtní rychty *Rohenické* z r. 1587. Ve starých dřevěných deskách. Starý nápis téměř nečitelný: »Rychta Rohenická«. Zápisy jsou tu zastoupeny Rohenice, Slavětín, Hlohov. Nyní v arch. hospodářském.

7. Kniha purkrechtní z r. 1587 pro *Bohdašín*, Novou ves a Slavňov. Bez vazby a nadpisu. Nyní v arch. hospodářském.

8. Kniha purkrechtní z r. 1587 pro *Čanku*, Zádolí, Mokré. Kniha napolo shnilá, bez vazby a nadpisu, je nyní v arch. hospodářském.

Knihy založené asi r. 1636 zachovaly se pouze dvě:

1. Kniha vsí Rychnovky a Zvole. Zápisy této knihy, jež nemá vazby ani původního nadpisu, začínají se r. 1636. Nyní je v arch. rodinném (Fach 13).

2. Kniha pro Šestajovice založená asi r. 1636. Napolo shnilá. Nyní v arch. rodinném (Fach 13).

Asi r. 1698 byla založena kniha, jež má na desce původní nápis »Registra purkrechtní na rychtu Přepiskou 1638« (sic!). Zápisy počínají se vesměs teprve r. 1698 a týkají se vsí Přepych, Mokrého, Čanky, Záhornic. Kniha je v arch. rodinném (Fach 12).

Jiných knih purkrechtních jsem v archivu Opočenském nenašel, což je zcela přirozeno, protože většina těchto knih byla odevzdána po zrušení poddanství okresním soudům v Opočně, Novém Městě nad Metují a v Kostelci nad Orlicí a je nyní uložena v zemském archivu království Českého. Je tu celkem 17 knih purkrechtních panství Opočenského, založených r. 1709, tři od soudu v Novém Městě, 14 od soudu v Opočně, a vedle toho asi 90 pozdějších knih tohoto panství, velkou většinou ze století XIX.

Vedle knih purkrechtních jsou však v archivu Opočenském ještě vesnické knihy *kšaftův a inventářů*, které jsou uloženy vesměs v archivu hospodářském. Z nich nejstarší, jež má původní nápis téměř nečitelný: »Registra kšaftův . . .«, je z r. 1613. Je tu zapsáno privilegium Jana Rudolfa Trčky z Lípy na odúmrť všem poddaným z r. 1613, pak několik kšaftův a satebních smluv z l. 1614—1664 z rozličných míst panství. K této nejstarší knize druží se 29 knih kšaftův a inventářů, založených vesměs r. 1709. Knihy ty se vyznačují stejnou hnědou vazbou a jsou většinou dobře zachovány. Jsou v nich zastoupeny celkem tyto osady: Bačetín, Běstvinu, Blešno, Bolehošť, Březina, Bystrá, Čanka, Dlouhá, Dobříkovec, Domašín, Doubravice, Hluky, Hrádek, Janov, Jenkovice, Jilovice, Kounov, Králova Lhota, Křivice, Ledce, Lipiny, Lhota, Měččany, Městec, Meziříč. Mitrov, Mokré, Népasice, Nová Ves, Očelice, Ohnišov, Olešnice, Ostašovice, Oujezd, Oujezdec, Paseky, Plasnice, Podolí, Pohoří, Polánky, Polom, Provoz, Pulice, Puličky, Rozkoš, Roztoky, Rzí, Slavětín, Sněžné, Stěnkov, Stránka, Sudín, Šediviny, Šestajovice, Tis, Trnov, Val, Vršovka, Vyhnanice, Zádolí, Záhornice, Zvole. Konečně jsou v archivu Opočenském ještě dvě pozdější knihy kšaftův, a to: 1. »Kniha kšaftův a inventářů obce Přepych, Záhornice a Zádol, založená v r. 1791« a 2. »Kniha kšaftův a inventářův po zemřelých pod pravomocnost vrchnostenskou patřících, započatá v r. 1799«.

Rokem 1709, v němž založena byla většina knih kšaftovních, se začíná také veliká serie *knih sirotčích*, které jdou s některými mezeřami až do poloviny století XIX. Zprvu byly vedeny česky, později německy. Jich doplňkem je několik fasciklů akt s účty z peněz sirotčích.

Teprve dobou josefinskou se počínají zachované *knihy soudní*. Je tu jmenovitě asi 20 svazků soudních protokollů (Judizialprotokoll, Gerichtsprotokoll) z let 1782—1839, 11 svazků soudních protokolů exhibitních (Herrschaft Opotschner Ortsgerichts Prothocollum exhibitorum, Einreichungsprotokoll des H. Opotschner Ortsgerichts) z l. 1794—1839 a jiné (na př. Constitutenprothokoll ab ao. 1787, Klagprothokoll de ao. 1786, Prothocollum judiciale bei dem Gut Skalka vom J. 1782, Erbserklärungsbuch z r. 1803, knihy soudních tax, počínaje r. 1809).

Také knihy, jež se týkají mimosoudní agendy vrchnostenského úřadu Opočenského, se počínají dobou josefinskou. Patří sem *úřední protokoly*, z nichž nejstarší je »Amtsprothocoll über alle vorkommende Amtsabhandlungen exclusive derjenigen, so in die Gerichtsbarkeit einschlagen« z l. 1789—1792; druhý takový protokol obsahuje zápisy z l. 1795—1809.

Rozsahem i významem důležitá součást archivu Opočenského jsou *knihy počtů důchodenských* (Rentrechnungen). Nejstarší taková kniha, totiž »Počet peněžítý důchodenský panství Opočenského za rok 1617« (nadpis z konce XVIII. stol.) je nyní v archivě rodinném (Fach 11), kde jsou krom toho uložena ještě »Rejstra důchodu peněžitého panství Opočenského od 30. decembris ai. 1623 až do 28. decembris l. 1624 se vztahující« (nadpis původní; Fach 12). Všechny ostatní knihy účetní jsou v archivě hospodářském, kde jsem našel účty z l. 1622, 1635, 1637, 1643, 1673, 1706 a počínaje rokem 1710 skoro pro každý rok. Kdežto původně pro veškerý počty důchodenské byla vedena vždy jen kniha jediná, byly později zakládány pro jednotlivé obory hospodářské správy zvláštní knihy účetní, tak že v druhé polovici XVIII. století je pro každý rok několik objemných fasciklů takových knih účetních. Jsou nyní srovnány podle roků a uloženy pořádkem chronologickým. Jich podrobnější revise a uspořádání bude vyžadovati značného času a práce.

Podobně jako tyto knihy počtů důchodenských dal jsem srovnati chronologicky podle roků bohatou sbírku *tištěných cirkulářů a patentů*, z nichž některé jsou až z druhé polovice století XVII., většina ovšem teprve z konce století XVIII. a ze století XIX.

Ostatní archiválie hospodářského archivu Opočenského až do počátku století XIX., většinou fascikle akt, srovnal jsem, pokud bylo možno, podle dotčeného již inventáře z r. 1809. Pokusím se nyní podati jich přehled podle tohoto inventáře, ale předem připomínám, že inventář, který je psán na volných arších, není úplný. Z inventáře i ze signatur na aktech je patrno, že hospodářský a správní archiv Opočenský byl rozdělen podobně jako archiv rodinný na oddělení (fachy); v každém oddělení bylo několik fasciklů, jež byly číslovány a skládaly se z jednotlivých kusů, rovněž číslovaných. Často však

jedním číslem řadovým je zahrnuto několik kusů, týkajících se jedné věci, při čemž se jednotlivé kusy rozlišují písmenami, na př. Nr. 5a, 5 b atd. Signatura každého kusu udává tedy nejprve číslo oddělení, pak číslo fascikle a posléze číslo kusu, na př. *Fach. 1 Fasc. 2 Serialnro. 5*. Všechny oddělení bylo podle signatur na aktech přes 90, ač inventář zaznamenává pouze 82, tak že buď tato poslední oddělení byla zřízena po zhotovení inventáře, nebo příslušné archy inventáře se ztratily. Jisté se ztratily archy, týkající se oddělení 6., 8., 23. a 24., 79., 81. a 83.

První dvě oddělení archivu hospodářského obsahovala akta o *věcech náboženských* (Glauben- und Religionssachen); bylo jich celkem 12 fasciklů, 7 v oddělení prvním, 5 v oddělení druhém. Počet všech kusů, složených v těchto fasciklech, udává inventář na 1447.

Jak jsem již naznačil, utrpěla tato dvě oddělení hospodářského archivu veliké ztráty; zmizely odtud celé fascikle akt, z některých pak zbyly jen jednotlivé kusy. Z oddělení prvního je dnes v archivě fasc. 4, obsahující »Processschriften zwischen dem Missionario Pat. Matěrzansky Soc. Jesu und dem Oppotschner Wirtschaftsamte in Betreff der Anna Hrubý von Wall, welche einige Gebirgsuntertanen, dasz selbe unter beiderlei Gestalten hätten communiciren sollen, angegebe, dann wegen eigenmächtiger Arretirung derselben vom Pater Missionarii im J. 1728 und 1729« (Fach 1, Fasc. 4, Serialnr. 17; celkem podle inventáře 51 kus); dále z fasciklu 5 čís. 19 »Acta in Betreff der begangenen Ketzerei und Entweichung der Untertanen von der Herrschaft in das Lutherthum in ao. 1729, 1730 und 1732« (Fach 1, Fasc. 5, Serialnr. 19; celkem 32 kusy) a č. 20 »Schriften in Betreff des ins Lutherthum entwichenen Skalitzer Schwarzfärbers Rozwoda, wodurch einige hiesige Untertanen angegeben, und vermög k. kreisämtlicher Anordnung gerichtlich verhört wurden ao. 1730« (Fach 1, Fasc. 5, Serialnr. 19; celkem 32 kusy) a č. 20 »Schriften betreffend die Empörung und den ganzen Verlauf deren Oppotschner Untertanen, welche von der christkatholischen Religion abgetreten sind und dagegen eine neue sogenannte brüderlich-evangelische haben stiften wollen, den ganzen ketzerischen Tumult angehend von ao. 1732 bis ao. 1737« (Fach 1, Fasc. 6, Serialnr. 35; celkem 257 kusů) a konečně několik jednotlivých akt z fascikle 7. Obě jmenovaná čísla fasciklu 5., jakož i fascikl 6. jsou opatřeny novějšími obaly, na nichž děkanem Roštlapilem napsán český překlad uvedených nadpisů německých. — Z oddělení druhého našel jsem v archivě toliko dva objemné fascikle, fascikl 2. a 3., obsahující velmi bohatý materiál o nekatolických a náboženských blouznivcích na panství Opočenském po vydání tolerančního patentu z l. 1782—1790, ale také některé kusy starší, celkem přes 300 kusů. Rekl jsem již, že část akt z tohoto druhého oddělení dostala se do archivu musejního; pochá-

zejí skoro vesměs z fasciklu 2. Mnohé věci z obou oddělení byly opsány Rojkem, jehož opisy jsou rovněž v archivě musejním.

Mnohem více se zachovalo z oddělení třetího, v němž byla srovnána akta, týkající se *kostelů na panství Opočenském* (Kirchen und derlei Gegenstände). Z 48 fasciklů, jež jsou zaznamenány v inventáři, je jich dnes v archivě asi 45. Pro dějiny kostelů na panství Opočenském, na př. v Dobrušce, Třebechovicích, Opočně atd., je to materiál nadmíru cenný. Nejstarší dokument tohoto oddělení je popis kostelů z r. 1615: »Beschreibung der bestehenden Pfarr- und Filialkirchen, der Effekten und der jährlichen Pfarreinkünfte, wie solche im J. 1615 bestanden haben« (Fach 3, Fasc. 1, Nr. 1). Dále jsou tu akta z r. 1661, týkající se sporu faráře Přepyšského s Opočenským hejtmanem, akta z r. 1673, týkající se stavby kláštera kapucínského v Opočně, dále inventáře všech kostelů na panství z r. 1674 a několikery inventáře pozdější, souvislé řady účtů kostelních od počátku XVIII. do začátku XIX. století, srovnané do fasciklů podle jednotlivých kostelů, a jiné podobné věci. S oddělením třetím těsně souvisí oddělení čtvrté, jež obsahuje akta, týkající se *duchovenstva* (Geistlichkeit und derlei Gegenstände). Ze tří fasciklů tohoto oddělení se zachovaly dva. Obsahují akta z l. 1637—1749, jež se vztahují hlavně k církevním beneficium na panství Opočenském a jich důchodům. Nejstarší kus je tu popis důchodů a jmění far v Třebechovicích, Dobrušce, Přepychách, Meziříčí a Sedloňově z r. 1637. Velikou většinou církevních ústavů se týká také oddělení páté, jež obsahuje akta o rozličných *nadáních* (Stiftungen und derlei Gegenstände), dosti úplně zachovaná. Vedle listin, jež se vztahují k rozličným fundacím kostelním a pocházejí skoro výhradně z druhé polovice XVIII. století, je tu také mnoho materiálu pro dějiny *bratrstev* na panství Opočenském, na př. celý svazček spisů »Schriften überhaupt die auf der Herrschaft Opotschno bestehende Bruderschaften, deren Aufhebung und weitere Veranlassungen von verschiedenen Jahren« (Fach 5, Fasc. 2, Nr. 83; celkem 83 kusy), nebo »Verschiedene Bruderschaftsrechnungen überhaupt« (Fach 5, Fasc. 3, Nr. 97; celkem 60 kusů). Z oddělení šestého, jehož inventář se ztratil, našel jsem v archivě 4 fascikle *špitálských účtů* a pod. ze století XVIII.

V oddělení sedmém byla srovnána akta o *školách* (Die Schulen betreffend), jež se zachovala, pokud jsem mohl zjistiti, skoro úplně. Podle inventáře je tu celkem 496 kusů v pěti fasciklech. Pevážná většina těchto písemností se počíná dobou josefínskou, z doby před r. 1780 je tu, soudě podle inventáře, málo více než 20 kusův a nejstarší z nich z l. 1712 a 1733 se týkají školy v Třebechovicích.

Z oddělení osmého nic jsem nenašel, a protože ani jeho inventář se nezachoval, nelze říci, co bylo jeho obsahem. V nevelikém oddělení

devátém je toliko svazček listin z XVIII. století, jež se týkají obchodních *úpadků* (Kridarsachen).

Několik oddělení následujících obsahují akta, týkající se vlastní *hospodářské správy* panství Opočenského. V oddělení 10.—12. jsou úřední zprávy a korespondence o věcech hospodářských (Amtsberichte und Wirtschaftsgegenstände) z let 1649, 1699—1704, 1720 atd., celkem podle inventáře 21 fasciklů o 2222 kusech. Všechn tento materiál zdá se býti zachován skoro úplně. Pokračování těchto úředních zpráv je v oddělení 21., kde je několik fasciklů se zprávami z doby po r. 1794. Oddělení 13. a 14. chová v sobě nařízení vrchnostenská rovněž o věcech hospodářských (Obrigkeithliche und Inspectorische Erledigungen und Aufträge). Také tento materiál je zachován dosti úplně, ač některá starší akta z druhé poloviny XVII. století scházejí. Je tu sice několik kusů z let 1642, 1651, 1657, 1658, 1689, ale ohromná většina těchto akt je teprve ze století XVIII. V oddělení 15. je něco účtů na potřeby vrchnosti (Obrigkeithliche Consumberechnungen) z let 1727—1764, z oddělení 16., jež obsahovalo podobný materiál (Geldabfuhren und Praeliminarüberschläge), se nic nezachovalo. Z oddělení 18., které bylo určeno pro akta o zahradnictví a ovocnářství (Gärten und Alléen, Obstabschätzungen und Verkäufe) je v archivě fascikl takových akt, počínaje rokem 1727; z oddělení 19., v němž bylo několik smluv o prodeji chmele (Hopfengärten betreffend), jsem nic nenašel. Oddělení 20. (Bräu-, Brandwein- und Fluszhäuser) obsahovalo jediný fascikl s akty o pivovarech, kořalnách a flusovnách, který se zachoval. Za to z oddělení 22., jež obsahovalo akta o mlýnech a pilách (Mühlen und Bretsägen), našel jsem pouze svazček listin z r. 1795, a z oddělení 23., do něhož byly zařazeny písemnosti, týkající se rybníkářství, rybářství a vodních záležitostí (Teuchte und Fischereien, dann Flüsse und Ufer), zhola nic. O obsahu oddělení 26. a 27. jsem se již zmínil svrchu, mluvě o urbářích. V oddělení 28. jsou zápisy o platech z pronajatých vrchnostenských pozemků (Zinsungsregister), jež jsou zachovány dosti úplně; některé z nich jsou z počátku stol. XVII., veliká většina ze stol. XVIII. Ze smluv kupních a nájemních, jež byly zařazeny do oddělení 29. (Verkauf- und Pachtkontrakte, dann Protocolle), jsem v archivě nic nenašel. Za to jsou celkem zachována akta, týkající se vrchnostenského úřednictva a služebnictva i jejich platu, jež jsou obsažena v oddělení 30. (Aufnahme und Entlassung der Beamten und mindern Dienerschaft, dann Besoldung und Deputat-Bestimmung). Nejstarší kusy toho oddělení jsou z let 1662, 1670 atd. Doplnkem k materiálu zde obsaženému nacházíme v oddělení 68. (Ämtliche Beedigungen) několik zápisů o přísahách panského úřednictva a služebnictva z konce století XVIII. Skoro úplně zachována jsou obě oddělení následující, z nichž 31. obsahuje akta o lesnictví a lovectví (Forst- und Jagd-

wesen), 32. akta o lesnickém personále (Forstpersonale). Jsou tu jednotlivé kusy z let 1641, 1653, 1656 atd., ale převážná většina materiálu je teprve z XVIII. stol. Z odd. 34., jež obsahovalo spisy o stavbách a opravách panských budov (Baue und Reparaturen), našel jsem toliko fascikle s novějšími akty, od konce stol. XVIII. Odd. 35. a 36., v nichž jsou rozličné popisy hranic, plány, měření s příslušnými akty (Gränzbeschreibungen, Pläne und Ausmessungen), neutrpěla značnějších ztrát. Najdou se tu věci dosti staré, na př. popis Frymburských hor z r. 1596, ale většina i tu je ze století XVIII. Z oddělení 38., kde byly opisy a originály kupních smluv mezi vrchností a poddanými (Tausch- und Kaufkontrakte zwischen Unterthanen und Obrigkeit), našel jsem jen trosky. Zde hned dlužno zmíniti se o dvou odděleních pozdějších, 70. a 71. V oddělení 70. (Amtliche Anzeigen und periodische Berichte) jsou hlavně zprávy, podávané vrchnostenským úřadem Opočenským úřadu krajskému z let 1712, 1714, 1759 a násl. a celkem dosti úplně zachované. V oddělení 71. (Kreisämtliche wie auch hochstellige Verordnungen) byly naopak dva fascikle s nařízeními úřadu krajského a jiných úřadů, posílaných správě panství. Fasciklů těch jsem nenašel, ale myslím, že se aspoň část materiálu z tohoto oddělení zachovala mezi tištěnými cirkuláři, o nichž byla řeč výše.

V odděleních následujících nacházíme spisy, jež se týkají správy jednotlivých měst a míst na panství Opočenském. Oddělení 38. obsahuje městské účty a jiné písemnosti města *Opočna* (Wirtschaftssachen und Schriften der Stadt Oppotschno). Dva první fascikle tohoto oddělení, v nichž byly srovnány starší městské účty z let 1655 až 1744, jsem v archivu nenašel, tak že zachované městské účty se tu počínají teprve r. 1740. Vedle toho však jsou tu ještě opisy starších privilegií městských, instrukce pro primátora a radu z roku 1713, zápisy o obnově rady ze století XVIII. a jiné spisy. — Hojně písemnosti města *Dobrušky*, jež vyplňují oddělení 39. a 40. (Wirtschaftssachen und Schriften der Stadt Dobruschka), jsou zachovány dosti úplně. Vedle dlouhé řady obecních účtů, jež se počínají rokem 1652 a jdou bez velikých mezer až do počátku století XIX., je tu mnoho jiných spisů, týkajících se městské správy a městských záležitostí, na př. placení rozličných veřejných dávek. Podle inventáře je zde též několik kusů z r. 1733, jež se týkají kteréhosi kacíře v Dobrušce usedlého. Ztracená zdají se městská privilegia (snad opisy) pro Dobrušku s příslušnými spisy (Gesamte Privilegien für die Stadt Dobruschka und hierwegen bestehende Schriften, Fach 39, Fasc. 11, Nr. 85; 24 kusy), jakož i dvě listiny, uvedené v inventáři slovy: »Ein altes hussitisches Privilegium über die Kirchenordnung und Aufnahme eines Priesters de ao. 1616 samt einer Citation von dem Kais. Matthias einer aber ungenannten Standesperson, welche wider die

kais. Mt. und Räte ein ehrabschneiderisches und skandaloses Buch in der Doubrawitzer Buchdruckerei hat drucken und unter die Leute austheilen lassen sollen de ao. 1617« (Fach 39, Fasc. 11, Nr. 86). O privilegiu z roku 1616 nezmiňuje se Roštlapil ve svých Pamětech města Dobrušky, citace »nejmenované stavovské osoby« — je to ovšem známý Henyk z Valdštejna — je však známa odjinud. — Také spisy města *Třebechovic*, skoro úplně zachované, vyplňují dvě oddělení, 41. a 42. (Wirtschaftsaktien und Schriften der Stadt Hohenbruck). I tu jsou zachovány obecní účty od r. 1655 s nevelikými mezerami až do počátku století XIX. Fascikl s městskými privilegii (Privilegien für die Stadt Hohenbruck vom J. 1582 anfangend samt Schriften in dieser Anlegenheit; Fach 41, Fasc. 14, Nr. 92, 18 kusů) také zde schází, za to však je tu několik objemných fasciklů s jinými městskými písemnostmi ze století XVIII. — V oddělení 43. jsou spisy městeček *Olešnice* a *Hrádku* (Wirtschaftssachen und Schriften der Stadt Giesshübel und Hradek). Účty obecní těchto městeček se počínají teprve r. 1770 a také jiné písemnosti z doby starší se tu nezachovaly. — Oddělení 44. konečně obsahuje tři svazečky podobných akt, jež se týkají *obcí venkovských* (Wirtschaftssachen und Rechnungen der dorfschaftlichen Gemeinden). Materiál právě uvedený doplňují písemnosti, obsažené v některých odděleních pozdějších. Tak nacházíme v oddělení 65. (Magistratsanstellungen) důležité spisy, týkající se *správ poddaných měst* na panství Opočenském, jmenovitě zápisy o obnově městských úřadů (nejstarší z r. 1709, 1726), rozličné instrukce a rády, dávané těmto úřadům vrchností a krajským úřadem. V oddělení 66. je hojný a skoro úplně zachovaný materiál pro dějiny *cechů* v těchto městech. Jsou tu zejména artikule a privilegia cechu ševcovského v Třebechovicích z l. 1557, 1558 a 1604, artikule téhož cechu v Dobrušce z r. 1582, mnoho jiných artikulů a privilegií cechovních ze století XVII. a XVIII. (na př. artikule literátů v Dobrušce z r. 1655), účty jednotlivých cechů a pod.

Důležitý materiál obsahují oddělení 50.—52., jež jsou vyplněna akty *berními* (Steuergegenstände). Je tu především dlouhá řada účtů berních (Steurgelderrechnungen, Kontributionsgeldrechnungen), jež se počíná účty z let 1673, 1692, 1697, 1698, 1700, 1709 a odtud jde s některými mezerami do konce století XVIII. K tomu se druží serie individuálních reparticií berních z druhé polovice téhož století. Je tu dále mnoho akt, jež se týkají katastrů z r. 1654, 1683, 1713, 1749, 1757 a 1785. Jsou to jednak opisy podaných přiznání, jednak jiná akta s tím související. Uvádím na př. objemnou knihu s nápisem »Kniha postížností některých pánův obyvatelův království Českého v nový způsob contribuendi v Linci zhotovená ao. 1684« (Fach 50, Fasc. 35, Nr. 148); dále »Compendiose Beschreibung der befindlichen Kirchen, Meyerhöfe, Mühlen, Bauern, Gärtner, Chaluppner, Wirtshäuser,

Karpfen-, Strek- und Forellenteuchte, deren Einsätzungen, der Aussaat und Viehhaltung bei den Meyerhöfen, dann der jährigen Zinsschuldigkeiten aus den Mühlen 1703» (Fach 50, Fasc. 37, Nr. 166); »Verordnungen, Notata und Erinnerungen in Betreff der Visitation über die Ansässigkeit vom J. 1712 bis 1718« (Fach 50, Fasc. 37, Nr. 175; 43 kusy). Konečně jsou v těchto odděleních četné jiné písemnosti, týkající se placení berní. Ze starších uvádím »Beschreibung der auferlegten Kopf- oder Türkensteuer 1691 und 1692« (Fach 50, Fasc. 36, Nr. 156; podle inventáře 9 kusů). — Celkem jsou tato oddělení dosti úplně zachována, ač ovšem leccos dnes v archívě schází.

Po oddělení 53., o němž se zmíním, následuje několik oddělení s akty o *zásobování vojska a vojenských věcech* vůbec. Zásobování vojska týkají se akta, obsažená v oddělení 54. a 55. (Lieferungen, Transporte, Vorspanne, Schlafkretzer und derer Vergütungen). Krom dvou, tří kusů z l. 1646 a 1665 počínají se takto akta teprve dobou Marie Terezie. Je tu silný fascikl s materiálem z l. 1741—1752 (Fach 54, Fasc. 1); fasciklu následujícího, v němž podle inventáře byl materiál z l. 1758—1762, jsem v archívě nenašel, za to jsou tu ještě tři další fascikle s akty z l. 1763—1806. Oddělení 56.—58. obsahují jiná akta vojenská (Militaria). Ze dvou prvních fasciklů, v nichž byl složen nejstarší materiál počínaje r. 1640, našel jsem jen několik kusů z let 1648, 1685, 1697 a 1717. Teprve fascikle pozdější, počínaje asi r. 1730, jsou zachovány dosti úplně. Soudě podle inventáře, je tu mnoho cenného materiálu pro poznání rozličných vojenských operací, jež se děly na panství Opočenském v posledních letech Karla VI., zvláště pak za Marie Terezie i později, o taženích rakouských i cizích vojsk územím panství, o škodách tím způsobených, o dodávání potravin a jiných zásob vojsku, o desertéřích.

Několik oddělení je vyplněno *věcmi poddanskými*. Patří sem poněkud dotčené již oddělení 38., jež obsahovalo smlouvy mezi vrchností a poddanými, patří sem z části také svrchu uvedená akta o věcech berních. Majetkových poměrů lidu poddaného dotýká se dále oddělení 53. (Bauerngutszertheilungen), kde je fascikl s akty stran rozdělování selských statků v letech 1658—1784. Materiál jiného způsobu obsahují oddělení 60.—64. V oddělení 60. (Beschwerden der Unterthanen gegen die Obrigkeit) jsou dva fascikly se spisy, jež se vztahují ke stížnostem poddaných proti vrchnosti z let 1750—1795. Oddělení 61. (Ein- und Auswanderungen) obsahuje písemnosti, týkající se stěhování poddaných z panství Opočenského do ciziny, jmenovitě do Slezska a Pruska, ale také naopak akta, týkající se cizích přistěhovalců, a to z let 1652, 1696—7 a potom z let 1727—1793. V oddělení 63. (Entlaszscheine) byla bohatá sbírka zhostů, počínající rokem 1600. Zachovaly však se z ní toliko trosky, jmenovitě zhosty z let 1651—1669, z let 1776—1800. Krom toho jsou tu i některé zá-

dosti za propuštění z poddanství. Také z oddělení 64. (Interventionalien), jež obsahovalo přímluvy za poddané, se zachoval materiál teprve počínajíc rokem 1766. Věcem poddanským bylo vyhrazeno dále oddělení 67. (Unterthansgegenstände), kde nacházíme jediný fascikl se spisy o rozličných sporných, jmenovitě majetkových, záležitostech poddanských. Akta o dlužích a půjčkách, většinou mezi poddanými panství Opočenského a jiných panství, byla v oddělení 72. (Kapitalien, Aufkündigungen und Schulden betreffend), ale z oddělení toho jsem nic nenašel. Oddělení 73. obsahuje poddanské spisy pozůstalostní (Verlassenschaftsabhandlungen und derlei Schriften) počínaje r. 1710. Dodatečně bylo sem zařazeno také několik knih pozemkových, o kterých jsem svrchu podrobněji pojednal. V oddělení 74. (Waisensachen) jsou akta o věcech sirotčích, jež jsou doplňkem knih sirotčích, rovněž svrchu uvedených. Oddělení 75. (Vergleiche) obsahuje rozličné smlouvy a narovnání, hlavně mezi lidmi poddanými anebo celými obcemi, o rozličné pozemky, práva a požitky, vesměs ze století XVIII. V oddělení 76. (Nachbarliche Correspondenzen) pak nacházíme korespondenci mezi správou panství Opočenského a správami panství sousedních, jež se týká rovněž většinou věcí poddanských. Nejstarší kusy jsou tu z let 1650, 1653 a 1711. Oddělení 77. a 78. (Bittgesuche und Decretenbücher) jsou vyplněna žádostmi, jež byly podávány vrchnosti většinou ovšem od poddaných, a zápisy o jich vyřízení. Podle inventáře byla zde kniha vrchnostenských dekretů z r. 1613 (Decretenbuch vom J. 1613, in welchem die Bewilligung zu testiren mit einigen Testamentern und Heiratsbewilligungsverträgen sich befindet) a několik jiných věcí ze století XVII., v archívě našel jsem však jako nejstarší kusy tohoto oddělení toliko dvě knihy dekretů z let 1711—1718 a z let 1709—1719. Pozdější materiál tohoto oddělení, asi od r. 1720, je, jak se zdá, zachován dosti úplně. K oddělení 79. se nezachoval inventář; v oddělení 80. (Erbsteuer und Abfahrtgelder) byly podle inventáře dva kusy z r. 1777, týkající se dědické daně, těch však jsem nenašel. Oddělení 82. (Gerichts- oder Streitsachen und derlei Schriften) obsahuje soudní akta (na př. sporů o pozemky a rozličná práva, procesů trestních a pod.), z nichž některá dotýkají se poddanských poměrův. Uvádím na př. soudní odhady selských usedlostí po protestantských emigrantech z let 1732 až 1750 (Gerichtliche Abschätzung nach den ins Lutherthum entwichenen; Fach 82, Fasc. 3, Nr. 7—27). Konečně v oddělení 84. (Heiratsbewilligungen und derlei Schriften) jsou knihy se zápisy o povoleních k sňatkům lidí poddaných a akta k tomu se vztahující. Nejstarší kniha toho druhu v inventáři uvedená obsahuje zápisy z let 1689—1718 (Protocoll über die ertheilte Heiratsconsense vom J. 1689—1718), ale v archívě našel jsem podobnou knihu starší

bez signatury, totiž »Protocoll über Losbriefe und Heiratskonsense 1635—1689«.

Zbývá zmíniti se ještě o některých odděleních rozličného obsahu, o nichž dosud nebyla řeč. Je to předem oddělení 45. (Sanitätsgegenstände), kde nacházíme svazek spisů, jež se týkají *zdravotnictví*. Mimo jiné jsou tu konsignace lidí zemřelých morem na panství Opočenském r. 1680 a 1713, a zvláště hojné zprávy o nemocech dobytčích z druhé polovice XVIII. stol. V oddělení 46.—48. (46.: Oeffentliche und Polizeigegegenstände, 47.: Schwere Polizeiübertretungen, 48.: Kriminalgegenstände) jsou rozličná akta *policejní a soudní*, zachovaná dosti úplně. Vyjímaje několik kusů z konce stol. XVII., pocházejí tato akta vesměs ze stol. XVIII. Ještě mladší jsou akta odd. 49. (Komerzialgegenstände), jež se týkají věcí *obchodních*. Nejstarší kus tohoto oddělení je z r. 1735. Zdá se, že jsou tu cenné zprávy zvláště o obchodu s výrobky tkalcovskými. Odd. 59. (Feuer-, Wetter- und Wasserschäden) záleží z jediného fascikle s akty o *po-hromách živelních*; nejstarší kusy jsou tu z l. 1653—1654. Konečně v odd. 69. (Judenschaft) jsou písemnosti, jež se týkají *Židů* na panství Opočenském; počínají se asi rokem 1710.

Z podaného přehledu je zajisté patrné, že hospodářský archiv v Opočně, ač utrpěl v některých částech veliké ztráty, přece je dosud celkem dosti dobře zachován a chová v sobě stále ještě nadmíru bohatý materiál pro dějiny panství Opočenského po nejrozmanitějších stránkách. Kdežto rodinný archiv na zámku Opočenském neobsahuje — vyjímaje některé věci čistě rodinné, Opočna se netýkající — nic z doby před příchodem rodu Colloredo-Mansfeldského na Opočno, shledali jsme v archivu hospodářském některé pozoruhodné věci z této starší doby, jmenovitě některé purkrechtní knihy a urbáře; pozdější leta stol. XVII. jsou tu již zastoupena dosti hojně, ale ovšem veliká většina všeho materiálu zde obsaženého a zachovaného patří stol. XVIII. Z tohoto materiálu bylo by možno sestrojiti velmi podrobný a zajímavý obraz hospodářských, sociálních, náboženských a vůbec kulturních poměrů panství Opočenského ve stol. XVII. a XVIII., obraz, který by byl velmi cenným příspěvkem k vnitřním dějinám českým té doby. Bylo by proto svrchovaně žádoucí, aby archiv ten byl záhy podrobně a soustavně uspořádán a stal se přístupným historickému badání.